Pártdokumentumok az ideológiai és a kulturális munkáról

PÁRTDOKUMENTUMOK AZ IDEOLÓGIAI ÉS A KULTURÁLIS MUNKÁRÓL

PÁRTDOKUMENTUMOK AZ IDEOLÓGIAI ÉS A KULTURÁLIS MUNKÁRÓL

532

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ
1962

Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT MŰVELŐDÉSI POLITIKÁJÁNAK IRÁNYELVEI

A szocializmus teljes győzelmének három alapvető belső, társadalmi feltétele közül az első, a munkásosztály politikai hatalma hazánkban megvan. A második, a kapitalista kizsákmányolás megszüntetése, alapjában megtörtént; a szocialista, osztály nélküli társadalom felépítése folyik. A harmadik feltétel megteremtése, az emberek gondolkodásának szocialista átformálása, megkezdődött. Törvényszerű, hogy a legszélesebb tömegek, valamennyi dolgozó gondolkodásának megszabadítása a kapitalista, kispolgári maradványoktól, az emberek tudatának szocialista átformálása tömegméretekben nem előzi meg, hanem csak követi a politikai hatalom meghódítását, a tőkés társadalmi rendszer felszámolását. Törvényszerű az is, hogy az emberek gondolkodásának átformálása a leghosszabb, legtovább tartó folyamat valamennyi alapvető társadalmi folyamat közül.

Az a tény, hogy a szocialista gondolkodási mód kialakulása az egész dolgozó népben mindig csak követi a szocialista társadalmi viszonyok kialakulását, és azokhoz képest viszonylag elmarad, bizonyos lehetőségeket ad a volt kizsákmányoló tőkés- és földesúri osztálynak arra, hogy a politikai hatalom és a gazdasági kizsákmányolás

lehetőségeinek elvesztése után is eszmei és politikai befolyást gyakoroljon a társadalmi tudat fejlődésében leginkább elmaradt dolgozó rétegekre. A volt kizsákmányolók ezt a lehetőséget ki is használják a szocialista építés fékezésére, sőt, mint az 1956-os ellenforradalmi felkelés idején történt, a politikai hatalom visszaszerzésének megkísérlésére is. Az emberek gondolkodásának szocialista átformálását fejleszteni és gyorsítani a szocializmus ügyének teljes győzelméhez elengedhetetlen, alapvető társadalmi feladat. A tömegek gondolkodásának fejlesztésében a közoktatás, a tudomány, az irodalom és a művészetek jelentősége döntő

A Magyar Szocialista Munkáspárt 1957 júniusi Országos Pártértekezletének határozata ennek megfelelően rámutatott a kulturális munka fontosságára, és arra, hogy a jelenlegi helyzetben rendkívüli jelentőségű a széles körű és megalkuvás nélküli harc az ellenforradalom előtt és alatt elburjánzott és még végleg le nem küzdött revizionista és burzsoá nézetek ellen.

A Központi Bizottság és kulturális ügyekkel foglalkozó szervei az Országos Pártértekezletet követően behatóan foglalkoztak a művelődéspolitika időszerű kérdéseivel. Széleskörűen megtárgyalták e kérdéseket a párt és a kulturális élet különböző fórumain a legilletékesebbekkel: a kultúra ügyeivel foglalkozó munkásokkal, dolgozó parasztokkal, pedagógusokkal, alkotó művészekkel, tudósokkal; párttagokkal és pártonkívüliekkel. Átfogó határozatban rögzítették a párt művelődéspolitikájának alapelveit és fontosabb célkitűzéseit. A Központi Bizottság ezt a határozatot az alábbiakban közreadja. A Központi Bizottságot az a meggyőződés vezeti, hogy e határozat közreadása megmutatja a helyes irányt, és hogy a helyes irányban végzett lendületes munkával, a párt vezetésé-

vel, az egész dolgozó nép cselekvő részvételével az új, a szocialista kultúra teljes győzelmet fog aratni a régi, a kapitalista kultúra reakciós és elavult maradványai felett.

I

A KULTURÁLIS FORRADALOMRÓL

A kulturális forradalom tartalmilag a szocialista kultúra megteremtéséért vívott harc. A szocialista kultúrát a párt irányításával, a népi demokratikus állam szervezett erejére, kulturális intézményeire támaszkodva, maguk a dolgozó tömegek hozzák létre.

A kulturális forradalom célja:

a) Végleg megszüntetni a volt uralkodó osztályok műveltségi kiváltságait és előnyét. Növelni az egész dolgozó nép műveltségét, tudását, emelni kulturális színvonalát. A kultúra eredményeinek közkinccsé tételével biztosítani, hogy szocialista társadalmunkban a nép kulturális alkotó ereje sokoldalúan kibontakozzék, illetve továbbfejlődjék.

b) Az egész művelődésügyet, valamennyi művészetet, az összes kulturális intézményeket annak a harcnak szolgálatába állítani, amelyet a munkásosztály a szocializmus ügyéért folytat.

c) A munkásosztály, a parasztság és az értelmiség tudatában, gondolkodásában győzelemre vinni a marxizmus—leninizmus világnézetét. Formálni a nép szocialista öntudatát, új erkölcsét, jellemvonásait, magatartását, s ezáltal is előmozdítani az egységes szocialista nemzet kibontakozását.

d) Kialakítani a munkásosztály, a proletárdiktatúra új, szocialista értelmiségét. Ennek érdekében tovább kell

folytatni a régi, polgári neveltetésű, de a népi hatalomhoz hű értelmiségiek ideológiai átformálását; képzett munkások és parasztok értelmiségi munkakörökbe helyezését s megfelelő szakmai képzésük biztosítását, hogy feladataikat magas színvonalon láthassák el. Különös gonddal kell törődni a most felnövekvő, többségében munkás- és parasztszármazású fiatal értelmiség szocialista világnézetének megalapozásával, szilárd kommunista magatartásának kialakításával. A munkás-paraszt hatalom szolgálatában s a közös marxista—leninista világnézetben egységbe forrva, ez a három réteg kell hogy alkossa a szocialista értelmiséget.

e) A kultúra eszközeivel segíteni a szellemi és a fizikai munka, valamint a város és a falu közötti lényeges különbség csökkentését, végső fokon megszüntetését.

A szocialista művelődéspolitika céljai nem önmagukért valóak, hanem szerves és elválaszthatatlan részét alkotják annak az egységes feladatnak, amit a szocializmus felépítése jelent. A kulturális forradalom a szocialista átalakulás része. Ezért a szocialista kultúrának az a szerepe, hogy alkotásaival, a tudomány és a művészet eszközeivel segítse a szocialista építés feladatainak megoldását.

A kulturális forradalom nem ösztönös és nem automatikus folyamat. A hatalom megragadása, a proletárdiktatúra győzelme csupán megteremtette a kulturális forradalom lehetőségét, de a dolgozó tömegek ezt a lehetőséget csak a párt irányításával és az állam kulturális szervező tevékenysége segítségével válthatják valóra. A gazdasági és politikai életben vereséget szenvedett burzsoázia jelentős részben a kulturális frontra összpontosítja erőit, felhasználva műveltségbeli előnyét és megmaradt pozícióit, s innen indít támadásokat a kibontakozó

szocialista rend ellen. A kultúrában a szocializmus térhódításának üteme lassúbb, mint a gazdaságban és a politikában, ezért a szocialista kultúra csak szívósan és céltudatosan vezetett osztályharcban fejlődhet a marxista—leninista világnézet mind hatékonyabb elterjesztése, a polgári nézetek legyőzése, kiszorítása útján.

A kulturális forradalom harc a kapitalizmustól örökölt elmaradottság megszüntetéséért, a máig is ható burzsoá eszmék és reakciós polgári kultúra ellen. Ebben a harcban támaszkodjunk a szocialista forradalom előtti nemzeti és nemzetközi kultúra demokratikus és szocialista hagyományaira.

II

A MAGYAR MŰVELŐDÉS HELYZETE A FELSZABADULÁS ELŐTT

Ahhoz, hogy a valósághoz híven lemérhessük eddigi kulturális fejlődésünket és meghatározhassuk további feladatainkat, számba kell vennünk a felszabadulás előtti Magyarország szellemi-kulturális örökségét.

Mint minden osztálytársadalomban, a felszabadulás előtti Magyarországon sem volt egységes a kultúra. A kizsákmányoló osztályok uralkodó kultúrája állott szemben a kizsákmányolt néptömegek demokratikus és szocialista elemeket tartalmazó kultúrájával.

1. A volt uralkodó osztályok kultúrpolitikája

A negyedszázados ellenforradalmi rendszer uralkodó kultúráját a népellenesség, a kizsákmányoló osztályok kiváltságos helyzetének biztosítására, az osztályellentétek

elködösítésére irányuló törekvés, a nemzeti fennhéjázás és gyűlölködés, a nacionalizmus és sovinizmus, a klerikalizmus jellemezte. Az elemi ismeretek terjesztése is csupán a tőkés termelés által igényelt korlátolt műveltségi színvonalat nyújtotta a nép tömegeinek. Az iskolai nevelést a nemzeti gyűlölködés terjesztése révén az imperialista háború eszmei előkészítésének szolgálatába állították. A feudális maradványokkal telített tőkés rendszer talaján a magyar kultúra nem tudott igazán szárnyra kapni. A hivalkodóan emlegetett magyar „kultúrfölény" hamis jelszó volt, és álnokul, imperialista célokat leplezett. Mit jelentett a valóságban ez a „kultúrfölény"? Jelentette a dolgozó tömegek kulturális elmaradottságát, papíron meglévő, de végre nem hajtott iskolatörvényeket, a munkás- és parasztfiatalok kirekesztését a középiskolákból és az egyetemekről, az értelmiség és a nép szembeállítását, a klerikalizmust, a soviniszta, fasiszta nézetek uralmát, a kispolgári giccs, a ponyva, a szórakoztató ipar tobzódását.

A Horthy-rendszer hatásosan terjesztette a burzsoá ideológiát, mindenekelőtt a nacionalizmust és a sovinizmust. A magyar történelem gazdag az ország függetlenségéért folytatott harc hagyományaiban, s ennek következtében erőteljesen kifejlődött a nemzeti öntudat és a nemzeti érzékenység. Ezeket a függetlenségi harcokat az elmúlt évszázadokban, egészen a munkásosztály fellépéséig, olyan osztályerők vezették, amelyek a nemzeti függetlenségért folyó harcot is osztálytörekvéseiknek rendelték alá. Ezért nemcsak a dolgozó magyar nép társadalmi követeléseit nem teljesítették, hanem elnyomták az ország területén élő nemzeti kisebbségeket. Függetlenségi harcainknak e belső ellentmondása kegyetlenül megbosszulta magát nagy történelmi sorsfordulóin-

kon, mert a döntő pillanatokban egymás ellen fordította a magyarokat és a szomszéd népeket. Történelmünk e tragikus mozzanatait azután a kizsákmányoló osztályok arra használták fel, hogy a tömegekben a nemzeti kisebbségek és a szomszédos népek ellen gyűlöletet szítsanak. Ezért a nacionalizmus és a sovinizmus a legterhesebb és a legnagyobb erővel ható burzsoá métely. E reakciós örökség hat, annak ellenére, hogy az utóbbi fél évszázad folyamán a gyakorlatban bizonyosodott be: csak pusztulásba képes dönteni az országot.

2. Demokratikus törekvések a Horthy-rendszer idején

A magyar kultúra demokratikus törekvései igen régi keletűek: végigkísérik szinte egész történelmünket, legtöbbször összefonódva a nemzet függetlenségi és szabadságharcaival. Erről tanúskodnak irodalmunk és művészetünk maradandó alkotásai. A tudomány materialista szemléletéért, a demokratikus szellemű köznevelésért folytatott küzdelmeknek is van hagyománya nemzeti kultúránkban. A két világháború közötti időben fellépő haladó művelődési törekvések ezeket a demokratikus kezdeményezéseket folytatták. Ám igazi eredmények és nagy teljesítmények a művészet, a tudomány, a dolgozók művelődése terén többnyire csak a rendszer ellenére, az uralkodó nacionalista-soviniszta ideológiával szemben vívott harcban jöhettek létre.

A magyar értelmiség egy kis részét, amelyet főleg a városi élet, különösen a városi kispolgárság kérdései foglalkoztattak, s amelynek irodalmi képviselői főként az ún. „urbánusok"-hoz tartoztak, többé-kevésbé áthatotta a humanista tiltakozás szelleme a Horthy-fasizmussal szemben. Közülük egyesek erőteljesebben, mások bi-

zonytalanabbul bírálták az ellenforradalmi rendszer embertelenségét, reakciós voltát, az ország elmaradottságát, felismerték, hogy az uralkodó társadalmi-politikai viszonyok nem engedhetik meg az emberi képességek szabad és sokoldalú kibontakozását, tehát akadályozzák a kultúra fejlődését is. Ez a polgári jellegű és ezért gyakran következetlen humanizmus a német fasizmus térhódítása idején sok alkotó művészben határozottabb antifasizmussá érlelődött. Magatartásuknak és szemléletüknek azonban többnyire az volt a gyengéje, hogy nem tudtak túllépni osztálykorlátaikon, nem ismerték fel a munkásosztály történelmi szerepét, éppen ezért szembefordulásuk a Horthy-rendszerrel és antifasizmusuk nem lehetett következetes. A bármily őszinte humanista pátosz nem volt, nem is lehetett elegendő az egész nemzeti fejlődést eldöntő sorskérdések felismerésére.

Az értelmiség egy másik rétegére a „népi" írók nézetei hatottak. Ezek az írók a polgári humanisták úgynevezett „urbánus" szárnyával szemben sok vonatkozásban helyesen látták társadalmi kérdéseink megoldatlanságát — mindenekelőtt a paraszti nyomort és elmaradottságot —, és nem egy értékes alkotásban ki is fejezték ezt. Legjobbjaik harca a nagybirtok ellen, a földkérdés radikális megoldásáért, az ország demokratikus átalakulása előtt álló egyik legfőbb akadály lebontását célozta, és ennyiben a magyar kommunisták törekvéseivel is egybeesett. A „népi" írók legjellegzetesebb képviselői azonban a kapitalizmus és a szocializmus közötti „harmadik út" téveszméjét fogalmazták programmá; nem ismerték fel, sőt tagadták a munkásosztály és annak forradalmi pártja, a kommunista párt vezető szerepét a nemzet jövőjének alakításában. Szemléletük jellemző vonása volt a nacionalizmus, amely a „népiek" nagyobb részét sok eszmei

szállal kötötte az uralkodó osztályok hivatalos ideológiájához. Ezért a „népiek" a fasizmus elleni harc kérdésében erősen megoszlottak, egy részük eljutott a fajelméletig, és a fasizmus álláspontjára helyezkedett, mások a fasizmus elleni harc közben a munkásosztály szövetségesévé váltak.

Az antifasiszta humanizmus és a paraszti orientáció a múltban még elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy nagy alkotók életműve számára haladó társadalmi mondanivalót adjon, hogy egyes alkotásokat a demokratikus magyar kultúra csúcsaira, világviszonylatban is jelentős magaslatra emeljen. De ezek egyike sem válhatott olyan hatékony társadalmi és politikai erővé, amely a magyar művelődés útjait meghatározhatta és fejlődésének társadalmi-politikai feltételeit megteremthette volna. Az imperializmus és a proletárforradalmak korában erre csak a munkásosztály forradalmi mozgalma képes, ezért a nemzet felemelkedését csak azok a művészek szolgálhatják, akik magukévá teszik a szocialista forradalom ügyét.

3. A munkásosztály és pártjának harca a haladó kultúráért

A magyar munkásmozgalom kialakulásának kezdetei óta összeforrott a kultúra ügyével. A munkásosztály szervezeteiben: az első világháború előtti szociáldemokrata mozgalomban, a szakszervezetekben, a munkásotthonokban, földmunkáskörökben — attól a meggyőződéstől áthatva, hogy „a tudás hatalom" — eleven kulturális élet folyt. Ezt a hagyományt ápolta megalakulása után a kommunista párt.

A Tanácsköztársaság fennállásának rövid ideje alatt is nagy jelentőségű törvényeket alkotott, fontos intéz-

kedéseket hajtott végre. Hozzálátott az elmaradottság felszámolásához, a kizsákmányoló osztályok műveltségi monopóliumának megszüntetéséhez, hogy a kultúra a dolgozó nép közkincsévé lehessen. Megvalósította az oktatásügy reformját, munkásegyetemeket, új tudományos intézeteket hozott létre, és megteremtette az iskolán kívüli népművelés változatos formáit. Mindezzel megkezdte a kommunista művelődési politika alapjainak lerakását hazánkban.

A munkásosztály harca a kapitalista kizsákmányolás ellen, a néptömegek felszabadításáért, a nemzeti függetlenségért, s a munkásosztály és a fiatal Kommunista Párt történelmi vívmánya: az 1919-es proletárdiktatúra mély hatást gyakorolt a magyar értelmiség leghaladóbb rétegére. A magyar szellemi munkások legjobbjai a Kommunista Párt mellé álltak: maguk is kommunistákká váltak, vagy együttműködtek a kommunistákkal, mert meggyőződtek arról, hogy a dolgozók felszabadítását és a kultúra kivirágoztatását csak a párt vezetésével lehet elérni.

A Horthy-fasizmus éveiben a párt következetesen hirdette, hogy a kulturális viszonyok gyökeres megváltoztatásának, a magyar nép kulturális felemelkedésének alapvető feltétele a feudális maradványok felszámolása és a kapitalizmus megdöntése. Szenvedélyesen leleplezte a Horthy-rendszer művelődési politikáját, harcolt a magyar kultúra egészséges kibontakozásáért, s a magyar múlt haladó kulturális örökségére, valamint a nemzetközi kultúra haladó eredményeire támaszkodva, megtette az adott viszonyok között lehetséges kezdő lépéseket az új, szocialista korszak felé.

A kommunista értelmiség az ellenforradalmi korszak nehéz viszonyai közepette önfeláldozóan küzdött a mun-

kásosztály oldalán, segítette a kultúra fegyvereivel, a Szovjetunió eredményeinek, a szovjet tudomány és művészet nagy alkotásainak megismertetésével. Vállalta az üldöztetést, bebörtönzést és a mártírhalált is.

A felszabadulásért küzdő munkásosztály és a forradalmi munkásmozgalom történelmi szerepével függ össze az, hogy jelentős irodalmi és művészeti alkotások sorában már ekkor megjelentek a szocialista kultúra olyan messzire előremutató példaképei, mint József Attila költészete és Derkovits Gyula festészete, akiknek életműve a legfőbb hagyomány és alap a magyar szocialista kultúra megteremtésében. A kibontakozó proletárdiktatúra szerves és jelentős részét alkotják azoknak a kommunista íróknak és művészeknek a művei is, akik a két világháború között a fasiszta ellenforradalmi fehérterror következtében emigrációba kényszerülve küzdöttek a dolgozó nép érdekeiért.

A Tanácsköztársaság hősi küzdelmeiben és a Horthy-fasizmus elleni harcban a Kommunista Párthoz csatlakozott értelmiségiek a felszabadulás után kialakuló szocialista értelmiség magvát, a kulturális életben a párt egyik fontos támaszát alkották.

III

KULTURÁLIS FEJLŐDÉSÜNK A FELSZABADULÁSTÓL NAPJAINKIG

A fasiszta államhatalom megdöntése, a munkásosztály hatalmának kivívása megteremtette a feltételeket a magyar kultúra új, szocialista jellegű fejlődéséhez.

A felszabadulás után, a szocialista forradalom első

szakaszában, az 1945—48-as időszakban, a párt harcot indított a kultúra demokratizálásáért, demokratikus tartalmú művelődési reformokért, demokratikus és szocialista hagyományaink helyes értelmezéséért és felhasználásáért, a volt uralkodó osztályok művelődési egyeduralmának megtöréséért, a reakciós-klerikális elemek visszaszorításáért. A párt harcát jelentős eredmények kísérték.

Ezek az eredmények alapul szolgáltak a kulturális forradalom későbbi kibontakozásához. Az 1945—48 között végbement fejlődésre azonban még jellemző volt a polgári pártokkal kötött koalíció, és az, hogy a politikai és gazdasági fronton sorozatos vereségeket szenvedő volt uralkodó osztályok a kultúra területén igyekeztek kiépíteni hadállásaikat. Ennek ellenére a párt eszmei befolyása a kulturális életre, ezen belül az értelmiség különböző rétegeire is, mind erőteljesebb lett.

Mindez együttvéve elválaszthatatlan része volt annak a küzdelemnek, amelyet a párt azért vívott, hogy a munkásosztály a kezébe vehesse a teljes politikai hatalmat.

1. A kulturális forradalom eredményei

A szocialista művelődéspolitika kibontakozására csak a proletárdiktatúra megvalósulása után kerülhetett sor. A párt ekkor célul tűzte ki, hogy szétzúzza és kiszorítja a burzsoá kultúra reakciós hagyatékát és új megnyilvánulásait, nemzeti kultúránk demokratikus és szocialista eredményeire támaszkodva, s hasznosítva a világ haladó kultúrájának örökbecsű alkotásait, biztosítja a magyar szocialista kultúra fokozatos kialakulását.

Nagy jelentőségű volt az a megtermékenyítő hatás, melyet kulturális életünkre a szovjet irodalommal, mű-

vészettel való megismerkedés gyakorolt. Segítette dolgozó népünk szocialista tudatának formálását már akkor is, amikor a magyar szocialista kultúra még csak kialakulóban volt. Példájával megmutatta: milyen magasra ívelhet a nép kulturális felemelkedése, a tudomány és a művészetek fejlődése a kizsákmányolástól megszabadított társadalomban. A szovjet kultúra és a többi szocialista ország kulturális eredményei serkentőleg hatottak és hatnak ma is íróink, művészeink, a kultúra munkásainak tevékenységére. Arra ösztönzik őket, hogy alkotó erejüket a nép szolgálatába állítsák.

A kibontakozó kulturális forradalom nagy eredményeket ért el hazánkban.

Megvalósult az egységes alapműveltséget adó általános iskolák rendszere. Az egyházi iskolákat államosítottuk, és fakultatívvá tettük a hitoktatást. A nép legszélesebb rétegeit érintő alsófokú oktatás fejlődésére jellemző az, hogy míg 1938-ban 33 ezren végezték el a nyolc osztálynak megfelelő iskolát (ideértve a polgári iskolát és az akkori gimnáziumok alsó négy osztályát is), ez a szám 1957-ben már 100 ezer volt. Az emelkedés legnagyobb mértékben a falusi gyermekek javára történt. Az általános iskolákban tanító pedagógusok száma 26 ezerről a kétszeresére emelkedett, 1938-ban 52 ezer, 1955-ben pedig éppen háromszor ennyi volt a középiskolai tanulók száma. Ingyenes lett a középfokú oktatás. A gimnáziumok számának növelése mellett megszerveztük a szakközépiskolák széles hálózatát. Több mint 400 alsó- és középfokú iskola áll a hazai nemzeti kisebbségek gyermekeinek rendelkezésére. Az esti és levelező oktatás segítségével 27 ezer felnőtt dolgozó végezte el az általános iskolát és 52 ezer a különböző középiskolákat 1945 óta.

1937—38-ban 16 egyetem és főiskola működött 37 karral,

1957—58-ban 29 egyetemen és főiskolán folyik oktatás, és ezek negyvenhét karra tagozódnak. 1938-ban 11 700-an, 1957—58-ban 32 900-an jártak az egyetemekre és főiskolákra. A munkás- és parasztszármazású hallgatók aránya 3,5 százalékról 50 százalék fölé emelkedett. Az egyetemi és főiskolai hallgatók túlnyomó része ösztöndíjat kap. Az ösztöndíjak átlagos évi összege 100 millió forint. Az elmúlt tíz év alatt az egyetemek nappali, esti és levelező tagozatán több mint 69 ezren szereztek oklevelet. Ezenkívül a pedagógiai főiskolák szaktanári tanfolyamain csaknem 10 ezer tanító nyert szaktanári képesítést. Egész oktatásunkban emelkedett a tudományosság színvonala.

A könyvkiadásban fokozatosan előtérbe kerültek a haladó szellemű alkotások, a múltban népünk elől csaknem teljesen elzárt szovjet kultúra eredményei is. Könyvkiadásunk, könyvtárhálózatunk fejlődése azt jelzi, hogy népünk „könyvolvasó néppé lett". 1938-ban 8152 könyv jelent meg, 17 millió 300 ezer példányban — 1955-ben 17 506 mű, 44 millió 800 ezer példányban. Hatalmas arányokban emelkedett a magyar klasszikus irodalom kiadása. 1945-től 1957-ig klasszikusaink művei a következő példányszámban jelentek meg: Petőfi versei 680 ezer, Mikszáth regényei 1 millió 407 ezer, Ady írásai 214 ezer, Móricz művei 1 millió 985 ezer, József Attila versei 232 ezer példányban. Többszörösére nőtt a tudományos művek és a világirodalom remekműveinek kiadása. Ebben a vonatkozásban ki kell emelni a marxizmus—leninizmus klasszikusainak kiadását és elterjedését. A könyvtárhálózat erősen kiszélesedett, különösen az üzemekben és falun; 1938-ban mindössze 200 falusi könyvtár működött, 1955-ben viszont 3580.

Jelentősen kiszélesedett a mozihálózat: 1938-ban 410, 1957-ben 4152 mozi volt az országban, a növekedés tehát

több mint tízszeres. A községek 81 százalékában van már mozi. 1938-ban 18,5 millió mozilátogató volt, 1957-ben pedig 133 millió. Az emelkedés különösen nagy a munkások, de még inkább a parasztság körében; a falusi mozilátogatók száma 4 millióról 63 millióra nőtt.

A színházaknak 1938-ban kb. 2,5—3, 1957-ben 7 millió látogatója volt. Az operalátogatók száma 400 ezerről 1 millió 200 ezerre, a vidéki színházak nézőinek száma pedig kb. 800 ezerről 2 millió 300 ezerre emelkedett.

A rádióelőfizetők száma 1938-ban 319 ezer volt, 1957-ben 1 millió 774 ezer (ebből a falusi 785 ezer).

A felszabadulás előtt a művelődési otthonok száma elenyésző volt. 1957-ben viszont 4627 üzemi és területi művelődési otthon működött, ebből 1891 a falvakban. A városi, üzemi, falusi népművelési munkának rendkívül széles hálózata és változatos formái alakultak ki.

Ezek az adatok nem egyszerűen nagyarányú számbeli emelkedésről, hanem a művelődésnek mind tartalmában, mind pedig elterjedésében és hatásában olyan minőségi változásáról tanúskodnak, amilyenre nincs példa eddigi történelmünkben. Összefüggésükben azt mutatják, hogy megtörtük és felszámoltuk a volt uralkodó osztályok műveltségi egyeduralmát, erőteljesen növeltük népünk kulturális ellátottságát, emeltük általános műveltségének és szakmai ismereteinek, tudásának színvonalát. Csökkent a város és a falu közötti kulturális különbség. Kultúránk tartalmában egyre inkább szocialistává vált. Oktatásunkat, valamint az egyes szaktudományokat kezdte áthatni a marxizmus—leninizmus világnézete, a dialektikus és a történelmi materializmus. Társadalomtudományunk maradandó eredményeket ért el, különösen a múlt feltárásában, marxista értékelésében; a természettudományok közelebb kerültek a gyakorlathoz. Az

eddigi kutatási irányok újakkal egészültek ki, új tudományos intézetek épültek, elsősorban az ipari kutatások céljaira. Az újjászervezett Magyar Tudományos Akadémia tudományos életünk központjává lett.

Irodalmi, művészeti életünkből jórészt kiszorultak a különböző burzsoá irányzatok (az öncélúság, a formalizmus), ugyanakkor széles körben ismertették meg a haladó hagyományokat. Az alkotó munkában megjelentek a szocialista realizmus első hajtásai. Ezek a szocialista realizmus szovjet, népi demokratikus és nyugati eredményeivel együtt megelevenítették a szocialista világnézethez még el nem jutott művészek realista törekvéseit is.

Mindez tényszerűen megcáfolja az ellenforradalmi propaganda hazugságait, amely igyekezett kisebbíteni, sőt letagadni ezeket a nagy jelentőségű vívmányokat. A párt a kultúra minden területén tettekkel, alkotásokkal bizonyította be, hogy nemzeti művelődéspolitikánk egyetlen járható útja a szocialista út, csak ez vezet a dolgozó tömegek, a szocialista nemzetté váló magyar nép kulturális felemelkedéséhez, és új távlataiban az eddiginél is magasabbrendű kulturális teljesítmények létrejöttéhez.

2. A kulturális életben elkövetett hibák

A politikai és gazdasági életben elkövetett hibák természetszerűen hatottak a kulturális életre, de csupán ezekkel nem magyarázhatók kulturális életünk zavarai. Voltak tévedések magában a művelődési politikában is. Ezek gyökere is a személyi kultusszal összefüggő szubjektivizmus volt, a valóságos helyzet sok vonatkozásban illuzionista megítélése, ami hol a dogmatikus, szektás

tendenciákat erősítette, hol megalkuvást, elvtelen engedékenységet szült.

Kulturális forradalmunk korszakalkotó eredményeinek tudatában nyíltan szembenézünk az elmúlt időszakban elkövetett hibákkal, hogy hatásukat megszüntessük, s elkerüljük megismétlődésüket.

1949 és 1953 között megsértettük és részben figyelmen kívül hagytuk azt a lenini elvet, hogy „a kulturális feladatot nem lehet olyan gyorsan megoldani, mint a politikai és a katonai feladatokat... Háborúban lehet győzni néhány hónap alatt, kulturális győzelmet aratni azonban nem lehet ilyen rövid idő alatt, a dolog lényegénél fogva itt hosszabb időre van szükség, és alkalmazkodnunk kell ehhez a hosszabb időszakhoz, terveznünk kell a munkánkat, és a lehető legkitartóbban, legállhatatosabban és a lehető legrendszeresebben kell végeznünk." E fontos elv megsértéséből sok minden következett. Egyfelől: nem számoltunk eléggé a burzsoá ideológia mély gyökereivel, széles körű hatásával, azzal, hogy a 25 éves klerikális és fasiszta-nacionalista nevelés eredményeként ennek az ideológiának a maradványai különösen erősek, és a proletárdiktatúrával szemben álló, s külső imperialista támogatásban részesülő reakciós elemek révén állandóan újratermelődnek. Másfelől, de ezzel szoros összefüggésben: túlsiettettük és túlértékeltük a fejlődést. Nem folytattunk állandó, következetes, elvi, elméleti harcot a burzsoá ideológiai hatások ellen, a helytelen nézetek legyőzéséért, hanem gyakran megelégedtünk ezek rendeleti úton történő elhallgattatásával.

A marxizmus—leninizmus világnézetének elterjesztése, oktatásának színvonala sok helyütt nem volt megfelelő, ezért nem is ért el kellő hatást.

Több vonatkozásban lebecsültük a kultúra sajátos vo-

násait. Azt a helyes elvet, hogy a kulturális forradalom nem öncél, hanem alá van rendelve a szocialista építés általános szükségleteinek, nemegyszer szektás, dogmatikus módon értelmeztük; és a művelődés feladatainak megoldásától közvetlen termelési, politikai hatást vártunk. Az irányításban elburjánoztak a bürokratikus, adminisztratív formák és módszerek.

Demokratikus és szocialista hagyományaink ápolása, fejlesztése terén is történtek hibák. Egyrészről 1953 előtt túlságosan leszűkítettük a haladó kulturális hagyományok fogalomkörét, indokolatlanul kizártuk belőle a magyar demokratikus kultúra nem egy alkotását. Másrészről 1953 után, az „egységes" nemzeti kultúra nacionalista elméletének hatása alatt utat nyitottunk a demokratikus kultúrától távol álló burzsoá örökségnek is. A legsúlyosabb mulasztás azonban az volt, hogy sem 1953 előtt, sem azután nem fordítottunk kellő figyelmet a munkásosztály kulturális hagyományaira, a Tanácsköztársaság örökségére, a két világháború között kifejlődött proletárkultúrára.

Hibákat követtünk el a szovjet kultúra eredményeinek felhasználásában is: sokszor mechanikusan igyekeztünk átültetni azokat.

A kulturális célokra biztosított anyagi eszközök elosztásában nemegyszer aránytalanságok mutatkoztak. Központi, reprezentatív művelődési intézmények létrehozása mellett viszonylag kevés jutott a leginkább rászoruló területek — elsősorban a falu és a munkástelepülések — kulturális fejlesztésére.

Művelődési politikánk általános jellegű hibáin belül különösen súlyosan estek latba az értelmiségi politikában elkövetett egyéb hibák.

A fordulat évéig, sőt az azt követő egy-két esztendő-

ben is jelentős sikereket ért el a párt az értelmiség szocialista nevelésében. Helyesen ismerte fel, hogy feladatainkat nem tudjuk megoldani szocialista értelmiség nélkül. Az értelmiségi bázisnak a kiszélesedését és összekovácsolódását viszont több hiba is akadályozta. Nem támaszkodtunk eléggé a munkásmozgalom régi, kipróbált kádereire, a párthoz és a néphez hű, marxista—leninista világnézetű értelmiségre, nem szélesítettük körüket kellő szívóssággal és körültekintéssel a kulturális élet egyes területein. A fordulat éve után az értelmiség óriási többségét jelentő tanítók, tanárok, mérnökök, orvosok anyagi és erkölcsi megbecsülését elhanyagoltuk. Nem vontuk be eléggé őket a szocialista építés feladatainak megoldásába. Általánosító jellegű bizalmatlanság érvényesült velük szemben, de helytelen nézeteik alapvető átformálására nem tettünk meg mindent. A magasan kvalifikált — anyagilag általában megfelelően dotált — értelmiséggel kapcsolatos magatartásunkat viszont inkább az elvtelen udvarlás jellemezte. Nem vettük megfelelőképpen figyelembe, hogy főként az alkotó értelmiség (írók, művészek, tudósok) egyes csoportjai honnan, milyen világnézeti pozícióból indultak el, és hol tartanak eszmei fejlődésükben; hibáikat, helytelen nézeteiket nem bíráltuk. Másrészről, sokszor jogos kritikájukat sem vettük figyelembe.

A fiatal értelmiség nevelésében is követtünk el hibákat. Világnézeti nevelésük nem volt eléggé mély: erősen hatottak rájuk polgári, kispolgári nézetek, elsősorban a nacionalizmus. Az egyetemeken, a főiskolákon nem mindig támasztottunk velük szemben megfelelő követelményeket. A tudományos utánpótlásban nem gondoskodtunk arról, hogy kellő alapvetéssel egy új, politikailag szilárd, szakmailag magas képzettségű gárda nőjön fel,

sőt gyakran helytelen kiválasztás érvényesült, a munkáshatalomhoz leghívebb fiatalok elől zárták el a megfelelő fejlődés útját. Egyes területeken viszont túlságosan hamar, elegendő gyakorlat és tapasztalat nélkül helyeztünk vezető állásokba friss diplomásokat. A tervezés hibái miatt egyes értelmiségi szakmákban átmeneti túltermelés és munkábaállítási nehézségek is keletkeztek, ami a fiatal értelmiség körében csalódást okozott.

1953 után a párt e hibák egy részét kijavította, vagy legalábbis hozzálátott kijavításukhoz, míg a hibák egy másik része ekkor mélyült el. A vezetés bizonytalankodása, következetlensége, a megerősödő revizionizmus és az ellene szektás alapról hozott erőtlen, helytelen intézkedések következtében a hibák kijavításának folyamata lelassult, elakadt. A Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa és a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége annak szellemében hozott 1956 júliusi határozata után azonban minden lehetőség megvolt arra, hogy a még meglevő hibákat kijavítsuk, ám ezt megakadályozta az ellenforradalom.

3. A revizionizmus és az ellenforradalom kártevése

Az ellenforradalom és annak ideológiai előkészítése súlyos megrázkódtatást és zűrzavart okozott kulturális életünkben.

Kezdetben a szektás eredetű hibák bírálatának jelszavával a marxista mezben jelentkező revizionista nézetek hirdetői voltak a hangadók. Később e nézetek mögött, részben ezekkel összefonódva, majd egyre nyíltabban előtérbe kerültek a leplezetlenül ellenforradalmi állásfoglalások. 1956-ban a Petőfi-körben, az Írószövetségben és más vitafórumokon a revizionisták, majd a burzsoá

nézetek leplezetlen képviselői átvették a vezetést, és hadjáratot indítottak kulturális fejlődésünk és szocialista kultúránk ellen. Igen fontos eleme volt ez az ellenforradalom ideológiai előkészítésének. Bebizonyosodott, hogy ahol a párt eszméi háttérbe szorulnak, ott a szocializmus ügye kerül veszélybe.

A revizionisták támadásának fő vonalai a következő irányban bontakoztak ki:

Mérhetetlenül felnagyították az elkövetett hibákat, ugyanakkor elhallgatták vagy lekicsinyelték s végül szinte teljesen elvetették kulturális forradalmunk korszakos eredményeit. Felmelegítették és „marxista" frázisokkal körítették a „művészet, a kultúra szabadsága" ósdi, liberális-burzsoá jelszavát, és e jelszó mögé húzódva, a kultúra pártosságának lenini elvét, s a párt- és az állami irányítást támadták. A világnézetek közötti verseny likvidátori értelmezésével, a „demokrácia mindenki számára" jelszavának hirdetésével eljutottak az osztályharc, a proletárdiktatúra tagadásához.

A nemzeti sajátosságok, a „nemzeti út" egyoldalú hangsúlyozása lényegében a proletár internacionalizmus elvetését jelentette. Logikus folytatása volt ez a magyar revizionisták antimarxista nézetének az „egységes magyar nemzeti kultúráról". A szocialista realizmus elveinek revíziója, később létezésének tagadása, az irodalom és a művészet marxista—leninista értelmezését dobta félre.

A revizionizmus támadása kulturális téren is összefonódott a hazai és a külföldi reakció fellépésével. A nyugati életforma, a dekadens és reakciós művészeti irányzatok propagálása, a polgári demokrácia dicsőítése, a „harmadik utas" illúziók előtérbekerülése, mind része volt annak a folyamatnak, amely végül is fegyveres ellenforradalmi felkelésre vezetett.

A revizionista és a nyíltan burzsoá propaganda — részben a múltban elkövetett hibák miatt — eléggé jelentős tömegekre hatott. Ez a támadás — különösen nacionalista és szociális demagógiájával — elsősorban az értelmiség és az ifjúság, főként az értelmiségi ifjúság körében okozott zűrzavart, visszhangra talált a városi kispolgárságban, de nem maradt teljesen hatástalan a munkásság és a parasztság egyes elmaradottabb elemeire sem. Ezt a reakciós erők a maguk ellenforradalmi céljaira használták fel.

Az ellenforradalom idején, sőt jó ideig utána is, revizionista és más ellenforradalmi elemek igyekeztek — nem is eredménytelenül — megszerezni a kulcspozíciókat oktatási, tudományos, művészeti, kulturális intézményeink jelentős részében. Tudományos és művészeti életünkből, közoktatásunkból ki akarták szorítani a marxizmus—leninizmust. A párt- és az állami irányítás átmenetileg háttérbe szorult. Elburjánzott a kispolgári giccs és a polgári dekadencia.

4. A kulturális élet alakulása az ellenforradalom után

1956. november 4-e után a forradalmi erők ellentámadást indítottak a kultúra frontján is, bár az előrehaladás itt nehezebb volt, mint másutt. Ám a reakció minden mesterkedése ellenére, szívós munkával sikerült az ellenforradalom erőit leverni, megtörni és visszavonulásra késztetni a kulturális életben is. A legfontosabb kulcspozíciókat ismét a kezünkbe vettük: megszilárdult és tovább szilárdul a párt- és állami irányítás. Az értelmiség túlnyomó többsége becsülettel dolgozik a szocialista építőmunka feladatainak megoldásán. Eszméink tekintélye az értelmiség soraiban megnőtt. A kommunista értelmi-

ségi csoportok — a párt legfontosabb kulturális bázisai — megerősödtek, tevékenységük megélénkült, eredményesen terjesztik a párt politikáját a pártonkívüli értelmiségiek között. Pártunk alapjában helyes értelmiségi politikájának eredményeként a pártonkívüli értelmiség soraiban egészséges erjedés indult meg: mind többen fordulnak bizalommal a párt felé, kezdik elfogadni és a maguk számára követendőnek tekinteni a párt politikáját. A marxizmus—leninizmus elvi alapjain kialakul és egyre erősödik a ma még nem marxista értelmiség és a munkásosztály együttműködése a szocializmus építésében. Az együttműködés során eredményeket értünk el az értelmiség eszmei átnevelésében is. Az egyetemeken helyreállítottuk és magasabb színvonalra emeltük a marxizmus—leninizmus oktatását. A párt elméleti munkája, amellyel felderítette az ellenforradalom okait, következményeit, s amellyel választ adott és választ ad mai életünk kérdéseire, megragadja az értelmiség figyelmét. Az egyes értelmiségi szervezetekben — pedagógusoknál, művészeknél — kommunisták vezetésével ezen az alapon bontakozik ki a marxizmus—leninizmus elmélyültebb tanulmányozása. A szocialista tábor és a nemzetközi kommunista mozgalom egységes fellépése néphatalmunk támogatására és pártunk következetes, internacionalista politikája 1956. november 4-e után azt eredményezte, hogy a munkásosztály és a parasztság, de az értelmiség soraiban is elmélyült a dolgozók nemzetközi összefogásának érzése, csökkent a burzsoá nacionalizmus befolyása.

Pártunk az ellenforradalom leverése óta sikeres erőfeszítéseket tett az eszmei-politikai nevelőmunka széleskörű kibontakoztatására és a kulturális élet sajátosságainak megfelelő munkamódszerek kialakítására. Hozzá-

kezdtünk kulturális életünk legfontosabb elméleti kérdéseinek tisztázásához, s az irányítást egységes, pontos, a mi helyzetünknek megfelelő marxista—leninista elvek alapján végezzük.

A tömegek az ellenforradalom idején saját, közvetlen politikai tapasztalataikból győződtek meg arról, hogy a szocializmus, a néphatalom szempontjából milyen nagy jelentősége van a kultúrának. Ezért most fokozott figyelemmel kísérik íróink, művészeink, színházaink, sajtónk munkáját. Ez igen biztató egész kulturális fejlődésünk szempontjából.

Mindezek hatására eredmények mutatkoznak a kulturális alkotásokban is: máris születtek olyan irodalmi, művészeti alkotások, amelyek a szocializmus építésének talajáról ábrázolják népünk hősi küzdelmét az ellenforradalom legyőzéséért, a szocialista jövő megvédéséért. Pártunk további feladata, hogy erősítse kulturális életünknek ezeket a vonásait, és széles körű ideológiai munkával biztosítsa a kulturális forradalom végső győzelmét.

IV

MAI KULTURÁLIS ÉLETÜNK FŐBB KÉRDÉSEI

Művelődéspolitikánk irányelveinek meghatározásakor kulturális életünk mai általános helyzetéből és szocialista építésünk szükségleteiből kell kiindulnunk. Továbbfejlődésünk szilárd alapját jelentik a felszabadulás óta elért eredményeink, melyekre bátran és büszkén támaszkodhatunk. Ám még ma is súlyos tehertételként nehezedik ránk a Horthy-rendszer szellemi öröksége, mely a revizionizmus és az ellenforradalom teremtette zűr-

zavar eredményeként újult erőre kapott, kölcsönhatásban a nyugatról beszivárgott reakciós eszmékkel. Elég széles értelmiségi és kispolgári rétegekre hatnak olyan nézetek, mint a „népi" ideológia, polgári humanizmus, melyek a Horthy-fasizmussal szemben tartalmaztak haladó elemeket, de ma már maradiak, sőt reakciósak, mert a munkásosztály vezető szerepe ellen hatnak, tehát szemben állnak szocializmust építő népünk érdekeivel. Nem múlt el nyomtalanul a revizionizmus és az ellenforradalom ideológiai támadása, eszméi felbukkannak a kulturális élet különböző területein.

Szocialista kultúránk, de egész társadalmi életünk világnézeti alapja a marxizmus—leninizmus. Annál súlyosabban esik latba az a tény, hogy az értelmiségnek csak egy része tette magáévá a marxizmus—leninizmus világnézetét, mivel nagy szerepe van a kulturális alkotásban, a műveltség terjesztésében és az ifjúság nevelésében, s számarányánál jóval nagyobb a befolyása a társadalomra. Ezt az ellenforradalom és az azt követő események világosan bebizonyították. Legnagyobb részük lojális a népi demokratikus rendszer iránt, sok mindenben egyetért a párt, a kormány, általában a szocializmus célkitűzéseivel, de világnézetében nem áll szilárd talajon. Ez a helyzet részben akadályozza, hogy teljes erővel, képességük teljes kibontakoztatásával vegyenek részt a szocialista kultúra építésében (még ha szubjektíve meg is van bennük a szándék), részben pedig állandó lehetőséget ad a burzsoá nézetek behatolására.

Számolni kell tehát azzal, hogy a magyar társadalom jelentős része még ki van téve az ingadozásnak, és erősen hat reá a burzsoá ideológia. Ilyen körülmények között — azért is, mert a nyíltan burzsoá, ellenséges nézetek jelentkezésére kevesebb lehetőség van — fokozott ve-

szélyt jelentenek a marxista mezben fellépő revizionista elméletek és a „harmadik út" „népi" ideológiája.

Különösen ártalmasak Lukács György antimarxista politikai-ideológiai nézetei. Az az elgondolás, hogy a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének korszakában a nemzetközi méretekben folyó harc fő ellentéte nem a szocializmus és a kapitalizmus, a munkásosztály és a burzsoázia között feszül, hanem a „demokratizmus és az antidemokratizmus" között, valójában az osztályharc feladását jelenti. Ez az elmélet ma nemcsak nálunk, hanem világszerte kártokozó eszmei ütőkártyája a revizionistáknak, annál is inkább, mert Lukácsnak ez a felfogása kisebb vagy nagyobb mértékben kifejezésre jut a politika, a társadalomtudomány, a filozófia, az esztétika, a művészet, a kultúra kérdéseiről szóló írásaiban és állásfoglalásaiban egyaránt. Lukácsnak ez a véleménye szükségszerűen a pártosság, fiatal szocialista kultúránk és a szovjet kultúra eredményeinek lebecsüléséhez, illetve tagadásához vezetett.

Az ellenforradalom után újjáéledtek olyan régen elavult reakciós elméletek, mint a „népiek" tételei a „nemzetmentő paraszti őserőről", a városi kultúra alacsonyabbrendűségéről és hasonlók, amelyeknek felelevenedésével ismét tápot kapott a fajelmélet, a nacionalizmus, az antiszemitizmus teljesen még ki nem irtott hagyatéka.

Kulturális és ideológiai fejlődésünk egyik legfőbb akadálya továbbra is a nacionalizmus, amelynek a magyar társadalomban mély gyökerei vannak, s ezért az elmaradott rétegekben a nemzeti kultúra nacionalista elképzelése él. Ezt használták ki a revizionisták. Az ellenforradalom egyik súlyos kártevése, hogy megerősítette a nacionalista nézeteket, „hazafiasnak" igyekezvén feltüntetni azokat.

A marxizmus—leninizmus világos határvonalat húz a nacionalizmus és a jogos nemzeti büszkeség, valamint a nacionalizmus és az igazi hazafiság között. Pártunk méltán tekinti magát forradalmi és szabadságharcos hagyományaink örökösének, és büszke arra, hogy a magyar kommunisták életüket nem kímélve jártak a függetlenségi és népfelszabadító mozgalmak élén. A nacionalizmus lélekmérgező és nemzetvesztő ideológiájával a szocialista hazafiságot állítja szembe; a szocialista hazafiságot, amelynek legfőbb tartalma a haza felvirágoztatása a dolgozó nép javára és a dolgozók hazájának védelme minden támadással szemben, s amelynek kitéphetetlen alkotóeleme a fennhéjázástól mentes nemzeti öntudat éppúgy, mint a nemzetközi összefogás a világ felszabadult, vagy szabadságukért küzdő népeivel.

Mindezeket figyelembe véve, különös jelentősége van annak is, hogy szilárd alapon, minden torzítástól mentesen vessük fel a szocialista kultúra nemzeti sajátosságának kérdéseit.

A születő új kultúra: tartalmában szocialista, formájában nemzeti kultúra. Megőrzi és magába foglalja mindazt a haladó kulturális kincset, amelyet évszázadok fejlődése saját nemzeti alkotásokban és más nemzetektől átvett értékekben felhalmozott, és azok legjobb eredményeit is felhasználva, a szocialista eszmeiségtől áthatva, magasabb szinten valósítja meg a népiség, nemzeti jelleg és humanizmus szintézisét.

A kultúra szocialista eszmeiségének elsődleges fontosságát nyomatékosan kell hangsúlyozni ma, amikor még hatnak bizonyos revizionista nézetek, és amikor — helyesen — nyilvánosságot biztosítunk jó szándékú, a népi demokrácia iránt lojális, de nem szocialista alkotásoknak és állásfoglalásoknak is a kulturális élet különböző

területein. A szocialista eszmeiség fűzi össze egész kultúránkat a világ, elsősorban a Szovjetunió és a népi demokratikus országok szocialista kultúrájával. Minden olyan törekvés, amely e szálakat szét akarja szakítani, a nacionalizmust erősíti. A munkásnemzetköziség jegyében lehet csak igazán mai és magyar a mi kultúránk, mert a munkásnemzetköziség nem a Szovjetunió vagy a testvéri népi demokráciák eredményeinek másolását jelenti, hanem azt, hogy ezek az eredmények — kölcsönhatásban — termékenyítően hatnak a mi kultúránk fejlődésére.

A munkásosztály vezető szerepét tagadó revizionizmus terjesztette azt a ma is ható felfogást, hogy korunkban a társadalom vezetése az értelmiséget illeti meg. A fiatalok között folytatott agitációjukban viszont a revizionisták azzal hitegetik az ifjúságot, hogy az övék a vezető szerep. E nézeteket igyekeztek és igyekeznek alátámasztani az ifjúság forradalmi lendületéről, avantgardizmusáról szóló hangzatos frázisokkal, illetőleg azokkal a hamis állításokkal, melyeket mint az atomenergia békés felhasználása által elindított nagy, tudományos és technikai átalakulásból levont „következtetést" igyekeztek feltüntetni.

A szocializmus építésének általános — és nemcsak kulturális — feladatai mind több és több jól képzett, alapos általános és szakműveltséggel rendelkező dolgozót követelnek meg az élet valamennyi területén. A szocialista fejlődés törvényszerű velejárója, hogy állandóan emelkedik a dolgozók kulturális és technikai színvonala, és nő az értelmiségiek száma. Csakis ezen az úton biztosítható a szocializmus fölénye a kapitalizmus felett, és csakis így lehet mind magasabb szinten kielégíteni a néptömegek szüntelenül növekvő anyagi és kulturális igényeit. E fo-

lyamat végső eredménye a szellemi és fizikai munka közötti lényeges különbség megszüntetése lesz.

Az általános kulturális és technikai színvonalnak még gyorsabb ütemű fejlődését igényli a korunkban végbemenő nagy tudományos és technikai átalakulás. Ezt az új követelményt érvényesíteni kell a kulturális élet különböző területein, és figyelembe kell venni a részletes feladatok meghatározásánál. De semmiféle „technikai forradalom" nem változtat azon az alapvető tényen, hogy a kapitalista társadalom megdöntéséért és a szocialista társadalom felépítéséért folyó harcban a vezető szerep csak azé az osztályé lehet, amelynek létérdeke a szocializmus győzelme. Ez az osztály az „atomkorban" is a munkásosztály. Az értelmiség egyetlen társadalmi rendben sem alkotott önálló osztályt, tagjai mindig a különböző társadalmi osztályokból kerültek ki. Soha nem volt, nem lehetett a társadalom vezetője, bármily fontos és nélkülözhetetlen is társadalmi szerepe. Ugyanígy az ifjúság sem lehet a társadalom vezető ereje. Azt ugyanis, hogy a társadalomban kié a vezető szerep, egyetlen társadalmi formációban sem korosztályok vagy nemzedékek harca, hanem az osztályharc döntötte és dönti el. Az ifjúság sajátos szerepe társadalmunkban abban áll, hogy lelkesedésével, mozgékonyságával segítse a munkásosztály céljainak megvalósítását, a nemzet szocialista felvirágzását.

Szocialista kultúránk kibontakozását akadályozza, hatékonyságát csökkenti, hogy elég jelentős rétegek ízlése — és ezzel együtt kulturális igénye — még ma is a Horthy-rendszertől örökölt kispolgári álkultúra színvonalán mozog. A kispolgári ízlés viszonylag széles körű hatását még nem sikerült megszüntetni, mert ez lassú és nehéz folyamat, s mert a mi munkánk sem volt elég

erőteljes. Az ellenforradalom a fejlődést visszavetette, és különösen a szórakozás különböző formáiban újra elszaporodott a kulturális szemét. Művészeti intézményeink — „a dolgozók igényei kielégítésének", „a kultúra demokratizálásának" jelszavai mögé húzódva — sokszor engedtek és engednek a kispolgári ízlés, az igénytelenség nyomásának, szem elől tévesztve a kulturális nevelés, a kulturális színvonal emelésének alapvető feladatait. Gyakran gazdasági, gazdaságossági szempontokkal igazolják ezt a politikájukat, és részben indokoltan, mert egyes, a kulturális területet érintő gazdasági intézkedések valóban keresztezik a szocialista művelődéspolitika helyes útjait.

Nem kevés akadállyal és nehézséggel kell megküzdenünk a szocialista kultúra további fejlődéséért vívott harcunk folyamán. Feladataink nem oldhatók meg egyik napról a másikra, de minden feltétele adva van annak, hogy az eddiginél gyorsabban, biztosabban, megalapozottabban haladjunk előre. A párt szilárd és következetes marxista—leninista politikát folytat, és harcol mind a revizionista árulás, mind a dogmatikus torzítás veszélyei ellen. Nagyok eddigi eredményeink, és a magyar nép nagy többsége nem akarja a múlt visszatérését, bízik a szocialista jövőben. A munkásosztály, a parasztság és az értelmiség legjava máris alkotója és hordozója a szocialista kultúrának, és ez a bázis állandóan szélesedik, erősödik. Nem kétséges, hogy kulturális továbbfejlődésünk elveit és céljait örömmel teszik magukévá, és minden eszközzel elősegítik azok sikeres megvalósítását.

V

A KULTURÁLIS MUNKA FŐ FELADATAI

A kulturális helyzet elemzése alapján a párt a következő feladatokat tűzi az oktatás, a népművelés, a művészet, a tudomány dolgozói, az összes párt- és állami szervek elé:

1. Világnézeti nevelés

Az ideológiai s ezen belül a kulturális fronton tapasztalható elmaradás és az ellenforradalom rombolása nyomán bekövetkezett visszaesés, eszmei zűrzavar megszüntetése, művelődésügyünk felvirágoztatása megköveteli a marxizmus—leninizmus térhódítását és győzelmét a kultúra valamennyi területén. Az eszmei-politikai harcnak a művelődés területén is a megerősödött jobboldali nézetek: a revizionizmus, a polgári és kispolgári törekvések ellen kell elsősorban irányulnia. Az ellenséges eszmei-politikai irányzatok közül ma a nacionalizmus, a „harmadikutas" felfogás, egyes művészeti ágakban a burzsoá objektivizmus, a „politikamentes" álhumanizmus és a formalizmus a legélőbbek és a legveszedelmesebbek. Ezek többnyire egymással vagy más ellenséges nézetekkel összefonódva jelentkeznek. Ugyanakkor azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a revizionista fertőzés ellen nem orvosság a dogmatikus, szektás elmélet és gyakorlat; nem hanyagolható el tehát a harc ez utóbbi maradványai ellen sem, annál kevésbé, mert néhány kulturális intézményünkben a szektás szemlélet, a dogmatikus nézetek újjáéledése is tapasztalható.

Az ideológiai előrenyomulásnak nem egyszerűen az a célja, hogy az ellenséges vagy helytelen nézeteket hát-

térbe szorítsa, vagy elnémítsa, elhallgattassa, hanem elsősorban az, hogy ezeket legyőzze, eszmeileg szétzúzza, az emberek gondolkodásából kiűzze. Célja, hogy a marxizmus—leninizmus világnézetét terjessze, s hatékony érveléssel hozzájáruljon a munkásosztály és a parasztság szocialista öntudatának erősítéséhez, elmaradott gondolkodású rétegeinek felvilágosításához, az értelmiség még ingadozó csoportjainak meggyőzéséhez, szocialista szellemű átformálásához.

A legfőbb módszer ezért: az elmélet bátor továbbfejlesztésére irányuló tudományos kutatás, a kultúra valamennyi sajátos eszközének és lehetőségének felhasználása a marxista—leninista eszmék terjesztésére, a szocialista világnézet hadállásainak szakadatlan erősítése a művelődés minden ágában, eleven elvi vita, eszmei harc az ellenséges vagy helytelen nézetek legyőzésére. Mindez természetesen nem teszi szükségtelenné, sőt egyenesen megköveteli, hogy hatalmi intézkedésekkel akadályozzuk meg a kultúra területén is mindazokat a törekvéseket, melyek nyíltan vagy álcázva népi demokratikus rendünk ellen irányulnak.

Az elméleti és kritikai munka, a nevelő és felvilágosító tevékenység számottevő megjavítása nélkül ezek a feladatok nem oldhatók meg. Ahhoz viszont, hogy a nevelő és felvilágosító tevékenység hatékonysága fokozódjék, hogy élénk kritikai élet bontakozzék ki valamennyi kulturális, művészeti fórumon, elsősorban az elméleti-tudományos munkát kell magasabb szintre emelni. Kellő tudományos megalapozottság híján ugyanis minden vita, minden bírálat csak sekélyes, ötletszerű lehet, mely nemhogy segítené, hanem még zavarja is az eszmei tisztulás folyamatát.

Mindenekelőtt arra kell törekedni, hogy a munkásosz-

tály még jobban összeforrjon a marxizmus—leninizmussal, a kommunista világnézet behatoljon eszmeileg kevésbé fejlett rétegeibe is. Csak így töltheti be eredményesen történelmi küldetését, vezető szerepét a társadalmi, politikai és gazdasági építőmunka valamennyi területén, nem utolsósorban magában a kulturális életben. A munkásosztály marxista—leninista műveltségének további gyarapodása, szocialista öntudatának magasabb szintre emelkedése termékenyítőleg fog hatni a társadalom minden rétege s köztük természetesen az értelmiség politikai fejlődésére is, az eszmei tisztulásra, s így kultúránk és kulturális életünk szocialista átformálására. De még gazdasági előrehaladásunk oly nagy fontosságú összetevői is, mint például a termelés és a termelékenység növekedése, a munkafegyelem megszilárdulása, az új munkamódszerek iránti fogékonyság, a tulajdonhoz való viszony megváltozása — egytől egyig a legszorosabban összefüggnek a munkásosztály kommunista világnézetének megszilárdulásával, a szocialista öntudat megerősödésével.

Valamennyi kulturális szervünket és intézményünket — a sajtót, a rádiót és a televíziót, filmgyártásunkat és könyvkiadásunkat — hassa át az a tudat, hogy nemcsak népi demokráciánk fejlődésének, a szocializmus eredményes építésének, de a sajátos kulturális feladatok megoldásának is alapvető feltétele a munkásosztály szocialista világnézetének elmélyülése, s ezért ne sajnálják a fáradságot mindazoknak az eszközöknek, módszereknek, művészi tartalmaknak és formáknak felkutatására, melyek ezt a célt a leghatékonyabban szolgálják.

Ebben a vonatkozásban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a felszabadulás óta kétségtelenül elért nagy eredmények ellenére a munkásosztály egy részére még

hat a burzsoá ideológia. Ez részben a múlt hagyatéka, részben pedig annak a felhígulásnak a következménye, amelynek során kispolgári rétegek és deklasszált elemek kerültek a munkásosztályba. A kispolgárság befolyása főleg Budapesten, de egyes vidéki városokban is, erős, és nemcsak politikai, hanem kulturális téren is érezteti hatását. Az ilyen tendenciák ellen türelmes, szívós, sokoldalú nevelő munkával — elsősorban a kultúra nemes, értékes alkotásai segítségével — kell küzdenünk.

A munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségének további megszilárdítása, de a magyar falu előtt álló nagy feladatok és távlatok is megkívánják, hogy nagyobb gondot fordítsunk a parasztság eszmei-politikai nevelésére. A mezőgazdaság szocialista átszervezésének bonyolult feladata, az önkéntesség elvének párosítása a következetes agitációval, nélkülözhetetlenné teszi ezt a széles körű eszmei felvilágosító munkát. Mindenekelőtt a paraszti gondolkodásmód ama vonásai ellen kell sokoldalúan és türelmesen küzdeni, amelyek gátolják a parasztságot igazi érdekei felismerésében, a szocialista út melletti döntésben. A maradiság, a megcsontosodott hagyományokhoz való ragaszkodás, a visszahúzó kistulajdonosi szemlélet káros hagyatékával szemben az együvétartozás, a munkásokkal való testvéri összefogás szellemét kell kifejleszteni. Ennél a munkánál abból kell kiindulni, hogy a paraszti gondolkodás átformálódása nemcsak eredménye a falun eddig végbement társadalmi és politikai átalakulásnak, hanem előfeltétele is a további változásoknak. Különösen fontos a termelőszövetkezetek és az állami gazdaságok dolgozóinak szocialista öntudatát növelni, egyrészt a mezőgazdaság szocialista részének megerősítése, s ugyanakkor az egyénileg gazdálkodó

parasztság világnézeti fejlődésének megkönnyítése céljából is.

Mint ahogy a városban, falun, a parasztság körében is hatnak — gyakran egyes szórakoztató intézmények elvtelen műsorpolitikájának következtében — a kultúra kispolgári, sőt egyenesen burzsoá szellemű termékei. E kártékony folyamat ellen küzdeni kell, felhasználva az egészséges paraszti hagyományokat, a népművészet remekeit, a magyar és a külföldi kultúra legértékesebb alkotásait.

Értelmiségi politikánk rendkívül fontos feladataként külön is ki kell emelni a nem marxista értelmiség ideológiai átformálásának kérdését. Ezt a munkát az eddiginél magasabb színvonalon kell tovább folytatni, figyelembe véve az egyes értelmiségi rétegek sajátos helyzetét, fejlettségi fokát. Az eszmei meggyőzés eszközeinek alkalmazása mellett vonjuk be őket fokozottabban a szocialista építés gyakorlati feladatainak megoldásába, hogy a különböző szakmájú értelmiségiek munkájuk közben szerzett tapasztalataik alapján győződjenek meg a szocializmus igazságáról és felsőbbrendűségéről. Őszinte együttműködési készségünk a nem marxista értelmiséggel azonban nem zárja ki, hanem feltételezi a segítő szellemű bírálatot: a bírálat is egyik eszköze ideológiai átformálásuknak, de a téves nézetek elleni harc nem válhat személyi üldözéssé, a bírálat nem fajulhat megbélyegzéssé.

Az egész társadalmat átfogó világnézeti nevelő munka csak akkor járhat tartós eredménnyel, és a jövőre nézve távlatokat nyitó csak akkor lehet, ha az ifjúság marxista szellemű nevelését tekinti egyik legfontosabb feladatának. Minden társadalmi rendszer arra törekszik, hogy ifjúságát a maga világnézetére nevelje. Mi kommunista

szellemű és világnézetű, művelt, erkölcsös ifjúságot akarunk nevelni. A szocialista világnézet elterjesztésében, a burzsoá életszemlélet és gondolkodásmód, erkölcs és ízlés visszaszorításában és megsemmisítésében a legnagyobb szerepük azoknak az oktatási intézményeknek van, amelyekre a párt és a kormány ifjúságunk tudatának és magatartásának formálását bízta.

A felnövő új nemzedéknek a korszerű ismeretek és a tudományos eredmények elsajátításával együtt meg kell ismernie és magáévá kell tennie a marxista—leninista világnézet alapjait, gondolkodásában, érzésvilágában, magatartásában ki kell formálnia a szocialista erkölcsöt. Ez olyan követelmény, amit oktatás- és nevelésügyünk feladatai között a legelső helyen kell hangsúlyozni, annál is inkább, mert az ifjúság világnézeti-erkölcsi nevelésében jó néhány év óta súlyos bajok mutatkoznak, s az elért eredmények sem bizonyultak elég szilárdnak. Így eshetett meg, hogy az elmúlt időszak zűrzavarai, ellentmondásai, majd az ellenforradalom nagymértékben visszavetették ifjúságunk szocialista szellemű fejlődését, s az ellenséges nézetek, főként a nacionalizmus, sovinizmus, irredentizmus, antiszemitizmus romboló hatása ismét jelentkezhetett.

Az átmeneti megtorpanás megszüntetésének minden előfeltételét megteremtette a párt szilárd és helyes politikája. De ha határozottan előre akarunk lépni az ifjúság erkölcsi-politikai nevelésében, látnunk kell, hogy az egyik leglényegesebb feladat: a pedagógusok és a párt kapcsolatának megszilárdítása.

A pedagógusok túlnyomó többsége alapvető kérdésekben egyetért a párt és a kormány politikájával. Ahhoz, hogy a szocialista rendszer meggyőződéses és megingathatatlan híveivé váljanak, biztosítani kell számukra a

bizalom légkörét, valamint a további erkölcsi és anyagi megbecsülést. Külön elismerés jusson azoknak, akik az iskolai munkájukon túl is — elsősorban az ifjúsági szervezetekben és a népművelési munkában — segítik szocialista fejlődésünket.

A bizalom és megbecsülés légkörének biztosításával egyenrangú fontosságú, hogy komolyabban törődjünk szakmai, pedagógiai s főként ideológiai fejlődésükkel. Pedagógusaink eszmeileg-politikailag sokat fejlődtek az elmúlt 13 év alatt. De jelentős részük — ha gondolkodásában a szocialista világnézet egyes elemeit magáévá is tette — még nem marxista—leninista. Gyermekeink szocialista szellemű nevelését tehát javarészt nem marxista szemléletű pedagógusok végzik. Ez a helyzet hosszú ideig nem tartható fenn anélkül, hogy az ifjúságra káros hatással ne lenne. Meg kell tehát teremtenünk számukra a feltételeit annak, hogy minél gyorsabban, de magas színvonalon és alaposan sajátíthassák el a marxizmus—leninizmus tanításait, lehetőség szerint egybekapcsolva ideológiai továbbképzésüket szakmai továbbképzésükkel, hogy képesek legyenek szaktárgyaik marxista szellemű oktatására.

Különös gonddal kell törődnünk az új pedagógusok képzésével, annál is inkább, mert a pedagógusképzésnek sok fogyatékossága van eszmei-politikai és szakmai szempontból egyaránt. Mindenekelőtt a tanítóképzésre áll ez, melynek problémáját a gimnáziumra épülő tanító- és óvónőképző intézetek rendszere, a tanítóképzés reformja hivatott megoldani.

A szocialista szellemű nevelés keretében nagy figyelmet kell fordítani ifjúságunk jellemének formálására. Erősítsük a gyermekekben a szülők és felnőttek iránti tiszteletet, a hazaszeretetet, a munkaszeretetet, a becsü-

letességet, a társadalmi tulajdon megbecsülését, a szocializmus ügyéért érzett odaadást és felelősséget. Ebben a vonatkozásban külön ki kell emelnünk a munkával és a munkára nevelés módszerének pedagógiai és erkölcsi jelentőségét, amellett, hogy a cél érdekében ifjúságunk szocialista erkölcsi-politikai arculatának kialakításában érzelmi és esztétikai lehetőségeket is fel kell használnunk.

Az ifjúság szocialista szellemű nevelésében a pedagógusokon, a Kommunista Ifjúsági Szövetségen és az Úttörők Szövetségén kívül igen nagy feladatok hárulnak a szülőkre és az egész társadalomra. A pedagógusok ezt a munkát maguk, a szülők nélkül, vagy éppen azok ellenére, nem tudják sikeresen megoldani. A szülők egy része gyermekeit a maga szocialista meggyőződése szerint a szocializmus iránti szeretetre, a szocializmus építésének feladataira neveli — helyesen —, mert így készíti fel a legjobban a jövőre. Minden gyermek érdeke azt kívánja, hogy szocialista szellemben neveljék, hiszen felnőttként szocialista társadalomban fog élni. Meg kell ezt érteniük azoknak a szülőknek is, akik ma még nem meggyőződéses hívei népi demokratikus rendszerünknek, sőt még azoknak is, akik — mint a volt uralkodó osztályoknak tagjai — kiváltságaik elvesztése következtében vagy egyéb okból szemben állnak a szocializmus ügyével. Szerencsétlenné teszik gyermekeiket mindazok a szülők, akik megpróbálják szembefordítani őket a nép többsége által választott szocialista társadalmi renddel. Az ilyen gyermekekből meghasonlott, a társadalomban helyüket nem találó fiatalok lesznek, akik könnyen esnek áldozatul lelkiismeretlen politikai kalandoroknak. Az ellenforradalmi események sok tragikus példája tanúsítja ezt.

Az ifjúság a jövő letéteményese. Állítsuk egész tár-

sadalmunk közgondolkodásának, törődésének középpontjába ifjúságunk nevelésének ügyét, és tekintsük úgy, mint a kulturális élet egyik elsőrendű feladatát. Irodalmunk, filmművészetünk, sajtónk, rádiónk az ifjúság jövőjéért érzett teljes felelősséggel segítsen e feladat megoldásában.

A világnézeti nevelésben, a marxizmus—leninizmus eszméjének elterjesztésében és diadalra juttatásában, ha lehet, még nagyobb jelentőségük és ezzel együtt felelősségük van felsőoktatási intézményeinknek, melyek a fontos gazdasági és politikai tennivalók megoldására, a szocialista kultúra fejlesztésére és ápolására hivatott fiatal értelmiséget nevelik.

Az egyetemi ifjúság világnézeti nevelésében a legnagyobb szerepe az ideológiai oktatásnak van. Ezen a téren kell először számottevő fejlődést elérni. A hallgatók marxista—leninista oktatásának színvonalát differenciáltabb tantervvel, a tanszékek vezetésének és az oktatók továbbképzésének megjavításával kell emelni. A marxizmus—leninizmus magas színvonalú oktatása alapvető, természetesen nem egyedüli feltétele a hallgatók teljes értékű világnézeti, politikai és erkölcsi nevelésének. Ehhez a szaktárgyi képzés szilárd ideológiai megalapozottságára, világnézetformáló hatására is szükség van. Ki kell egészülnie továbbá az egész oktatói kar céltudatos, rendszeres, a párt- és a KISZ-szervezetekkel egybehangolt, sokoldalú nevelői tevékenységével.

A szocialista szellemű nevelés szempontjából nagy jelentősége van annak is, hogy a diákotthonok életét tartalmasabbá, kulturáltabbá, vonzóbbá tegyük. Ezért a diákotthonokat az értékes pedagógiai hagyományok felhasználása, valamint a tárgyi feltételek fokozatos megteremtése útján kollégiumokká kell fejlesztenünk.

Egyetemi és főiskolai ifjúságunk nevelését csak megfelelően képzett, marxista világnézetű, politikailag szilárd oktatói kar tudja megoldani. Éppen ezért elvárjuk, hogy fokozottan törekedjenek a marxizmus—leninizmus világnézetének megismerésére és elsajátítására. E nélkül képtelenek lesznek a gondjaikra bízott ifjúságot szocialista szellemben oktatni és nevelni; a dialektikus materializmus megtermékenyítő hatása nélkül tudományos munkásságuk is előbb-utóbb zsákutcába kerülhet. Az egyetemek és főiskolák munkáját irányító állami és pártszervek tekintsék halasztást nem tűrő feladatuknak, hogy — megfelelő szervezeti formákat teremtve, tudományos viták segítségével — mozdítsák elő az oktatók ideológiai fejlődését.

2. A tudomány fejlesztése és a műveltségi színvonal emelése

A szocializmus építése növekvő, egyre sokoldalúbb és felelősségteljesebb feladatokat tűz a tudományok művelői elé. A szocialista építőmunka, a népgazdaság és a kultúra fejlődése tudományos megalapozottságot, a korszerű tudomány állandó fejlesztését, eredményeinek széles körű felhasználását igényli. Bátor, alkotó szellemű, céltudatos kutatómunkára van tehát szükség, mind a társadalomtudományok, mind a természet- és műszaki tudományok területén. De ez a kutatómunka csak akkor lehet igazán eredményes, a tudomány csak akkor töltheti be társadalmi szerepét, ha áthatja az egyedül tudományos gondolkodás: a marxista—leninista világnézet.

Különös jelentősége van hazánkban a társadalomtudományi kutatómunkának. A kutatások terjedjenek ki a marxizmus—leninizmus általános kérdéseire, tárják fel társadalmi fejlődésünk sajátos problémáit, ellent-

mondásait, s a konkrét magyar viszonyokból kiinduló elemzések és általánosítások révén járuljanak hozzá a marxista—leninista társadalomtudomány fejlődéséhez, egész ideológiai-politikai nevelő munkánk, propagandánk és agitációnk tudományos megalapozásához. A legfontosabb feladat: a marxista dialektikus materializmus elméletének és módszerének meghonosítása az egyes tudományágakban, illetve a már megkezdett ilyen irányú munka erélyes folytatása; a reakciós filozófiai irányzatok és a társadalomtudomány különböző területein még mindig élő antimarxista nézetek elleni küzdelem, a szellemtörténeti szemlélet és módszer, a pozitivizmus, a burzsoá objektivizmus, a narodnyikizmus következetes bírálata és befolyásának megszüntetése. A marxista társadalomtudományok nyújtsanak segítséget a bukott horthysta rendszer és a mai kapitalizmus lényegének, jellegének feltárásához, leleplezéséhez, a szocializmus felsőbbrendűségének konkrét megvilágításához és bizonyításához. Valamennyi társadalomtudomány tekintse mind elméleti, mind pedig gyakorlati időszerű vonatkozásai miatt legsajátabb, közvetlen feladatának az 1956 októberi ellenforradalom ideológiájának részletes elemzését és leleplezését.

A ma is ható és az emberek tudatát fertőző ellenséges vagy téves nézetek eloszlatásában sokat tehet filozófiai tudományunk a revizionizmus és a dogmatizmus elméleti alapjainak, ismeretelméleti gyökereinek feltárásával, s nem utolsósorban a modern természettudományok és az egyes társadalomtudományok eredményeinek általánosításával.

Történettudományuk a magyar nép és a magyar munkásmozgalom, valamint a szomszédos szocialista országokhoz fűződő kapcsolataink történetének feldolgozásá-

val, a magyar nacionalizmus és sovinizmus több évszázados előzményeinek, okainak elemzésével, a pesszimista történelemszemlélet leleplezésével mozdíthatja elő népünk szocialista nevelését.

Közgazdaságtudományunk a szocializmus politikai gazdaságtanának továbbfejlesztésével, az elmúlt évek gazdaságtörténetének értékelésével, gazdaságpolitikánk és tervezésünk tudományos alapjainak kidolgozásával járulhat hozzá fejlődésünkhöz.

Esztétikánk, nyelv-, irodalom- és zenetudományunk az eddiginél hatékonyabban és a marxizmus igényesebb alkalmazásával vizsgálja nyelvünk, a magyar és a világirodalom, a zeneművészet belső törvényszerűségeit, fejlődését és eredményeit, s ezzel járuljon hozzá művészeti életünk eszmei tisztulásához, egész népünk kultúrájának, öntudatának és ízlésének fejlesztéséhez.

A természet- és a műszaki tudományos kutatómunkát az alaptudományok és az alkalmazott tudományok, a távlati tervek és az aktuális részletfeladatok helyes arányának kialakításával a népgazdaság igényeinek szolgálatába kell állítani. A természettudományokban a legfontosabb az atomenergia békés felhasználását, az alapanyagipar és az energiabázis kiszélesítését elősegítő kutatás. Különösen az atomfizikai, anyagszerkezeti és kémiai kutatásokat kell fokozni kísérleti és elméleti irányban egyaránt.

A szocialista világrendszer összefogott tudományos erői lehetővé teszik, hogy a hazai tudományos kutatás főleg azokon a területeken folyjék, amelyeken értékes hagyományaink vannak, és a világszint aránylag kisebb erőfeszítéssel elérhető. Általában a kutatás tervszerű kifejlesztésével el kell érni, hogy a hazai természet- és műszaki tudományok eredményei hatékonyan hozzájárul-

janak a szocialista építés gazdasági feladatainak megoldásához, és a hazai adottságoknak megfelelően feldolgozzák, alkalmazzák és fejlesszék azokat a vívmányokat, amelyeket a tudományos fejlődés világszerte, különösen pedig a testvéri szocialista országokban, elsősorban a Szovjetunióban elért. Saját erőinkhez mérten részt kell vennünk abban a békés versenyben is, mely a szocialista és a kapitalista világrendszer között folyik a tudományos, a technikai és a kulturális elsőbbségért.

Sokoldalú és tervszerű erőfeszítést kell kifejtenünk egész népünk műveltségi színvonalának emelésére, hogy fokozatosan megszüntethessük azt az ellentmondást, amely korunk, a szocialista építés követelményei és a jelenlegi helyzet között fennáll. A szocialista építés feladatait csak akkor tudjuk megoldani, ha nagy számban vannak kiváló elméleti tudású, de a gyakorlati élettel is szorosan összeforrott tudósaink, minden új iránt fogékony, a termelőmunka módszereinek tökéletesítésén buzgólkodó mérnökeink és technikusaink, jól képzett szakmunkásaink, és általában, ha egész népünk technikai műveltsége, kultúrája szüntelenül mélyül, gazdagodik, lépést tart az új eredményekkel. Ezért halaszthatatlan teendőink között is az egyik legfontosabb egész oktatási rendszerünknek a korszerű tudományosság színvonalára emelése.

Magasabb igényekkel és magasabb színvonalon kell folytatni a szocialista szakemberképzést. Az egyetemeken és főiskolákon a képzés alkalmazkodjék a tudomány rohamos fejlődéséhez és a gyakorlat új igényeihez. Az egyetemek és főiskolák oktatói tevékenysége nem korlátozódhat az ismeretek enciklopédikus átadására. Az oktatás módszereit olyan irányban kell továbbfejleszteni, hogy azok — a vizsgakövetelményekben előírt tárgyi is-

meretek elsajátítása mellett — segítsék elő a hallgatók önálló gondolkodásának, kezdeményezőkészségének, alkotó erejének kibontakozását. Jó tankönyvek és jegyzetek tervszerű kiadása is hasznosan szolgálhatja ezt a célt.

Szocialista felsőfokú oktatásunk és egész kulturális forradalmunk egyik igen jelentős vívmánya a felnőtt dolgozók egyetemi és főiskolai tanulása a levelező és esti oktatás keretében. Már eddig is fontos hivatást töltött be ez az oktatási forma, főleg felnőtt munkások és parasztok értelmiségi munkára való felkészítésében. A hallgatók jobb kiválogatásával, az oktatás színvonalának emelésével, célravezető módszerekkel és a tanulási feltételek megjavításával biztosítani kell, hogy a levelező és esti tagozatok hallgatói a teljes értékű szaktudás elsajátítása alapján kapják meg diplomájukat.

Az egyetemeknek és főiskoláknak fontos feladataik vannak a szocialista tudomány fejlesztésében és a tudományos utánpótlás nevelésében is, ennek megfelelően fejlesztjük az egyetemi oktatást. Törekedni kell arra, hogy — lépést tartva a tudomány és a technika gyors fejlődésével, a szocialista építés igényeivel — az egyes karok profiljába illő minél több tudományág képviselve legyen az egyetemeken.

Mind az ipar és a mezőgazdaság, mind pedig a tudomány fejlődésének kölcsönösen elengedhetetlen feltétele a termelés és a tudomány szoros kapcsolata. Ezért rendkívül fontos, hogy az egyetemek és főiskolák vegyék ki részüket az ipar- és mezőgazdaságfejlesztés tudományos alapjainak kidolgozásából. Hasonlóképpen szorosabb kapcsolatot kell kiépíteni a tanárképző karok és az általános és középiskolások között. Az egyetemek vállaljanak szerepet a különböző szakterületeken működő értelmiségi dolgozók szakmai továbbképzésében is.

Az általános és középfokú oktatásban mielőbb felül kell vizsgálni és a követelményeknek megfelelően átalakítani, kiegészíteni az általános műveltség hagyományos tartalmát, különös tekintettel az ifjúság életre való felkészítése szempontjából oly nagy jelentőségű gyakorlati műszaki oktatás bevezetésére és kiszélesítésére. Folyamatosan, ahogy gazdasági helyzetünk engedi, el kell látni valamennyi iskolát a természettudományos oktatáshoz, a technikai és technológiai ismeretek elsajátításához szükséges kísérleti és szemléltető eszközökkel, felszerelésekkel és szerszámokkal. Meg kell szervezni az iskolák eleven kapcsolatát a szocialista ipar és mezőgazdaság üzemeivel. Biztosítani kell, hogy a törvény előírásainak megfelelően minden tanköteles korú gyermek elvégezze az általános iskola nyolc osztályát, és lehetőség szerint minél előbb szakrendszerű oktatásban részesüljön. Ehhez mindenekelőtt a tanteremhelyzeten kell segíteni, s első lépésként a következő három évben 3500, a korszerű egészségügyi és pedagógiai követelményeknek megfelelő tantermet kell felépíteni, ezután pedig, ahogy mód nyílik rá, jelentősen gyorsítani kell az iskolaépítés ütemét. Már most gondolnunk kell arra, hogy később bevezetjük a kötelező középiskolai oktatást. Ezért szükségessé válik középiskolai rendszerünk szerkezetének felülvizsgálása.

Oktatásügyünk és a magyar tudomány közös hivatása, hogy segítse emelni a munkásosztály általános és technikai műveltségének színvonalát, annak a gondolatnak a jegyében, hogy a szocializmus végleges győzelme szempontjából múlhatatlanul szükséges a termelés ütemének jelentős meggyorsítása, általában a termelési kultúra színvonalának ugrásszerű emelése.

E feladatok megoldása egyre nagyobb szakképzettsé-

get és magasabb műveltséget követel. Ez az útja annak is, hogy a legtehetségesebb munkások jól felkészült értelmiségiekké váljanak.

A nagyüzemi gazdálkodásra való áttérés és a mezőgazdasági termelés gyorsabb ütemű fejlesztése megköveteli, hogy emelkedjék a parasztság általános és agrotechnikai műveltségének színvonala, szakmai tudása. A mezőgazdaság előtt álló kettős, egymástól elválaszthatatlan és egy időben megoldandó feladatot: a szocialista átalakítást és az egész mezőgazdaság fejlesztését csak olyan parasztság tudja teljesíteni, amelynek látóköre, igénye napról napra tágul, s az évezredes maradi hagyományokat, elavult módszereket képes a korszerű tudomány vívmányaival felcserélni. Javítani kell a falu kulturális viszonyait azért is, hogy csökkenjen a falusi lakosság — főleg a fiatalság — elvándorlása a városokba.

A falu műveltségi állapotának a megjavítása megköveteli és egyben fel is tételezi, hogy értelmiségiek nagyobb számban helyezkedjenek el vidéken, főként falun. Neveléssel, meggyőzéssel, felelősségérzetük növelésével és az anyagi érdekeltség fokozásával meg kell szüntetni a fiatal értelmiségiek vonakodását a vidéki és különösen a falusi munkától.

Városon és falun egyaránt nagy figyelmet kell fordítani az általános, illetve középiskolát végzett és onnan a termelőmunkába kerülő fiatalokra. Megfelelő tartalmú továbbképzéssel készítsük fel őket arra, hogy helyt tudjanak állani a mezőgazdasági vagy ipari munkában, s emellett célravezető művelődési és nemes szórakozási lehetőségek biztosításával egyengessük helyes irányú kulturális és erkölcsi fejlődésük útját.

A város és a falu közötti kulturális különbség megszüntetésének egyik lépcsőjeként, de általában egész

művelődésünk egészségesebb fejlődése, szélesebb alapokra helyezése érdekében is fejleszteni kell a vidéki városok kulturális életét. A főváros kulturális vezetőszerepét fenntartva, törekedjünk arra, hogy erősebb kölcsönhatás alakuljon ki Budapest és a vidéki városok között. A fővárosban és a vidéki városokban egyaránt fokozni kell a munkáslakta kerületek kulturális ellátottságát. A Művelődési Minisztérium és a megyei tanácsok közös munkájával készítsék el az egyes megyék kulturális fejlesztésének programját, a helyi szükségleteket és adottságokat összeegyeztetve az országossal. A tervek elkészítésénél legyenek figyelemmel a leginkább elmaradott megyék, területek helyzetére. Tovább kell fejleszteni hagyományos vidéki kulturális központjainkat, és új kulturális központok kialakítására kell törekedni, összhangban a gazdasági építéssel.

A dolgozó nép művelődésének állandó folyamatában nagy szerepe van a különböző tömegszervezetek világnézeti, politikai, tudományos, művészeti és szakmai ismeretterjesztő tevékenységének. A szakszervezetek tekintsék munkájuk szerves részének a munkások szakmai képzését és igényes kulturális nevelését. A Kommunista Ifjúsági Szövetség segítse a fiatalok művelődését, fejlessze ízlésüket, és keltse fel bennük az érdeklődést a szocialista kultúra magasrendű alkotásai iránt. A kulturális nevelő munkában jelentős feladatot tölthet be az értelmiségiek tömegszervezete, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat. Az ismeretterjesztő munka hatékonysága érdekében azonban ki kell küszöbölni mind a sematizmus, a felszínesség maradványait, mind az „apolitikus objektivizmus" tendenciáit. Méltó helyet kapjon benne a természettudományos ismeretek, a materialista világnézet terjesztése. Az előadásokat — bárhonnan ve-

gyék is témájukat — pártosság, a marxizmus—leninizmus szelleme hassa át.

A művelődési otthonok hálózatát — elsősorban társadalmi erőforrások igénybevételével — fokozatosan teljessé kell tenni. Az irányítás megjavításával, a különböző kulturális szervek tevékenységének jobb összehangolásával el kell érni, hogy hivatásuknak megfelelően, valóban művelődési otthonokká váljanak, amelyek művelődési lehetőséget, társas szórakozást és kulturált pihenést biztosítanak a dolgozók különböző rétegeinek. Munkájukban hasznosítsák az egykori munkásotthonok, olvasókörök jó és folytatható hagyományait. A művelődési otthonok biztosíthatják a legmegfelelőbb kereteket a munkások és parasztok öntevékeny művészeti csoportjainak tevékenységéhez. Az énekkarok, a tánc- és színjátszó csoportok vonják be üzemük és falujuk minél több dolgozóját a kulturális munkába, és a szép hagyományok folytatásával, erejükhöz mért feladatok vállalásával szolgálják dolgozótársaik és a maguk nemes szórakoztatását. A kispolgári giccs behatolásának meggátlására, az ízlés fejlesztésére az öntevékeny művészi csoportok tehetnek legtöbbet.

Mielőbb be kell fejeznünk könyvtárhálózatunk kiépítését, elsősorban a még hiányzó járási és falusi könyvtárak létrehozásával. Ezzel párhuzamosan jobban meg kell szervezni az ipari gócpontok, munkáslakta területek és a tanyavilág könyvvel, könyvtárral való ellátását. Szükség van az iskolai könyvtárak nagyarányú fejlesztésére is. A könyvtárak jó munkája értékes hozzájárulást jelent a tömegek ízlésének, műveltségének, erkölcsi és politikai arculatának formálásához.

Egész népművelési munkánk célja az legyen, hogy — az egyes rétegek sajátos helyzetét figyelembe véve és a

megfelelő módszereket alkalmazva — elérjük: művelt, magas igényű, fejlett ízlésű emberek, valóban „kiművelt emberfők sokasága" legyen a mi népünk.

3. A művészetekről

Népünk szocialista nevelésében, ízlésének fejlesztésében a párt nagy jelentőséget tulajdonít a művészeteknek — az irodalomnak, a színház- és a filmművészetnek, a zenének, a képzőművészetnek —, és minden eszközzel elősegíti fejlődésüket.

A párt értékeli azt a tisztulási folyamatot, mely az ellenforradalom fegyveres leverése óta — az általános politikai konszolidáció és a kommunista művészek erőfeszítéseinek eredményeként — végbement, de azt is megállapítja, hogy a művészetek fejlődésének még mindig legnagyobb akadálya a revizionizmus és az ellenforradalom által kiváltott eszmei zűrzavar és művészi bizonytalanság. Azok az alkotó művészek, akik jól ismerik a magyar valóságot, és az egész szívükkel a munkásosztály mellett állnak, nem inogtak meg. Vannak olyan művészeink is, akik korábban már szocialistának vallották magukat, de — őszinte sajnálatunkra — a nehéz időben nem álltak helyt, és most elfordultak mai életünktől. Ez az elfordulás azt tükrözi, hogy művészeink egy része világnézeti elmaradottsága miatt képtelen megérteni a mai társadalmi folyamatok lényegét, és ezért nem tud teljes szívvel a szocializmus ügye mellé állni. Ezeknek a művészeknek pártunk segít világnézeti elmaradottságuk felszámolásában, hogy közelebb kerüljenek a szocializmus ügyéhez, hogy egybeforrhassanak a szocializmust építő dolgozó néppel, és ennek eredményeként si-

keresen ábrázolhassák a múlt harcait és a mai valóságot. A revizionizmus és az ellenforradalom számlájára írandó az is, hogy — főleg fiatal — művészeink egy részére nagy hatással vannak a polgári dekadencia különböző irányzatai a naturalizmustól a szürrealizmusig, s alkotásaikkal művészileg is zsákutcába jutottak. Egyesek felújítanak olyan régi, formalista törekvéseket, amelyeken a legjobb művészek nemcsak a szocialista, hanem a kapitalista országokban is már régen túljutottak. Mi nem értelmezzük vulgárisan a művészetek közérthetőségének helyes követelményét, mert a vulgáris értelmezés az ábrázolás elszegényedését idézi elő, s feleslegesen megköti a művész kezét ott, ahol kezdeményező képessége, önállóságának érvényesülése helyénvaló. De a művészeti dekadencia eszmei üressége, öncélú formarombolása és emberellenes tendenciája idegen a mi társadalmi rendünktől és világnézetünktől, idegen a szocialista humanizmustól. A párt semmiképpen sem nyugodhat bele abba, hogy a polgári dekadencia selejtes formalista termékei, s az ezek forrásául szolgáló nézetek gátlástalanul fertőzhessék népünk ízlését és művészeti életünk fejlődését.

A marxista—leninista világnézeten és a művészetek eddigi fejlődésének legjobb hagyományain, legelőremutatóbb eredményein alapszik korunk művészetének legmodernebb, adekvát alkotói módszere; a szocialista realizmus. Meggyőződésünk, hogy csak a szocialista realizmus módszerének segítségével lehet a valóság bonyolult jelenségeit a maguk teljességében, mozgásukban és fejlődésükben, magas művészi fokon ábrázolni, a nép ügyét művészi eszközökkel leghatékonyabban szolgálni.

A stílusvitákat hatalmi szóval, rendeletekkel nem lehet eldönteni, de lehet és kell támogatni minden realista

irányzatot, mert úgy véljük, hogy az igazán realista szándékú és szemléletű művész, ha nem zárkózik el a dolgozó nép szocializmusért folytatott harcától és támogatja azt, a valóság tényeitől és a maga belső művészi indítékaitól vezérelve, a nép és a párt segítségével, előbbutóbb eljut a szocialista realizmushoz. Művészeti életünkben a legnagyobb támogatást éppen ezért a szocialista realista törekvéseknek nyújtjuk.

A művészetek fejlődéséhez szükséges erkölcsi és anyagi támogatás mellett messzemenő szabadságot biztosítunk a népet szolgáló művészeknek: a témaválasztásban, a feldolgozás módjában, az irányzatok, a formakísérletezések kérdésében. A művészetek ábrázolják mindazt a szépséget és nagyságot, amely dolgozó népünk mindennapjaiban oly megkapó erővel tárul elénk, de mutassák meg életünk nehézségeit is: a népen belüli ellentmondásokat éppúgy, mint a nép és ellenségei közötti kibékíthetetlen ellentétet. Mi ezt értjük alkotó szabadságon, éppen ezért elvetjük a művészet szabadságának individualista, polgári értelmezését, amely formakísérletezés ürügyén visszahúzó tendenciákat kíván érvényesíteni, és a problémák bátor felvetésének címkéjével ellenséges nézetek dugáruját próbálja művészeti életünkbe becsempészni. Az igazi művészetnek nem lehetnek a nép vágyaival, törekvéseivel, érdekeivel ellentétes céljai, s nemcsak politikailag, de művészileg is zsákutcába kerül, aki ezekkel szembefordul.

Művészeti életünk egészséges továbbfejlődése, a mai magyar valóság ábrázolásának igénye megkívánja, hogy az alkotó művészek szoros kapcsolatot teremtsenek dolgozó népünkkel, ismerjék annak mindennapi életét. Ezt a követelményt lehetetlen kielégíteni, ha művészeink jelentős része pusztán múltbeli élményeire hagyatkozik,

vagy bezárkózik a szűk művészeti körökbe. De nem célravezetőek az olyan külsődleges módszerek sem, mint az alkalomszerű üzem- vagy falulátogatások. A problémát még csak súlyosbítja és elmélyíti az, hogy fiatal, kezdő művészeink is kizárólag művészi tevékenységükből kívánnak megélni, húzódoznak más jellegű munka vállalásától, holott az így szerzett tapasztalatok megtermékenyítőleg hatnának művészi fejlődésükre is.

Az egyes művészeti ágakhoz kapcsolódó intézmények: könyvkiadók, szerkesztőségek, filmgyárak, színházak, mozik, a rádió és a televízió, zenei és képzőművészeti szervek, szórakoztató intézmények vezetői és munkatársai biztosítsák a párt művészetpolitikájának érvényrejutását, és állítsák munkájuk középpontjába a minden szűkkeblűségtől mentes, szocialista szellemű népművelés feladatait. Változatos eszközökkel gondoskodjanak arról, hogy a magyar és a nemzetközi kultúra igazi értékei, s mindenekelőtt a szocialista kultúra alkotásai minél szélesebb rétegekhez eljussanak. Küzdjenek a kispolgári ízlés, a giccs, a különböző dekadens burzsoá irányzatok ellen, és a közönség ízlésének jótékony befolyásolásával segítsenek megszüntetni az elmaradottabb tömegek kívánságai és a szocialista kultúra magasabbrendű igényei közötti ellentmondást.

Ezekért a célokért induljanak harcba a kommunista kritikusok, forgassák bátran a kritika fegyverét az új műalkotások eszmei tisztasága, a művészi formák gazdagodása, a burzsoá nézetek és irányzatok leküzdése érdekében.

Nincs szebb feladat, mint a nép szolgálata. Úgy gondoljuk: a magyar művészek túlnyomó többségének is ez az emberi-művészi hitvallása. És meggyőződésünk, hogy a dogmatikus torzításoktól és a revizionista kár-

tevéstől megtisztuló művészeti élet lehetőséget ad olyan művek alkotására, melyek méltók szocializmust építő dolgozó népünk nagyszerű erőfeszítéseihez és eredményeihez.

VI

A KULTURÁLIS ÉLET PÁRT- ÉS ÁLLAMI IRÁNYÍTÁSÁRÓL

A kulturális forradalom véghezvitele, a szocialista kultúra megteremtésének feladata elvszerű, következetes párt- és állami irányítást követel meg a kulturális életben. Elvetünk minden olyan felfogást, amely a kultúra fejlődésének ösztönösségét vallja. A revizionizmus és az ellenforradalom célja a szocialista rendszer elleni támadás, a néphatalom megdöntése volt. Mivel a párt vezető szerepe a proletárdiktatúra rendszerének nélkülözhetetlen alkotó eleme, a pártvezetés elleni támadások egyben a szocializmus alapjait is támadják. A revizionizmus ezért tűzte ki célul a kulturális életben is a pártirányítás felszámolását. Ha nincs párt- és állami irányítás, nincs szocialista kultúra sem, szabadon burjánozhatnak a reakciós burzsoá nézetek, és ha a szocialista tudat meggyengül, könnyebbé válik magának a szocialista gazdasági-társadalmi alapnak a felszámolása is.

A párt- és állami irányítás szükségességének ismételt, nyomatékos leszögezése mellett meg kell határozni azokat a fő módszereket, amelyekkel ez az irányító tevékenység érvényre jut.

A munkásosztály forradalmi pártja az adott helyzet marxista—leninista elemzéséből kiindulva, a reális lehetőségek és szükségletek számbavételével — összhang-

ban a szocialista építés általános feladataival — megszabja a kulturális fejlődés fő vonalát, állást foglal e fejlődés legfőbb elvi-ideológiai kérdéseiben, megszervezi a dolgozó tömegek aktív részvételét a kulturális forradalomban, irányítja és ellenőrzi a megfelelő állami szervek munkáját. Az állami szervek pedig gondoskodnak az elvek gyakorlati megvalósításáról, a szervezeti feltételek biztosításáról, a rendelkezésre álló eszközök helyes felhasználásáról. De az állami szervek feladata a káros, negatív törekvések megfékezése, az ellenséges kísérletek meghiúsítása is. Ezért a romboló hatású művekkel, selejtes fércmunkákkal szemben szervezeti intézkedéseknek is helyük van.

Az irányítás fő eszköze azonban az eszmei befolyásolás. Ez a marxizmus—leninizmus tanításának és az erre épülő pártpolitikának szüntelen magyarázását, a káros, ellenséges nézetek elleni eszmei harcot jelenti. Az irányítás módszereiben is messzemenően figyelembe kell venni az egyes kulturális területek sajátosságait, s harcolni kell az irányítás bürokratizmusa ellen.

A központi irányítás megszilárdításával egyidejűleg fokozni kell a helyi kulturális szervek és intézmények, az alkotóműhelyek önállóságát és felelősségét. Továbbra is támaszkodni kell a kulturális élet legjobb kommunista és pártonkívüli munkásaira, a különböző tanácsadó testületekre, bizottságokra, szövetségekre, és gondoskodni kell arról, hogy a kulturális élet kulcspozícióiba megfelelő emberek kerüljenek: olyan jellemes és párthű, szakmailag hozzáértő kommunisták és pártonkívüliek, akik merik vállalni a felelősséget a rájuk bízott területért, s készek harcolni a párt politikájának érvényre juttatásáért.

Elsősorban az ő támogatásukkal el kell érni, hogy a

kulturális intézmények és alkotóműhelyek kommunista szellemben neveljék a művészeket és tudósokat, és segítsék nemes hagyományokban gazdag tudományunkat és művészetünket új, minden eddiginél magasabb színvonalra emelni.

Az állami irányításban jelentős szerepe van a kulturális élethez szükséges anyagi-technikai eszközök biztosításának és helyes elosztásának. Az elkövetkező időben gazdasági lehetőségeinkkel arányban növelni kell a művelődésre fordított anyagi eszközöket. A különböző minisztériumok, tömegszervezetek és intézmények tárják fel a társadalmi erőforrásokat, és kulturális rendeltetésű pénzösszegeiket összehangoltan, tervszerűen, takarékosan és kellő ellenőrzés mellett használják fel. A kulturális területek dolgozói mindenütt lépjenek fel a pazarlás, a felelőtlenség, valamint a szocialista erkölcsöt sértő összefonódások, juttatások rendszere ellen: sáfárkodjanak hűségesen minden egyes forinttal, fordítsák a dolgozó nép hasznára, amely rendelkezésükre bocsátotta.

*

Tizenhárom esztendeje* már, hogy a Szovjetunió hadserege leverte népünk kezéről a fasiszta rabság bilincseit; tizenhárom éve vette kezdetét nemzeti történelmünk legnagyszerűbb korszaka. A parasztsággal szövetséges munkásosztály megteremtette saját hatalmát, és népünk a párt vezetésével a szocialista fejlődés útjára lépett. Az 1956-os ellenforradalmi támadás ellen a szocialista tábor segítségével megvédtük népi demokráciánkat, és ezzel biztosítottuk a szocialista jövő távlatait népünk számára.

* Az MSZMP művelődési politikájának irányelvei 1958-ban készültek. *(A szerk.)*

A szilárd munkáshatalom teszi lehetővé hazánk további előrehaladását és kulturális felemelkedését. A hajdan elnyomott, tudatlanságban élő magyar nép egymás után hódítja meg a kultúra ormait. Ott halad a testvéri népek családtagjaként az emberi fejlődés fő sodrában, s tetteinek nyomán épül a szocialista ország, virágzik a szocialista kultúra.

Büszkén tekinthetünk vissza a megtett útra; nagyok, felemelőek eddigi eredményeink. De sokkal nagyobbak a még meg nem oldott feladatok; a felemelkedés útjának hosszabb és meredekebb része még előttünk van. Itt vázolt céljaink egész népünk érdekeit szolgálják, ezért számítunk minden becsületes, hazáját és népét igazán szerető ember tevékeny közreműködésére abban harcban, melyet e célok eléréséért folytatunk.

Magyar kultúra munkásai! Tudósok! Írók! Művészek! Pedagógusok!

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága felhívja a magyar kultúra vezető szerveit és intézményeit, valamennyi dolgozóját, tekintsék e most kibocsátott okmányt munkájuk vezérfonalának. Dolgozzák ki ennek alapján részletesen tennivalóikat, és kezdjenek hozzá azok megvalósításához. Népünk javára, szocialista kultúránk érdekében kifejtett erőfeszítéseikhez a párt Központi Bizottsága minden segítséget megad.

Az MSZMP Központi Bizottsága felhívja a párt minden tagját, a dolgozó tömegeket: művelődési politikánk itt lefektetett irányelvei alapján küzdjenek a szocialista kultúra e nagy céljainak valóra váltásáért.

Megjelent: „Társadalmi Szemle",
1958 július—augusztus;
Kossuth Könyvkiadó 1958.

A „NÉPI" ÍRÓKRÓL

Az MSZMP Központi Bizottsága
kulturális elméleti munkaközösségének állásfoglalása

A szocializmus építésének nélkülözhetetlen feltétele az ideológiai munka, a marxista válaszadás az ellenforradalom által felszínre vetett kérdésekre, illetve azokra a problémákra, amelyek már az ellenforradalom előtt is foglalkoztatták a közvéleményt. Az ideológiai tisztulás egyik figyelemre méltó akadálya ma még — különösen értelmiségi és kispolgári körökben — az ún. „népi" írók ideológiája, a „népi" írók múltjának, közelmúltjának és jelenének értelmezésében és értékelésében mutatkozó téveszmék. Az itt közölt összefoglalásnak az a célja, hogy hozzásegítsen a „népiek" körüli ideológiai zavar eloszlatásához, a „népi" írók antimarxista nézeteinek leküzdéséhez. Ez az elemzés a marxista álláspont kifejtésével segítséget kíván nyújtani mindazoknak tévedéseik leküzdéséhez, akik még ma is a „népi" ideológia hatása alatt állanak, nem utolsósorban maguknak a „népi" íróknak, nézeteik és helyzetük tisztázásához, irodalmi tevékenységük szilárd eszmei alapjainak megteremtéséhez, s kiindulópontul kíván szolgálni egy szélesebb körű vitához. Ez a vázlat elsősorban a „népi" mozgalom eszmei-politikai jellemzését tartalmazza, nem tévesztve szem elől, de nem is ölelve fel a mozgalom tevékenységének teljes körét.

I

A „népi" írók mozgalmának értelmezése több évtizedes vita tárgya. Politikai mozgalom vagy „szellemi", irodalmi irányzat? A válasz erre ma már világos: a „népi" írók mozgalma jelentős szépirodalmi tevékenységet felmutató politikai mozgalom, amelynek alapvető eszmei jellemvonása egy erős nacionalizmussal telített „harmadikutas" koncepció; az imperializmus és a szocializmus világméretű küzdelmében egy nemlétező harmadik útnak, a „külön magyar útnak" hamis illúziója. A paraszti érdekvédelem, amely a „népiek" legerősebben hangoztatott törekvése, csak ezen a „harmadikutas" koncepción belül érvényesült. A „népi" írók *jelentős történelmi érdeme a parasztság társadalmi kérdéseinek felszínen tartása a Horthy-rendszer idején,* amikor a szociáldemokrácia az opportunista vezetés árulása következtében lemondott a parasztság szervezéséről, a kommunista párt pedig csak az illegalitásból és viszonylagos gyengeségéből fakadó korlátok között dolgozhatott. Másrészt viszont a „népi" írók paraszti érdekvédelme, a parasztság gazdasági és politikai helyzetének felmérése és következetes végiggondolása, a megfelelő következtetések levonása, mindig és szükségszerűen beleütközött a „harmadikutasság" által vont korlátokba, újra és újra példázva azt az igazságot, hogy *nem lehetséges a dolgozó parasztság osztályérdekeinek következetes védelme egy a parasztság rétegekre bomlását is figyelmen kívül hagyó „harmadikutas" koncepció alapjáról.* Az ebből fakadó ellentmondásokon nem juthattak túl a „népi" írók: ez mozgalmuk történelmi tragédiája.

A „népi" írók belpolitikai koncepciójának „harmadikutas" jellege abban nyilvánul meg, hogy egyrészről lát-

szólag elvetik a burzsoázia társadalmi vezető szerepét, másrészről azonban a társadalmi fejlődés vezető erejének nem a burzsoáziával szembenálló proletariátust tekintik, hanem a középrétegeket, illetve az értelmiséget, s a parasztságot tartják a fejlődés tömegerejének. Elvetik a földbirtokos-nagykapitalista fejlődés perspektíváját, de elutasítják a proletár-szocialista átalakulás koncepcióját is. Mezőgazdasági téren a kisparaszti gazdaságot tekintik célnak és megoldásnak. *A paraszti demokratizmus, mely a „népi" mozgalmon belül az időnként radikalizálódó parasztság antifeudális törekvéseit is tükrözi, végeredményben nem megy túl célkitűzéseiben a polgári demokrácia keretein.* A „harmadik út" tehát lényegében polgári-kispolgári ideológia: agrárprogramjának megvalósítása — egy antifeudális földreform végrehajtása — objektíve a mezőgazdaság kapitalista átalakítására való törekvésnél többet nem jelent.

Mit jelent a „népi" mozgalom ideológiájának *nacionalista* jellege? Azt, hogy a „népiek" szerint Magyarországnak közbülső úton kell járni Nyugat és Kelet között, a szocialista Szovjetunió és az imperialista nyugati hatalmak között. Ezt a felfogásukat részben nacionalista-faji alapon magyarázzák („kis nép" vagyunk; a magyar nép rokontalan Európában), részben a magyar függetlenségi tradíciók nacionalista eltorzításával és a magyar nemzet történelmi szerepének nacionalista felnagyításával (Magyarország „híd" Kelet és Nyugat között stb.). Ez a nacionalista jelleg nem azonos az uralkodó osztályok nagyhatalmi soviniszta nacionalizmusával; ez utóbbival többnyire maguk a „népi" írók is szembefordultak. A nacionalista szemlélet itt bonyolultabban fejeződik ki: elsősorban abban, hogy mind a társadalom belső problémái, mind a nemzetközi erők elemzésénél a „nemzeti-faji" té-

nyezők hangoztatása háttérbe szorítja a világos osztályszemléletet.

Felvetődik a kérdés: milyen osztályok érdekeit, törekvéseit tükrözte objektíve a „népi" mozgalom? Erre a kérdésre csak történelmileg lehet megadni a választ, s ezért is szükséges a továbbiakban a mozgalom történelmi elemzése. Súlyos hiba volna leegyszerűsíteni a kérdést. Igaz az, hogy a mozgalom *egyes szakaszaiban* (pl. Márciusi Front), más szakaszokban pedig *egyes csoportjaiban* (pl. Szabad Szó Köre, 1941—44) szegényparaszti érdekek kifejezője is volt. De igaz az is, hogy *más szakaszokban* (pl. Új Szellemi Front) *s egyes tagjainál* zsírosparaszti polgári osztályérdekeket is kifejezett (pl. a mozgalom jobbszárnya, a Magyar Élet köré csoportosult írók 1943—44-ben). Ebből azonban nem lehet sem azt a következtetést levonni, hogy a mozgalom osztályjellege szegényparaszti, sem azt, hogy zsírosparaszti-polgári. Ami a mozgalomban állandó, az a *kispolgári jelleg*. A kispolgárság, elsősorban a kispolgári értelmiség szószólója volt a mozgalom, mégha a mozgalomban résztvevő egyesek szándéka és tudata nem is tükrözte ezt. Ez a kispolgári jelleg érteti meg a mozgalom nagyarányú ingadozásait a különböző történelmi szakaszokban, ez magyarázza meg azt is, hogyan lehetett ugyanaz a mozgalom egyszer a szegényparaszti, máskor a zsírosparaszti-polgári osztályérdekek kifejezője. S lényegileg a kispolgári jelleg érteti meg a mozgalom ellenzéki irányú erős ingadozását a proletárdiktatúra időszakában és a „népiek" szerepét az ellenforradalom idején.

Világosan látnunk kell, hogy a „harmadik út" koncepciója pusztán illúzió, amely a történelem gyakorlatában nem állhatja meg a helyét. Nincs „harmadik út" kapitalizmus és szocializmus között. Igaz, hogy a „harmadik-

utasság" bizonyos történelmi helyzetekben lehet politikai szövetségese a munkásosztálynak, leválaszthat tömegeket a burzsoáziáról. Általában azonban a „harmadik út" vallói a retrográd erők tartalékai, s így nagymértékben alkalmasak arra, hogy a munkásosztálytól, a munkásmozgalomtól szigeteljenek el tömegeket. *Ideológiai értelemben,* a „harmadikutas" tendencia a kapitalizmus idején is reakciós álláspont, de dogmatikus, szektás hiba volna megfeledkezni arról, hogy *gyakorlati-politikai értelemben* a fasiszta diktatúra, a földesúri-polgári konzervativizmus, a nagybirtok, nagytőke és klérus ellenében kifejezhetett egy *viszonylag* haladó álláspontot, szövetségese lehetett a haladás erőinek.

A „népiek" „harmadikutasságának" lényegéhez tartozik, hogy a mozgalom antikapitalizmusa romantikus antikapitalizmus, melynek elméleti alapját ködös kispolgári-paraszti ideológiák képezik. A romantikus antikapitalista, paraszti „szocialista" eszmék azonban mit sem változtattak a „népi" mozgalom és ideológia polgári demokratikus tartalmán. A „paraszti szocialista" szándék nem volt több a „harmadik útnál", amelynek meghirdetése akkor, amikor kibontakozott a munkásosztály harca a kapitalizmus ellen, alkalmas volt arra, hogy keresztezze a társadalmi haladást legkövetkezetesebben képviselő munkásosztály harcát, dezorientáljon a munkásosztály szövetségeseinek sorában, gátolja az előrehaladás számára sorsdöntő munkás-paraszt szövetség kialakulását és megerősödését. A „harmadik út" által képviselt romantikus antikapitalizmus a szándékoktól függetlenül objektíve nem közelítette a hatása alá került rétegeket a szocializmus valódi képviselőihez, a munkásosztályhoz, a Szovjetunióhoz, hanem inkább távolította azokat, viszont éppen ingatagsága, romanticizmusa miatt alkalmas

volt arra, hogy a „népiek" körében kaput nyisson fasiszta nézeteknek is, s a nacionalizmussal együtt frontot alkosson a következetes marxista álláspontal szemben.

Jól tudjuk, hogy a „népi" mozgalom különféle tehetségű és különféle politikai nézeteket valló írókat gyűjtött össze. Soraik között szép számmal vannak irodalomtörténelmi jelentőségű írók, s néhányan a „népi" mozgalomtól jutottak el, annak ellentmondásait végképp leküzdve, a marxizmusig (pl. Darvas József). Jól tudjuk azt is, hogy a mozgalom társadalmi-világnézeti színképe az egyes szakaszokban nagyon is sokrétű volt. A „harmadik útnak" és a nacionalizmusnak, mint a mozgalom eszmei-politikai fővonásainak előtérbe állításával nem az egyes alkotók irodalmi jelentőségét akarjuk kisebbíteni; azt megítélni csak alapos részlettanulmányok alapján lehet. Nem is a mozgalom politikai sokrétűségét, belső differenciáltságát akarjuk ezzel elhomályosítani. Azt kívánjuk csupán hangsúlyozni e fő vonások kiemelésével, hogy *ez az az egységbe hozó mozzanat, amely az egyébként szétesző csoportokat mozgalommá, „népi" írói táborrá* tette. Ez az a gondolat, amely többé-kevésbé, hol erősebben, hol gyengébben valamennyiök munkásságát áthatotta, s amely más és más mértékben, más és más hangsúllyal jelen volt a mozgalom minden szakaszában. Fenntartás nélkül csak azok tudtak véglegesen szakítani a „harmadik út" koncepciójával és a nacionalizmussal, s azok voltak képesek később megingathatatlanul odaállni a népi demokrácia mellé, akik eljutottak közülük a marxizmusig.

A „népi" mozgalom marxista értékelése eddig lényegében *Révai József* elvtársnak 1938-ban írott könyvére támaszkodott. Ez a tanulmány főleg a „népi" mozgalom radikalizálódásának, a Márciusi Front időszakának elem-

zésén alapszik. Révai József tanulmánya helyesen mutatott rá a „népi" mozgalom akkor jellemző vonásaira, pozitívumaira és problémáira. Helyesen elemezte a mozgalom rétegeződését, jelentőségét és lehetőségeit a magyar közéletben. Helyesen védelmezte meg a „népieket" a liberális és polgári radikális oldalról jövő támadásokkal szemben. Ugyanakkor, bár látta a mozgalom fasizálódásának veszélyeit, túl nagy reményeket fűzött a mozgalom antifeudális törekvéseihez, nem emelte ki eléggé ennek „harmadikutas" jellegét. Egyes „népi" írókat a fordulat éve után szépirodalmi műveik és közéleti szereplésük alapján, „irodalmi elvtársakká" nyilvánítottak, s ezzel mintegy igazolódni látszott Révai József 1938-as fejtegetésének optimizmusa. Súlyos hibák forrása lett, hogy nem elemeztük behatóan a széles közvélemény előtt a „népi" írók útját 1938 után, s hogy 1945 után a marxisták részéről szórványosan meginduló ideológiai harc a „népi" írók nézeteivel szemben, 1949 után szinte teljesen elhalt. A fordulat éve után sem szellemileg győztük le a „népieket", hanem adminisztratív úton szüntettük meg folyóiratukat, a „Választ", s így eszméik, nézeteik tovább éltek és hatottak a felszín alatt.

II

A „népiek" mozgalmának történelmi alapja a magyar társadalom sajátos szerkezete: a végig nem vitt polgári forradalom, a feudális nagybirtok-rendszer fennmaradása. Csak ezen az alapon, s ezenfelül a krónikus agrárválsággal, s az 1920-as évek végétől a világgazdasági válság során egyre fokozódó, s szinte katasztrofálissá vált értékesítési nehézségekkel, a parasztság osztályokra

bomlásának meggyorsulásával és a szegényparasztság fokozódó elnyomorodásával magyarázhatók a „népi" mozgalom erős antifeudális vonásai. A mozgalom kibontakozását és növekedését a következő fontosabb tényezők segítették elő:

1. A proletárdiktatúra bukása, amelyet az értelmiség úgy értelmezett, hogy a munkásság, a forradalmi munkásmozgalom eljátszotta történelmi szerepét.

2. A proletárdiktatúrának a parasztkérdésben elkövetett hibái.

3. Az ellenforradalom demagóg politikája, amely a falut, a parasztságot igyekezett szembeállítani a várossal, a munkássággal, s nacionalizmussal igyekezett kendőzni a társadalom osztályokra bomlását, aminek következményeképpen a parasztság egyes rétegeiben is elterjedtek a nacionalista eszmék.

4. A trianoni békeszerződés, amely a nem-soviniszta nemzeti érzéseket is megsebezte, s amely elleni tiltakozás tartós nacionalista jelleget és főleg bizonyos értelmiségi tömegbázist adott a „népiek"-nek.

5. A baloldali erők szétszórtsága s viszonylagos gyengesége az ellenforradalom első évtizedében; a Peyer-féle áruló szociáldemokrata pártvezetés lemondása a parasztság közötti szervezkedésről.

Tekintetbe kell venni azt is, hogy az első világháború előtti évektől fogva Európa-szerte megerősödtek az irracionalista, misztikus áramlatok, a faji elvre épülő gondolatrendszerek, a kapitalista társadalom visszásságai ellen lázadó, s egyúttal a szocializmustól visszarettenő „harmadikutas" megoldások, a válság-ideológiák. A harmincas években pedig világszerte megerősödött az imperializmus kispolgári bírálata. Mindezeknek az ideológiáknak jelentős hatásuk volt a mi „népi" íróink gondolatrendsze-

rének kialakulására (pl. Németh Lászlónál, Kodolányi Jánosnál, Féja Gézánál, sőt Illyés Gyulánál is nyomon lehet követni ezeket az ösztönzéseket).

A húszas évek végén nálunk szükségszerűen kapcsolódott össze az értelmiségben a „harmadikutas" ideológia a paraszti felemelkedés, a paraszti demokratizmus eszméivel, hiszen egyfelől a munkásosztály történelmi hivatásából való kiábrándulás, másfelől a nagybirtok és a nagytőke szorítása elleni tiltakozás azt az optikai tévedést eredményezte, hogy a soron következő történelmi erő, amely a nemzet problémáit a munkásosztály „csődje" után, a munkásosztály nélkül megoldhatja: a parasztság; s hogy az értelmiségnek az a hivatása, hogy összeforrjon ezzel az erővel, gyakorlatilag vezesse ezt az erőt. Ennek az illúziónak kétségtelenül reális látszatot biztosított az a körülmény, hogy a magyar parasztság milliói élték a nincstelenek életét, hogy a magyar agrárhelyzet súlyos feudális örökséget hordozott egészen 1945-ig, s hogy minden odaállás a parasztság *mellé* a nagybirtok *ellen:* politikailag szembeállított a reakció erőivel, s a forradalmi haladás erőinek potenciális szövetségeseivé tett.

A „népiek" „harmadikutas" koncepciója nacionalista jellegű koncepció volt. A magyar történelmi fejlődés sajátosságaiból következik, hogy nálunk mindig mélyenható és szélesen elterjedt volt a nacionalizmus. Nincs itt helye e kérdés beható elemzésének, éppen csak utalunk arra, hogy a XIX. század elején még sokban haladó tartalmakat hordozó magyar nacionalizmus mint válik később, különösen 1867 után retrográddá, a magyar szupremációnak, a nemzetiségek elnyomásának s társadalmi kérdések háttérbe szorításának ideológiájává. Kétségtelen, hogy értelmiségünket már az első világháború előtti évtizedekben átjárta a nacionalizmus, de paraszt-

ságunk sem maradt ettől teljesen mentes. 1919 után pedig a nacionalizmus uralkodó színe lett a magyar politikai életnek, közgondolkodásnak, s a különböző tényezők (az irredenta mozgalomtól az iskolai oktatáson át egészen a levente-foglalkozásokig) állandóan erősítették, szinte a fehérizzásig fokozták azt.

Közvetlenül Szabó Dezső jelentette a legerősebb szellemi lökést a „népi" ideológia kialakításához. Szabó Dezsőtől kapták a „népiek" eggyégyúrva Nietzsche irracionalizmusát, Barrès aktív „gyökeres" nacionalizmusát, s főleg Szabó Dezső nacionalizmusával keverték azt is, amit a munkásosztály mellé állt Adytól, Ady örökségét súlyosan eltorzítva átvettek. Figyelmet érdemel ez a Szabó Dezső-i indítás már csak azért is, mert a kialakuló mozgalomra ható Szabó Dezsőben („Az elsodort falu") már készen kapták a faji gondolatot, amely szerint a magyar fajiság legtisztább letéteményese a magyar paraszt, sőt a „népi" mozgalom egy részében ható „egységes" parasztság koncepcióját, sőt az antikommunizmust is. „Az elsodort falu" 1919. május 1-én jelent meg, s Németh László már a megjelenés idejétől inspirálva dicsőíti antikommunista éllel a regényt: „A regény a kommunizmus derekán jelent meg, s ha semmi, ez az egyetlen tény is bizonyítja szerzője erkölcsi bátorságát, imponáló félemlíthetetlenségét" (1928). A „népi" mozgalom ideológiája nem azonos a Szabó Dezsőével. De az egyik jelentős eszmei forrása mégiscsak Szabó Dezső volt, aki mindvégig éreztette a maga negatív hatását.

A) Vessünk egy pillantást a „népiek" mozgalmának szervezeti előzményeire, azokra a tűzhelyekre, amelyeknél a „népi" gondolat kezd átmelegedni ideológiává, s a gondolat hívei kezdenek mozgalomba tömörülni. A húszas évek közepén-végén egész sor társaság, klub, szervezet alakul, főleg az ellenforradalomból kiábrándult egyetemi ifjakból, akiket az 1929—31-es gazdasági válság radikalizál, s akiknek sorai között már ott találjuk a későbbi „népi" írók egy részét.

Legismertebb és legjelentősebb ezek közül a mozgalmak közül a pozsonyi székhelyű Sarlós-mozgalom, amely nacionalista magyar kisebbségi szervezkedésként indult, de a marxista eszmék és a Kommunista Párt befolyására viszonylag hamar balra tolódott. Az 1931-es pozsonyi kongresszusukon már nyíltan szocialistáknak, kommunistáknak vallják magukat. A Bartha Miklós Társaság 1925-ben alakult, főként erdélyi származású, nacionalista egyetemi hallgatókból. A megalakulás idején uralkodó zavaros, faji-mítoszos ideológián Szabó Dezső erős hatása érzik. De a gazdasági válság éveiben mind nagyobb tért hódít a Társaságon belül a baloldali, a marxizmushoz közeledő csoport, amelyhez József Attila is tartozott. Bajcsy-Zsilinszky Endre is kapcsolatot talál a Társasággal, az ő lapja a Társaság fiataljainak egyik orgánuma („Előőrs"). Vitaüléseiken és a tagok cikkeiben felvetődnek a földreform, az agrárproletariátus, az értelmiség, a falujárás stb. problémái. A balfelé orientálódó vezetést 1932-ben megbuktatta a jobboldal, s a Társaság ezután nacionalista, ellenforradalmi egyesületté züllött. Meg kell említenünk a Szegedi Fiatalok agrár-settlement mozgalmát. Kezdetben Szabó Dezső hatása érvényesült a

Szegedi Fiatalokra. Programjukba veszik a falukutatást. A csoport egyes tagjai kapcsolatba kerültek a forradalmi munkásmozgalommal, majd az antifasiszta ellenállással (Történelmi Emlékbizottság). Katolikus jelleg, Szekfű Gyula hatása, reformkonzervativizmus jellemezte a Wesselényi Reform Klubot (1929—30) és a Fiatal Magyarság Körét. Regős-cserkészet, reformeszmék, Szabó Dezső és Szekfű Gyula elkeveredett hatása ütötte rá bélyegét ezekre a társaságokra.

Az itt ismertetett szervezeteknek közös jellemzője a forradalomból való kiábrándultságra következő *útkeresés,* majd a forradalmi munkásmozgalom dagálya következtében történő balratolódás, ugyanakkor a nacionalista, „harmadikutas" paraszti illúziók erősebb-halványabb továbbélése. Politikai-mozgási irányuk négyfelé mutat:

a) A forradalmi munkásmozgalom felé. (Sarlósok, Erdélyi Fiatalok, Bartha Miklós Társaság és a Szegedi Fiatalok egy része.)

b) A Bajcsy-Zsilinszky-féle agrárpárt felé. (A Bartha Miklós Társaság egy része.)

„Népi" és demokratikus elemeiket elvesztve:

c) a Szekfű—Bethlen-féle reform-konzervatívizmus irányába. (Fiatal Magyarság, Wesselényi Klub.)

d) A nyílt fasizmus felé csak a Bartha Miklós Társaságnak egy elenyészően kicsiny része orientálódott (pl. Oláh György).

A későbbi „népi írók tábora" tagjainál ekkor a következő megoszlást látjuk: a forradalmi munkásmozgalommal állanak kapcsolatban a húszas években Erdélyi József, Illyés Gyula, Kodolányi János, Veres Péter. A „Nyugat" körül találjuk Sárközi Györgyöt és Szabó Lőrincet, Babits híve még ekkor Németh László is. Bajcsy-

Zsilinszky agrárpártjához tartozik Szabó Pál és Féja Géza. Szekfű felé orientálódik Szabó Zoltán.

A Kommunista Párt különösen a Kolozsvárott megjelenő „Korunk"-on keresztül jelentős hatást gyakorol e mozgalmak egy részére; az említett írók és publicisták közül többen munkatársai is lesznek a párt által erősen befolyásolt erdélyi folyóiratnak. Az illegális KMP ideológiai munkája hatott a „népiekre", és elősegítette soraikban az eszmei tisztulást. Ezt a hatást azonban a harmincas évek elején még csökkentették a párt politikájában meglevő szektás hibák.

B) A harmincas évek elején szerveződnek táborrá a „népiek". 1932-ben indul Németh László folyóirata, a „Tanú". 1933. szeptember 1-én jelenik meg a „Nyugat"-ban Illyés Gyula cikke az egykéző baranyai falvakról, ezt követi egy ifjúsághoz intézett felhívása a falukutatásra. Ez év decemberében adja ki Németh László a „Debreceni káté"-t, amely Illyés erősen németellenes, antifasiszta nacionalizmusát belefuttatja a maga nyílt „harmadikutas" koncepciójába, írván: „A németekkel szemben a fajtánkat kell védeni, az oroszokkal szemben a lehetőségeinket." 1934-ben veszi át Zilahy Lajos a „Magyarország" c. lapot, tudatosan építve benne a hidat a „népi" írók s a Gömbös Gyula által képviselt ellenforradalmi hatalom között. Ugyanekkor indul a „népiek" folyóirata, a „Válasz" is. A „népiek" hatása növekszik: a feléledő Fiatal Magyarság, a Pro Christo, Diákok Háza, a Soli Deo Gloria, sőt a Turul Szövetség egyik csoportja is erősen, támogatóan reagál a mozgalomra. Hatásuk különösen az egyetemi ifjúság, a vidéki és pesti diákok és a pedagógusok körében érezhető.

A „népi" gondolat mozgalommá szerveződésében, „harmadikutas" lényegének kikristályosodásában nagy sze-

repe volt az akkori külső és belső politikai-társadalmi helyzetnek: a nemzetközi munkásmozgalmat ért csapásnak (Hitler uralomrajutása); a gazdasági válság nyomásának, amely a társadalmi rendszer ellentmondásaira és a valóság vizsgálatára irányította a jobbak figyelmét; Gömbös Gyula kormányrajutásának, aki uralmát antikommunista szociális demagógiával, „új reformkor" hirdetésével kezdte. A „népi" gondolat mozgalommá szerveződése olyan időszakra esett, amikor egyrészről a gazdasági válság következményei egyre inkább szembefordították a kapitalizmussal és a fennálló rendszerrel nemcsak a munkásosztályt, hanem a parasztság és az értelmiség széles rétegeit is, másrészről, amikor a munkásosztály már kiheverte az 1919-es Tanácsköztársaság leverésének következményeit, gyülekeztette erőit, és kezdte befolyását kiterjeszteni a nem-proletár dolgozó rétegek között is. A kormány ebben a helyzetben a vereségét kiheverő és aktívan szervezkedő munkásosztálytól akarja visszatartani a parasztságot és az értelmiségi fiatalságot, s ezért is tűri, sőt több-kevesebb diszkrécióval elő is segíti a „népiek" szervezkedését. Így, ebben a korszakban és ebben az értelemben a „népi" mozgalom — a mozgalomban részvevők nagy részének szubjektív szándéka ellenére is — akadályozta a munkásosztály és a parasztság, a munkásosztály és a haladó értelmiség összefogását, és ezzel az uralkodó osztályok érdekeit is érvényesítette.

Ebben a szakaszban válik a mozgalom ideológusává Németh László. Mint irodalomkritikus, előbb a harmincévesek nemzedékének vezéri igényével fordul szembe átmeneti mesterével, Babitscsal, s a harmincas évek elején írott cikkeiben kezdi kifejteni politikai programját is. Gondolatait elsősorban szépirodalmi anyagon mun-

kálja ki, de a „Tanú" jellege már alapvetően ideológiai-politikai. Németh ideológiájának fő forrásai a modern irracionalista filozófia (Spengler, Ortega); a renegát szocialistának, Henri de Mannak tanai, a német kispolgári — később a fasizmushoz csapódó — anarchista lázadók (Ferdinand Fried) és a fasiszta „ellenzék" (Tatkreis) világnézete; a magyar kispolgári nacionalista hagyomány (Szabó Dezső). Ez az ideológiai kezdés a következő tézisekben forrja ki magát: a XIX. század racionális kultúrája megbukott. Mind a kapitalizmus, mind a szocializmus ennek szülöttje volt. Új korszak jött el: a teljes ember megvalósításának korszaka, amelyben felszabadulnak az emberi élet és a kultúra irracionális mélyei. A fasizmus szakított ugyan a XIX. századi racionalizmussal, de barbár, híján van a minőségnek. A harmadik oldal: a minőségi szocializmus, amely a „társadalmat tömeggé" süllyesztő kapitalizmussal és a barbár fasizmussal szemben a szellem uralmát jelenti a tömegen, az anyag forradalma helyett a lelkek forradalmát, a kiválóak morális példamutatását. Szellemi-morális erőkkel összetartott új gazdasági egységeket, szövetkezeteket, „telepeket" kell létrehozni. Se hitlerizmus, sem bolsevizmus, hanem „harmadik út", „magyar út" kell — sugárzik Németh László fejtegetéseiből: — telepes Magyarország kell, amely magához vonzaná a közép-európai kis népeket. Ez az ideológia mélyen nacionalista, antikapitalizmusa romantikus, filozófiai alapja irracionalista. Németh László egyik fő gondolata, a „szocializmus marxizmus nélkül", ekkor alakul ki világosan, s ekkortól fogva lesz — mindmáig — a „népies" ideológia egyik fő alkotóelemévé.

Zilahy Lajos közvetítése nyomán 1935-ben találkozóra jöttek össze a „népi" írók Gömbös Gyula miniszterelnök-

kel, a magyar fasizmusnak ezzel a jellegzetes képviselőjével. Gömbös a maga szociális, nacionalista demagógiájával rövid időre megnyerte elképzeléseinek a „népieket", akik 1935-ben az Új Szellemi Frontba tömörülve álltak ki a fasiszta miniszterelnök „reformterve" mellett. Hangsúlyozni kell: elsősorban az erős nacionalizmus és szociális demagógia (a népi tehetségek kiemelésének, szociális reformoknak ígérete) látszottak vonzóknak Gömbös programjában, s ez vitte táborába a „népieket". József Attila ekkor harcos, elemző cikkében leplezte le az Új Szellemi Front lényegét, rámutatva egyszersmind a „népi" mozgalom polgári, értelmiségi jellegére: „Arról van szó, hogy ez az írói csoport és közönsége, mely bizonyára a háborúban és forradalmakban még iskoláit járó fiatal értelmiségből került ki, semmit sem tanult az elődök életéből. A népet akarják ellenünk — megmenteni, és át akarják szervezni a társadalmat. »Világszemléletük« annyi, hogy van egy szegény magyar nép, melynek legnagyobb baja az egyke, és van egy derék magyar kormány, amely segít a nép baján, csak rajta segítsenek... A nép majd újból ráeszmélhet a fasizmus és hitlerizmus tenger tanulságai után a maga csalódottságán, becsapottságán arra, hogy minden erejével a demokráciáért, önnön szabadságáért és érvényesüléséért kell küzdenie, mert a mai polgári értelmiség nem is ismeri, nem is érti a dolgozó népnek, a termelésnek, egyszóval annak a társadalomnak problémáit, amelyben él."

A „népi" írók akkor döbbentek rá megcsalatásukra, amikor Gömbös parlamenti szereplése nyilvánvalóvá tette, hogy az ígért „reformokból" semmi sem lesz. „Gömbös Gyula... a középosztály-beli reform-cinizmust képviselte. A mi reform-vetésünknek ő lett az aratója" —

írta Németh László 1936-ban. A Gömbös-illúzió csődje első nagy politikai csalódása volt a „népi" íróknak. Németh László „szigetre" vonult vissza, lemaradt a mozgalomról Nagy Lajos, „különbékét" kötött Szabó Lőrinc, visszahúzódott Gulyás Pál. A „népi" írók többsége azonban — a „Válasz" folyóirat körül — ezekben az években radikalizálódik, balra fordul.

C) 1935—38: ez a szakasz a „népi" mozgalom fénykora. Ekkor áll a mozgalom legközelebb ahhoz, hogy levetkőzve a „harmadik út" gondolatát és nacionalizmusát, a munkás-paraszt szövetség előmozdítója legyen. A demokratikus és antifasiszta törekvések jelentős erősödése, sőt időleges központba kerülése, amit a Márciusi Front 1937-es programja fejezett ki legtisztábban, együtt járt a „népi" írók szépirodalmi tevékenységének mennyiségi és minőségi emelkedésével.

Ebben a szakaszban íródnak, illetve jelennek meg a „népi" irodalom kimagasló alkotásai: szépirodalmi művek és szociográfiák egyaránt. (Illyés Gyula, Féja Géza, Erdei Ferenc, Kovács Imre, Szabó Zoltán, Darvas József társadalomleíró, valóságfeltáró művei.) Németh László ekkor fejezi be a „Gyász"-t és írja meg a „Bűn"-t, legkiérleltebb, legkiegyensúlyozottabb művét, amely egyúttal eddigi útjának kritikája is. A harmincas évek elejének nagy versei után ekkor ismét magasra ível Illyés lírája („Rend a romokban"), ekkor születik meg Petőfi-tanulmánya. Nem lehet eléggé hangsúlyozni ezeknek a műveknek erjesztő hatását. Bátorságuk, feltárt tényeik, következtetéseik egész rétegeket döbbentenek rá a szegényparaszti sors tűrhetetlenségére, a magyar társadalom alapvető bajaira. Nem véletlen, hogy az uralkodó osztály élesen reagál: elkobzások, perek következnek.

A fellendülés eredményei közé tartozik a „Válasz"

jelentőségének megnövekedése: versenytársa lesz a „Nyugat"-nak. A haladó erők egyre szélesebb körét szólaltatja meg. A folyóirat szerkesztését a kormánypárti Németh Imrétől ekkor veszi át Sárközi György. A mozgalmon belül megnő a paraszti demokraták, a paraszti radikálisok szerepe (Veres Péter, Szabó Pál, Féja Géza, Erdei Ferenc). A mozgalom fénypontja: a Márciusi Front megalakulása 1937. március 15-én. A „Válasz" kibővíti szerkesztőbizottságát, s a Márciusi Front folyóirata lesz. Legradikálisabb sajtóorgánummal a debreceni fiatalok rendelkeznek („Tovább"). Ez év novemberében jelenik meg a „Válasz" hasábjain a Makói Kiáltvány: Erdei Ferenc, Féja Géza, Illyés Gyula, Kovács Imre és Veres Péter írják alá. 1938. március 15-én közreadják a Márciusi Front kibővített programját, amelyet Erdei Ferenc, Féja Géza, Illyés Gyula, Sárközi György, Donáth Ferenc készített el.

Honnan kapta a mozgalom ezt a szép lendületet, s mi határozta meg a fejlődés irányát? A tömegek elégedetlensége ezekben az években az elhúzódó válság, a gazdasági pangás, a kormánytól megígért, de füstbement reformtervek s a háborús előkészületek hatására nő. Ez a feltörő szociális elégedetlenség a tömegek egy részénél ugyan a szélsőjobboldal szociális demagógiájának elfogadására vezet (kaszáskeresztes mozgalom), de ugyanakkor kedvező talajt teremt az antifasiszta, a Horthy-rendszer ellen irányuló haladó mozgalmak számára is. Elősegíti a fejlődést, hogy a nemzetközi kommunista mozgalomban is új szakasz kezdődik. A franciaországi népfrontpolitika sikere és a III. Internacionálé 1935 nyarán lezajlott VII. kongresszusának határozata új távlatokat nyit. A KMP is nagy erőfeszítéseket tesz a népfrontpolitika magyarországi megvalósítására. A párt közvet-

len ösztönzésére alakul meg a Márciusi Front. A párt befolyásolja a mozgalom programját is. Jelentős segítséget nyújt ekkor Révai József könyve és a „Gondolat" c. folyóirat szerkesztőségi munkája. A KMP népfrontpolitikája, a párt eszmei harca volt a legfontosabb tényező a „népi" mozgalom 1935—38 közötti demokratikus fellendülésében. A Gömböshöz fűzött reform-illúziók csődje, a leszámolás — ha viszonylagosan és átmenetien is — a fentről kiinduló reformok téveszméivel, s ennek politikai kifejezőjével: a hatalommal kötendő szövetség gondolatával, balra tolja a mozgalmat, s egyre világosabban jelentkezik a lentről, a nép oldaláról való megoldás sürgetése.

Határozott állásfoglalás a földreform kérdésében; kiállás a demokratikus szabadságjogok, elsősorban az általános választójog és a sajtószabadság mellett; a fasiszta faji demagógia elutasítása; készség a munkásmozgalommal való együttműködésre; szembenállás a német imperializmussal; a dunai népek összefogásának hirdetése: íme néhány legfontosabb gondolata a „népi" mozgalom akkori szakaszának, a Márciusi Front időszakának. Jellemző tünet, hogy Szabó Dezső, féltve a maga „harmadikutas" ideológiáját a népfrontpolitikától, „óvja" tanítványait a balratolódástól. „A magyar munka, a magyar vetés ügyes tolvajai egy új, igen alkalmatos taktikához folyamodnak" — írja a maga torzító nyelvén a párt akkori politikájáról.

A népfrontpolitika komoly hatással volt a kommunisták és a „népiek" viszonyának alakulására. A párt magához közelíti a már korábban is a marxizmushoz vonzódó Darvas Józsefen kívül a „népiek" más jelentős erőit: az egyébként is marxista indítás alatt küzdő debreceni fiatalokat; erősen hatnak a kommunisták gondo-

latai Erdei Ferenc nézeteire is. Ez időből valók Veres Péter pozitív megnyilatkozásai a szovjet irodalomról. A „Gondolat"-nak szoros kapcsolata van az egyes „népi" írókkal, s a „Válasz" hasábjain megszólalnak a kommunisták is. Súlyosan ártott az egészséges fejlődésnek a szociáldemokrata és a polgári baloldal értetlensége a „népiekkel" szemben. (Fejtő, Zsolt, Ignotus Pál stb.) Ők nem látták meg a mozgalom balratolódását. Ignotus Pál még a kommunistákat is támadta azért, mert együttműködtek a „népi" írókkal.

A mozgalom azonban korántsem volt egységes. Az elvi tisztázódást akadályozta az ideológiai opportunizmust szülő nemzedéki szolidaritás, a tömegek forradalmi demokratikus aktivitása iránti kétség, a forradalmi munkásmozgalom iránti bizalmatlanság erős hagyománya, s végül, de nem utolsósorban: a többé-kevésbé minden árnyalatnál meglevő nacionalizmus. Ezek az ideológiai gyengeségek gátolták a főbb kérdések következetes elvi tisztázását. A mozgalmon belül megférték egymás mellett a „felülről való reform" hívei az alulról kiküzdendő változtatás vallóival, a szellemi mozgalom hívei a politikai megmozdulás szorgalmazóival, a polgári-kispolgári demokraták a magukat szocialistáknak vallókkal. Ez utóbbiak maguk sem tisztázták végleg: valamiféle ködös „paraszti szocializmust" akarnak-e, vagy vállalják a proletariátus diktatúráját. S nem alakult ki félreérthetetlenül tiszta álláspont a fasizmus kérdésében sem. A „Válasz" szerkesztőinek álobjektivitása következtében a hitlerizmus propagandájaként ható cikkek is megjelenhettek a lapban. S nem volt tisztázott és egységes az állásfoglalás az első zsidótörvény kérdésében sem (1938 április).

A mozgalom belső ellentétei, a kedvezőtlenül alakuló

körülmények között, megkönnyítették a bomlást, a balratolódás megtorpanását. A mozgalmon belül a demokratizmus és antifasizmus erői elégtelenek voltak a „harmadik úttal" és a nacionalizmussal szemben. A fasizmus győzelme a spanyol háborúban, az Anschluss, az antikomintern egyezmény, a müncheni paktum, a hazai reakció előretörése (Imrédy kormánya, 50 nyilas képviselő az 1938-as választások után), a falukutatók elleni hatalmi harc, az írói perek, s végül a jobboldal lekenyerező gesztusai: csődbe juttatták a Márciusi Frontot. Szabó Lőrinc, Féja — a kormány; Erdélyi, Sinka, Sértő, Matolcsy a szélsőjobboldali pártok mellé állnak. A nagypolgári sajtóban helyezkedik el Zilahy és Szabó Zoltán. Illyés Gyula visszavonul az irodalomba. Újra középpontba kerülnek a „harmadik út" fő ideológiai képviselői: Németh László és Kodolányi János. Több-kevesebb következetességgel kitartanak korábbi álláspontjuk mellett: Darvas József, Erdei Ferenc, Kovács Imre, Veres Péter, Szabó Pál.

D) 1938—44: a „népi" mozgalom polarizálódásának időszaka. A mozgalom tagjainak egy része határozottan baloldali álláspontra jut, részt vesz az antifasiszta mozgalomban, s többen eljutnak közülük a Kommunista Párthoz is. Ez a csoport számszerűen kisebbség ugyan, történelmi jelentősége mégis nagy. Az ő magatartásuk jelzi, hogy a „népi" mozgalomból vezethetett út a következetes baloldali állásponthoz is.

Kísérlet volt a mozgalom haladó potenciáinak átmentésére a Szabó Pál szerkesztette „Kelet Népe", amely a „népi" írók paraszti baloldalát igyekezett maga köré szervezni. A kísérlet nem vezetett tartós eredményre. A lapot csakhamar Móricz Zsigmond vette át, aki a „hagyd a politikát, építkezz!" jelszavával egyrészt a jobboldali politika útvesztőjébe tévedt „népieket" bírálta,

másrészt a mozgalom balszárnyát igyekezett politikai passzivitásban tartani. A lap nem foglalkozik közvetlen politikai kérdésekkel, nem vesz részt az antikommunista és az antiszemita hecckampányban, s egy ideig maga köré gyűjti a mozgalom baloldalát. Babits halála után Illyés „Magyar Csillag" címen szerkeszti a „Nyugat" utódát, humanista programmal urbánusok és „népiek" összefogására alapozza elképzeléseit. Szerette volna, ha az irodalom itt, mintegy „szekértáborban" átvészeli az időket. A lap egészen betiltásáig, 1944 áprilisáig közölte a kommunista írók írásait, s teret adott az akkor már súlyos üldözést szenvedő haladó szellemű, zsidó származású írók munkáinak. Ki kell emelni, hogy ebben az időszakban, a mozgalom neves tagjain kívül a harcos antifasiszta munkások mellett nagyszámú értelmiségi és a mozgalom eszméitől befolyásolt paraszt vett részt a németellenes, antifasiszta egységfrontban, sőt nem egy közülük ebben az időszakban jutott el a „népi" mozgalomtól a Kommunista Pártig. Az ő fejlődésükben jelentős szerepük volt a „népi" írók olyan korábbi műveinek, mint pl. Illyés Gyula „Oroszország"-a és a „Puszták népe". Komolyan elősegítette ezt a balratolódást — éppen a paraszti tömegekre gyakorolt hatása révén — a „Szabad Szó". Ez a lap előbb mint a Parasztpárt, majd mint a Népfront orgánuma, a háború alatti nehéz időszakban is többé-kevésbé következetes baloldali vonalat követett: teret adott kommunista íróknak, publicistáknak, a munkás-paraszt szövetség híve volt. A „népiek" egy része, a legjobbjai eljutottak a Függetlenségi Frontig, a Békepártig, az ellenállás szervezéséig (Darvas, Erdei, Ortutay). A „népiek" balszárnyának ez a fejlődése elválaszthatatlan a kommunisták tevékenységétől és a pártnak a „népi" írókra gyakorolt hatásától. A „népi" mozgal-

mon belül ez a csoport őrizte meg és terjesztette tovább mindazt, ami a mozgalomban korábban is érték volt.

A mozgalom tagjainak többsége azonban egyre inkább jobbra tolódik. A „népi" írók egyes programpontjai és jelszavai bekerülnek ekkor a horthysta kormányok hivatalos vagy félhivatalos politikai és kultúrpolitikai frazeológiájába. A jobbratolódást magyarázza a hitlerizmus kezdeti győzelmi sorozata. E győzelmek hatása nagy volt a „népiek" tömegbázisát képező egyetemi értelmiségi ifjúságra. Jobboldali irányba hat s felerősíti a nacionalista vonásokat Észak-Erdélynek, Szlovákia nagyobbrészt magyarlakta területeinek és a Délvidéknek a visszacsatolása is. Mindez a Hitlerrel való szoros szövetségbe taszította és háborús katasztrófa felé vitte az országot: a „népiek" többsége azonban ezt nem vette számba. Teleki Pál, majd később, a háború második szakaszában Kállay Miklós rokonszenvező magatartása a „népi" írók iránt szintén táplálja soraikban a horthysta illúziókat. A német fasizmus háborús győzelmeinek sora, az Európa-szerte folyó faji uszítás erősíti a mozgalmon belül a fasiszta fajvédő tendenciákat. Az 1943-tól kezdődő szovjet győzelmi sorozat, bár kedvezően hat a mozgalmon belüli baloldal fejlődésére, — a hazai tájékozatlan értelmiségi tömegek nagy részét inkább bizonytalansággal, félelemmel tölti el a Szovjetunió várható győzelme. Ilyen körülmények között még inkább felerősödik a „harmadikutas" ideológiának szovjetellenes és antiszemita oldala. A „népi" mozgalom ezért nem volt, s nem is lehetett elég erős ahhoz, hogy aktív cselekvésre mozgósítson a hitlerizmus ellen.

A harmincas évek végén, a negyvenes évek elején különösen szembeszökőek a mozgalom jobbratolódásának tényei. Nagyhatású, országos szervezetté nő a Magyar

Élet-vállalkozás, lapjával, és a vele nem teljesen azonos, de lényegében hasonló politikát folytató könyvkiadójával. Ez a vállalat a mozgalom jobbszárnyának vezetése alatt áll. Szorosan együttműködik vele a Turul Szövetség egy része és a Turul kiadója, a Bolyai Kiadó. A Turul 1941-es Kátéja egyrészt a „népi" gondolat jobboldali vulgarizációját, másrészt a „népi" ideológia összeszövődését jelzi a nyílt fasizmussal. A Magyar Élet-vállalkozás maga köré tömöríti szinte az egész „népi" tábort (Illyést kivéve), s mint erősen nacionalista faji gondolatot ápoló „harmadikutas" védvár propagálja magát. A jobbratolódás jele volt az 1942 novemberében tartott lillafüredi találkozó, ahol a kormány vezetői (Kállay Miklós, Antal István, Szombathelyi vezérkari főnök) találkoztak és tárgyaltak a magyar írókkal, köztük a „népiekkel" is, a fegyveres és a szellemi honvédelem összehangolásáról.

Felszólalt itt többek között Szabó Lőrinc, Féja Géza, Tamási Áron, Veres Péter, Kodolányi János, Erdélyi József, Sinka István. Közülük Veres Péter volt az, aki, ha az adott körülmények között természetes óvatossággal is, de már felvetette a katonai vereség lehetőségét. De Veres Péter próbálkozása és Illyés hallgatása nem szabta meg a tanácskozás jellegét. A „népiek" nagy többsége több-kevesebb szubjektív fenntartásuk ellenére sem tudta maradéktalanul függetleníteni magát a hatalom megejtő hívásától. Annak idején nem vonták le kíméletlen elvi következetességgel a Gömbös-paktum konzekvenciáit, s most újra beletévedtek a fasiszta hatalom utcájába.

Az ingadozó erők túlsúlya jellemezte az 1943-as szárszói konferenciát is. Németh László itt már a szovjet győzelem bizonyosságának tudatában fejtette ki a „har-

madik út", a „bennszülött magyarság" ideológiáját, mintegy felkészítve a magyar értelmiségi ifjúságot a szovjet győzelem utáni magatartásra. Bírálva az angolszász kapitalizmust, rátérve a várható szocializmusra, ilyen képet fest előttük: „Képzeljenek el egy szocialista államot, ahol a szabad parasztságot kolhozokba terelték, a kisiparosságnak nagy közös műhelyekben kell dolgoznia, az értelmiség a legszorosabb felügyelet alatt áll, s ebben az államban az ellenőrzöttek a magyarok, az ellenőrzők pedig a busmanok vagy tibetiek. Ugyebár ez a szocialista állam aligha lesz jobb a legsötétebb jobbágyságnál..." Németh Lászlóval és a jobboldallal szemben felsorakozott ugyan a mozgalom balszárnya, de a Németh beszédében kifejtett ideológia elevenen hatott nemcsak a szárszói konferencián, hanem a felszabadulás után is, sőt eszmei lökéseit érezhettük még az ellenforradalom alatti és utáni szellemi zűrzavarban is. Végül a jobbratolódás legkirívóbb jele volt néhány „népi" író lepaktálása a szélsőjobboldallal, szereplésük a nyilaskeresztes mozgalomban (Sértő, Erdélyi József). A politikai korrumpálódás rombolóan hatott a szépirodalmi tevékenységre is. A húszas években ragyogóan induló, Petőfi-forrásokból lírai frissülést merítő Erdélyi József a harmincas évek végétől művészileg is lezüllik. A nagy tehetséggel kezdő parasztfiú, Sértő Kálmán pedig a nyilas mozgalom parasztpojácája lesz a pesti aszfalton.

A mozgalom központi ideológusa ekkor Németh László. Legfőbb tételei: marxizmus, liberalizmus és fasizmus a magyarság számára egyaránt idegen ügy. Idegenek (németek. oroszok vagy zsidók) s a nekik behódoló „idegenvezetők" lesznek uralmon. Az igazi magyarság „kisebbségbe" szorul. Szerinte a központi feladat: oda kell állni a kisebbségben élő „mély magyarság" mellé. Szellemi

síkon az irodalomban kell kifejezni a nép lelkét, ösztönvilágát, meg kell teremteni a magyar mítoszt, ezen az úton törekedve arra, hogy a kapott idegen rendszert átélje a magyarság. Elmosta ez az elmélet az osztályviszonyokat, elködösítette az osztályellentéteket. Alkalmas volt arra, hogy a dolgozó osztályok szolidaritását a kizsákmányoltakat és kizsákmányolókat egyaránt magábafogó magyar faji szolidaritással helyettesítse, s alkalmas volt arra, hogy szembefordítson a Szovjetunió győzelme nyomán megnyíló szocialista társadalmi fejlődés perspektívájával.

A „harmadikutas" ideológia különféle változatai találhatók meg más íróknál is. Jellemző kifejezője ennek például Kodolányi „Zárt tárgyalása". Féja Géza szerint: „áruló mindenki, aki a magyar vonal létjogosultságát tagadja, és bármelyik oldalon is idegenvezetésre vállalkozik". („A magyar vonal", 1943) A „magyar vonal", a „magyar megmaradás" gondolatát Sinkánál is, vagy tompítottabb formában Tamási Áronnál is megtaláljuk. Bonyolultabban, árnyaltabban, de jelen van ez Veres Péter gondolatvilágában is. Szerinte a marxizmus csak az osztályjelleget látja, a fasizmus csak a faji jelleget, s a népi irodalom az, amely megteremti a kettő szintézisét. Igaz, hogy Veres Péter első helyre állítja a társadalmi felszabadulás gondolatát. De ideológiája ezzel a korrekcióval együtt is „harmadikutas" nézeteket tükröz.

Bár a jobbratolódásnak ebben a korszakában is jelentős különbségek választják el az egyes „népi" írók gondolkodását, mégis összeköti őket a többé-kevésbé mindegyiküknél kísértő nacionalizmus. Ez a nacionalizmus nemcsak a szocializmussal fordította szembe a mozgalmat, hanem, annak ellenére, hogy állandóan hangoztatták a „magyarság" megőrzésének reájuk háruló felada-

tát, meggátolta őket a valódi nemzeti érdekek felismerésében és az igazi nemzeti fellendülés támogatásában. A nemzet fejlődésének valódi érdekei ebben az időben elválaszthatatlanul egybefonódtak a háború után a munkásosztály vezetésével megvalósítandó szocialista átalakulással, a Szovjetunióval való testvéri szövetséggel.

IV

A felszabadulás fordulópont a magyar történelemben. Változást jelent a „népi" mozgalom történetében is. Míg a felszabadulás előtt a „népiek" ideológiája több-kevesebb következetességgel bizonyos ellenzékiséget jelentett részben a Horthy-rendszerrel és főleg a hitlerizmussal szemben, addig a „harmadik út" és a nacionalizmus a felszabadulás után, különösen a fordulat évét követően, a népi demokráciával került szembe, a szocializmus hadállásait gyöngítette.

a) Amire a „népi" írók önmagukban sohasem voltak képesek, a felszabadulás megrostálta és differenciálta a tábort. Erdélyi József és Matolcsy Mátyás háborús bűnösként került a nép bírósága elé. A mozgalom szélsőjobboldalának képviselői, Féja, Sinka, Kodolányi stb. nem ismerték el morális felelősségüket a tragikus eseményekért, nem voltak képesek szembenézni saját hibáikkal, sőt néhányan — mint például Kodolányi is — a fiatal magyar demokráciát támadó írásokkal jelentkeztek a sajtóban. Ezzel Féja, Sinka és Kodolányi önmagukat szorították ki a felszabadulás után az erjedni kezdő demokratikus szellemi életből. Súlyos hibát követtünk el, amikor ezeknek a tényeknek ismeretében szótlanul tűrtük, hogy újrajelentkezésüket ideológiai re-

habilitációnak tüntesse fel a jobboldal (1956). A „népi" írók többé-kevésbé tisztán maradt, sőt antifasiszta magatartásával érdemeket szerzett tábora a Nemzeti Parasztpárt zászlója alá gyülekezett. Jelentős részt vállalt a földosztás körüli politikai harcban és a földosztás lebonyolításában. A „népi" tábor egykori jobboldala most részben a Parasztpárt jobbszárnyán, részben a Kisgazdapártban helyezkedik el. Ez utóbbi csoport egyre élesebben szembekerült a népi demokratikus fejlődéssel. Nagy Ferenc szűkebb köréhez tartoztak, s nagy részüket ott találjuk a ..Magyar Közösség" illegális szervezkedésében, amelyet 1947-ben lepleztek le, mint a demokratikus hatalom megdöntését célzó szervezkedést.

A felszabadulás után közvetlen tere nyílott a „népi" íróknak a politikai cselekvésre, szabadabban, mint korábban bármikor. Felelevenednek a Márciusi Front hagyományai, s a földosztás követelésében és végrehajtásában vállvetve harcolnak a kommunistákkal. A Magyar Kommunista Párt támogatja a Nemzeti Parasztpártot, szoros szövetségesének tekinti, s különösen nagy jelentőséget tulajdonít neki a Kisgazdapárt hatásának ellensúlyozásában (1945-ös választás). A „népi" írók megpezsdülő tevékenysége és bizakodása akkori szépirodalmi munkáikban is tükröződik. (Illyés ..Egy év", „Honfoglalók közt"; Szabó Pál „Most és mindörökké", majd: „Isten malmai", s filmje: a ..Talpalatnyi föld"; a Kommunista Párttal együtt dolgozó Darvas József könyve: „Város az ingoványon".)

A felszabadulás ténye, a Vörös Hadsereg katonáinak aktív segítsége az éhség leküzdésében, a közlekedés helyreállításában, a mezőgazdasági termelés megindulásában stb., a fasiszta propaganda hazugságainak lelepleződése, a haladó erők világméretű előretörése, a kommunista

pártok fellendülése világszerte: mindez pozitív irányban hatott a „népi" írókra. De már 1945 őszén jelentkeztek az ellentétek: egyrészt a népi demokrácia értelmezésében a kommunisták és parasztpártiak között, másrészt a Parasztpárt jobb- és baloldala, illetve centruma közt. A Magyar Kommunista Párt ekkor — helyesen — nem élezte ki az ideológiai ellentéteket, sőt megvédte a „népi" írókat a szociáldemokrata jobboldal és a polgári demokraták oldaláról jövő támadásokkal szemben (Zsolt, Faragó László stb., s általában a „Haladás" vonalával szemben). De már 1945 őszén megmutatkoztak azok a problémák, amelyek később szakadást idéznek elő a Parasztpárton belül, s amelyeknek megoldásával csak a marxistává fejlődött „népiek" tudtak megbirkózni.

A Parasztpárt ekkori nyilatkozatai ugyanakkor, amikor dózsai következetességgel utasítják el a nagytőkés-nagybirtokos rendet, számos nacionalista és a szocializmussal szemben álló nézetet is tartalmaznak. Ezekből, a „népi" íróknak ez időben írott cikkeiből, világosan kitetszik, hogy a „harmadik út" és a nacionalizmus az, amely ma is elválasztja őket a haladás következetes erőitől.

A nacionalista jelleg erősen előtérbe ugrott a béketárgyalások idején. A demokratikus koalíció egyöntetűen elutasított minden területmódosítást, amit Hitler adott a hitlerista háborúban való részvétel vérdíjaként. Magyarország úgy került a béketárgyalások asztalához, mint az az ország, amely a hitlerista Németország utolsó csatlósa volt. Ennek következményeit a demokratikus újjászületés enyhítette, de nem szüntethette meg, különösen nem a határkérdésekben. Ennek nyílt beismerése politikai bátorságot és őszinteséget követelt a nemzettel szemben. A „népiek": Kovács Imre, Illyés Gyula, Bibó István és Veres Péter is, erősebben vagy halkabban, de megmarad-

tak a nacionalista hangulatkeltés talaján, bármennyire is irreális volt ez a talaj. Nacionalista alapon kezdték „védeni" a magyarságot. Ha a magyarság védelmének jelszava 1945 előtt elsősorban a hitlerizmus ellen irányult, most ez a jelszó, amelyet a parasztpárti írók és politikusok ismét hangoztattak, elsősorban a Szovjetunió, pontosabban a nemzeti kérdésben a valóságot a nemzet előtt őszintén kimondó, egyenes politikát folytató marxizmus ellen fordult, ha nincs is kimondva a célzat. S mint 1945 előtt, úgy 1945 után is kísért a jelszóban az antiszemita hangulatkeltés: „csak a Parasztpárt magyar párt, mert a többi demokratikus pártok keletre meg nyugatra kacsingatnak... a Parasztpártban csak magyarok vannak, nem kellenek nekünk idegenek, sem svábok, sem zsidók" (Veres Péter). A „harmadikutas" nacionalizmusban ugyanis kezdettől fogva jelen vannak, attól elválaszthatatlanok a fajelmélet elemei. Ez a „magyar vonal", mely elhomályosítja az *osztály vonalat*, a „harmadikutas" ideológiának ez a magyarságbezárkózást, „magyar öncélúságot" hirdető gondolati éle jelen van Kovács Imre, Bibó István akkori megnyilatkozásaiban, s kifelé, a tömegek felé, nem utolsósorban ez reprezentálta a Parasztpártot. Megmutatkozott ez külpolitikai koncepciójukban is. E szerint „önelvű" magyar politikára van szükség, a demokrácia „középútját" kell járnunk. se nem kapitalista, se nem szocialista úton, hanem — Bibó szerint — valamilyen kispolgári demokrácia útján, amelyet nem lehet sem nyugati, sem keleti demokráciának elskatulyázni. Ennek a demokráciának megvalósítására a legeszményibb belpolitikai képlet: jobboldali ellenzékként a Kisgazdapárt, baloldali ellenzékként a Kommunista Párt, s középen, a hatalom birtokában a Nemzeti Parasztpárt és a Szociáldemokrata Párt. Ennek a Bibó-féle belpoli-

tikai koncepciónak „külpolitikai" csalétke a dunavölgyi kisnépek baráti szövetsége — szemben a Szovjetunióval, szemben a szocializmus országával. A koncepció végül a teljes történelmi irrealitásba, nacionalista nagyzolásba torkollik: „Ha a demokratikus koalíció működni képes Magyarországon, akkor ez az angolszász és a szovjetorosz stílusú demokrácia szintéziseként, gyakorlati mintául szolgálhat az Európa-szerte nehézségekkel küzdő demokratikus koalíciók számára. Ezáltal, bármily nagyigényűen hangzik is, Magyarország fontos és pozitív tényezőjévé válhatik az angolszász—szovjetorosz viszony szerencsés és biztató alakulásának is..." Amint látjuk, Bibónál a magyarkodó nagyképűség nem hiányzott. Kiagyalt elképzelésekre építeni — illetve ilyen elképzelésekbe burkolni — politikájukat: ezt tudta. A politikai realitásokkal számolni azonban nem tudott, sőt nem is akart. Mert e realitások a szocialista fejlődést segítő tényezők voltak, s a proletárdiktatúra feltételeit érlelték.

A parasztkérdésnek a munkásosztály vezetésével történő következetesen demokratikus megoldása a Nemzeti Parasztpártot az MKP szövetségesévé tette. De a parasztkérdés értelmezésében is hamarosan kiút a „népiek" nacionalizmusa. Szerintük a magyarság felszabadítása egyet jelent a parasztság felszabadításával, mivel a parasztság a lemagyarabb osztály. „Hogy itt ezer év után van magyarság, azt kizárólag a magyar parasztságnak köszönhetjük" — írta Kovács Imre. Ilyen nézetek megtalálhatók Bibó, Veres Péter, Illyés fejtegetéseiben is. Az ideál a kisbirtokos paraszt, ami egyet jelent a kollektivizálással való szembenállással (lásd Veres Péter: „A paraszti jövendő").

A kollektivizálással szemben hivatkoztak a magyar mezőgazdaság sajátos szerkezetére, arra, hogy a minő-

ségi termelésnek és specializálódásnak a kisbirtok felel meg legjobban stb. Veres Péter is, aki 1945 előtt a kollektivizálás mellett foglalt állást, 1945 után azok között van, akik a kisparaszti birtokot igyekeztek összeegyeztetni a szocializmussal, hangoztatva, hogy az nem tőkés gazdaság, nem szül kapitalizmust. Lényegileg tehát ő is a kollektivizált ipar és a kisárutermelő parasztgazdaság alapjain képzelte el a szocializmust. Mindezt azért kell hangsúlyoznunk, hogy világosan lássuk: nem a párt mezőgazdasági politikájában és a Szovjetunióhoz való viszonyunkban fellépő hibák indították a „népieket" a nacionalizmusra és a kollektivizálás ellenzésére, hanem e nézetek már akkor éltek bennük, amikor mindezek a hibák még nem jelentkeztek. Látnunk kell ezt, nehogy teret engedjünk annak a velejéig hamis nézetnek, hogy a „népiek" 1956-os magatartása a pártvezetés hibáira való *reagálás* volt. Nem, nézeteik már a hibák előtt készen voltak, a hibák csak elősegítették reaktivizálódásukat, s erősítették bennük igazoltságuk hitét.

Az 1945-ös választások után kiéleződött a harc a Parasztpárt jobb- és balszárnya között. A vita fő kérdései 1. „független parasztpárti politika", szemben a „radikális parasztpárti" osztályharcos politikával; 2. a parasztegység megteremtése, vagy együtthaladás a kommunistákkal a munkás-paraszt szövetség útján: a Kisgazdapárttal kössön-e szövetséget a Parasztpárt, vagy az MKP-val? A belső vita első szakasza 1947 februárjában zárult: Kovács Imre és néhány híve kilépett a pártból, Balogh páter Független Demokrata Pártjához csatlakozott, majd disszidált. Kovács Imréék veresége után a centrum (Bibó, Farkas, Jócsik) jobbra tolódott, és fellépett a következetes baloldal (Darvas, Erdei) ellen. A fordulat éve teremtette meg a lehetőséget a jobboldallal való végle-

ges leszámolásra. Bibó, Farkas, Jócsik ekkor veszti el irányító szerepét. A Parasztpárt a fordulat éve után gyakorlatilag megszűnik. 1948 júniusában Veres Péter megjelenteti „A paraszti jövendő" című könyvét, amely a kisparaszti illúziókat meglobogtató utóvédharca a Parasztpártnak. Illyés már 1946-ban lemondott pártvezetői tisztéről, és az irodalomba húzódott vissza (1946-tól újra megindult a „Válasz"). Veres Péter és Szabó Pál 1948-tól húzódik vissza az irodalomba. Továbbra is politikusok maradnak a következetes baloldaliak: Darvas és Erdei.

Bírálták a „népieket" polgári radikálisok és szociáldemokraták is. Ezeknek a bírálatoknak közös jellegzetessége, hogy a mozgalom fő vonását csak az antiszemitizmusban látták. Tagadhatatlan, hogy az antiszemitizmus nálunk jellegzetes velejárója a nacionalizmusnak, s a magyar „népiek" legtöbbjének gondolatvilágában is jelentős szerepet játszott; nem egyet közülük ez hajtott a szélsőjobboldal felé. A „népi" mozgalom ideológiájának kétségtelenül vannak egyes, a német fajelmélettel rokon elemei (a fajtiszta parasztság elmélete, az „idegen származású" polgárság és munkásság elítélése, a magyar „faji jellegzetességek" kutatása stb.). Ezek az elemek mindvégig bizonyos összekötő kapcsot jelentettek a „népi" mozgalom ideológiája és a magyar fasiszta kormányok hivatalos álláspontja és propagandája között. A „népiek" antiszemitizmusát, mint egész ideológiai rendszerük *egy részét* kell bírálni, de a polgári és a szociáldemokrata bírálat *csak erre* szűkítette le a kritikát, emellett maga is egy polgári „harmadikutasság" talajáról harcolt, és társadalmilag, például a földbirtok és a tőke kérdésében, sokkal kevésbé volt radikális, mint a „népiek".

Bírálták a „népi" jobboldalt a mozgalom balszárnyá-

ról is, rámutatva ideológiájuknak azokra a mozzanataira, amelyek politikailag a jobboldalhoz kötik a tábort. De ezeknek a bírálatoknak is korlátja, hogy nem szakítanak a közösen megtett történelmi útból és a személyes barátságból eredő hamis szolidaritással, nem lépnek fel kellő erővel a nacionalizmus ellen.

A kommunisták helyesen tették, hogy 1945-ben nem élezték ki a harcot a „népiekkel". Hiba volt azonban, hogy később, különösen 1948—49-ben, ideológiailag nem elemezték behatóan a mozgalmat. Történtek ugyan kísérletek a „népiek" nézeteinek és magatartásának bírálatára, de ezek nem törekedtek a mozgalom egészének részletes értékelésére. Ez is közrejátszott abban, hogy a „népi" csoport velünk tartó tagjaiban sem tisztázódtak a fordulat évében és azt követően olyan alapvető politikai és ideológiai kérdések, mint a proletárdiktatúra szükségessége, a munkásosztály vezető szerepe, a Szovjetunióhoz való viszonyunk stb.

Károsan éreztette hatását az ideológiai elemzés elmaradása arra a népi származású fiatal értelmiségre, amelynek éveken át a népi kollégiumi mozgalom volt a nevelő iskolája. Az 1945—48-ig fontos, általában előremutató szerepet játszó NÉKOSZ-ra két erős befolyás érvényesült: a Kommunista Párté és a „népi" ideológiáé. A két befolyás sokszor élesen szembekerült egymással, gyakran azonban összevegyült. Sokak fejében bizonyos kompromisszum jött létre a két ideológia között. Ez a „népiességgel" vegyített marxizmus számos fiatal képviselője révén behatolt a Kommunista Pártba, s amikor 1953 után egyre erősödően indult meg az ideológiai bomlás, a nacionalizmus sok volt NÉKOSZ-ista gondolkozásában győzedelmeskedett a marxizmuson.

b) 1948 a fordulat éve a magyar társadalom fejlődé-

sében. Fordulópont ez a „népi" mozgalom történetében is. A proletárdiktatúra kivívása, a szocializmus építésének megkezdése a történelem tényeinek erejével bizonyította be, hogy a magyar nemzet számára a társadalmi fejlődés egyetlen lehetséges útja a szocializmus építése, mégpedig a Kommunista Párt, a munkásosztály vezetésével, testvéri szövetségben a Szovjetunióval. A proletárdiktatúra megteremtése, a szocializmus építésének megkezdése a „népiek" „harmadikutas", nacionalista elképzeléseinek teljes csődjét, katasztrofális vereségét jelentette. Ebben a helyzetben a „népi" íróknak is el kellett dönteni: milyen magatartást tanúsítsanak az épülő szocialista forradalom iránt? Együtthaladni a parasztság, a munkásosztály és az értelmiség milliós tömegeivel, részt vállalni a nemzet történelmi felemelkedésének, a szocializmus építésének nagy munkájában, csak a „népiek," „harmadikutas", nacionalista ideológiájának leküzdése árán lehetett. A „harmadikutas", nacionalista ideológiának megőrzése ilyen körülmények között azt jelentette, hogy ennek az ideológiának a hívei elszakadnak azoktól a paraszti tömegektől, amelyeknek képviseletében léptek fel a felszabadulás előtt, amelyeknek felemelkedése most már elválaszthatatlanul egybeforrt a népi demokrácia sorsával. Ugyanakkor a „harmadikutas", nacionalista ideológia szembefordulást jelentett a szocializmussal, és alkalmas volt arra, hogy maga köré gyűjtse a szocializmussal elégedetlen, azzal ellenségesen szembenálló polgári és kispolgári elemeket.

1948 után a hatalom ereje, a szocialista építés nagy eredményei, a szövetkezeti mozgalom biztató kezdetei a gondolatok és érzelmek nagy erjedési folyamatát indították meg a „népiekhez" tartozó írókban. Fenntartás nélkül vállalták az új rendet, lényegileg kommunistákká

fejlődtek: Darvas József és Erdei Ferenc. Eljutottak a Kommunista Pártig a Parasztpárt köré csoportosult egyes fiatal írók, mint Erdei Sándor, Fekete Gyula, Kónya Lajos, Örvös Lajos, Sarkadi Imre, Sipos Gyula, Szeberényi Lehel. Az MDP kádereinek jelentős része került ki főleg paraszti származású volt NÉKOSZ-istákból és egykori parasztpárti funkcionáriusokból. Aggályaik fenntartása mellett is szövetséges volt Veres Péter és Szabó Pál. Az ingadozás, fenntartás és vonzódás jellemezte Illyés Gyulát. Az ellenzékiség mutatkozott meg Németh László, Tamási Áron, Féja Géza félrehúzódásában, de ez az ellenzékiség megfelelő eszmei viták útján feloldható lett volna. Görcsösebb, ellenforradalmi színezetű volt Sinka István és Kodolányi János belső emigrációja.

A pozitív fejlődés jele volt egyes „népi" írók szépirodalmi tevékenysége a negyvenes évek végén, ötvenes évek elején (Veres Péter „Próbatétel" és „Pályamunkások", valamint „Szolgaság"; Illyés „Petőfi és Bem" és „Ozorai példa"; Tamási Áron „Bölcső és bagoly"; Szabó Pál „Új föld" és „Hajdú Klári" című művei). E művek egy részében leszámoltak a régi hibákkal: Szabó Pál és Veres Péter egyértelműen állást foglalt a szocialista szövetkezeti út mellett, Illyés Gyula egymarokra fogja drámáiban a nemzeti és osztályérdeket, Tamási Áron szakít paraszti miszticizmusával, Németh László „Égető Eszteré"-ben széles realista igényű társadalmi tablót fest, amelyben a művészi becsület annyit kimondat vele, hogy a felszabadulás után nem a „népiek" járták a haladás fő útvonalát. A „népi" írók szépirodalmi munkásságában tehát ez időben a mozgalom legjobb szándékai tükröződnek; sőt egyes művekben már teljesen eltűnni látszanak azok a különbségek és fenntartások, amelyek őket a proletárdiktatúra, a szocializmus teljes elfogadá-

sától eddig visszatartották („Próbatétel", „Pályamunkások", „Új föld", „Hajdú Klári").

De a „harmadik út" és a nacionalizmus istrángjai újra és újra visszarántják ezeket az írókat az ellenzéki pozícióba. Illyés Gyula írókongresszusi felszólalása (1951), Veres Péter megnyilatkozásai azt bizonyítják, hogy gondolataikban tovább él a régi ideológia. Fenntartásaik a szocializmussal szemben, az irodalom pártirányításával szemben, a szövetkezeti mozgalom irányával szemben, alapvetően nem azért fogalmazódtak meg, mert e téren súlyos hibák fordultak elő, hanem, mert ezeket a fenntartásokat már másfél évtizede beléjük oltotta a „harmadiktutas" ideológia, s ennek az oltásnak az erejét nem tudták végképp legyűrni. Ugyanakkor kétségtelen az, hogy a szocialista építés torzulásai erősítették fenntartásaikat, fokozták kételyeiket.

Ez időben hangoztatott legfőbb tételeik: a nép életét nem a politikus, hanem az író vezeti; az irodalmat nem lehet világnézetileg befolyásolni. „Az irodalomnak, művészetnek nem lehet programot adni... Mi a szellem teljes szabadságát akarjuk... Az író még a népnek sem, még a demokráciának se legyen »szolgája« — írta Veres Péter 1948-ban, s ez a felfogás jellemezte lényegileg a rákövetkező években is. Az írói szabadságnak ez az éles szembeállítása a demokrácia szolgálatával, az adott körülmények között kétségtelenül elvi szembefordulást jelentett a marxista irodalomfelfogással, nem pedig jogos kritikát az elkövetett hibákkal szemben.

Bizonyos kettősséget mutat tehát a „népi" mozgalom íróinak műve és magatartása. Az egyik oldalon a „Próbatétel", a „Pályamunkások", a „Hajdú Klári", az „Új föld", az „Ozorai példa", a „Petőfi és Bem"; a másik oldalon ugyancsak Illyés Gyula verse „Egy mondat a

zsarnokságról". Leegyszerűsítenénk a problémát, ha ezt a kettősséget személyes jellemhibák sorozatának fognánk fel. A jellemnek ez a kettőssége a „népiek" ideológiájában gyökerezik, a „harmadikutas" hagyományban leli magyarázatát; ez az ideológia, ez a hagyomány szabja meg a magatartást. Nem a jellemet kell bírálni, hanem az ideológiát.

Egy idő után felerősödött a „harmadikutas" ideológia nacionalista jellege is. Illyés munkásságában például érezhetően erősödő tendencia a veszélyeztetettnek vélt nemzeti öntudat fenntartásának gondolata; s nem a szocialista erők támogatása érdekében, hanem ez erők ellen. Míg a „Petőfi és Bem", az „Ozorai példa" egységbe tudta fogni a *magyar* és a *haladó* népi öntudatot, addig ez az egység a „Fáklyaláng"-ban és a „Dózsá"-ban felbomlik. Az „örök magyar paraszti" vonások kerülnek előtérbe Veres Péter „Szegények szerelmé"-ben (ha itt még nem is válnak uralkodóvá), s nacionalista nézetek, hangok jelentkeznek itt-ott Szabó Pál munkáiban. Hogy ez a nacionalizmus most kevéssé jelentkezhet a felszínen, annak legfőbb oka az erős lektori ellenőrzés, az adminisztratív elhárítás légköre és nem az elvi meggyőzés.

Az ötvenes évek elejei közeledést tehát 1952—54-ben a „népi" mozgalomhoz tartozó írók távolodása követi. A „Próbatétel"-re, az „Almáskert"-re a „Rossz asszony", a „Laci" következik, az „Ozorai példá"-ra a „Dózsa" dráma. Ezt a változást lehetne úgy is értelmezni, mint a rendszer hibáinak szükségszerű bírálatát, amely — például Veres Péternél — bizonyos művészi gyarapodással is jár. Ebben is van igazság; de látnunk kell emellett azt is — s ez a döntő —, hogy ez a kritika már túlmegy bizonyos hibák bírálatán, egyetemessé válik, s újra megjelennek az „örök paraszti ideálok", az ideali-

zált falusi erkölcsök stb. Mindezzel párhuzamosan pedig megszaporodnak a „népiek" írásaiban a „helyesen alkalmazkodó", okosan kivárni tudó hősök. Ilyen hőssel találkozunk a „Szegények szerelmé"-ben, ezt példázza Illyés magatartása, ez az erkölcsi és jellemideál hat egyre erősebben a „népiek" felé forduló ifjúság köreiben is. Németh László „Galilei" című drámája is, amely a szerző szubjektív szándékát tekintve közeledést jelentett a népi demokrácia rendszeréhez, objektíve, az adott történelmi helyzetben, az „alkalmazkodás" morális és fizikai tragikumát példázta. Sokban az ő hatásukra is alakul ki az irodalmi életben és a közvéleményben a „becsület"-nek és az „erkölcs"-nek az a torz, a kommunistákat rágalmazó, reakciós értelmezése, amely csak a párttal, kommunistákkal szembenállókat vagy passzívan félrehúzódókat minősítette „becsületes"-nek. Ennek a szakasznak képe végül azt mutatja, hogy a „népiek" tábora, amely a fordulat éve idején már széthullóban volt, 1953-ban újra tömörült, előtérbe került mindaz, ami összekötötte őket (nacionalizmus, nemzedéki szolidaritás), s elhalványodtak az ellentétek.

A folyamat ilyen alakulásába súlyosan belejátszottak a pártpolitikában elkövetett hibák (például az irodalmi adminisztrációs módszerek, a mezőgazdasági politika erős torzulásai), s a párt megalapozott ideológiai állásfoglalásának hiánya a „népiekkel" szemben. A párt politikájának ezeket a hibáit kihasználták egyes „népi" írók, s így az olvasóközönség egy részében visszhangot kelthettek a nemzeti érzést féltő írásaik, a szövetkezeti mozgalommal szemben táplált fenntartásaik, az írói magatartást megfogalmazó és példázó műveik („Petőfi Mezőberényben"). Mivel a párt 1948—49-ben — számára igen kedvező helyzetben — elmulasztotta a beható ideo-

lógiai vitát a „népiekkel", utóbb, a torzulások bekövetkezte után, a marxista kritika képtelen volt elfogadtatni a közvéleménnyel azt, hogy a „népiek" műveiben megfogalmazott bírálat egy antimarxista koncepció része, hogy a bírálatuk nemcsak a hibákat veszi célba, hanem a rendszer alapjait is érinti már. Azért is lehetetlen volt ennek a felfogásnak elfogadtatása, mert a párt vezető politikusai a fordulat éve után sokszor nem elvi következetességgel, hanem taktikázó, udvarló gesztusokkal közeledtek a „népiekhez", csak az összekötő mozzanatokat hangsúlyozták, s nem fejtették ki az elválasztó tényezőket. Csökkent a párttal szövetséges „népiek" tekintélye, s emelkedett az ifjúságon belül a belső emigrációban élő „népiek" személyének, s főleg helytelen nézeteinek befolyása. A nem elvszerű taktikázás és az ideológiai tisztázás elmulasztása oda vezetett, hogy megerősödött a „népiek" egysége, egyre erősödő ellenzéki színezettel. Ennek a fokozódó, de teljes nyíltsággal csak 1956-ban jelentkező ellenzékiségnek tartalma nem elsősorban a hibákkal szembeni jogos elégedetlenség volt, hanem a magát igazolva látó „harmadikutas", nacionalista ideológia megnyilatkozása.

c) 1953 után még jelentősebben megnövekedett a „népiek" befolyása írókra és olvasókra egyaránt. Ehhez hozzájárult a párt politikájának határozatlansága is. Egyrészről maga a párt mutatott rá teljes nyíltsággal a korábban elkövetett hibákra, közöttük parasztpolitikánk hibáira is, másrészt azonban ezeknek a hibáknak a következetes kijavítását megakadályozták a párt politikai vonalának ingadozásai. Fokozta a nehézségeket, hogy a párt egyes vezetői nem tudtak maradéktalanul szembenézni saját hibáikkal, ami aláásta erkölcsi hitelüket. Ez a helyzet kedvező lehetőséget teremtett a párton belül a

jobboldali revizionista elemek fellépésére és előrenyomulására. A revizionizmus megerősödése a párton belül, általános politikai és ideológiai bomlást idézett elő az egész országban. Kifejeződött ez ideológiai fegyverletételben is, azokkal a különböző antimarxista irányzatokkal és nézetekkel szemben, amelyeket a revizionizmus nyomására ideológiailag rehabilitáltak. Ekkor került sor egyes korábban nem megjelenő „népi" írók (Németh László, Erdélyi, Kodolányi, Tatay) műveinek kiadására. Hiba volt, hogy munkáik közül egyeseket korábban nem adtak ki, de még nagyobb hiba volt, hogy ezek most megfelelő bírálat nélkül jelenhettek meg. Így az a látszat keletkezett, hogy a „hallgató" „népieknek" volt igazuk, s hallgatásuk alapoka a párt helytelen politikája volt. Ez pedig távolról sem felelt meg a tényeknek!

Nem lehet elhallgatni azt, hogy a „népi" ideológia felélénkülése ebben az időszakban elválaszthatatlan a marxizmussal és a szocializmussal szembenálló erők általános ideológiai és politikai előrenyomulásától. Az ellenforradalom eszmei felkészülése során támaszkodott a „népi" ideológiára, mint olyanra, amely a maga „harmadikutas" jellegével kendőzi a szocializmus elleni nyílt támadásokat, és ezáltal legális fórumot teremt a rendszer elleni ideológiai és politikai fellépésre. Ezzel magyarázható a „népi" ideológia és a „népi" írók „népszerűsége" olyan ellenforradalmi körökben is, amelyek korábban, különösen a „népi" mozgalom haladó időszakában, élesen szembenálltak velük.

Mi volt a „népi" írók magatartása ebben a szakaszban? Általában tartózkodtak a politikai vitáktól, háttérbe húzódtak, s a kívülállók biztonságával és fölényével nézték a párton belüli harcokat. Visszahúzódásuk azonban nem jelentett passzivitást. Ha nem is játszottak központi

szerepet, alkalmas helyzetekben, kellő időben mindig megszólaltak, és helytelen irányban befolyásolták az események menetét. „A pártonkívüliek ugyan inkább csak hallgattak, de ezt a hallgatást öncsalás nélkül beleegyezésnek lehetett tekinteni" — írta Veres Péter 1956 július végén. Szabó Pál pedig az Írószövetség 1956 nyarán tartott kibővített vezetőségi üléséről így írt: „Olyanformán éreztem magam ezen a napon, mintha még mindig »népi író« volnék, folytatjuk ott, ahol 1948-ban abbahagytuk. Tisztára a mi régi hangunk! Belenevetek a tenyerembe, hiszen idő és forradalom, történelem bennünket igazolt." („Új Hang", 1956 október.)

Veres Péterék hallatták szavukat már az irodalmi viták szakaszában is (1953—55). Veres Péter felszólalásai az írószövetségi vitákban, cikkei az „Irodalmi Újság"-ban (1954), Illyés Gyula cikke a pesszimista költészetről, ilyen megnyilvánulásoknak tekinthetők. Ezeknek az írásoknak elvont igazságán lehet vitatkozni, de kétségtelen, hogy az adott helyzetben biztatást jelentettek az ellenzéki szellemek. Legfőbb gondolataik: az író helye a nemzeti élet közepén van (ami felmelegítése a régi „író a vezető, nem a politikus" elvnek); szembefordulás az irodalom irányításának elvével, a párt politikájának követése helyett egy népi-nemzeti jellegű „közösségi ember" ideáljának megalkotása: annak a tanításnak a feleleventése, hogy a nemzeti jelleg igazi őrzője a magyar paraszt (ennek a nacionalista nézetnek Kónya Lajos adott legerősebben hangot „Kultúránk nemzeti jellegéről" című cikkében). Illyés Gyula művészileg is hatásos lírai muníciója ehhez a harchoz a „Bartók"-vers és a „Levél a vízgyűjtő medencéről és a tölgyről".

Jelentős szerepe volt a viták felszításában, s különösen a helytelen, ellenzéki magatartás kiformálásában Veres

Péter „Öregek és fiatalok" című cikkének. („Irodalmi Újság", 1955. július 30.) Veres Péter itt is kifejti, hogy a népi demokrácia támogatja az új tehetségeket, de nem hagyja őket élni. A kibontakozást gátló erőt elsősorban a világnézeti megkötöttségben keresi, s arra biztatja a fiatalokat, hogy „harcoljátok meg a szocialista világnézeten belül is a saját íróságotok útját..." Veres cikkének hatása nem az lett, hogy a fiatalok a „szocialista világnézeten belül" harcolták meg a maguk harcát, hanem az, hogy a „világnézeti megkötöttségek" elleni küzdelem címén a marxizmus, a Kommunista Párt ellen indult meg a támadás. Veres Péter cikkének és az azt követő vitának politikai hatása káros volt.

Amikor 1956 tavaszán a problémák az irodalom síkjáról áttevődtek a politikára, a „népiek" megint csak nem jelentkeztek az első sorokban, de magatartásukkal, megnyilatkozásaikkal nem hagytak kétséget afelől, hogy együtt tartanak a revizionista ellenzékkel. Kétségtelen az is, hogy a „népiek" ideológiája és a revizionisták nézetei között sok a rokonság, hogy a revizionisták nem is keveset merítettek a „népiek" eszmeköréből, a „népiek" viszont szövetségest jelentettek, és az ifjúságra gyakorolt hatásuk révén tömeget szállítottak a revizionistáknak. Ilyen közös nézetek: a nemzeti sajátosságok túlhangsúlyozása az osztályszempontok és az internacionalizmus ellenében, a kisárutermelő paraszti birtok idealizálása, a Szovjetunióhoz fűződő kapcsolataink lényegi revíziója, az értelmiség vezető hivatásának hangsúlyozása stb.

d) Az ellenforradalom idején nyíltan megmutatkozott, hogy a „népiek" ideológiájának „harmadikutassága" és nacionalizmusa egyet jelent az ellenforradalom ideológiai igazolásával, és szükségszerűen — a szubjektív szán-

dékoktól függetlenül — elvezet az ellenforradalommal kötött politikai szövetségig. Megalakították a Petőfi Pártot, napi- és hetilapot indítottak. Eredeti elképzeléseiknél azonban nem tudtak megállni, a reakciós tömeghangulat nyomására a Petőfi Párt vezetősége szinte óráról órára tolódott jobbfelé: nem fogadták el Erdei Ferencet, az eszmei vezetés a régtől jobboldali Bibó István kezébe került, mellette Farkas Ferenc játszott jelentős szerepet, Németh László mellett Féja Géza jelentkezett publicisztikai írásokkal. A „népiek" alapgondolata az volt, hogy az elmúlt tíz évben volt társadalmi haladás Magyarországon, de nem volt nemzeti felszabadulás. A feladat tehát most nemzetileg szabaddá tenni a magyart, nemzeti szemléletet állítani az osztályszemlélet helyére. Ennek a célkitűzésnek az adott helyzetben vitathatatlanul erős szovjetellenes éle volt. Tamási Áron november 1-i nyilatkozatában olvassuk: „Azt vallom, hogy a magyarság egysége legyen szellemi és erkölcsi törvény. Legyen gondunk arra, hogy se a politikai életbe, se a szellemi életbe ne térjenek vissza az osztályjellegű harcok". („Új Magyarország", 1956. november 2.) Ezt Tamási Áron akkor jelentette ki, amikor az uralkodó osztályok képviselői polgári restaurációs céljaik elérésére a teljes nemzeti egység jelszavát adták ki, s közben irtóhadjáratot kezdtek a magyar nép legodaadóbb fiai, a kommunista munkások, tsz-parasztok, értelmiségiek ellen. Az ellenforradalom leküzdése pedig éppen „osztályjellegű" harcot követelt meg, az események osztályjellegének világos feltárását, a dolgozó osztályok tömegeinek mozgósítását a volt kizsákmányoló osztályok ellenforradalmi restaurációs törekvéseivel szemben.

Tamásiéhoz hasonló gondolatok tükröződnek Németh László ekkori cikkeiben („Emelkedő nemzet", „Pártok

és egység", „Nemzet és írók"). Németh, évtizedes gondolatainak megfelelően, az „idegen" szocializmus helyett „magyar" szocializmust akar, s szerinte ez a vita „most eldőlt, eldöntötte a meg nem kérdezett nemzet". De szerinte a döntés nem a szocializmus, csak annak tőlünk idegen formája ellen történt. Németh László szerint az új helyzetben a szocializmust hordozza az „írók pártja, a volt Parasztpárt, éppenúgy, mint a marxizmus tanait a század és ország megváltozott viszonyaival összehangoló szociáldemokrácia, sőt talán a Kommunista Párt örököse, a Szocialista Munkáspárt is".

Németh László ebben a gondolatmenetben ismét feleleveníti a régebbi „szocializmus marxizmus nélkül" tételét, s ezt a marxizmustól megfosztott „szocializmust" szembeállítja az egyetlen létező szocializmussal, amely a Szovjetunióban már megvalósult, és amely a hibák ellenére az elmúlt 13 év alatt hazánkban is jelentős sikereket ért el. „Idegen" és „magyar" szocializmust nem lehet egymással szembeállítani. Szocializmus csak egyféle van a világ összes népe számára, amelyet a szocializmus útjára lépett népek egymással testvéri szövetségben, közös elvek, az egységes marxista—leninista ideológia alapján, a nemzeti sajátságokat is figyelembe véve valósítanak meg. Ezt követelik meg a jól felfogott nemzeti érdekek is. Ennek a felismerésnek alapján lépett a magyar nép is a felszabadulás után a munkásosztály, a Kommunista Párt vezetésével a szocializmus építésének útjára. Németh László cikke a „harmadikutas", nacionalista vonal felmelegítését jelentette az ellenforradalom körülményei között. Ezen mit sem változtat az a tény, hogy Németh Lászlót emberi becsületessége arra késztette, hogy fellépjen november 2-án a polgári restaurációs tevékenység részét képező fasiszta terror ellen.

A „népiek" az ellenforradalom fegyveres leverése után sem könnyítették meg a konszolidációt. Személyi tekintélyükkel, az Írószövetségben elfoglalt vezető pozíciókból továbbra is éles ellenzéki álláspontot képviseltek („Gond és hitvallás", Veres Péter szereplése az 1956 decemberi közgyűlésen).

Bár szórványos és erőtlen önkritikai kísérletek történtek (például Tamási Áron részéről, aki azonban csak jóhiszeműségét hangoztatja és nem ás le a hibák gyökeréig), a „népi" írók többségére álláspontjuk fenntartása jellemző. Veres Péter a „János és Julcsa" utószavában nacionalista szólamokkal bírálja a népi demokráciát (az osztályharc pusztítja a nemzetet). Illyés Gyula beszédes hallgatásba burkolódzik. Azóta megszólalt Németh László, Veres Péter, Szabó Pál, Kodolányi János, Féja Géza, Sinka István, de semmi jele még annak, hogy átgondolták volna az ellenforradalom és benne a saját szerepük felvetette tanulságokat. Pedig észre kellene végre venniük, hogy az ellenforradalom alatti és utáni magatartásuk a mozgalom nacionalista, „harmadikutas" jellegének lelepleződése, az ellenforradalom leverése, az élet konszolidálása, a marxizmus állásainak megerősödése: a mozgalom ideológiájának végső bukása.

Mostani visszahúzódásuk, egyesek ellenzéki magatartása annál veszélyesebb, mert legális bázist adhat a népi demokrácia ellen törő vagy azzal elégedetlen elemek számára. A „harmadikutas" ideológia mai osztálytartalma már félreérthetetlen: a szétvert uralkodó osztályok, az ingadozó kispolgári elemek, egyes problémákkal küzdő s helyüket nem lelő értelmiségiek ideológiája. Igaz, van még hatása bizonyos, de egyre csökkenő számú paraszti rétegekre is, objektíve azonban a „népiek" ideológiája már nem fejezi ki a dolgozó parasztság egyetlen rétegé-

nek érdekét sem, legfeljebb a paraszti konzervativizmusnak válik segítőjévé. A magyar parasztság mai helyzete, hűsége a munkás-paraszt hatalom iránt a legjobb cáfolata a „népi" ideológiának. Azok, akik szándékuk szerint a szegényparasztság képviselőiként indultak, ma a történelem által elavultnak nyilvánított nézetek hordozóivá lettek, s mindinkább egy szűk réteg képviselőivé válnak. S amint a „harmadikutasság" egy bizonyos adott helyzetben alkalmas lehetett arra, hogy a burzsoázia oldaláról szakítson le tömegeket, ma arra alkalmas, hogy a proletárhatalom mellől tántorítson el egyes rétegeket vagy csoportokat. A történelem kérlelhetetlen logikája ez; érvényes a „népi" írók szubjektív szándékai ellenére is. Ha becsületesen gondolják végig álláspontjukat, be kell látniuk, hogy nem az általuk szeretett népet szolgálják már.

A nyugati disszidens sajtó hangos a „népiek" dicséretétől. A londoni „Irodalmi Újság" és a „Látóhatár" Illyés Gyulában és társaiban látja nézeteik hazai képviselőit. A „népiek" egykori polgári ellenfelei és jelentéktelen, újsütetű hazaáruló tollforgatók tűzik zászlójukra nevüket. A történelem állítja — immár utoljára — válaszút elé a „népi" írókat: kiket követnek, kik felé tájékozódnak? Az Ignotus—Faludi—Cs. Szabó—Kovács Imre-féle áruló emigráció felé, vagy a szövetkezeteit megvédő magyar dolgozó parasztság, a nép érdekeiért következetesen kiálló kommunisták felé? Képesek-e szakítani évtizedes tévedéseikkel, képesek-e elutasítani maguktól a polgárság tetszésnyilvánításait, vagy továbbra is rabjai maradnak téves eszméiknek és írói hiúságuknak, mely jelentősebbnek láttatja szemükben néhány francia író dicshimnuszát, mint az ellenforradalommal szembeforduló magyar nép elmarasztaló ítéletét.

Ellentmondásos a „népi" mozgalom útja. Tagjainak része és szerepe volt abban, hogy a magyar értelmiségi közvéleményben tért hódított a földbirtokreform gondolata, hogy felfigyeltek a magyar nagybirtok-rendszer tarthatatlanságára, a magyar szegényparasztság és mezei munkásság szörnyű életkörülményeire. De részük és szerepük volt abban is, hogy ugyanebben a rétegben hamis, helytelen illúziók ébredhettek az uralkodóosztályok egyes politikai képviselői (Gömbös, Teleki, Kállay) iránt. Érdemük a „népi" íróknak, hogy a magyar értelmiségi ifjúság jelentős részét megóvták a német fasizmus előtti teljes behódolástól; de ugyanakkor felelősség terheli őket is azért, hogy a második világháború idején, a „magyar megmaradás" „harmadikutas" tanítása szellemében a magyar ifjúság értékes rétegei szemlélték passzivitással az eseményeket, nem keresték az utat a forradalmi munkásmozgalommal kötendő szövetséghez. Hangsúlyozni kell emellett, hogy a „népi" mozgalom, különösen 1939 után, erősen polarizálódott.

A felszabadulás után a „népi" mozgalom kérdése egyértelműbben ítélhető meg. A Horthy-fasizmus viszonyai között, a paraszti érdekvédelem, a paraszti demokratizmus, amely mindvégig színezte a mozgalmat, antifeudális, antifasiszta jellegű volt, s forradalmi helyzetben lendítőerővé válhatott. Ugyanez a paraszti demokratizmus 1945, de főleg 1948 után időszerűtlenné, antifeudális helyett antiszocialista jellegűvé vált. A kisparaszti gazdaságot eszményítő paraszti demokratizmus, vagy a kapitalisztikus szövetkezeteket idealizáló és példaképnek tekintő „paraszti szocializmus" a „harmadik út" társadalmi programja, fékező, retrográd erő. 1949-től kezdve

pedig már nehezen lehet arról is beszélni, hogy paraszti törekvéseket fejeznek ki; a magyar parasztság fejlődése túlhaladt elképzeléseiken.

Érdemük a „népieknek", hogy a Parasztpárt révén elősegítették a népi demokratikus erők győzelmét. De különösen 1953 után — s ezt tehetségük és érdemeik elismerése mellett is ki kell mondani — komoly felelősség terheli őket a proletárdiktatúra államának belső fellazításában, az ellenforradalom szellemi előkészítésében való részvételért. S nem lehet hallgatással mellőzni az ellenforradalom alatti magatartásukat sem. Tudjuk, hogy a „népiek" többsége nem szándékolta a gyárak, a bankok, a földek visszaadását, a külpolitikában a behódolást az imperializmus előtt. De ideológiájukból következett a nacionalizmus, a „harmadik út" hamis illúziója, a proletárdiktatúra elvetése. S ez objektíve az ellenforradalom malmára hajtotta a vizet: feltüzelte a nacionalizmust, elősegítette a „külön magyar út" illúziójának begyökerezését a becsületes emberek tudatába is.

A „népiek" történelmi és ideológiai felelősségének felvetése nem mond ellent annak, hogy a párt és a kormány nagyra becsüli írói tehetségüket, népünk közkincsének tekinti legjobb alkotásaikat; iskolai nevelésünkben, kulturális munkánkban irodalmi közvéleményünk formálásában továbbra is ott a helye ezeknek a könyveknek, színpadjainkon darabjaiknak. Személyüket nagy megbecsülésben, írói rangjuknak megfelelő értékelésben részesíti, alkotómunkájuk zavartalanságához minden segítséget megad. De ugyanakkor fontos feladatának érzi, hogy elvien és határozottan vitázzon nézeteikkel.

A marxista kritikának szakítania kell eddigi behódoló passzivitásával a „népiekkel" szemben. Világosan kell látni, hogy a velük folytatott vita elsősorban eszmei-poli-

tikai, s nem szépirodalmi természetű, bírálatunk a „harmadik út" és a nacionalizmus hatásos és színvonalas változatának bírálata legyen, nem pedig elvtelen, udvarló taktikázás.

A „népi" íróktól azt várjuk, hogy a legutóbbi fejlődés fényében gondolják át mozgalmuk ideológiáját. Nehéz és fájdalmas feladat lesz ez: évtizedes utat felülvizsgálni, meggyökeresedett nézeteket és előítéleteket félredobni. De azt hisszük, hogy ez az egyetlen út számukra. Tehetségükre, írói alkotómunkájukra számít a dolgozó nép, a párt, s reméli, hogy további művekkel fogják gazdagítani irodalmunkat. De a továbblépés előfeltétele: az önvizsgálat, hibás nézeteik megtagadása. Csak így kerülhetik el, hogy magukra ne maradjanak, hogy el ne szigetelődjenek a történelem s a haladás igazi erőitől.

A „népi" írók akkor alkották legmaradandóbb műveiket, amikor a mozgalom radikalizálódott, kapcsolatot talált a munkásmozgalommal, a történelem igazi hajtóerejével — s ez példa lehet a jövőre is. Az önvizsgálat, a megtett út felmérése, a szakítás a történelem által megcáfolt „harmadikutas", nacionalista ideológiával — ez az útja a „népi" mozgalomhoz tartozó írók művészi, emberi, politikai továbblépésének. Világosan látniuk kell: a párt és az állam nem érthet egyet azzal, hogy mint politikai tömörülés vagy irodalmi csoportosulás szervezkedjenek; viszont hangsúlyozni kívánja: azt szeretné elérni, hogy a volt „népi" írók mint egyének, mint közéleti és irodalmi személyiségek, minél hathatósabban vegyenek részt a népi demokrácia építőmunkájában.

Megjelent: „Társadalmi Szemle".
1958 június.; „Kortárs", 1958 július.

A FELSZABADULÁS UTÁNI MAGYAR IRODALOM NÉHÁNY KÉRDÉSÉRŐL

AZ MSZMP Központi Bizottsága kulturális elméleti munkaközösségének vitaindító tézisei

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága fél évvel ezelőtt tette közzé művelődéspolitikája irányelveit. Ebben a határozatban felmérte a művelődés felszabadulás utáni fejlődését, s kijelölte a mai kulturális feladatokat. E feladatok megoldását a párt a szocialista forradalom szerves részének tekinti, s ezért minden eszközzel támogatja és vezeti a kulturális forradalmat, erősíti és fejleszti a szocialista kultúrát.

A szocialista forradalom kivívásában, a dolgozó tömegek eszmei, erkölcsi és ízlésbeli nevelésében, az új társadalmi öntudat kialakításában nagy része van az irodalomnak. Irodalmunk értékesebb alkotásai a felszabadulás után ezt a társadalmi feladatot igyekeztek teljesíteni. A szocialista világnézetű, a néppel a népért élő és alkotó irodalom követelményét fejtik ki pártunk művelődési politikájának irányelvei is. A jelen tézisek az irányelvek irodalomra vonatkozó megállapításait részletesebben tárgyalják. Irodalmunk felszabadulás utáni fejlődésének és mai helyzetének egyes kérdéseit tisztázva hozzá kívánnak járulni ahhoz, hogy az írói alkotások valóban betölthessék szerepüket a szocialista Magyarország felépítésében.

TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS
1945—48

1. Az irodalom területén is súlyos örökséget hagyott hátra a horthysta ellenforradalmi rendszer. Sok kommunista író emigrációba kényszerült a fasizmus elől, másokat börtönökben és internáló táborokban pusztítottak el, több harcos antifasiszta írót a háború éveiben meggyilkoltak (Bálint György, Radnóti Miklós). Ugyanakkor az uralkodó osztály mindent megtett a nacionalista, soviniszta, a fennálló társadalmi rendet védelmező irodalom támogatásáért, a különböző ellenzéki irányzatok leszerelésére és elfojtására. Az irodalom haladó erőinek küzdelme nehéz körülmények között, a reakciós kultúrpolitika állandó támadása közepette ment végbe, de így is nagyszerű eredményekre vezetett (József Attila, Móricz Zsigmond, Nagy Lajos).

A felszabadulás nagy változást hozott az irodalmi életben is. Megnyitotta az utat az eddig üldözött haladó irodalmi erők szabad fejlődése előtt. Közvetlenül a felszabadulás után azonban az irodalmi életre még a néptől idegen, polgári és kispolgári irodalmi csoportok túlsúlya volt jellemző. Ezeknek az irányzatoknak a képviselői 1945-ben jórészt ott folytatták tevékenységüket, ahol 1944-ben abbahagyták. Tevékenységük igazolására még a fasizmus idején tanúsított kisebb-nagyobb ellenzékiségükre is hivatkoztak. Néhány nyilvánvalóan fasiszta, fasizmussal fertőzött író kirekesztése az irodalmi életből és az emigráns kommunista írók hazatérése csak kis mértékben változtatta meg a felszabadulást követő első években az irodalom összképét.

a) A felszabadulás után jelentkező irodalmi csoportok közül a társadalmi haladás és az irodalom fejlődése szempontjából a legfontosabb a kommunista írók csoportja volt. 1945-ben azok a kommunista írók, akik korábban emigrációban éltek és műveik csak illegális úton jutottak el hazánkba, most szabadon a közönség elé álltak (Balázs Béla, Gábor Andor, Gergely Sándor, Illés Béla). Az itthon dolgozó kommunista írók harci csoportját az üldöztetés megtizedelte, a harcos, baloldali írók jó részét a fasizmus elpusztította. A kommunista írók fellépésének jelentősége azonban nem létszámukon alapszik, hanem azon, hogy műveikben a szocializmus eszméit hirdették, és következetesen harcoltak a munkáshatalom megteremtéséért és megerősödéséért. A régi harcosok megritkult sorait 1945-től kezdve kiegészítették azok, akik a felszabadulás utáni küzdelmekben csatlakoztak a párthoz.

b) Az 1945 után ismét jelentkező irodalmi csoportok között jelentős helyet foglalt el az úgynevezett „népi" írók csoportja. Ez a csoport távolról sem volt egységes; különböző társadalmi és politikai elképzelések vallói tartoztak ide, akiket azonban összefogott a mozgalom harmadikutas, nacionalista koncepciója. Ekkorra már leszakadtak róluk azok, akik e nézeteket elvetve, a munkássággal, a Kommunista Párttal való összefogás gondolatának képviselői voltak (Darvas József, Erdei Ferenc); a „Válasz" körül Illyés Gyulával, Szabó Pállal, Veres Péterrel együtt tömörült írók között viszont megtaláljuk a szegényparasztság problémáinak realista ábrázolóit éppúgy, mint a művészi öncélúság híveit. És megtalálni táborukban azokat is, akik többé-kevésbé a fasiszta demagógia hatása alá kerültek és a faji mítosz mocsarába süllyedtek (Kodolányi János, Sinka István).

c) Az anarchikusan lázongó, formabontó kispolgári tendenciák képviselői különböző lapok körül csoportosulva, s főleg a szociáldemokraták támogatásával folytatták weimari proletkultos, szürrealista és egyéb modernista kísérleteiket. Ezekben az írókban, különösen Kassák körének íróiban az volt a közös, hogy a munkásmozgalom közelébe sodródva — a valóságban antikommunista áramlatot képviselve — az absztrakt formabontásban, az anarchikus különcködésben fejezték ki „lázongásukat" korukkal szemben. Az irracionalizmusba, a kispolgári idillizmusba menekültek a fasizálódás idején és az irracionalizmusban ragadtak meg 1945 után, a felszabadult országban is.

d) 1945 után újjászerveződött a vallásos és klerikális irodalom is. A vallásos írók jórészt az egyházi lapok és egyházi egyesületek köré csoportosultak, és nagy részük legitimista törekvéseket fedezett. A vallásos írók legszámottevőbb csoportja a katolikus „Vigilia" című folyóirat körül tömörült (Rónay György, Sik Sándor).

e) Tovább élt a polgári, nyugati orientációjú irodalom és vele együtt az úgynevezett „esztéták" csoportja, az öncélú művészet képviselői. Az első irodalmi folyóirat, a „Magyarok" is elsősorban ennek az iránynak az igényeit tükrözte. És többé-kevésbé ennek a csoportosulásnak lett gyermeke a Babits-epigonokat összefogó Újhold-kör. A felszabadulás után még megvolt a konzervatív, akadémikus irodalom is. Annak ellenére, hogy 1945-től ennek a csoportnak a képviselői jelentősen háttérbe szorultak, régi kapcsolataik megmaradtak, és befolyásukat nem vesztették el teljesen a kulturális életben.

2. A felszabadulás után, a koalíciós kormányzás éveiben a párt a reakció erőivel szemben elsősorban politikai és gazdasági területen csatázott, de nem hanyagolta

el a kulturális kérdéseket sem. Küzdött azok ellen, akik gátolták a polgári demokratikus forradalom következetes végigvitelét, és egyben szervezte, erősítette a szocializmus erőit, felkészítette a proletariátust a teljes hatalom megszerzésére. Ennek a politikának volt szerves része, hogy a párt ebben az időben a művészetekben a *demokratikus realista és a reakciós antirealista* irányok harcát tette központi kérdéssé. Ez az ideológiai harc elősegítette az értelmiség egy részének megnyerését, és ugyanakkor az antirealista tendenciák visszaszorításával egyengette az utat a párt későbbi kulturális politikája számára.

1948—53

1. A fordulat éve után új korszak kezdődött a párt kulturális politikájában is. A teljes hatalom a parasztsággal szövetséges munkásosztály kezébe került. A helyzet tehát megérett arra, hogy a párt az irodalomban és a művészetben is a szocializmus építésének megfelelő célokat tűzzön ki: a szocialista realizmus célkitűzéseit. A párt helyesen mutatott rá: a szocializmus építése lehetővé teszi, hogy a magyar irodalom és művészet új magaslatok felé induljon. Szocialista művészet legyen, amely a népé; a népről és a népnek szóljon, és segítse a szocializmus építését, az új, szocialista ember kiformálását. A fordulat évét követő időben irodalmunk ezen az új úton haladva érte el azokat a sikereket, amelyekre büszkék vagyunk és amelyeket felhasználva ma tovább haladunk.

A szocialista eszmeiségű, magas színvonalú irodalom helyes és megfelelő időben felállított programja a párt céltudatos irányító és szervező munkája nyomán viszonylag rövid idő alatt figyelemre méltó eredményekre veze-

tett. Az írók jelentős részének eszmei és művészi fejlődése meggyorsult, kialakult egy olyan írói tábor, amely elfogadta a párt irányítását és célkitűzéseit. A párt alapjában helyes irodalompolitikája nélkül nem születtek volna meg olyan figyelemre méltó alkotások, mint Illés Béla „Honfoglalás"-a, Rideg Sándor „Sámson"-ja, Sándor Kálmán „Szégyenfá"-ja, Szabó Pál „Új föld"-je, Veres Péter „Próbatétel"-e, Benjámin László „Tűzzel-késsel" c. verseskötete, Juhász Ferenc „Apám" című elbeszélő költeménye, Simon István lírája. Még azoknak az íróknak az alkotásaiban is fellelhető a párt irányításának, szocialista realista irányvételének termékenyítő hatása, akik részben vagy egészében fenntartották régi nézeteiket (Illyés Gyula: „Petőfi és Bem", „Ozorai példa"; Tamási Áron: „Bölcső és bagoly"). Ezek az alkotások több más, ebben a korszakban született művel együtt a magyar irodalomnak ma is értékei.

2. A proletárdiktatúra megteremtése és a szocialista irodalom célkitűzése új helyzet elé állította az írókat és a különböző írói csoportokat. A szocializmus építése mindenekelőtt azt a követelményt támasztotta az írókkal szemben, hogy hűek legyenek a népi hatalomhoz, eszmeileg és művészileg magasszínvonalú, mai életünk kérdéseit tárgyaló, értékes alkotásokkal járuljanak hozzá a szocialista forradalom győzelméhez. Ezt pedig annál sikeresebben tudják végrehajtani, minél inkább elsajátítják a marxizmus—leninizmus elméletét. A számottevő eredmények ellenére íróink jelentős része nem felelt meg ennek a követelménynek.

a) A kommunista írók csoportja ebben az időben szám-szerűleg már nagyon jelentékeny volt. Az emigrációból hazatért és itthon az illegalitás harcaiban részt vett kommunista írókhoz sok fiatal csatlakozott, akiket maguk-

kal ragadtak a párt és a munkásosztály győzelmei. A tapasztalt, sok próbát kiállott kommunista írók a proletárdiktatúra kivívása után nem tudtak e csoportok igazi vezetőivé válni: régebbi munkásságukat itthon még írói körökben is kevéssé ismerték, s a személyi nézeteltérések nemegyszer egymással is szembeállították őket. A párthoz csatlakozottak között több olyan író akadt, aki tulajdonképpen a polgári demokrácia híve volt és a pártot csak addig támogatta, amíg a polgári demokratikus átalakulásért küzdött. A proletárdiktatúra megteremtése után azonban ezek az írók már nem követték a pártot, ha nyíltan nem is szakítottak vele. Mások, akik főleg a kispolgárságból jöttek, megfelelő politikai és élettapasztalatokkal nem rendelkeztek, felszínes marxista ismereteik voltak, túllicitálták a párt politikájának egyes szektás hibáit, s ezzel mérhetetlen károkat okoztak az egész irodalmi életnek. Köztük akadt jó néhány karrierista, helyezkedő, cinikus, anarchista kispolgár is, aki beügyeskedte magát az irodalompolitika vezető posztjaiba (Aczél Tamás, Gimes Miklós, Méray Tibor).

b) A számba jöhető szövetségesek közül a legjelentősebb csoportot az ún. „népi" írók alkották. A „népi" írók közül egyesek egyetértettek az egyesült munkáspárt célkitűzéseivel, és támogatták a népi demokráciát. Mások azonban a proletárdiktatúra megteremtése után nem vizsgálták felül régebbi nézeteiket. Amíg a párt nagy sikereket ért el, hitet tettek a népi demokrácia mellett, amikor azonban nehézségek mutatkoztak és kiütköztek egyes hibák, bennük is felelevenedtek és megerősödtek régi hibás nézeteik, ingadozókká váltak. Voltak olyanok is. akik 1949 után, a szocializmus építésének napirendre kerülésével elfordultak a ma kérdéseitől, a múltban keresték az alkalmas tárgyat régi nézeteik igazolására,

vagy önálló alkotómunka helyett műfordításokkal foglalkoztak. Egyes „népi" írók, akik súlyosan vétettek a magyar nép ellen azzal, hogy együttműködtek a fasizmussal, s nem voltak hajlandók szint vallani az új történelmi körülmények között, önmagukat zárták ki az irodalmi életből.

c) A polgári vagy kispolgári irányzatok más képviselői nem vállalták a népi demokratikus átalakulást, általában az irodalmi élet perifériájára csúsztak vagy elhallgattak.

3. A szocialista realizmusnak, a párt irodalompolitikájának elfogadtatásáért éles eszmei harcot kellett vívni a különböző jobb- és „baloldali" nézetekkel szemben. Egész irodalompolitikánk kialakítása szempontjából a legnagyobb jelentősége az 1948—49. évi Lukács-vitának volt. A párton belül Lukács György jobboldali, revizionista nézetei akadályozták leginkább, hogy a fordulat éve után a kultúra és irodalom területén következetesen végrehajtsuk a szocialista forradalom feladatainak megfelelő fordulatot.

Lukács Györgynek nagy tekintélyt biztosított az, hogy a korábbi években irodalmi és esztétikai munkássága, fellépése a fasizmus ellen nem kevés pozitív elemet is tartalmazott. A felszabadulás utáni években azonban egyre inkább kiütközött elméleti és politikai koncepciójának opportunista, revizionista lényege.

Lukács György opportunista politikai koncepciójának megfelelően, amely a népi demokrácia fejlődését meg akarta állítani a polgári demokratikus szakaszon, a magyar irodalmat nem a szocialista realizmus megteremtésére, hanem a polgári demokrácia célkitűzéseinek megfelelő, úgynevezett „nagy realizmus"-ra orientálta.

Ahogy az 1920-as évek második felében támadta a munkáshatalomért küzdő német proletárírókat, ahogy az 1930-as évek elején szembefordult a fiatal, szocialista szovjet irodalommal, úgy most az új magyar irodalom elé példaképül nem a szocialista realizmust, a szovjet irodalom kimagasló alkotásait, a hazai és nemzetközi proletárirodalom hagyományait állította, hanem a polgári kritikai realisták (Balzac, Tolsztoj) „nagy realizmusát".

Az új magyar irodalom kibontakozásában elsősorban nem a magyar proletárirodalom tradícióira, hanem különböző polgári, kispolgári áramlatokra kívánt támaszkodni. Egész felfogására jellemző a következő megállapítása: „... a népiesek irodalmi mozgalma ... az utolsó negyedszázad legfontosabb irodalmi eseménye. De hogy ebből a fontos nekiindulásból a magyar irodalom tényleges átalakulása következzék, ahhoz még további lépések, további ideológiai tisztázódások szükségesek". És melyek ezek a további lépések? Lukács szerint a népiesek és az „urbanisták közeledése és ezzel a magyar irodalom kettészakadásának megszüntetése". (Lukács György: Irodalom és demokrácia. Szikra, Budapest 1947. 64. old.) József Attila és a proletárirodalom többi képviselőinek munkássága Lukács György látóköréből kiesett! Számára csak a demokratikus átalakulás célkitűzéseihez úgy-ahogy közeledő vagy ezt valló, de ezen túlmenni nem szándékozó irodalmi irányzatok voltak fontosak.

Lukács György revizionista esztétikai nézeteinek gerince az irodalom és a művészet pártosságának tagadása volt. Lukács nem kevesebbet állított, mint azt, hogy a „pártokban szinte mindig létező, nemegyszer uralomrajutó szektaszellem" összeütközik a költészettel. Ebből

adódik a pártköltő magatartása, aki „sohase vezér vagy sorkatona, hanem mindig partizán". Lukács tehát szemben a pártosság lenini elvével, amelynek lényegéhez tartozik az író és a párt egysége, a pártköltő különállását és „függetlenségét" hangsúlyozza a párttal szemben.

A párt nem léphetett előre az irodalom frontján e gyökerében helytelen, revizionista nézetek bírálata nélkül. Ezért a párt fellépése 1948—49-ben Lukács György revizionista nézetei ellen helyes és szükséges volt. Ebben a vitában Lukács György nyilvános önbírálatot gyakorolt, de, amint ez későbbi 1956—57-es nyilatkozataiból kiderül, ezt ő csak taktikai lépésnek szánta, revizionista nézeteit változatlanul fenntartotta.

A párt a Lukács-vitában — helyesen — elvetette a szocialista irodalom fejlődését keresztező opportunista felfogást, és kitűzte a szocialista irodalom megteremtésének programját. Nem volt azonban mentes bizonyos hibáktól a párt irodalompolitikája sem. Egyrészről nem tárta fel eléggé mélyen Lukács antimarxista nézeteinek egész rendszerét, és így egyes kérdésekben engedményeket is tett azoknak: a párt irodalompolitikája sem értékelte megfelelően *a magyar proletárirodalom hagyományait* és azok jelentőségét az új, szocialista irodalom kimunkálása számára. Révai József elvtárs az MDP II. kongresszusán elmondott kulturális beszámolójában csak a szocialista irodalom „fiatal hajtásait" említette, a hagyományokról, az úttörőkről megfeledkezett. S hogy ebben az esetben nemcsak feledékenységről, hanem elvi hibáról van szó, bizonyítja a forradalmi hagyományok és különösen József Attila költészetének helytelen értékelése. „Zavarná fejlődésünket, ha nem viszonyulnánk kritikusan a magyar kultúra olyan óriásaihoz, mint Bartók Béla, Ady Endre, Derkovits Gyula — és ide kell

bizonyos fokig sorolni még József Attila művének egy részét is. Hatalmas mű az ő művük, örök kincse a magyar kultúrának. De nem véletlen, hogy például a magyar költészet nem Ady és nem is József Attila útját folytatja, hanem — az alkotási módszer, a stílus demokratizmusában — visszakanyarodik Petőfi Sándorhoz. Ezeknek a nagy lázadóknak kivétel nélkül az volt a gyengéjük, hogy bár gyűlölték a régi világot és kívánták az újat, többé vagy kevésbé el voltak szigetelve koruk forradalmi népmozgalmától, vagy nem voltak vele eléggé összeforrva. Ebből származik minden ellentmondásuk. Ebből származnak e nagy lázadók műveinek a néptől idegen, dekadens, kétségbeesést tükröző vonásai." Ebben a felfogásban tehát József Attila, mint „nagy lázadó", ha fenntartással is, de egy szintre kerül Adyval és Bartókkal, noha mint forradalmi, kommunista költő többet látott meg és fejezett ki a magyar valóságból, s különösen a magyar munkásosztály életéből és harcából, mint nagy elődei.

Hasonló nézeteket vall Horváth Márton is „Lobogónk: Petőfi" c. könyvének bevezetőjében. Megállapítja ugyan, hogy a proletárirodalom igen lényeges tényező a szocialista irodalom kialakulásában, de a továbbiakban azt bizonygatja, hogy minálunk mégsem lehet az. Szerinte „a proletárirodalom egyetlen, valóban reprezentáns képviselője Magyarországon József Attila. Szinte egymagában — semmiképp nem jelenthette úgy a magyar proletárirodalom »jogfolytonosságát«, mint az oroszét Gorkij", s a „többi »régi« kommunista írónk tevékenysége még sokkal kevésbé válhatott az új irodalom kiindulópontjává, mint József Attiláé". A magyar proletárirodalom hagyományainak (Komját Aladár, Lukács László, Zalka Máté, Zsigmond Ede és mások) ez a lebe-

csülése megszakította szocialista irodalmunk fejlődésének folytonosságát.

Másrészről a párt irodalompolitikájára hatottak a párt általános politikájában fellépett ismert hibák. Az irodalompolitikában is érvényesült a személyi kultusszal kapcsolatos szubjektivizmus, ami a reális helyzet hibás értékeléséhez és fejlődésünk lehetőségeinek eltúlzásához, a nehézségek lebecsüléséhez vezetett.

A kulturális vezetés lényegében a nem kommunista írók hirtelen „megtérésétől" várta a szocialista realizmus gyors kibontakozását. Ezek a írók általában még távol álltak a munkásosztály forradalmi ideológiájától, a kulturális vezetés még sem folytatott megfelelő szívós eszmei felvilágosító munkát és harcot polgári szemléletük ellen, hanem igen gyakran udvarlással és politikai taktikázással akart eredményeket elérni. Ez csak látszateredményekre vezethetett, mert ha egyes írók alkalmazkodtak is ehhez a politikához, polgári szemléletüket lényegében fenntartották. Más, jelentős írók viszont (Jankovich Ferenc, Kassák Lajos, Kodolányi János, Németh László, Szabó Lőrinc, Tamási Áron) — jórészt saját hibájukból, mert semmi jelét nem adták annak, hogy felülvizsgálták régebbi káros magatartásukat és nézeteiket — kívülrekedtek az irodalmi életen.

A kommunisták és szövetségeseik közötti világnézeti távolság bizonyos fokú eltussolása és a potenciális szövetségesek egy részének kirekesztése hozhatott létre olyan látszatot, hogy a Magyar Írók Szövetsége 1951-ben az I. Írókongresszuson „nemzeti irodalmunk, demokratikus és szocialista írótáborunk egységét" képviselte. A gyors ütemű fejlődés lehetőségének feltételezéséből egyrészről, másrészről a régi kommunista irodalom szektás vonásainak eltúlzásából következett az az álláspont,

amely a kinyilvánított irodalmi egységet néha jobban féltette a régi kommunista írók szektarianizmusától, mint az írók nagy részében még meglevő, de le nem győzött polgári és kispolgári nézetek jelentkezésétől. Ezért a fordulat éve után, amikor az új célkitűzésekből következően erősödnie, fokozódnia kellett volna az ideológiai harcnak, visszaesés következett be.

4. A szocialista realista irodalom célkitűzésének meghirdetése után értékes alkotások mellett napvilágot láttak szürke, sematikus írások is, amelyek eszmei és művészi gyengeségeik miatt nem tölthették be a szocialista irodalomra háruló feladatokat. Az irodalompolitikai vezetés idejében felismerte a sematizmus veszélyeit, s 1951 tavaszán már a sematizmus elleni harcot tette a magyar irodalom központi kérdésévé. Az I. Írókongresszus 1951 április végén a sematizmus elleni harc jegyében tanácskozott. A kialakult vita világossá tette, hogy mi sem áll távolabb a szocialista realista irodalom lényegétől, mint a felszínes ábrázolás, a valóság megszépítése. Az irodalmi sematizmus elleni harc azonban nem volt összekötve a politikai dogmatizmus elleni harccal és az írók elmélyültebb eszmei, politikai nevelésével. A gyakorlatban nem folyt megfelelő eszmei harc a helytelen, hibás nézetek ellen.

A régi nézeteikhez és ábrázolásbeli módszereikhez görcsösen ragaszkodó írók felhasználták a vitát arra, hogy a sematizmust annak az irodalmi csoportnak sajátjaként kezeljék, amely megindult a párt mutatta úton, hogy a kommunista írókat általában sematikusoknak kiáltsák ki. A sematizmus elleni harc eltorzulásából, a világnézeti harc rovására történő értelmezéséből a szocialista irodalom úttörőinek egy része azt a következtetést vonta le, hogy a sematizmus elkerülése érdekében azokat kell

követni, akik fenntartották régi nézeteiket és „bevált" írói módszereiket. Nem látták meg, hogy a sematizmus legfőbb okát a világnézeti gyengeségben kell keresni, és abban, hogy az írók nem ismerik eléggé a dolgozók életét.

5. A támadást irodalmi téren a párt ellen Déry Tibor kezdte meg „Felelet" c. regényének II. kötetével, amely a párt illegális harcait rágalmazta, és eszmeileg visszalépést jelentett még a mű I. kötetéhez képest is. A polgári és kispolgári nézetek hirdetői a párt egész politikája elleni támadás zászlajául ezt a munkát használták fel, azt állítván, hogy ez az igazi, nem sematikus irodalom példája. Az irodalompolitikai vezetés 1952 őszén világosan felismerte, hogy a sematizmus-ellenesség örve alatt ellenséges nézetek jelentkeznek, és helyesen vette fel a harcot ebben az időben az eszmei tisztaság érdekében. A párt ebben a helyzetben a kétfrontos harc álláspontjára helyezkedett. Hangsúlyozta, hogy a *„fő dolog* a sematizmus elleni harcban: az eszmeiségért vívott harc". „Fel kell vennünk a harcot a polgári rothadtság ellen az irodalomban, fel kell vennünk a harcot a polgári melankólia és a halálhangulatok irányzatai ellen. De szirupos optimizmusra sincs szükségünk, giccsre sincs szükségünk, a nehézségeknek, az élet konfliktusainak az elkenésére sincs szükségünk" — mondotta Révai elvtárs helyesen az 1952-es irodalmi vitán.

Az irodalomban kialakult helyzetnek azonban nemcsak világnézeti okai voltak, nemcsak a polgári és kispolgári világnézet maradványaival függtek össze. Más, politikai okok is közrejátszottak: ebben az időben, 1952 őszén már jelentkeztek azok a gazdasági és politikai bajok, amelyek a régi vezetés hibáinak következtében előállottak.

1. A párt 1953 júniusi határozatai és a határozatokat követő politikai események nagy hatást gyakoroltak az irodalom fejlődésére. A hibák feltárásának módja és a hibák kijavítása körül a párt vezetésében megmutatkozó bizonytalanság megrendítették a szocializmus híveit. A jobboldali erők ezt a helyzetet arra használták fel, hogy minden fronton támadásba lendüljenek. Ez volt a helyzet az irodalomban is. A szocializmus hívei csak lassan ocsúdtak fel zavarukból, és csak fokozatosan kezdték kihasználni azokat az új lehetőségeket, amelyeket a párt 1953 júniusi határozatai biztosítottak a szocialista irodalom fejlődése számára. A párt júniusi határozatai megkönnyítették az íróknak, hogy közelebb kerüljenek az élethez, felismerjék az új élet konfliktusait és hűen ábrázolják azokat. Ennek eredményei először a drámaírásban, később a filmforgatókönyvekben is megmutatkoztak. Megerősödött a szatírairodalom is. A költők új életérzéseket, hangulatokat szólaltattak meg.

Irodalmunk biztató fejlődése azonban nem tudott kibontakozni, általánossá válni. A régi pártvezetés makacs ragaszkodása egyes régi hibákhoz, a dogmatikus nézetekhez, a kellő önkritika hiánya, a Nagy Imre-csoport revizionista támadása, az állandó ingadozások, a hazai és külföldi reakció propagandájának hatása ezt a folyamatot megakadályozta és a jobboldali tendenciákat erősítette. Azok az írók, akik eddig elszakadva az élettől gyakran hamis pátoszú műveket írtak, látván az élet bonyolultságát, megijedtek a problémáktól, pánikba estek.

Ugyanakkor az irodalom területén fellépő jobboldali revizionista erők kibontakoztatták támadásukat. A revizionizmus az irodalomban főleg három területen tá-

madott. Támadta az irodalom pártosságát, tagadta a szocialista realizmust mint igenlő, a szocializmus építését pozitívan segítő művészetet és a nemzeti sajátosságok polgári értelmezésével tagadta a szovjet és a népi demokratikus irodalom, művészet tapasztalatainak fontosságát. A revizionisták ebben az akciójukban támaszkodtak Lukács György nézeteire. A revizionisták támadásán felbátorodva, újra jelentkeztek a különböző kispolgári, polgári irodalmi csoportok, újból feléledt és tért hódított a „népi" írók ideológiája. Olyan kispolgári irányzatok, amelyek a múltban késhegyre menő harcot vívtak egymás ellen, a revizionisták vezetésével, a revizionizmus köré tömörülve szövetségre léptek egymással, egységfrontot alkottak a szocialista irodalom ellen. Ezeknek a nézeteknek egy része marxista álarcban jelentkezett, hirdetői látszólag a hibák ellen léptek fel és a dogmatizmus elleni harc jegyében árulták a tetszetősen csomagolt „nemzeti kommunizmust", anarchizmust, szociáldemokrata reformizmust, „haladó pesszimizmust".

Ma már világosan láthatjuk, hogy az irodalomban jelentkező bomlasztás különösen 10—12 író aktív, Nagy Imre csoportja által 1954 óta tervszerűen irányított, szervezett akciója volt. A revizionista írók tevékenysége nagy befolyást gyakorolt az Írószövetség tagjainak többségére. A revizionisták tömegbefolyása azért nőhetett meg, az írók egy jelentős része azért válhatott — egyesek szubjektív szándéka ellenére — az ellenforradalom eszmei előkészítőjévé, illetve annak segítőjévé, mert egyfelől a pártvezetés nem tudott eredményesen harcolni a revizionista aknamunka ellen, másfelől az írók többsége nem küzdötte le polgári, kispolgári nézeteit.

a) Támadás az irodalom pártossága ellen. 1953 júniusa után az írók egy része, akikre a múltban úgy tekintett a párt, mint irodalompolitikájának bázisára, úgy érezték, hogy minden, amit 1953 előtt alkottak, rossz, sematikus. Azzal vádolták önmagukat, hogy a párt útmutatásait követve műveikkel ők is hozzájárultak a hibák elkövetéséhez. Ebben a légkörben az írók egy része olyan következtetésre jutott, hogy minden bajnak a pártosság, a pártirányítás az oka. Az író — szerintük — akkor cselekszik igazi író módjára, ha csak a belső sugallatra hallgat, mert írói tehetségében már önmagában benne rejlik az igazság megérzése. Azt a hamis nézetet terjesztették, hogy a párt tévedhet, de a jó író nem. Éppen ezért az a sajátos szerep hárul az irodalomra, hogy az igazság hídja legyen a párt és a nép közé ékelődő szakadék felett. (Lásd: Örkény István: Írás közben. „Irodalmi Újság", 1953. november 7.)

Ez az elmélet volt az első nyílt hadüzenet a pártosság ellen. A régebbi pártirányítás hibás módszereit bírálva elvetette magát a pártirányítás elvét is és a marxista—leninista tudományos világnézet helyett a burzsoá ösztönösséget, a mitizált jövőbelátást tette meg az alkotás vezérelvének. Ez a felfogás egy tőről fakadt a munkásosztály vezető szerepének tagadásával és az értelmiség vezető szerepéről szőtt kispolgári elméletekkel.

b) Támadás a szocialista realizmus ellen. Eligazító, szilárd világnézet hiányában az írók között többen lemondtak arról, hogy a valóságot összefüggéseiben, forradalmi változásaiban mutassák be. A sematizmus ellen harcolva ismét sematizmusba estek. A különbség csak az volt, hogy nem az élet pozitív, hanem az élet negatív vonásait ábrázolták sematikusan. Csak a bajokat vették figyelembe, kiragadva őket az élet eleven egé-

széből. S akadtak olyanok is (pl. Déry Tibor), akik elméletet fabrikáltak arról, hogy az irodalom fő feladata a hibák ábrázolása, mert a hibákat kell elsősorban leküzdeni, és megtagadták szocialista életünk pozitív hajtásainak felkarolását, támogatását.

A pesszimizmus kezdetben egyes költőknél még csak vívódás formájában mutatkozott meg. Feszültségei és kínjai még magukban hordozták a feloldódás és újjászületés lehetőségét. Ehhez társult azután — más költőknél, s később szinte az egész költészetben — a sötét kiábrándulás, a kiúttalanság hangja. A versek s novellák egyre inkább csak kispolgári kétségbeesést tükröztek, hitükben és meggyőződésükben ingatták meg a kommunistákat, olyan időkben, amikor a legnagyobb szükség lett volna szilárdságra, fegyelemre.

Ennek a pesszimista, kiúttalan kétségbeesésbe süllyedt költészetnek egyik megnyilvánulása: a valóságtól elszakadó, misztikumba, a transcendens eszmekörbe menekülő költői én újbóli megjelenése líránkban.

c) Szovjetellenesség és nyugatimádat. A szocialista realizmus elleni támadásokhoz szorosan hozzátartozott a szocialista világirodalom, elsősorban a szovjet irodalom és a népi demokratikus irodalom lebecsülése. Ez kezdetben inkább abban nyilvánult meg, hogy a szovjet irodalom és általában a nemzetközi szocialista irodalom kétségtelenül nagy érdemeit figyelmen kívül hagyták, csak azokat a problematikus szovjet műveket magasztalták kritikátlanul, amelyek sem művészileg, sem eszmeileg nem állják meg a helyüket. És csak később, az ellenforradalmat közvetlenül megelőző időkben kapott hangot a szovjet irodalomnak és művészetnek, mint az ún. „zsdanovizmus" termékének nyílt becsmérlése. A szovjet irodalom lebecsülésével egy időben magasztalni

kezdték a nyugati irodalom formalista, reakciós irányzatait s az ún. „nyugati életformát".

2. Az időszak kulturális politikájának legfőbb fogyatékossága, hogy nem tudott megküzdeni a mind támadóbban fellépő revizionizmussal, és ennek következtében nem tudott gátat vetni a felszínre törő polgári és kispolgári nézeteknek, az időszak végén megnyilvánuló ellenforradalmiságnak, a fasizmus fegyvertárából vett nacionalista demagógiának.

Nem folytatott harcot a revizionizmus ellen a kritika sem, amely nem is volt felkészülve ezekre a bonyolult ideológiai harcokra. A személyi kultusz, a „kinyilatkoztatások" időszaka nem edzette a fiatal kritikus nemzedéket, sokkal inkább ernyesztette. Nem meglepő tehát, hogy 1953 után a kritikusok nagy része nem tudta megállni helyét a sokasodó problémák közepette. Többen közülük már 1955-ben az ellenzéki csoportosuláshoz csatlakoztak, és 1956-ban már arra vállalkoznak, hogy az ellenzéki csoportok eszmei, politikai elveit és törekvéseit népszerűsítsék. Mindez azt eredményezte, hogy a revizionisták kezébe került a kezdeményezés, a revizionizmus hívei állandóan támadtak, és a kultúrpolitikai vezetés többnyire hátrált, az elvi harc helyett gyakran taktikázott, kapkodóvá és következetlenné vált.

3. A kultúrpolitikai vezetés következetlenségét tükrözte az 1954 márciusában közzétett irodalmi platform is. (Az új magyar irodalom egyes kérdéseiről. „Szabad Nép", 1954. március 15.) Ennek az állásfoglalásnak érdeme, hogy az eddigi határozatoknál sokoldalúbban, árnyaltabban foglalkozik a szocialista realizmus követelményeivel. Azonban ez a dokumentum mégsem járult hozzá tartósan az irodalmi helyzet konszolidálásához.

Az irodalmi platform ugyanis megkerülte mind az 1953 előtti fejlődés, mind 1953 júniusa utáni irodalmi helyzet elemzését. Rózsásabbnak ítélte a helyzetet a valóságnál, mert megmaradt abban az illúzióban, hogy irodalmunk gyorsan fejlődik a szocialista realizmus irányában. Az értékelés szépített, lebecsülte a nehézségeket, a szocialista magyar irodalom fejlődését illetően túlzott bizakodás hatotta át. Ahelyett, hogy a platform nyíltan és határozottan szembeszállt volna a mindjobban elburjánzó antimarxista nézetekkel, kompromisszummal, engedményekkel próbálta lecsillapítani a „lázongó" írókat.

4. 1954 őszén, az Írószövetség közgyűlése után, lényeges változás következik be az irodalmi életben. Az addigi irodalmon belüli vita kilép ebből a körből, és nyíltan politikai jelleget ölt. Azoknak az íróknak egy része, akik szembefordultak az irodalom pártosságával, egyre nyíltabban kapcsolódik ahhoz a politikai irányhoz, amelyet Nagy Imre képviselt: azok az írók, akiket jobboldali nézeteikért bírálat ért, Nagy Imréhez csatlakoztak, nála kerestek támaszt, védelmet.

Az 1955 márciusi határozatot követő átmeneti visszavonulás után 1955 őszén — elsősorban az „Irodalmi Újság" hasábjain — újból porondra lépett az irodalomban kialakult politikai ellenzék, a korábbinál erősebben és szervezettebben. Nyilvánvalóvá vált, hogy Nagy Imre irodalmi csoportja csak átmenetileg vonult vissza, és erőteljes támadásra készül. Ennek a támadásnak a során szervezték meg az úgynevezett írói memorandumot. Ez a memorandum, amelyet a Nagy Imre-csoport fogalmazott meg és utána számos újságíróval, művésszel íratott alá, látszólag kulturális életünk néhány tényleges problémáját tette szóvá. De a kulturális életnek a me-

morandumban megemlített néhány kérdése csak ürügy volt az összeesküvő Nagy Imre-csoport számára a kormányellenes politikai fellépéshez. A közvélemény azonban nem tudta, de még a memorandum aláíróinak jelentős része sem, hogy a memorandum mögött egy összeesküvő csoport rejtőzik.

1955. december 6-án a párt Központi Vezetősége határozatot hozott az irodalom kérdéseiről. Erre a határozatra nagy szükség volt. A Nagy Imre-csoporthoz tartozó írók pártellenes fellépései, tudatos bomlasztó manőverei tarthatatlan helyzetet teremtettek az Írószövetségben, de károsan hatottak az egész művészeti életre, és támaszt jelentettek a népi demokrácia minden rendű és rangú ellensége számára.

A határozat helyesen lépett fel az irodalomban előretörő revizionizmus és a revizionisták pártellenes, frakciós tevékenysége ellen. Mivel azonban a határozat az akkori pártvezetés szektás politikájának talaján jött létre, nem válhatott kiindulópontjává a revizionizmus eszmei és politikai leküzdésének.

Ezek a hibák a határozat végrehajtásában még inkább kiütköztek. 1955 decembere után sem lendült fel az ideológiai élet, a határozatot semmilyen jelentős eszmei vita nem követte. A harc főleg adminisztratív eszközökkel folyt, de teljesen következetlenül. A határozat például több írót pártellenes tevékenységgel vádolt, mégsem sikerült elérni, hogy a főkolomposok kikerüljenek a pártból. A bomlasztó elemek, a frakciósok a párton belül maradtak, s ez teljesen lehetetlenné tette az Írószövetség pártszervezetének működését, a párthoz hű erők tömörítését. A párthoz hű írók, akik elítélték a dogmatikus hibákat, a pártvezetés nyílt önkritikájának elmaradása miatt nem tudtak kellő határozottsággal

fellépni, egyesek viszont teljesen azonosították magukat a régi pártvezetéssel, nem voltak hajlandók elismerni semmiféle hibát, s ezzel elszigetelték magukat.

Az SZKP XX. kongresszusa után az 1955 decemberi határozatban elítélt erők ismét előléptek, de most már a „győzők" hangján beszéltek, és megindították harcukat az Írószövetségben elvesztett pozíciók (elnökség, „Irodalmi Újság" szerkesztősége stb.) visszaszerzésére. A Nagy Imre és társai ellen lefolytatott per anyagából kitűnik, hogy ez a pozícióharc éppen úgy Nagy Imre ellenforradalmi csoportjának irányításával történt, mint a Petőfi-kör bomlasztó munkája, s épp úgy a népi demokrácia államrendje ellen intézett ellenforradalmi támadás előkészítésének szerves része volt.

5. A párt 1956 júliusi határozata új helyzetet teremtett. Megalkotta a feltételeket ahhoz, hogy a kulturális politika megszabaduljon a politikai szektásság terheitől, hogy határozottan fellépjen a jobboldali erőkkel szemben, és pozitív program alapján növelje a párt befolyását az írók körében. A jobboldal azonban néhány heti hallgatás után újabb koncentrált támadást indított a társadalmi élet minden területén. Ennek a támadásnak fő harsonásai a revizionista írók voltak, akiknek sikerült az Írószövetség minden fontos kulcspozícióját elfoglalni. Az általános jobboldali támadás keretében erőszakolták ki az Írószövetség 1956 szeptemberi közgyűlését, melyen újraválasztották az elnökséget, és kizárták belőle a kommunista írók jó részét, ugyanakkor bevették a polgári és kispolgári irányzatok képviselőit. A közgyűlés teljes mértékben Nagy Imre revizionista politikája mellett állt ki.

AZ ÍRÓSZÖVETSÉG SZEREPE AZ ELLENFORRADALOMBAN

1. Az Írószövetségben egyes írói csoportok nyíltan ellenséges, aktív politikai tevékenységet fejtettek ki az ellenforradalom alatt és után. Az Írószövetség ennek nem csupán teret biztosított, hanem az ellenforradalom szolgálatába lépő és az ellenforradalom előtt behódolt csoportok ragadták magukhoz csaknem osztatlanul az Írószövetség vezetését, és az Írószövetséget aktív ellenforradalmi szervezetté züllesztették.

1956. október 23-án az Írószövetség kiáltványt jelentetett meg, mely bár bizonyos mértékben burkolva, de lényegében megfogalmazta az ellenforradalom alapvető követeléseit. Az írók jelentős részét megtévesztette az a tény, hogy ez alkalommal és később is az Írószövetség vezető csoportja olyan jelszavakkal is fellépett, amelyek látszólag a párt régi vezetése által elkövetett hibák kijavítását sürgették. Éppen ezért az általánosságokban fogalmazott kiáltványokat olyan írók is elfogadták, akik a szocializmus hívei voltak, de nem látták meg a revizionisták és szövetségeseik valódi célkitűzéseit.

Az Írószövetség november 2-i taggyűlésén az elnökség átalakult „forradalmi bizottsággá", s programjába vette az ellenforradalom által követelt „semlegesség" kikiáltását, a varsói szerződés felbontását, az ENSZ lobogója alatt a nyugati hatalmak beavatkozását a magyar ügyekbe. Az „Irodalmi Újság" aznapi száma prózában és versben egyaránt „dicsőséges szabadságharcként" magasztalta az ellenforradalmat, a proletárdiktatúrát népellenes rendszernek tüntette fel. A hangot Illyés Gyula

„Egy mondat a zsarnokságról" és Tamási Lajos „Piros vér a pesti utcán" c. versei adták meg. Amikor már folytak városszerte a lincselések, a Budapesti Pártbizottságnál megölték Mező Imrét és más elvtársainkat, az Írószövetség megelégedett azzal, hogy nyilatkozatot adott ki, amelyben a forradalom „tisztaságáról" beszél, és szót emel ugyan az úgynevezett „személyi bosszú" ellen. de követeli, hogy minél előbb bíróságokat állítsanak fel a „törvényesített" ellenforradalmi terror bevezetésére.

Az Írószövetség revizionista csoportja ezekben a napokban aktívan részt vett Nagy Imréék összeesküvő katonai és politikai tevékenységében, terveik kidolgozásában és végrehajtásában. A sajtóban és rádióban népszerűsítette a népi demokrácia felszámolását szolgáló politikát és szította a nacionalizmust. November 4-én reggel Háy Gyula az „írók nevében" fordult az imperialista hatalmakhoz fegyveres segítségért a forradalmi munkás-paraszt kormány és az általa segítségül hívott szovjet csapatok ellen.

Az Írószövetségben a revizionisták körül, Nagy Imre ellenforradalmi politikájának talaján ellenforradalmi egység alakult ki, amely néhány kommunista és haladó író kivételével felölelt csaknem minden írói csoportot a „népiektől" a volt urbánusokig.

2. Az ellenforradalmi erők fegyveres leverése után az Írószövetség elnöksége és egyes írók továbbra is az ellenforradalom védelmezőiként léptek fel. Némelyek részt vettek röpiratok gyártásában és terjesztésében, sőt a sztrájkok szervezésében is. A hangadók közül néhányan (Aczél Tamás, Enczi Endre, Faludi György, Ignotus Pál, Méray Tibor és mások) külföldre szöktek, s onnan folytatták és folytatják ellenséges aknamunkájukat a magyar népi demokrácia ellen.

Az Írószövetség elnökségének ekkori magatartására legjellemzőbb az a kiáltvány, melyet december 28-án fogadott el a taggyűlés többsége. E kiáltvány a „Gond és hitvallás" címet viselte, és általános humanista frázisokkal takarózva az ellenforradalom védelmében lépett fel. Ez a kiáltvány azt bizonyítja, hogy az Írószövetség elnöksége és tagjainak többsége még ekkor sem ismerte fel az igazságot, bár a forradalmi munkás-paraszt kormány fellépése következtében az országban a haladó erők mindenütt a rend helyreállításáért, a munka megindításáért, az eszmei zűrzavar eloszlatásáért küzdöttek, és a világ haladó erői, a kommunista és munkáspártok elítélték a magyarországi ellenforradalmat. Az Írószövetség tehát továbbra is az ellenséges erők egyik legális gócaként tevékenykedett, s nagy kárt okozott a magyar nép ügyének belföldön és külföldön egyaránt. Mindezek alapján határozta el a kormány az Írószövetség feloszlatását.

Az irodalmi élet újraindulása

1. Az ellenforradalom fegyveres leverése után bekövetkezett helyzetben nagy felelősség hárult azokra a népi hatalomhoz hű írókra, akik a szocializmus harcosaként léptek fel. Ehhez az írócsoporthoz tartoztak a magyar munkásmozgalom veteránjai és egészen fiatal kezdő írók és költők, de olyan pártonkívüliek is, akiket a múlt dogmatikus irodalompolitikája kiszorított az irodalmi életből, s most felelősségük tudatában készek voltak a felszított nacionalizmus légkörében vállalni az akkor sokak szemében kevéssé népszerűnek látszó feladatot: támogatni a szocializmusért küzdő forradalmi munkás-paraszt kormányt. Állásfoglalásaik a hazai és külföldi saj-

tóban (Bölöni György, Fodor József), több mint 50 írónak a romániai magyar írók levelére adott válasza már mutatta, hogy a párt politikájának sikerei nyomán egészséges fejlődés indult meg az irodalomban is.

Ebben az időszakban a párt irodalompolitikája arra törekedett, hogy a kommunista írók segítségével ismét fellendítse az irodalmi életet, biztositsa ahhoz a szükséges szervezeti kereteket, megteremtse az előfeltételeit a nép ügyét szolgáló irodalom új kibontakozásának. Így indult meg a kommunista írók vezetésével 1957 tavaszán az „Élet és Irodalom", majd később a „Nagyvilág", s jött létre az Irodalmi Tanács.

A párt és a kormány a forradalmi munkás-paraszt kormány politikájával szembenálló írók iránt a legmesszebbmenő türelmet és tapintatot tanúsította, s időt adott arra, hogy az élet tényei győzzék meg őket nézeteik és magatartásuk helytelenségéről. Nem a pártvezetésen múlott, hogy egyes csoportok még hónapokkal az ellenforradalom után sem voltak képesek tisztázni önmagukban a fő kérdéseket, s nem tudtak állást foglalni félreérthetetlenül a szocializmus ügye mellett, sőt engedték, hogy a külföldi ellenséges propaganda felhasználja nevüket és írásaikat.

A párt és a kormány támogatott minden olyan írót, aki hű maradt a népi hatalomhoz, de nem engedett teret az irodalomban sem a népi hatalommal szembenálló ellenséges törekvéseknek. Nem engedte, hogy irodalom ürügyén ellenséges csoportok jöjjenek létre, amelyek az állam pénzén teremtenek szervezeti kereteket (önálló folyóirat, könyvkiadó) maguknak. Teljesen világos volt ugyanis, hogy az ilyen csoportosulások nem irodalmi célokat képviselnek, hanem a párt politikájával szembenálló gócok kialakítását szolgálják. Ugyanakkor továbbra

is biztosította a különböző irodalmi irányzatokhoz tartozó egyes írók számára az alkotási lehetőséget. Az imperialista propaganda sztrájkra hívta fel az írókat, de ez a kísérlete csődöt mondott. A legkülönbözőbb irányzatokhoz tartozó írók nem hallgattak, amit legjobban bizonyít az 1957—58-ban megjelent új művek sokasága.

2. A párt következetes, szilárd marxista—leninista politikájának eredményeképpen, az élet tényeinek hatására egyre többen ismerték fel, hogy szakítaniuk kell régebbi nézeteikkel, s egyre jobban kibontakozott az ellenzéki csoportokon belül is a differenciálódási folyamat. Ilyen körülmények között elérkezettnek látszott az idő arra, hogy új irodalmi folyóirat induljon, amely az írók mind szélesebb körét vonta be az irodalmi életbe. Ezzel a céllal jelent meg a „Kortárs" 1957 szeptemberében.

A szélesebben kibontakozó irodalmi élet fejlődésének alapfeltétele az volt, hogy szilárd és egységes kommunista vezetés legyen. Egyes kommunista írók a múltban dogmatikus hibákat követtek el, mások a revizionistáknak tettek engedményeket, s főleg ennek következményeként elvi és személyi nézeteltérések alakultak ki közöttük. A kommunista írók elvtársi módon megvitatták ezeket a nézeteltéréseket, s megindították az elvi és gyakorlati egység kialakulásának folyamatát. Ezt az egységet tovább kell szilárdítani. A kommunista írók csoportja műveivel, politikai és szervezeti munkájával jelentősen hozzájárult az irodalmi élet kibontakoztatásához.

Ebben az időben, a szocialista rend megszilárdulása következtében, az ellenzéki írócsoportokban megindult bomlási folyamattal párhuzamosan mind többen közeledtek a népi hatalomhoz. A sajtóban megjelentek olyan írások, amelyekben egyes írók kísérletet tettek korábbi

tevékenységük felülbírálatára, bár ezek a kísérletek felemás módon, nem elég őszintén és következetesen elemezték szerzőik régebbi tevékenységét. Az ENSZ ötösbizottságának hazánk belügyeibe való durva beavatkozási kísérlete ellen már valamennyi magyar író felemelte szavát.

3. Az irodalmi élet kiszélesítése és a fő kérdések tisztázása nem folyt hibák nélkül. Egyes folyóiratok, lapok és könyvkiadók szerkesztőségei elvi engedményeket tettek, és teret adtak jobboldali megnyilvánulásoknak. Nem tisztázták önmaguk számára sem, hogy milyen feltételek szükségesek az irodalmi élet helyes kiszélesítéséhez, és nem határozták meg világosan az ellenséges nézetek elleni harc módszereit. A „Kortárs" több számban követett el ilyen, lényegében liberalizmusra valló hibákat (Németh László „Magyar műhely" c. tanulmányának közlése megfelelő marxista kritika nélkül; Szabó Dezső antimarxista értékelése, nacionalista nézeteinek felújítása Erdei Sándor írásában, Féja Géza Juhász Gyulát rágalmazó cikke). Az „Élet és Irodalom" szektás hibák mellett engedékenységre is szolgáltatott példát, különösen azzal, hogy sokszor kritikátlanul adott teret a régi polgári irodalom képviselőinek. A könyvkiadásban megfelelő bírálat nélkül jelentették meg egyes írók régi munkáit vagy hibás nézeteket tartalmazó új írásokat.

4. A legfőbb politikai és gazdasági feladatok sikeres megoldásáért folyó harccal párhuzamosan a párt kulturális téren is ellentámadást indított a helytelen nézetek ellen. E harc keretében látott napvilágot a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának határozata a művelődési politika irányelveiről.[1] Az ideológiai tisz-

[1] Társadalmi Szemle, 1958 július—augusztus.; Kossuth Könyvkiadó 1958.; Lásd e kötet 5. oldalán. *(A szerk.)*

tázást szolgálta a Központi Bizottság mellett működő kulturális elméleti munkaközösség állásfoglalása a „népi" írókról.[2]

A párt harcainak, eszmei-politikai felvilágosító munkájának, a kulturális életet elemző elvi dokumentumainak eredményeként a revizionizmus ezen a területen is visszaszorult, gócai felbomlottak. Az antimarxista, revizionista nézetek képviselői elszigetelődtek.

A politikai és gazdasági konszolidáció, a szocializmus építése fellendülésének hatására az írók körében megindult eszmei tisztázódás alapján egészséges fejlődés vette kezdetét az irodalomban is. Az előző évek tapasztalatain okulva ki nem érlelt műveket nem kiáltunk ki remekművekké, időleges sikereket nem tekintünk véglegeseknek, s óvakodunk a túlkorai általánosításoktól. Mégis bízvást megállapíthatunk néhány olyan jelenséget, amely a fejlődés kezdeti eredményeit bizonyítja.

Az elmúlt évben számos olyan mű, regény, dráma, vers jelent meg, amely a munkásosztály világnézetének talajáról ábrázolja mai életünket, elsősorban népünk hősi harcát az 1956-os ellenforradalom ellen (Berkesi András „Októberi vihar", Molnár Géza „Hullámverés", Urbán Ernő „Forgószél", Fejér István „Bekötött szemmel", Dobozy Imre „Szélvihar", Mesterházi Lajos „Pesti emberek", Kállai István „Kötéltánc"). Egyre inkább méltó helyet kap irodalmunkban a magyar munkásmozgalom hősi harcainak ábrázolása is.

Irodalmi életünk örvendetes jelensége a fiatal nemzedék jelentkezése minden fronton, különösen a lírában. Az új költőnemzedék szárnybontogatása tükröződik a „Tűztánc" c. antológiában is.

[2] Társadalmi Szemle, 1958 június.; Kortárs, 1958 július.; Lásd e kötet 61. oldalán. *(A szerk.)*

Kedvező hatással van az új magyar irodalomra az a tény, hogy továbbfejlődik olvasóközönsége, amely nemcsak érdeklődésével, hanem bírálatával is serkenti az írókat. A példányszámok alakulása, a könyvtárak statisztikái, az olvasóankétok és személyes megbeszélések egyaránt azt mutatják, hogy munkásosztályunk, parasztságunk, értelmiségünk jelentős része is követeli a mai életről szóló műveket, a megjelenteket élénk érdeklődéssel kíséri, vásárolja őket, vitatkozik felettük, új és új alkotásokat vár. Az a helyzet, hogy az olvasóközönség — mindenekelőtt a munkásosztály legfejlettebb részének — igénye nagyobb, mint a ma megjelenő művek eszmei és politikai érettsége, művészi színvonala. A tömegek növekvő igényei az irodalom szocialista fejlődésének gyorsabb ütemét, az irodalom magasabb eszmei és művészi színvonalát követelik.

5. A fejlődés ellenére az irodalmi életnek még sok megoldatlan problémája van. Sokak előtt nem világos az az út, amelyet irodalmunk az elmúlt évtized alatt megtett. Sokan még mindig nem látják a párt igazi szerepét az irodalmi munkában. Sokan nem ismerik irodalompolitikai célkitűzéseinket, a módszereket, amelyek segítségével ezeket meg akarjuk valósítani. A kritika még mindig bátortalan, nem veti fel a legfontosabb elvi és alkotói problémákat. Az írók többsége és az élet, az írók többsége és az olvasóközönség között a kapcsolat laza, nem kielégítő. Mindezek miatt szükség van arra, hogy a legfontosabb elvi és gyakorlati kérdéseket tisztázzuk, meghatározzuk a feladatokat, hogy így közelebb jussunk a kultúrforradalom egyik fontos céljához: a szocialista magyar irodalomhoz.

FELADATOK

Az irodalmunk előtt álló legfontosabb feladatokat meghatározzák a Magyar Szocialista Munkáspárt művelődési politikájának irányelvei. Miután az eszmei zűrzavar még hat az irodalom területén, szükségesnek látszik néhány alapvető elvi kérdés tisztázása, hogy a párt irodalompolitikai célkitűzései mindenki számára világosak legyenek, s hogy ezekre a célkitűzésekre épüljön az irodalompolitikai gyakorlat.

Pártosság és pártirányítás

1. A párt az irodalmat, a kulturális fejlődés e hatalmas fegyverét, a szó igazi értelmében a *népnevelés* egyik kimagasló jelentőségű eszközének tekinti, s szembeszáll minden olyan törekvéssel, amely az irodalmat függetleníteni akarja a néptől, a párttól, vagy szembe akarja fordítani vele. A párt olyan irodalomért küzd, amely magáévá teszi a lenini pártosság elvét. A lenini pártosság lényege: *a valóság hű ábrázolása és a szocializmus győzelmének elősegítése,* a valóság ábrázolása a proletariátus világnézete, a marxizmus—leninizmus szemlélete alapján, egy meghatározott társadalmi osztály, a dolgozó nép harcát vezető munkásosztály érdekeinek nyílt védelme, képviselete. A lenini pártosság alapja tehát *a marxista—leninista világnézet,* fő eleme: *a szocializmus győzelméért folyó küzdelem támogatása az irodalom eszközeivel.* Más szóval: a nép szolgálata, a munkásosztály ügyének szolgálata, a társadalmi haladás szolgálata

magas eszmei színvonalon, az irodalom nevelő és mozgósító erejével.

2. A lenini pártosság eszméjének elfogadása és annak az alkotás folyamatában való érvényre juttatása feltételezi, hogy az író magáévá teszi a tudományos kommunizmus világnézetét, és életcéljául a szocializmusért folyó harcot tekinti, önként, őszintén és mélyen átéli a párt egész politikáját, azonosul vele értelmileg és érzelmileg egyaránt. A pártosság elve tehát nem mechanikus, külsődleges azonosulást jelent a párt politikájával, hanem eszmei egybeforrást vele. A szocializmus ügyét támogató pártos író a kizsákmányolás megszüntetéséért vívott harc mellett, egy minden eddiginél erkölcsileg is magasabbrendű társadalom, a szocializmus társadalmi rendszerének győzelméért vívott harc mellett kötelezi el magát, s a párt munkájában összpontosuló népakarat, a nagy nemzeti erőfeszítések *aktív* részese lesz. Az író és az írás olyan jelentőségre tesz szert, amely korábban elképzelhetetlen volt. A lenini pártosság a tehetség és a művészi tudás teljes érvényesülésének, társadalmilag és művészileg igazán hasznos működésének nélkülözhetetlen feltétele. Vannak, akik hazug osztályfelettiséget hirdetnek, s demagóg módon az irodalom „szabadságának" hangzatos jelszavával akarják a letűnt burzsoá világ szolgálatába állítani, s a haladás ellen fordítani a toll embereit. A lenini pártosság nem áll ellentétben az írói szabadsággal, sőt a legnagyobb szabadságot biztosítja az író számára a haladás, a szocializmus, a nép ügyének szolgálatában; a valóság objektív törvényszerűségeinek felismerése, ami csak a marxizmus—leninizmus alapján lehetséges, biztosítja a művészi alkotás számára szükséges helyes látásmódot. Természetessé válik az író számára, hogy nemcsak mint párttag vagy pártonkívüli

állampolgár, hanem mint író, alkotásaival is, művészi tehetségét latbavetve küzdjön a szocializmusért, a békéért, hirdesse a dolgozó népek nemzetközi összefogásának eszméjét, az emberiség ügyének szolgálatát.

3. A szocializmusért harcoló pártos művészet kibontakozását segíti elő a helyes pártirányítás. Ez elsősorban *eszmei útmutatást* jelent: a marxizmus—leninizmus tanításának és az erre épülő politikának megmagyarázását és terjesztését, s egyben harcot a káros, ellenséges nézetek ellen. Ezt azzal érjük el, hogy megmagyarázzuk harcunknak általános és mindennapi feladatait, lelkesítünk és mozgósítunk e küzdelemben való részvételre.

A pártirányítás fő módszerei tehát a következők:

a) A párt segíti az írókat abban, hogy megismerjék és magukévá tegyék a marxizmus—leninizmus világnézetét, s az ezen alapuló politikát, mely a szocializmus győzelméért folyó küzdelmet irányítja.

b) A párt a szocialista irodalom fejlesztése érdekében állást foglal az írók és a széles közvélemény meghallgatása alapján az irodalmi élet legfontosabb elvi és szervezeti kérdéseiben.

c) A pártvezetés tájékoztatja az írókat a legfontosabb időszerű politikai, gazdasági és kulturális kérdésekről, segíti, hogy eleven kapcsolatba kerüljenek a szocializmus építésének gyakorlati problémáival.

d) A párt a kommunista íróktól azt várja, hogy a pártos irodalom úttörői, a pártirányítás gondolatának, a párt politikai céljainak bátor, határozott képviselői legyenek az irodalmi életben. Mint az élet bármely területén, kommunistának lenni az irodalomban sem előjogokat jelent, hanem azt, hogy a kommunista írók több munkát végezzenek, s a szocialista irodalom megteremtéséért vívott harcban élen járjanak. Elsősorban

a kommunista írók feladata, hogy a párt szilárd bázisát megteremtsék az irodalomban. Ők képezik ennek a bázisnak a magvát, és hozzájuk fognak csatlakozni mindazok az írók, akik egyetértenek a szocializmus építésének hazánkban folyó munkájával. Különösen fontos kötelességük ebből a szemszögből is a fiatalok nevelése.

e) A párt az irodalom irányításában nagy jelentőséget tulajdonít a marxista kritikának. A marxista kritika segítséget nyújt az íróknak nemes feladataik megoldásához, és fejleszti a közönség ízlését. A kritika csak akkor töltheti be feladatát, ha szakít a sematizmussal és a felületességgel, az üres szólamszerűséggel, s szakít a bátortalansággal, az elvi kérdések megkerülésével, a baráti érdekeknek és klikkszempontoknak való behódolással. Kritikusaink párosítsák az eszmei problémák megvitatását az irodalmi alkotások művészi elemzésével. Ebből tanul a közönség, ebből tanulnak az írók is. Szakítani kell azzal a szemlélettel is, amely a kritikát csak akkor fogadja el elvinek és ébernek, ha kizárólag a hibák ellen hadakozik. Nem éber az a kritika, amely szótlanul elmegy az eredmények mellett. Friss erőket kell bekapcsolni a kritikai munkába, s ebben nagyobb részt kell vállalnia az Irodalomtörténeti Intézetnek és az Irodalomtörténeti Társaságnak. A kritikai gárda kialakításában fontos feladata van a lapoknak és folyóiratoknak.

f) A párt az irodalommal foglalkozó állami szerveknek elvi útmutatást ad, határozataival megszabja tevékenységük irányát. Ezeknek a szerveknek a feladata azokat a konkrét feladatokat kidolgozni és végrehajtani, amelyek a párt határozataiból következnek. Az állami szervek munkája is elsősorban elvi-eszmei és politikai irányítás, de igénybe kell vennie mindazokat az államigazgatási, gazdasági eszközöket és rendszabályokat,

amelyek elősegíthetik az irodalom fejlődését, s amelyek nélkül nem lehetséges kulturális tevékenység. Az állami szervek segítsék elő az irodalom szocialista fejlődését, támogassák az értékeset, s határozottan lépjenek fel a népi demokráciától idegen, ellenséges irányzatokkal szemben, és küzdjenek az eszmeileg és művészileg silány művek ellen.

Az irodalom irányításának legfőbb állami szerve a Művelődési Minisztérium, de az állami irányítás szerves részei az úgynevezett alkotóműhelyek, a kiadók, a folyóiratok, lapok szerkesztőségei, a rádió megfelelő osztályai, a színházak és a filmgyárak. Ezeknek az intézményeknek nemcsak az a feladatuk, hogy végrehajtsák a központi utasításokat, hanem az is, hogy a párt általános politikája és irodalompolitikája alapján kezdeményező tevékenységet fejtsenek ki. Az elmúlt évek egyik legfőbb tanulsága, hogy gyakran azért is került sor helytelen adminisztratív beavatkozásokra, mert az állami szervek nem rendelkeztek megfelelő önállósággal és felelősséggel. Ez a követelmény egyúttal maga után vonja azt is, hogy a parancsnoki posztokon a népi demokrácia olyan igaz hívei álljanak — párttagok és pártonkívüliek —, akik szolgálni akarják és tudják a szocializmus építését.

A szocialista realizmus néhány kérdése

A pártirányítás elvi és gyakorlati kérdéseinek tisztázása mellett szükségesnek látszik — éppen az utóbbi évek revizionista és szektás torzításai miatt — leszögezni a szocialista irodalom néhány fontos alapelvét. Ezeknek

rögzítése e helyen a kommunista irodalompolitika fő célkitűzéseinek megvilágítását, nem pedig a szükséges viták lezárását jelenti.

1. A párt korunk legelőremutatóbb, leghaladóbb alkotói módszerének a szocialista realizmust tekinti. Ennek vezető szerepéért küzd a magyar irodalmi életben, s ezért elsősorban a szocialista realista műveket és művészeket támogatja.

A szocialista realizmust a XX. század nagy forradalmár íróinak művészi gyakorlata küzdötte ki (Gorkij, M. A. Nexő, Majakovszkij, Aragon). A szocialista realizmus kibontakozását hazánkban megkönnyíti, hogy olyan hagyományai vannak irodalmunkban, mint József Attila költészete és a munkásosztály harcával foglalkozó forradalmi irodalom.

A revizionizmus kísérlete, hogy kétségbe vonja a szocialista realizmus létét, megpróbálja a világirodalom történetéből s napjaink irodalmából kitörölni a szocialista realizmus nagyszerű alkotásait, visszavonhatatlanul kudarcot szenvedett. A szocialista realizmus számos esztétikai problémájáról folynak még termékeny viták, elvi alapjait azonban már évtizedekkel ezelőtt megfogalmazták. A szocialista realizmus olyan alkotói módszer, amely a szocializmusért folyó harc támogatását s a nép szocialista szellemű nevelését tűzi ki célul. A szocialista realizmus olyan alkotói módszer, amely mozgásában fogja fel és érti meg az életet, mozgásban ábrázolja annak ellentmondásait, s éppen ezért mélyebben mutatja meg a valóságot, mint bármely más művészet vagy irodalom. A szocialista realizmus feltételezi a konfliktusok, az ellentmondások, a régi és az új harcának bemutatását is, de a konfliktusok, ellentmondások ábrázolása a szocialista realista irodalomban párosul annak

érzékeltetésével, hogy a szocialista társadalomban a fejlődés magában foglalja ezek megoldását is, a keletkező új győzelmét az elhaló régi felett. Az élet igazságának ábrázolása csak akkor teljes, ha az író szenvedélyesen állást foglal az új oldalán. A szocialista realizmustól idegen a valóság sematikus, leegyszerűsített ábrázolása.

2. A szocialista realizmus nem stílusirányzat. A szocialista realizmuson belül helye van a különböző stílus- és műfaji törekvéseknek. Helye van az élet eseményeire való gyors, dinamikus, tribuni reagálásnak is, de helye van a szemlélődőbb, lassúbb érésű, távlatokat igénylő magatartásnak is. Az írók különböző élettapasztalatokkal rendelkeznek, különböző írói pályát futottak be, és más-más utakon jutnak el a szocialista realizmushoz. Mindez olyan egyéni színezetet kölcsönöz művészetünknek, melyet az irodalmi mű nem is nélkülözhet.

3. Ahhoz, hogy az élet ellentmondásait, egész bonyolultságát az író ábrázolni tudja, szükséges, hogy megismerje és megértse az életet, hogy a művészek és a dolgozó tömegek közti kapcsolat állandó, termékeny, baráti legyen. Az életismeret a szocialista realizmustól elválaszthatatlan követelmény. Feltétlenül szakítani kell azzal a gyakorlattal, amely az utóbbi években nálunk kialakult, hogy az írók nagy része az élet nagy műhelyeitől elszakadva él.

Az irodalom fejlődésének egyik legfontosabb feltétele a dolgozó nép mai életének, szocializmusért folyó harcának, a szocializmus építésének művészi ábrázolása. A mával foglalkozni minden haladó irodalom belső követelménye s a társadalom követelménye is. A párt minden eszközzel támogatja azokat az alkotókat, akik a mához mai témájú munkákkal akarnak szólni. A mai témájú irodalom támogatásának elsőbbsége nem azt je-

lenti, hogy a múltról szóló, haladó, szocialista írásoknak ne adjunk teret, hiszen az ilyen művek is szólhatnak a mához, lehetnek népünk nevelői.

4. A szocialista irodalom csak akkor képes betölteni valódi hivatását, ha a nép minél szélesebb rétegeihez jut el. Ez viszont feltételezi, hogy az író közérthetően adja elő mondanivalóját. A közérthetőség követelménye nem zárja ki az új kifejezési eszközök és formák keresését, sőt a szocialista realista irodalom egyenesen megköveteli, hogy az új mondanivalónak megfelelő művészi formákat dolgozzanak ki az írók és művészek. Ugyanakkor elvetjük az olyan törekvéseket, amelyek a „modernségre" hivatkozva, valójában a századeleje elavult izmusait felélesztő, a néptől távolálló, a művelt olvasó számára is hozzáférhetetlen, néhány irodalmi sznobhoz szóló dekadens írásokat propagálnak.

Az irodalmi irányzatok kérdése

1. A szocializmus előrehaladása a kultúra különböző ágaiban éppúgy, mint a gazdasági életben a kapitalizmus maradványai ellen vívott harcban megy végbe. Ezért a nálunk fellépő irodalmi irányzatok ismérvei ma még elsősorban társadalmi-politikai jellegűek, s a stílus- és műfaj-kritériumok másodlagosak; tehát nálunk a különböző irányzatok kapcsolatát nem egyszerűen a stílusirányok, hanem a különböző ideológiák harca jellemzi. Ez a harc elsősorban a szocialista és nem szocialista irányzatok között folyik. Ebben a küzdelemben a szocialista realizmus vezető szerepét és győzelmét kell biztosítani, és támogatni kell minden realista irányzatot oly módon, hogy az igazán realista szándékú író kapcsolódjék be a dolgozó nép szocializmusért folytatott har-

cába, a nép és a párt segítségével jusson el a szocialista realizmushoz.

2. Ezt a harcot eszmékkel és művekkel kell megvívni. A szocialista irodalom fejlődésében a művek társadalmi mondanivalójának eszmei tisztasága alapvető. Az eszmei tisztaságnak olyan művészi színvonallal kell párosulnia, amely a szocialista realista irodalom művészi fölényét minden vonatkozásban bebizonyítja. Ezért a szocialista írók el nem hanyagolható kötelessége alkotásaik művészi színvonalának emelése, összhangban a szocialista irodalom magas eszmeiségével.

3. A különböző irodalmi irányzatok létezése olyan tény, amivel az irodalmi életben számolni kell. De tanulni kell abból, hogy az elmúlt években az irányzatok érvényesülésének szabadsága lényegileg polgári tartalmú jelszó lett, hiszen a stílusirányzatok mögött már régen politikai irányzatok sorakoztak fel, amikor még mindig a „stílusirányzatok szabadságáról" beszéltek. Ugyancsak vigyázni kell arra is, hogy ne szorítsunk ki adminisztratív úton olyan írói törekvéseket, amelyek általában haladóak, realista tendenciájúak, készek támogatni a szocializmus építését, és jelentős művészi eredményekkel tudják gazdagítani irodalmunkat.

4. Nem biztosíthatunk azonban egyetlen irányzatnak sem önálló szervezeti és gazdasági keretet. Ilyen keretek biztosítása ma azt jelentené, hogy egyes írói csoportok ellenséges politikai gócokká válnának. Ez pedig nem szolgálná sem az irodalom, sem az ország fejlődését. Ezekkel az írói csoportokkal az együttműködés alapja csak az lehet, hogy népköztársaságunk alkotmányát magukévá teszik, felülvizsgálják helytelen nézeteiket, s alkotó munkájukkal a nép ügyét szolgálják, értékes, új alkotásokkal tesznek hitet a szocializmus ügye mellett.

Az elvi kérdésekkel szorosan összefügg az irodalmi élet szervezeti formáinak kialakítása.

1. Az irodalmi élet szervezeti kereteit az irodalom előtt álló feladatoknak és az irodalmi élet adottságainak megfelelően kell kialakítani. Mindkét tényező fontos és nem lehet egyiket vagy másikat elhanyagolni. A Magyar Írók Szövetségének létrehozása helyes volt. Lépés volt az irodalom eszmei egységének megteremtése felé. Hiba volt viszont, hogy az irodalompolitika indokolatlanul optimistán ítélte meg az írók eszmei fejlődését és azt a helyes célkitűzést, hogy az Írószövetség az írók „demokratikus és szocialista" egységét képviselje, valóságnak tekintette akkor, amikor az még nem valósult meg. Ennek megfelelően erősítette a szövetség szervezetét, és olyan politikai súlyt adott neki, amely nem illette meg, viszont nem gondoskodott arról, hogy a szövetség legfontosabb posztjain és az irodalmi lapok szerkesztőségeiben érvényesüljön a párt vezető szerepe, megengedte, hogy az Írók Szövetségében elvi viták helyett klikkharcok dúljanak, és irodalmi vetélkedés helyett pozícióharc legyen úrrá.

Irodalmi egységfront csak elvi alapon, csak a szocializmus építésének szolgálata, a népköztársaság iránti hűség alapján, a párt vezetésének elismerése mellett jöhet létre. Nem az egységes írószervezet létrehozása teremti meg az elvi alapon nyugvó irodalmi egységet, hanem a következetes elvi harc teszi lehetővé szilárd alapokon nyugvó, a szocialista realizmus megvalósításáért eredményesen dolgozni tudó írószervezet létrehozását.

A párt álláspontja világos: az írók összefogásának alapja a népi demokrácia igenlése, küzdelem a népi de-

mokrácia ügyéért, a párt vezető szerepének elismerése, az irodalom szocialista fejlődésének hatékony támogatása. A különböző alkotó tehetségek kibontakozása és segítése, termékeny, pezsgő irodalmi élet csak ezen az alapon jöhet létre.

Az Írószövetség újjászervezésében nagy feladatok hárulnak az Irodalmi Tanácsra, a szocializmushoz, a népi hatalomhoz hű kommunista és pártonkívüli írókra. Az Irodalmi Tanácsnak nagy érdemei vannak az irodalom újraindításában, de a mai körülmények között tevékenysége már nem kielégítő: túlságosan befelé fordul, nem támaszkodik az írók széles körére. Szükséges, hogy az Irodalmi Tanács, majd pedig az Írószövetség a szocialista realista irodalom győzelméért folytatott harc egyik vezető fóruma legyen. Ennek érdekében: segítsen megfelelően tájékoztatni az írókat a legfontosabb politikai és kulturális kérdésekről; az írók szélesebb körének bevonásával rendezzen vitákat világnézeti és irodalmi kérdésekről; szervezzen különböző szakosztályokat, illetve bizottságokat (kulturális, kritikai, klub, nemzetközi kapcsolatok, vidéki irodalmi bizottságok); nyújtson segítséget az irodalom ügyeivel foglalkozó állami szerveknek (kiadók, színházak, filmgyárak, Rádió stb.) és a lapok, folyóiratok munkájához.

2. Néhány nagy vidéki városban irodalmi lapok, folyóiratok indultak. A vidéki lapok és folyóiratok legyenek az ott élő írók fórumai, de óvakodjanak a provincializmustól: arra kell törekedniük, hogy ezek a lapok és folyóiratok is részt vegyenek egész irodalmi életünk kérdéseinek megvitatásában és megfelelő mértéket alkalmazzanak az írók színvonalának megítélésére. Ott, ahol folyóiratok indítása egyelőre nem indokolt, alkalmi kiadványokkal kell szolgálni az irodalmi élet fellendítését.

3. Az irodalom és a kritika fejlődésének előmozdításában nagy szerep vár a lapokra, folyóiratokra, könyvkiadókra. A szerkesztőségeket politikailag és szakmailag meg kell erősíteni, munkájukat aktívabbá kell tenni. A szerkesztőségek fejlesszék ki a maguk írói és kritikusi gárdáját, és a fentebb leszögezett elvek alapján határozzák meg világosan irányvonalukat és jellegüket.

4. Különös gonddal kell foglalkozni a fiatal írókkal. Megfelelő fórumokat és lehetőségeket kell teremteni számukra, és meg kell indítani a fiatalok folyóiratát.[1] Olyan szervezeti kereteket kell létrehozni, amelyekben a fiatal írók, az idősebb kommunista írókkal összefogva dolgozzanak. Biztosítani kell, hogy a fiatalok megismerjék mai életünket.

*

A párt nagy jelentőséget tulajdonít az irodalomnak a jövő társadalom felépítése szempontjából, s becsüli az értékes alkotásokat és alkotóikat. Az irodalompolitika fő kérdéseinek elemzésével segítséget kíván nyújtani az íróknak célkitűzéseik megismeréséhez és a nyugodt alkotómunkához. Eszmei irányítással, valamint erkölcsi és anyagi támogatással kívánja szolgálni a nagyra törő magyar irodalom ügyét. Pártunk, s bízvást mondhatjuk, egész népünk is, azt várja, hogy az írók jelentős alkotásokkal válaszolnak erre az állásfoglalásra, és hívek maradnak a magyar írók legjobbjainak hagyományaihoz: a néppel — a népért, a szocializmusért dolgoznak.

Megjelent: „Társadalmi Szemle", 1959 február.; „Kortárs", 1959 március.

[1] 1961 március óta havonta rendszeresen megjelenik az „Új Írás" c. folyóirat. *(A szerk.)*

A BURZSOÁ NACIONALIZMUSRÓL ÉS A SZOCIALISTA HAZAFISÁGRÓL

Tézisek

A nacionalizmus a burzsoázia ideológiája, a burzsoázia érdekeit fejezi ki. A feudalizmus elleni harc, a polgári társadalom kifejlődése, az egységes, független burzsoá államok megteremtése idején, a gyarmati vagy félgyarmati rabság ellen küzdő népek antiimperialista harcában a nacionalizmus játszhat és játszik haladó szerepet, de mihelyt a burzsoázia és a proletariátus közötti ellentét válik a társadalom fő ellentétévé, a nacionalizmus elveszti korábbi haladó vonásait. A burzsoázia nacionalista jelszavakkal, a nemzetek közötti ellenségeskedés szításával igyekszik akadályozni a proletariátus osztályharcának kibontakozását, a különböző nemzetekhez tartozó dolgozók összefogását a kapitalizmus elleni harcban. Azokban az országokban, ahol a kapitalizmust már megdöntötték, a hatalmától megfosztott burzsoázia a nacionalizmussal próbálja megnyerni a tömegek támogatását a szocializmus elleni támadáshoz, a nacionalizmussal igyekszik gátolni a munkásosztály vezetésével kialakuló nemzeti egység fejlődését és az új, szocialista nemzet kialakulását. E reakciós erőknek a szocialista országok nemzetközi egysége ellen irányuló nacionalista aknamunkáját az egész nemzetközi imperializmus támogatja.

A mai magyar nacionalizmus célja a szocializmus építésének megakadályozása, a munkáshatalom aláásása, a szocialista tábor egységének megbontása és a kapitalizmus visszaállítása.

A tőkés rendszer elleni harcban kifejlődik a munkásosztály hazafisága. A munkásosztály történelmi hivatása a kapitalista társadalmi rend megdöntése, a szocializmus, majd pedig a kommunizmus felépítése. E célkitűzések valóra váltása nemcsak a munkásosztály érdeke. A proletariátus önmaga társadalmi felszabadulásáért küzdve, az egész dolgozó nép, a nemzet túlnyomó többségének képviselőjévé és vezetőjévé válik. Saját hatalmának kivívásáért és a szocialista társadalom megteremtéséért küzdve, az egész nép társadalmi felszabadulásáért, mindenfajta elnyomás és kizsákmányolás végleges megszüntetéséért harcol. A munkásosztály hazafisága ezért egyet jelent a nemzet túlnyomó többségét kitevő dolgozó osztályok érdekeinek következetes képviseletével.

A munkásosztály nemzetközi összefogása a reakciós erők nemzetközi támadásával szemben a győzelem elengedhetetlen feltétele. A munkásosztály hazafisága ezért elválaszthatatlan a proletár nemzetköziségtől. „... Burzsoá nacionalizmus és proletár internacionalizmus — ez két kibékíthetetlenül ellenséges jelszó, amelyek megfelelnek az egész tőkés világ két nagy osztálytáborának, és *két* politikát (sőt: két világszemléletet) fejeznek ki a nemzeti kérdésben."[1]

A nemzeti érzés, a hazaszeretet nem azonos a nacionalizmussal: a nacionalizmus az igazi nemzeti érzés megrontója. A nacionalizmus igyekszik kihasználni a tömegek nemzeti érzéseit a nép félrevezetésére. A bur-

[1] *Lenin* Művei. 20. köt. Szikra 1955. 11. old.

zsoázia a nemzeti érzéseket tolvajköpönyegnek használja, hogy mögéje rejtse osztálycéljait, és a nép hazafias érzéseit *népellenes* nacionalizmussal, a nemzeti gyűlölködés barbarizmusával fertőzze meg.

Minden nép jogosan büszke mindarra, ami nemzeti történelmében haladó, előremutató. A mi népünk is büszkén vállalja történelmünk dicső hagyományait, nemzeti kultúránk nagy értékeit. Büszkék vagyunk 1848-ra és 1919-re, amikor népünk az egyetemes emberi haladásért folyó harc élvonalában küzdött, s különösen büszkék vagyunk a hazánkban folyó szocialista építés nagy eredményeire, amelyek nemzeti fejlődésünk legnagyobb vívmányai. De elvetjük és megvetjük azokat a feudális és burzsoá hagyományokat, amelyek lényege a magyar nép és más népek leigázása volt.

A kommunisták hazafiak. Ápolják, megbecsülik és fejlesztik a hazafias érzést, amely a szocializmus építésének is fontos erőforrása. Tudják, hogy még sokan vannak, akik nem jutottak el a szocialista hazafiság tudatos vállalásáig, de él bennük a hazafiság érzése, a haza felvirágoztatásának vágya. Aki hű a Magyar Népköztársasághoz, aki munkájával, eszével és szívével segíti népünk felemelkedését, az hazafi. Ez a hazafiság csak a kommunistákkal való aktív együttműködésben válik igazán alkotó erővé.

Hazánkban nemcsak a kommunisták, hanem a pártonkívüliek növekvő többsége is meggyőződött már arról, hogy a nemzet felemelkedése a szocializmus megvalósulásától függ. A kommunisták azon fáradoznak, hogy a dolgozó nép hazaszeretete a szocialista hazafiság színvonalára emelkedjék, és eljusson a proletár internacionalizmus eszméjének tudatos vállalásáig. Ezt csak úgy érhetjük el, ha felvesszük a harcot a nacionalizmus ma

is élő változataival, ha felderítjük a magyar nacionalizmus történelmi forrásait és hatását a magyar nép sorsának alakulására, s a nacionalizmussal a marxizmus—leninizmus élő tanításait szegezzük szembe, amelyek pártunk tevékenységét irányítják a szocializmus építésében. A nacionalizmus bírálatában most néhány olyan problémára összpontosítjuk a figyelmet, amelyek a magyar nacionalizmus mai veszélyét és ellene vívott harcunk fő teendőit érintik.

I. A MAGYAR NACIONALIZMUS TÖRTÉNELMI ÉS IDEOLÓGIAI GYÖKEREIRŐL

1. A magyar történelem utóbbi négy évszázadában nagy szerepet játszottak az állami függetlenségért vívott küzdelmek. A feudális osztály, amely vérrel-vassal tiporta el a Dózsa-féle parasztfelkelést, képtelen volt ellenállni a török inváziónak. A török előretöréssel egy időben behatoltak az országba a Habsburg-hódítók is. Az ország három részre szakadt. A XVI. és XVII. században mindenekelőtt a török hódítás elleni harc vált az ország társadalmi fejlődésének alapkérdésévé. E küzdelmet azonban bénította a Habsburgok hódító törekvése és a magyar feudális urak egymás közötti hatalmi harca. A török kiűzése után a Habsburg-uralom teljessé vált: a függetlenségi harcok a XVIII. században a Habsburgok ellen folytatódtak.

A magyar nép évszázadokon keresztül harcolt a feudális kizsákmányolás ellen és az ország függetlenségéért. A függetlenségi küzdelmeket a nemesség egyes rétegei, csoportjai vezették. A nemesség függetlenségi törekvései keveredtek a feudális kiváltságok megőrzésére tett erő-

feszítésekkel, amelyek bomlasztották az idegen hódítók ellen küzdő osztályok közös frontját, szűkítették a függetlenségi harc osztálybázisát. A magyar nemesség ellenségesen fogadta a szlovák, horvát, szerb és román nemzeti mozgalmak fejlődését. A magyar nemesség, s mindenekelőtt a főnemesség inkább behódolt a Habsburghatalomnak, mintsem hogy a jobbágyok és a más nemzetiségűek követeléseinek engedményt tegyen.

2. A Habsburg-monarchia teljes, abszolút uralomra való törekvése, kísérletei arra, hogy a magyar nemességnek még a megyei hatalmát is megtörje, és az egész birodalmat elnémetesítse, továbbá az árutermelés növekedése következtében a fokozódó kereskedelmi érdekellentét újra és újra kiélezte az ellentétet a Habsburguralom és a magyarországi nemesség között. A XIX. század első felében ez az ellentét különösen élessé vált. A társadalmi haladás kulcskérdése a feudalizmus megdöntése, a kapitalista társadalmi viszonyok fejlődésének szabaddá tétele, az ország függetlenségének kivívása és a polgári társadalom megteremtése volt. A nacionalizmus jelentkezése és térhódítása a XIX. század első felében e történelmi feladatok megoldásáért indított harc segítője, ideológiai kifejeződése.

A magyar társadalmi fejlődés sajátosságai következtében a magyar nacionalizmus eszméjét főképpen a polgárosodó nemesség képviselte. A középnemesség nemzeteszménye a polgárosodó nemesség vezetése alatt álló nemzet volt, amely uralkodik a román, szlovák, horvát, szerb, ukrán nemzetiségek felett. A kialakult burzsoázia a földbirtokos osztállyal együtt fokozta a nemzeti kisebbségek elnyomását. A magyar nacionalizmus a burzsoázia kifejlődése után is magán viselte nemesi (gentry) származásának jellegzetes vonásait.

A középnemesség nacionalizmusának Habsburg-ellenes *haladó* tartalma a legmagasabb szinten Kossuth tevékenységében jutott kifejezésre. A jobbágyfelszabadítás és az állami függetlenség kossuthi programja és gondolata 1848-ban a forradalom és szabadságharc vállalásává fejlődött. A nacionalizmus eszméje 1848 előtt és 1848—49-ben egybekapcsolódott az akkor szükségszerű és haladó „érdekegyesítés" célkitűzésével, azzal, hogy a középnemesség és a feudalizmus bilincseiből kiszabaduló jobbágyság erőfeszítéseit egyesítsék a nemzeti függetlenségi harcban. Kossuth két lényeges vonatkozásban még a nemzeti szabadságharc időszakában sem emelkedett a középnemesi nacionalizmus korlátai fölé: nem jutott el az agrárkérdés polgári demokratikus forradalmi megoldásának gondolatáig, nem mondott le a nemzetiségeket elnyomó nacionalizmus egyes előítéleteiről.

A polgári átalakulás legforradalmibb, plebejus szárnya — Petőfi, Vasvári, Táncsics, Madarász — a nemzeti függetlenség ügyét a népforradalom ügyével kötötte össze, a magyar szabadságot a demokratikus forradalmi módon felfogott világszabadság részének tekintette. E forradalmi demokratikus hazafiság közös Habsburg-ellenes frontot alkotott a középnemesi nacionalizmussal, de egyúttal előrehajtotta, ösztökélte és bírálta is azt. A polgári átalakulás e legforradalmibb szárnyát a plebejusi néptömegek, munkások, kismesterek, parasztok nagy tömegei támogatták. A liberális nemesi kormányzat antidemokratikus rendszabályai akadályozták erőik szabadabb és eredményesebb kifejlődését a szabadságharc javára. Gátolta a szabadságharc fejlődését a nemzeti kisebbségek demokratikus követeléseinek elutasítása is.

3. 1848-tól 1867-ig a nemesség és a polgárság körében éles küzdelem folyt az állami függetlenség hívei és a

Habsburg-monarchiával való kiegyezés hívei között. E küzdelemben a kiegyezés hívei jutottak túlsúlyra, és 1867-ben, miután a Habsburgok számára a kiegyezés már nélkülözhetetlenné vált, megteremtették a dualista — két központú — monarchia rendszerét. Az 1867-es kiegyezéssel a magyar földbirtokos osztály megszilárdította hatalmát a magyar nép és a nemzeti kisebbségek felett. A kiegyezéssel megerősödött a félfeudális nagybirtok-rendszer. Gyorsult a kapitalista fejlődés s ezzel együtt a munkásosztály fejlődése, de továbbra is fennmaradt, ha enyhébb formában is, az ország függő helyzete Ausztriától. A magyar földbirtokos osztály és vele a burzsoázia is lemondott az állami függetlenségről. *A magyar uralkodó osztályok a haladás ellenségeivé és a nemzeti függetlenség árulóivá váltak.*

Kiéleződött a piaci konkurrencia a magyar és osztrák tőke között. Ezt a magyar uralkodó osztályok a nacionalista demagógia növelésére használták fel. A „nemzeti sérelmeket" állították az érdeklődés középpontjába, miközben az osztrák uralkodó osztályokkal közösen védték a Habsburg-monarchiát, a monarchia dualista rendszerét. Bár a nacionalista hangulatkeltésben kifejezésre jutottak a magyar és az osztrák uralkodó osztályok ellentétei is, az a törekvés, hogy a magyar burzsoázia és földbirtokos osztály nagyobb beleszólási jogot kapjon a „közös ügyekbe", mégis: a nacionalizmus a kiegyezés után elsősorban a népcsalás, a „parasztfogás" egyik leghatásosabb eszköze volt. A nacionalizmus gyűlöletet szított a magyar és a nem magyar nemzetiségű dolgozók között. Különösen károsan hatott a parasztságra, a városi kispolgárságra és az értelmiségre a soviniszta demagógia, amely 1848-ra hivatkozva árulta és adta el 1848 eszméit és programját, s a „nemzeti ellenzékiség" jelszavával és

illúziójával fogta a dualizmus, a magyar reakció szekerébe a valóban haladásra és függetlenségre vágyó tömegeket.

A függetlenségi harcok demokratikus és nemzeti hagyományait a dolgozó nép őrizte meg. A magyar uralkodó osztályok nacionalizmusa *egyértelműen népellenes, reakciós nacionalizmussá változott.* E reakciós nacionalizmus tartalma és célja a dolgozó osztályok politikai és szellemi leigázása, a magyarországi nemzeti kisebbségek elnyomása, a magyar „hegemónia" megőrzése és kiterjesztése osztrák fennhatóság alatt.

4. A magyar nacionalizmusnak *kettős jellege* volt: egyrészt a függő, elnyomott nemzet polgárosodó nemességének, illetve burzsoáziájának nacionalizmusa Ausztriával szemben, másrészt az uralkodó nemzet kizsákmányoló osztályainak nacionalizmusa az elnyomott nemzeti kisebbségekkel szemben.

A magyar nacionalizmust kezdettől fogva jellemezte a nemzeti kisebbségek elnyomása. 1848—49-ben a magyar nacionalista mozgalom összefonódott a néptömegek demokratikus nemzeti felszabadító harcával, a magyar állami-nemzeti függetlenségért vívott harc mozzanata állt előtérben. 1867 után a magyar nacionalizmus döntő jellemvonása a nemzeti kisebbségek elnyomása lett. Ennek az elnyomásnak próbált „elméleti alapot" adni Deák Ferenc, aki azt hirdette, hogy az akkori több nemzetiségű Magyarországon „egy politikai nemzet" van: a magyar. A nemzeti kisebbségek elnyomását emelte törvényre az 1868. évi nemzetiségi törvény. A nemzetiségek feletti uralomért fizetett ár: a nemzet függetlenségének csorbítása és korlátozása, az állami függetlenség feladása volt. Magyarországra is teljes mértékben érvényesnek bizonyult Marx felismerése: nem lehet szabad az a nép, amely más népeket elnyom.

5. A magyar nacionalizmus a XX. század elejétől mindinkább *imperialista* tartalommal telt meg. A magyarországi monopolkapitalizmus viszonylagos gyengesége és a külföldi (elsősorban osztrák és német) tőke erős befolyása következtében a magyar imperializmus önálló törekvései csak korlátozottak lehettek; a magyar imperializmus csatlós jelleget viselt. A nemzetiségek függetlenségi törekvéseinek elnyomása a szomszédos népek függetlensége ellen irányuló külpolitikával párosult a Balkánon. E bel- és külpolitika kergette a magyar uralkodó osztályokat a német imperializmus karjába, s ez vezetett ahhoz, hogy Magyarország részt vett az első világháborúban. Az első világháború különös élességgel mutatta meg a nacionalizmus és a nemzet dolgozó tömegeinek érdeke közötti ellentétet.

6. A magyar munkásosztály a szocialista munkásmozgalom kialakulásától kezdve a társadalmi haladásnak és éppen ezért az igazi hazafiságnak is legkövetkezetesebb képviselője. Frankel Leó már a munkásmozgalom kibontakozásának kezdeti szakaszában világosan szembeállította a munkásosztály hazafiságát a nacionalizmussal. „Mi, szocialisták, mi vagyunk az igazi hazafiak, mert csak egyedül mi akarjuk megteremteni hazánkban a közszabadságot, műveltséget, szellemi, erkölcsi és anyagi jólétet. Ez jelenti a szocialista elvek megvalósulását."[1]

A XIX. század végén a munkásosztály lett a demokratikus fejlődés vezető erejévé. A felszabadulásért küzdő munkásosztály vállalta magára 1848 félbemaradt művének befejezését, a demokratikus átalakulás végigvitelét.

A készülődő demokratikus népforradalom költője, Ady

[1] A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. I. köt. Szikra 1957. 319. old.

Endre így fogalmazta meg a hazafiság és a reakcióssá vált nacionalizmus kibékíthetetlenségét: „A nacionalizmus nem hazafiság. A hazafiság valami olyan sine qua nonja az embernek és a társadalomnak, hogy még fogalommá sem kell sűríteni s szót keresni hozzá. A közös kultúrában, s közös társadalmi munkában álló becsületes munkásemberek mind azok. Hazafiak, ha úgy tetszik. Aki ellensége a haladásnak, a jobbratörésnek, az emberi szellem feltétlen szabadságának, hazaáruló, ha örökösen nem tesz is egyebet, mint a nemzeti himnuszt énekli . . .”[1] Adynak volt bátorsága ahhoz, hogy elutasítsa a reakció által hirdetett „nemzeti” folytonosságot —, „ha a híres történelmi osztály a történelemmel áll elénk, ha bátran kiáltjuk, hogy mi nem kívánjuk folytatni szolgaságunk és nyomorúságunk történelmét”[2], — s a népforradalmat ahhoz a folytonossághoz kapcsolta, amely Dózsától Petőfin át a forradalmi munkásmozgalomhoz vezet.

7. Az első világháború végén, a forradalmi válság pillanatában a munkásosztály vállalta a nemzet előtt álló feladatok megoldását. A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása történelmi jelentőségű fordulat volt nemcsak a magyar munkásmozgalom történetében, hanem a magyar nemzet életében is; megjelent a küzdőtéren a proletariátus szervezett forradalmi élcsapata, az a párt, amely győzelemre tudta vinni a munkásosztályt és szövetségeseit, amelynek vezetésével a munkásosztály meg tudja valósítani történelmi feladatát: a társadalom szocialista átalakítását.

[1] *Ady Endre* Válogatott cikkei és tanulmányai. Szépirodalmi Könyvkiadó 1954. 113. old.

[2] Ugyanott, 337. old.

A Magyar Tanácsköztársaság szakított a volt uralkodó osztályok imperialista politikájával, és a proletár internacionalizmus szellemében fogott hozzá a nemzetiségi kérdés megoldásához. A Tanácsköztársaság alkotmánya egyenlő jogokat biztosított a magyar és a nem magyar nemzetiségű állampolgároknak, Kun Béla a Tanácsok Országos Gyűlésén a következő határozat elfogadását javasolta: „A magyarországi tanácsok első kongresszusa ünnepélyesen kinyilvánítja, hogy nemcsak nem áll a területi integritás alapján, de mint olyan ország, amely megtette a lépéseket arra, hogy az osztálykülönbségek megszűnjenek, eltörölte egyben a nemzeti elnyomás előfeltételeit is. Ennélfogva a maga részéről megadja minden nemzet dolgozóinak a lehetőséget, hogy képességeit a dolgozók összességének javára szabadon, önállóan, minden más nemzettől függetlenül kifejthesse, hirdeti minden nemzet dolgozóinak önrendelkezési jogát."[1]

A Tanácsköztársaság *nemzeti, hazafias* ügyet képviselt: a dolgozó nép társadalmi felszabadulását, a népek testvériségét, a nemzeti függetlenség védelmét. A proletárdiktatúra kivívása 1919-ben, a szocialista forradalom véghezvitele a nemzet túlnyomó többségét kitevő dolgozó tömegek életbevágó érdeke volt, mert csak a proletárdiktatúra tudhatta megszervezni a küzdelmet a nemzet szabadságára és függetlenségére törő imperializmus ellen. A Tanácsköztársaság *szocialista honvédő háborút* viselt az antant-imperialisták ellen, a tőkés- és földbirtokos osztály ugyanakkor a nyílt nemzetárulás útjára lépett.

Az ellenforradalmi rendszer az antant-imperializmus

[1] *Kun Béla:* A Magyar Tanácsköztársaságról. Kossuth Könyvkiadó 1958. 273. old.

segítségével *a hazaárulás jegyében született:* a nacionalizmust hirdető burzsoá-földesúri ellenforradalom Szegeden és Bécsben az antant-imperializmus védelme alatt és ennek segítségével szervezkedett, a szocialista haza imperialista ellenségeitől kért és kapott fegyveres segítséget, idegen csapatokat vonultatott hazánk ellen. 1919-ben cáfolhatatlanul bebizonyosodott: *a hatalomért harcoló, a hatalmat kezébe vevő forradalmi munkásosztály a nemzeti érdekek harcosa, a burzsoázia pedig a nemzeti érdekek árulója.* A reakció a fékevesztett nacionalista demagógiával próbálta leplezni hazaárulását.

8. A Magyar Tanácsköztársaság bukását követő ellenforradalmi rendszerben a fasiszta terrort szolgálta, „igazolta" az eszeveszett nacionalista propaganda: a valóságos bilincseket kiegészítették a nacionalizmus szellemi bilincsei. A nacionalizmust terjesztette az iskola és a templom, a leventeoktatás és a kaszárnya, a hivatalos filozófia és történetírás, a film, a rádió, a reakciós sajtó és irodalom.

Az ellenforradalmi rendszer nacionalizmusának skálája sokféle változatot mutatott: az olasz és német fasizmussal kötött szövetséget propagáló „hivatalos" irányzattól, a pogromokra úszító nyilas „hungarizmustól" az „oppozíciós harmadik utas" nacionalizmusig. A marxisták nem feledkezhettek meg a nacionalista irányzatok különbözőségeiről, a bennük tükröződő osztálytartalomból fakadó eltérésekről. De még kevésbé feledkezhetnek meg az ellenforradalmi rendszer nacionalizmusának *közös lényegéről,* amely a különböző nacionalista irányzatokat és áramlatokat lényeges vonatkozásokban egy nevezőre hozta. Ez a közös lényeg: *szembenállás a munkásosztály forradalmi mozgalmával, a kapitalizmus igazolására szolgáló misztikus „örök nemzeti" elv hirdetése az inter-*

nacionalizmust és az osztályharcot valló, proletárdiktatúrát hirdető marxizmussal szemben; az a felfogás, hogy a tudományos kommunizmus „idegen" a magyar „nemzeti lélektől". A magyar nacionalizmust általában jellemezte az irredentizmus, vagyis „Nagy-Magyarország" visszaállításának — Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia feldarabolásának — követelése, az antiszemitizmus, a fajelmélet.

9. Az ellenforradalmi korszak nacionalizmusára elsősorban az nyomta rá bélyegét, hogy Magyarországon már volt proletárdiktatúra, s az uralkodó osztályok rettegtek egy új forradalomtól. A horthysta nacionalizmus ezért a politikában mindenekelőtt *kommunistaellenes* és *szovjetellenes* volt, az ideológiában pedig természetesen elsősorban a marxizmus—leninizmus ellen irányult.

„Ez a nacionalizmus elsősorban a szocializmusban rejlő nemzetköziséggel tusakodik — írta az ellenforradalmi kulturális politika megfogalmazója, Klebelsberg Kunó. — A XX. század nacionalizmusának nem fent a trónokon, hanem lent, a szocializmus által megszervezett tömegekben van az ellensége."[1] A nacionalizmus ellenfele és célpontja a „munkásság körében terjedő nemzetközi szellem, melynek a magyar nacionalizmust fenyegető veszedelme az 1918. és 1919. évi sötét próbatétel óta egyre szembeszökőbb".[2] Ez a kommunistaellenes nacionalizmus volt hivatva arra, hogy filozófiailag és történetileg igazolja a „történelmi osztály" hatalmát: a nacionalizmus a nagybirtokos-nagytőkés uralmi rendszer osz-

[1] *Klebelsberg Kunó:* Neonacionalizmus. 2. kiad. Athenaeum 1928. 131. old.

[2] *Kornis Gyula:* Nemzetközi megújhodás. Budapest 1929. 13. old.

tályjellegét a „keresztény magyar intelligencia" vezető szerepének hangoztatásával ködösítette el, a „nemzeti egység" kialakításán munkálkodott, a kizsákmányoló uralkodó osztályok mögött és érdekében, a Kommunista Párt, a demokrácia és a szocializmus ellen akarta egyesíteni a parasztságot, az értelmiséget és a munkások elmaradottabb rétegeit.

10. Az ellenforradalom filozófiája és történetírása az ellenforradalmi rendszert az igazi „nemzeti folytonosság" képviselőjeként tüntette fel. Azt hirdette, hogy a forradalom megtöri a nemzeti élet folyamatosságát. A „szellemtörténeti" felfogás szerint a magyar munkásosztálytól, a dolgozó néptől idegen a nemzeti érdekek és értékek tudata, az „intelligens magyar középosztály" a nacionalizmus letéteményese.

A nacionalizmus a nemzet fogalmát misztikussá, megfoghatatlan titokzatossággá változtatta. „A népiesség és nemzetiség vér és lélek, érzés és tudat, hagyomány és hivatás, életszemlélet és művelődés, hitvallás és cselekvés szerves foglalata"[1] — írta Hóman Bálint, az ellenforradalmi rendszer történésze, fasiszta kultuszminisztere.

Az ellenforradalom történetírása a reakciós „nemzetfilozófia" alapján írta meg a magyar történelmet, meghamisította a magyar történelem egészét, eltüntette az osztályküzdelmeket a történetírásból, s ahol az osztályösszeütközéseket már letagadni nem lehetett, ott megtagadta őket. A reakció, amely — a *jelenre* és a *jövőre* ki akarta törölni a forradalmat a magyar nép életéből, a „szellemtörténeti" történetírás segítségével kiiktatni

[1] *Hóman Bálint:* Történettudomány és politika. Budapest 1943. 11. old.

vélte a forradalmakat a *múltból*, a magyar történelem folytonosságából. A reakciós magyar történetírás nemcsak az osztályharcot választotta el a nemzeti függetlenségért vívott küzdelemtől, hanem a következetes, a népi erők támogatásában gyökerező nemzeti függetlenségi megmozdulásokat is elítélte. A magyar történelemnek ez a felfogása visszamenőleg és a jövőre igazolni próbálta a nemzeti függetlenség feladását a reakciós német (osztrák) terjeszkedés érdekében.

11. A „harmadik utas" nacionalizmus első hazai megfogalmazását Szabó Dezső írásaiban nyerte. 1919-ben és az azt követő években ezzel a nacionalizmussal fogta szekerébe az ellenforradalom a kapitalizmussal nem rokonszenvező kispolgári és értelmiségi rétegeket. Szabó Dezső az „örök magyarságot" azonosította az „örök parasztsággal", a forradalmi munkásosztályt és a Kommunista Pártot éppúgy kívül rekesztette az „igazi nemzeten", mint a Horthy-rendszer hivatalos ideológiája, az 1918—19-es forradalmakat éppúgy „idegen lelkű" megmozdulásoknak tartotta, mint emez, s egyek voltak az antiszemita uszításban is.

A „harmadik utas" nacionalizmus az 1929—33-as mezőgazdasági válság után került előtérbe; e nacionalista ideológia szerint a magyar nemzetnek a világpolitikában és a belső fejlődésben külön, „nemzeti", „harmadik úton" kell járnia: a szocializmus és a kapitalizmus útjai *„fölé"* kell emelkednie, a munkásosztály és forradalmi pártja „idegen" attól a „harmadik úttól", amelynek a parasztság, illetve — a „harmadik utas" nacionalizmus fő képviselője, Németh László szerint — az értelmiség a letéteményese. Németh László a nacionalizmust a proletár internacionalizmustól különböző és azzal ellentétes „magyar szocializmus" gondolatává és programjává fejlesz-

tette. Ez a tudományos kommunizmus nemzetközisége ellen irányuló „magyar elv" a *kisvállalkozó* nacionalista sallangokkal felékesített utópiája, tehát valójában a kapitalizmus megőrzésének programja. „A marxizmus a múltból kiszakadt béresek szocializmusa; ez a hagyománnyal kapcsolatot tartó vállalkozóké."[1] Az a hagyomány, amelyet a „harmadik út" nacionalizmusa a munkásosztállyal szemben véd, a világtörténelemnek és a magyar történelemnek reakciós-idealista szellemben felfogott tradíciója, a szellemtörténeti módszerrel megalkotott, elejétől végéig reakciós nemzet-mítosz, amely nem Habsburg-barát ugyan, de a forradalmárok hagyatékával együtt elutasítja a függetlenség következetes harcosaiét is, mert nem voltak „mélymagyarok".

Ez a „harmadik utas" nacionalizmus a fasizmus elleni küzdelem helyett a kivárást hirdette. Számos híve támogatta 1945 után a polgári demokratikus törekvéseket. Ez a nacionalista irányzat azonban szembeszállt mindazzal, ami a népi demokratikus átalakulásban túlment a polgári-kispolgári demokrácián, elutasította a szocialista forradalmat, a munkásosztály, a Kommunista Párt vezető szerepét. A „harmadik utas" nacionalizmusnak tevékeny szerepe volt az 1956-os ellenforradalom ideológiájának kialakításában.

12. Az ellenforradalmi nacionalizmus sok évtizedes, tervszerű céltudatossággal terjesztett mérgezése nem maradt hatástalan a dolgozó tömegekre sem, különösen súlyosan rombolt a városi kispolgárság, az értelmiség egyes rétegeiben. Az ellenforradalom szószólói a nacionalizmus mákonyával igyekeztek szembeállítani a pa-

[1] *Németh László:* A minőség forradalma. IV. köt. Magyar Élet Kiadó 1940. 178. old.

rasztságot a munkássággal. A dolgozó tömegek megtévesztésében és a nacionalista uszításban fontos szerepet játszott a jobboldali szociáldemokrácia. Vanczák János, a Szociáldemokrata Párt egyik vezetője a „nemzeti gondolat", a horthysta uralkodó körökkel való „nemzeti egység" jegyében nyújtotta oda „a munkások kérges tenyerét" a forradalmat eltipró Horthy Miklósnak. A Bethlen—Peyer-paktum az ellenforradalmi rendszer konszolidációját segítette, megelőzte és kiegészítette Bethlen és Nagyatádi „kézfogását", amely a reakciós (nagybirtokos-nagytőkés-kulák) egység megteremtését jelképezte. A jobboldali szociáldemokrácia támogatta a rendszer irredenta külpolitikáját, és segített a szovjetellenes uszításban is.

13. Az ellenforradalmi nacionalizmus irredentizmust hirdetett. Trianon előidézői lettek Trianon leghangosabb ellenségei. A trianoni béke elleni irredenta uszítás azt célt szolgálta, hogy elterelje a dolgozó osztályok figyelmét a Magyarországon különösen éles osztályellentétekről, a megoldatlan társadalmi problémákról. A tőkés és földbirtokos osztály azért fájlalta a trianoni békét, mert az jelentősen megnyirbálta kizsákmányolható területeit, s mindenekelőtt megfosztotta a nemzetiségek elnyomásának lehetőségétől.

Európa egyik legreakciósabb államának, az Osztrák—Magyar Monarchiának szétesése elsősorban a néptömegek demokratikus forradalmi és nemzeti mozgalmainak eredménye, társadalmilag és történelmileg haladó, elkerülhetetlen folyamat volt. A nemzeti mozgalmak vezetését azonban a burzsoázia vette kézbe, a felbomlott monarchia helyén olyan új nemzeti államok jöttek létre, amelyek a területükön élő nemzeti kisebbségeket elnyomták. A győztes antant-hatalmak saját imperialista céljaik ér-

dekében igyekeztek befolyásuk alá vonni ezeket az államokat az „oszd meg, és uralkodj" elvét alkalmazva állandósították a viszályt a kelet-európai államok között. Az Osztrák—Magyar Monarchia felbomlása ezért nem hozott szabadságot és igazi békét a Duna-völgy népeinek.

Az ellenforradalmi rendszer, amely „nemzetinek" nevezte magát, első hadjáratát a magyar munkások és parasztok ellen vezette. Ezreket gyilkolt le a magyar nép legjobb fiai közül, tízezreket juttatott börtönbe, számkivetésbe, s milliókat koldusbotra. Magyarország a botbüntetés, kardlap és csendőrszurony országa lett. Az ellenforradalom földreformot ígért, de az ország a „hárommillió koldus országa" volt és maradt. Magyar kultúrfölényről szónokoltak, de Klebelsberg Kunó is beismerte, hogy 60 évvel az általános iskolakötelezettség bevezetése után 1 milliónál több volt az analfabéták száma. Munkanélküliség, éhínség, népbetegség jellemezte ezt a rendszert, amely az ellenforradalomban született, s magát a nemzeti érdekek hordozójának tüntette fel.

14. A szomszéd népek iránti soviniszta gyűlölködés, a „magyar faj felsőbbrendűségének" hirdetése *antiszemitizmussal* egészült ki. Magyarországon az ellenforradalmi, reakciós erők fegyvertárában mindig fontos helyet foglalt el az antiszemitizmus.

Az ellenforradalmi rendszer a „keresztény és nemzeti" Magyarország jelszavának meghirdetésével leplezte népellenes jellegét. Az ellenforradalom kezdeti időszakában antiszemita pogromokat rendeztek. A rendszer viszonylagos megszilárdulása idején az antiszemitizmus átmenetileg enyhült, a német fasizmus hatalomra jutása után azonban ismét egyre erősödött, és a hírhedt „zsidótörvényeken" keresztül elvezetett százezrek kiirtásáig.

Az antiszemitizmusnak is az volt a fő társadalmi rendeltetése, hogy elködösítse a dolgozók osztálytudatát, az osztályellentéteket. A tömegek elégedetlenségét a „zsidótörvényekkel" próbálták levezetni, hamis vágányra terelve az elmaradottabb dolgozók harcát. Az ellenforradalmi rendszer — miközben a nemzetet a szakadék felé sodorta — a „zsidótörvények" segítségével próbálta kiszélesíteni társadalmi bázisát, egyes rétegeket — elsősorban középrétegeket — zsidó vagyonok osztásával és fosztogatásával erkölcsileg és anyagilag korrumpálni igyekezett. „A földbirtokosok és kapitalisták — mondotta Lenin az antiszemita pogromokról — nyomorúságban gyötrődő munkások és parasztok gyűlöletét a zsidók ellen igyekeztek fordítani. Más országokban is gyakran láthatjuk, hogy a tőkések szítják a zsidók elleni gyűlölködést azért, hogy port hintsenek a munkások szemébe, hogy elvonják figyelmüket a dolgozók igazi ellenségéről — a tőkéről."[1]

A kommunisták mindig mélyen elítélték a faji gyűlölködést és üldözést. „Örök szégyent hoznak magukra azok, akik a zsidók elleni gyűlölködés, a más nemzetek iránti gyűlölet magvait hintik el."[2]

15. Az ellenforradalmi rendszer, amely az antant imperialistáinak segítségével jutott hatalomra, készségesen támogatott minden szovjetellenes tervet, a szomszéd országok népeinek gyűlöletére nevelt, s ugyanakkor alázatosan behódolt az imperialista hatalmak előtt.

A győztes imperialista hatalmak tőkéje jelentős mértékben behatolt a magyar gazdasági életbe. A fasiszta rendszer a győztes hatalmaktól uzsorakamatra felvett

[1] *Lenin* Művei. 29. köt. Szikra 1953. 252. old.
[2] Ugyanott, 253. old.

kölcsönök segítségével a nép fokozottabb kizsákmányolásával konszolidálta hatalmát, s a nyugati tőke magyarországi terjeszkedéséhez szabad lehetőséget adott. A magyar népet nemcsak „saját" elnyomói szipolyozták ki, hanem a külföldi tőke is kizsákmányolta.

A magyar uralkodó osztályok olyan szövetségest kerestek, amelytől támogatást reméltek egyrészt a magyar nép féken tartására, másrészt agresszív céljaik megvalósításához. Az ellenforradalmi rendszer Európa legreakciósabb erőinél keresett és talált szövetségest: 1927-ben a fasiszta Olaszországgal, majd Hitler hatalomra jutása után a német fasizmussal lépett szövetségre.

A több mint két évtizedes reakciós bel- és külpolitika következményeképpen Magyarország a „tengelyhatalmak" oldalán vett részt a második világháborúban. A magyar ellenforradalmi rendszer bűnrészes volt a fasizmus által ideiglenesen megszállt területeken elkövetett gaztettekben. Az országon belül katonai kényszermunkát valósított meg az üzemekben, a Jurcsek-tervvel nyomorgatta a falut, és nagy tömegeket deportált. Csupán Magyarország lakosai közül 600 000 ember halálát okozta ez az igazságtalan háború. Az ország hitlerista megszállása, hadszíntérré változtatása, a hitleristák által kirabolt, romba döntött ország, vérző, éhező, meggyötört nép: ez az ellenforradalmi rendszer 25 éves nacionalista, antikommunista, szovjetellenes politikájának mérlege.

16. Az ellenforradalmi rendszerrel szemben a kommunisták pártja magasra tartotta a magyar nép társadalmi és nemzeti felszabadulásának zászlaját. Amikor a magyar reakció a fasiszta Németország oldalán szovjetellenes háborúba vitte az országot, a kommunisták pártja kezdeményezte, szervezte és vezette a nemzeti függetlenségi mozgalmat, minden németellenes erőt harcba hívott

a *független, szabad, demokratikus Magyarországért.* A kommunisták pártjának küzdelme, amelyet mártírjai halála pecsételt meg, sokakkal megértette, hogy a munkásosztály és forradalmi pártja az igazi nemzeti érdekek képviselője, hogy a kommunisták számára „a függetlenségi harc nem taktika, hanem a magyar dolgozók érdekeinek a szolgálata ... A Hitler elleni nemzeti összefogás megteremtése a nemzeti létérdek parancsa."[1] A második világháború idején, amikor az ország nemzeti léte végveszélybe került, bebizonyosodott, hogy a nemzeti érdekeket csak a kommunistákkal együtt lehet védelmezni, *a kommunisták igazi hazafiak.* Szekfű Gyula, Bajcsy-Zsilinszky Endre és mások vállalták a szövetséget a kommunistákkal, fellépésük a fasizmus ellen, az ország függetlenségének védelmében hazafias tett volt.

Az ellenforradalmi rendszer és az ellene vívott harc történetének tanulsága, hogy *a reakciós burzsoá-nacionalizmus: nép- és nemzetellenes ideológia és politika, amely nemzeti katasztrófához vezet,* hogy a nemzeti függetlenségért folyó harc élén a munkásosztály áll forradalmi pártja vezetésével, és a nemzeti függetlenség ügye elszakíthatatlan a dolgozó tömegek felszabadításától.

II. A NACIONALIZMUS SZEREPE AZ 1956. ÉVI MAGYARORSZÁGI ELLENFORRADALOMBAN

1. A nacionalizmus hatása nem szűnt meg az ország felszabadulásával, annak ellenére, hogy milliók tapasz-

[1] A KMP körlevele 1942 szeptemberében. Lásd: Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. V. köt. Szikra 1955. 107. old.

talhatták, mennyi vészt, bajt és szenvedést okozott. Az ellenforradalmi rendszer több évtizedes nacionalista-irredenta propagandája mély nyomokat hagyott az emberek gondolkozásában. A proletárdiktatúra egyik fontos feladata maradt a széles rétegek megszabadítása a nacionalista-soviniszta fertőzéstől.

A szocialista forradalom az ideológiában, az emberek gondolkodásmódjának átalakítása lassabban megy végbe, mint a politikai és gazdasági forradalom. Egyrészt az emberek tudatának átalakulása viszonylag elmarad gazdasági és politikai helyzetük megváltozásától. Másrészt, amíg a szocialista társadalmi viszonyok nem válnak általánossá és nem szilárdulnak meg a társadalmi élet minden területén, mindaddig megmarad bizonyos társadalmi bázisa a burzsoá ideológiának, s így a nacionalizmusnak is. Amíg a szocializmus nem győz végleg a politikában, a gazdaságban és az ideológiában, addig a nacionalizmus hat a munkásosztályra is, bár idegen a munkásosztály és a nép érdekeitől. E hatásnak egyik forrása az is, hogy a munkásosztályba a szocialista iparosítás során kispolgári és különböző deklasszált elemek áramlanak. A kisárutermelő parasztságot a magántulajdonosi tendenciák teszik fogékonnyá — alapvető érdekeivel ellentétben — a burzsoá nézetek, köztük a burzsoá nacionalizmus iránt. A nacionalista eszmék a legmélyebben a városi kispolgárságban és az értelmiség egy részében élnek.

2. A magyar kommunista mozgalomnak jelentős hagyományai vannak a proletár nemzetköziség eszméjének terjesztésében, a nacionalizmus elleni küzdelemben. Az MDP folytatta a Kommunista Párt hagyományait, amikor a fordulat éve után tovább harcolt a nacionalizmus ellen; terjesztette és védte a proletár nemzetköziség eszméjét; ismertette a Szovjetunió történelmi szerepét az

emberiség sorsának alakulásában és saját hazánk fejlődésében; hirdette, hogy a szocializmus és a nemzeti függetlenség ügye elválaszthatatlan a szocialista tábor ügyétől. Nemzeti történelmünk során soha senki sem tett annyit haladó hagyományaink ápolásáért, mint a kommunisták. Ennek ellenére az MDP korábbi vezetése nem tudta eléggé visszaszorítani a nacionalizmust, s 1953 után nem tudta megállítani a revizionista, nacionalista támadást. A szocializmus építésében elkövetett minden gazdasági, politikai és kulturális hiba közvetve a nacionalizmus malmára hajtotta a vizet, lehetőséget adott a nacionalista demagógia számára. Súlyos következményekkel járt, hogy a párt elmulasztotta a nacionalizmus valóságos hatásának számbavételét és az egyes nacionalista irányzatok bírálatát. Sem a politikai tömegmunka, sem az elméleti tudományos elemzés nem fogta a marxista kritika keresztтüzébe a magyar nacionalizmus veszedelmes, közvetve vagy közvetlenül ható téveszméit. Helyesen hangoztattuk, hogy a kommunisták folytatói és betetőzői történelmünk minden haladó törekvésének, de a nacionalizmus viszonylag könnyen kikezdhette ezt az igazságot, mert alig bíráltuk a polgári demokratikus és liberális mozgalmakat és ideológiákat, kevéssé emeltük ki a forradalmi munkásmozgalom hagyományait, amelyek a nemzeti múlt leghaladóbb és leglényegesebb momentumai. E hibák és mulasztások megkönnyítették a nacionalizmus előretörését 1956-ban.

3. Az 1956. évi ellenforradalom egyik legfontosabb ideológiai fegyvere a nacionalizmus volt. A proletárdiktatúra elleni támadásban a nacionalizmus eszméjét felhasználta a nemzetközi imperializmus, a magyar reakciós erők itthoni és nyugaton élő maradványai s a külső és belső reakcióval szövetségre lépő revizionista csoport.

Az új viszonyokhoz „alkalmazkodó", a marxista terminológia leplével takarózó burzsoá nacionalizmus különösen alkalmas arra, hogy a tömegek szemében átmenetileg leplezze a proletárdiktatúra és a szocializmus elleni támadás igazi célját, ellenforradalmi lényegét.

A revizionisták által hirdetett „nemzeti kommunizmus" burzsoá ideológia, amely a nemzeti sajátosságok ürügyén, a „külön út" hangoztatásával elveti a marxizmus—leninizmus általános érvényű törvényeit, a kommunista pártok és a szocialista országok egységének megbontására tör, s a proletárdiktatúra feladásához vezet.

A „nemzeti kommunizmus" ideológiája megfelel a nemzetközi imperializmus taktikai céljainak. Az imperialisták arra számítottak, hogy a „nemzeti kommunizmus" segítségével sikerül megbontani a kommunista pártok ideológiai és politikai egységét, sikerül fellazítani a szocialista országok szövetségét, kedvező feltételeket teremthetnek hazánkban a kapitalista restauráció végbevitelére, s ez lehetővé teszi a szocialista tábor elleni frontális támadást is.

Az ellenforradalmi blokk a Nagy Imre-féle „nemzeti kommunistákból", a munkásmozgalomból kivetett jobboldali volt szociáldemokrata vezetőkből, a burzsoá és kispolgári politikai csoportosulásokból, a klerikális reakció képviselőiből, nyílt fasiszta elemekből szerveződött. E különböző színezetű csoportokat ideiglenesen egy táborba vitte szembenállásuk a proletárdiktatúrával és a szovjetellenesség. Az ellenforradalmi blokk közös ideológiai alapja a nacionalizmus volt.

4. A szovjetellenesség felszításában a fő szerep a revizionistákra hárult, akik burkolt formában kezdték a közvélemény megdolgozását. „Egyenlőségen alapuló ma-

gyar—szovjet barátságot" követeltek, s ezzel feltételezték, majd később nyíltan is hangoztatták, hogy a magyar—szovjet viszony nem az egyenjogúságra épült. A revizionisták változtatás nélkül átvették és terjesztették az imperialista rádióállomások által kitalált rágalmakat.

A „nemzeti kommunisták" szovjetellenessége a külpolitikában a „semlegesség" jelszavával takarózott. Ez a jelszó felelt meg legjobban az imperialisták és a hazai ellenforradalmi blokk taktikai elképzelésének, hogy Magyarországot először elszakítsák a szocialista tábortól, majd szembeállítsák vele, s végül az imperialisták táborába vonják. A „nemzeti kommunisták" „tömbönkívüliséget" hirdettek, nem tettek különbséget az imperialista államok agresszív katonai blokkja és a szocialista országok testvéri védelmi szövetsége között.

Magyarország semlegességének követelése a szocialista tábor egysége ellen irányult, a szocializmus és a haladás erőit gyengítette nemzetközi és hazai méretekben egyaránt. A „semlegesség" jelszava a Szovjetunióval való szövetség, a szocialista tábor egysége ellen irányult.

A kapitalizmus és a szocializmus világméretű harcában nincs semlegesség. Az imperialisták támadásai a szocializmus erői ellen minden ország proletariátusának feladatává teszik, hogy erősítsék a munkások nemzetközi összefogását. Ez nemcsak a munkásosztály érdeke, hanem a nemzeti függetlenség és a világbéke védelmének követelménye is.

Az ellenforradalom nacionalista demagógiája az *imperializmus érdekeit* szolgálta. A szocialista tábor egységének megbontása, Magyarország elszakítása a szocialista világrendszertől és szembefordítása vele: a nemzetközi reakció egyik régi célja. A belső ellenforradalmi erők az imperialista beavatkozásban reménykedtek, amerikai

katonai intervenciót követeltek. A „semlegesség" jelszava volt az első lépés az imperializmus és a belső ellenforradalom taktikájában; a tervezett második lépés: a csatlakozás az imperialista támadó katonai blokkhoz. 1956-ban újra bebizonyosodott, hogy *a mai magyar nacionalizmus: a nemzetellenesség, a hazaárulás programja és ideológiája.*

5. Az ellenforradalmi elemek *nacionalista alapon létrejött egységének* egyik fő taktikai jelszava a *„testvériség"* volt.

A nacionalisták által hirdetett „nemzeti egység" koncepció a munkásosztály vezető szerepének tagadásából és a proletárdiktatúra elvetéséből indult ki. Nagy Imre 1956 januárjában írt és illegálisan terjesztett cikkében arra a megállapításra jut, hogy a munkásosztály „a nemzet egyetemes érdekeit nem rendelheti alá a maga osztályérdekeinek". A munkásosztály, amelynek történelmi hivatása a kapitalizmus megdöntése és a kizsákmányolástól mentes szocialista társadalom felépítése, nem rendelheti alá a szocializmus ügyét a többi osztállyal való szövetségnek, hanem éppen ellenkezőleg, a nem proletár rétegekkel való szövetséget rendeli alá a szocializmus ügyének. Csak így viheti győzelemre a szocialista forradalom ügyét, csak így képviselheti helyesen a nemzet túlnyomó többségének érdekeit. A munkásosztály osztályérdekeinek következetes megvalósításával, s nem az azokról való lemondással válik a nemzet igazi érdekeinek hordozójává.

A „nemzeti kommunisták" feleleventették az „egységes nemzeti kultúráról" szóló nacionalista tételt, s ezt szembeállították az osztálytartalom elsődlegességét valló marxi—lenini álláspontal. A tartalmában szocialista, formájában nemzeti kultúráról szóló lenini tanítás el-

vetése, a nacionalista társadalomfelfogás hirdetése támadás volt kultúránk szocialista jellege ellen.

6. A nemzet jelenének nacionalista magyarázata összekapcsolódott *a nemzet múltjának nacionalista értelmezésével,* az egységes nemzeti kultúra revizionista elmélete az egységes nemzeti múlt mítoszával. A „nemzeti kommunisták" az eltorzított, kiforgatott nemzeti múltat a néphatalom elleni támadás egyik fontos eszmei fegyverévé tették. A Petőfi-körben Déry Tibor és Tardos Tibor 1848 szellemét idézve hirdette meg az ellenforradalmat.

1848-ban a polgári szabadságjogok megadásának követelése haladás volt a feudális rendi kiváltságokkal szemben. 1848 demokratikus eszméinek *megvalósulása* a forradalom és a szabadságharc győzelme esetén sem hozhatott volna mást, mint a *burzsoázia* uralmát. 1956-ban az általános „szabadság" követelése az ellenforradalom erőinek akart szabadságot adni a néphatalom ellen, tehát reakciós követelés volt, végeredményben a burzsoázia hatalmának restaurálására irányult.

A „nemzeti kommunisták" 1848 forradalmi lényegét vetették el: a társadalmi haladás, a nemzeti függetlenség eszméjét, a forradalmi népek összefogásának gondolatát. 1848 leple mögött olyan erőket támasztottak fel, amelyek ellen már 1848-ban is folyt a harc. Kossuth nem rehabilitálta, hanem hazaárulás miatt perbe fogta Mindszenty elődjét, Hám Jánost, nem Eszterházyval szövetségben, hanem az arisztokrácia ellen vívta a harcot.

7. Az ellenforradalom nacionalista demagógiájának fontos eleme a *határkérdés* feszegetése.

Az ellenforradalmi nacionalista demagógia a társadalmi reakció érdekében meghamisítja azokat a történelmi és néprajzi tényeket, amelyek a jelenlegi határok kialakulásában közrejátszottak. A nacionalista hírverés

hamisan azonosítja az első világháborút követő versailles-i rendszert és az 1946. évi párizsi békeszerződéseket, „megfeledkezve" a kettő *különbségéről,* és mindarról, ami Versailles és Párizs *között* történt.

A trianoni békeszerződés *imperialista* béke volt, amely szembeállította egymással a Duna menti népeket és egyben a magyar fasiszta rendszer konszolidációját segítette. A párizsi békeszerződés *demokratikus* jelleget viselt, amely a Duna-völgy békéjét, a népek összefogását szolgálta, a fasizmus újjászületése ellen irányult.

A Versailles és Párizs között eltelt negyedszázadban a magyar ellenforradalmi uralkodó osztályok a legreakciósabb imperialista hatalmaktól, 1933 után *a fasiszta Németországtól várták, kérték és kapták meg* hazaárulásuk díját. Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia egyes területeinek Magyarországhoz csatolásával a hitleri Németország jutalmazta a magyar fasizmust a rablóháború előkészítésében és véghezvitelében szerzett „érdemeiért". S mit tett a magyar fasiszta állam a Hitlertől kapott vidékek nemzetiségeivel? „Mindazt teljességgel és egészében megtagadtuk a nem-magyaroktól — írta Szekfű Gyula, aki korábban a nacionalista ideológia egyik kidolgozója és vezető képviselője volt —, aminek részleges megtagadását a magyaroktól korábban a csehek és románok szemére vetettük ... Lehetővé vált nekünk, hogy amit negyedszázados revíziós propagandánkban kifogásoltunk és hiányoltunk, azt végre tökéletesen megvalósítsuk és példát adjunk a világ előtt, hogyan kell a nemzetiségekkel bánni, hogy azok, jogos kívánságaikat elnyerve, meg legyenek elégedve. A próbán szégyenletesen elbuktunk ..."[1]

[1] *Szekfű Gyula:* Forradalom után. Cserépfalvi. 68—69. old.

Szekfű Gyula a második világháború idején maga is felismerte, hogy az ellenforradalmi rendszer politikája katasztrófába sodorja a nemzetet, hogy az egyetlen kivezető út a demokratikus megújhodás.

Magyarország a hitleri Németország utolsó csatlósa volt, uralkodó osztályainak esztelen bűnéből a végsőkig kitartott a német fasizmus mellett. Az 1946-os párizsi békeszerződés a határkérdésben a valóságos történelmi helyzetet ítélte meg, s ennek során az egyes országoknak a második világháborúban játszott szerepét is lemérte. Erdélyt illetően, mint döntő tényezőt, figyelembe vette, hogy ezen a területen nagy többségben románok élnek.

A második világháború után hazánkban és több kelet-európai országban szocialista forradalom ment végbe. A munkásosztály hatalomra jutása lehetővé tette, hogy ezekben az országokban a nemzeti kérdést új módon, az internacionalizmus elvei szerint oldják meg. A nemzetiségek, köztük a szomszédos országokban élő magyar kisebbségek is, felszabadultak nemcsak a burzsoá földesúri kizsákmányolás alól, hanem a nemzeti elnyomás alól is. Miután a munkásosztály hatalomra jutott, *a nemzeti gyűlölködés helyébe a szocializmus építésének közös ügye lép.* Az évszázadokon át táplált bizalmatlanságot a kölcsönös bizalom, az ellenségeskedést a baráti kapcsolatok erősödése váltja fel. A párt és a kormány ezeket az elveket, népünk legalapvetőbb érdekeit, a szocializmus építését, a béke megvédését tartja szem előtt, amikor kijelenti, hogy a határkérdést *lezárt* kérdésnek tekinti.

A szocialista társadalom fejlődésében a határok elvesztik korábbi jelentőségüket és szerepüket. A szocialista világrendszerben *a kommunizmus győzelmével megszűnnek a politikai országhatárok.* A szocialista tábor ország-

gai között kialakult új kapcsolatok *ezt a fejlődést készítik elő.* Ennek érdekében is arra törekszünk, hogy egyre szorosabbra fűzzük kapcsolatainkat és mindjobban elmélyítsük együttműködésünket a testvéri szocialista országokkal. Az egységes szocialista világrendszer erősítésének útján „egymás után lebontjuk azokat a gazdasági korlátokat, amelyek országainkat a kapitalizmusban elválasztották. Megerősödik a világszocializmus közös gazdasági bázisa, amely végül is tárgytalanná teszi a határok kérdését."[1]

III. A SZOCIALISTA HAZAFISÁGRÓL

a) Szocialista hazafiság — proletár nemzetköziség

1. A burzsoázia elárulja a nemzeti függetlenség ügyét, amikor osztályérdekei szembekerülnek a nemzeti függetlenség érdekeivel. Amikor egy kapitalista országban a tőkésosztály hatalmának megtartása, a munkásosztály, a dolgozó tömegek felszabadulási küzdelmének elfojtása csak a nemzetközi imperializmus segítségével lehetséges, az imperialista burzsoázia egyik állandó tendenciája, hogy áruba bocsátja a nemzeti függetlenséget, eldobja a nemzeti szabadság zászlaját. Az imperialista országok burzsoáziájának másik tendenciája, hogy gyarmatok szerzésére, a gyengébb kapitalista országok feletti uralomra törekszik.

A munkásosztály akkor sem közömbös a haza sorsa

[1] *Hruscsov:* A békés egymás mellett élésért. Beszédek és írások. (1959 január—december.) Kossuth Könyvkiadó 1960. 119. old.

iránt, amikor a burzsoázia van hatalmon. A munkásosztály már a kapitalizmus idején a társadalmi fejlődés vezető erejévé, a nemzet többségének hivatott képviselőjévé válik. A munkásosztály forradalmi pártjának politikája a tudományos kommunizmus álláspontjáról ad választ az össznemzeti problémákra. A proletariátus forradalmi osztályharca s ennek eredménye: a kapitalizmus likvidálása, a szocializmus, a kommunizmus felépítése ad megoldást a nemzeti élet kérdéseire, hozza meg minden nemzet történetének nagy fordulatát.

A felszabadult munkásosztály szocialista hazafisága nem valami misztikus „nemzeti lélekből" ered. A szocialista hazafiság *a nép és a szülőföld igaz szeretete*, harc *a munkásosztály és az egész dolgozó nép társadalmi felszabadításáért és mindenfajta elnyomás megszüntetéséért, a proletárdiktatúra megteremtésével a szocializmus felépítéséért, a kommunizmus teljes győzelemre viteléért.* A haza a dolgozó nép hazájává válik, a burzsoá nemzetet szocialista nemzet váltja fel. A hazaszeretet új tartalommal telik meg: a szocialista építés tevékeny támogatásával. A szocialista hazafiság alapeszméje, hogy korunkban *a tartós nemzeti felemelkedés útja: a szocializmus.* Éppen ezért a szocialista hazafiság harcos védelmezője a néphatalomnak, a szocialista termelési viszonyoknak; a szocializmust támogató hazafias erők összefogását és a burzsoá ellenforradalom elleni küzdelmet hirdeti és valósítja meg az országon belül, a szocializmus és a béke erőinek összefogását és az imperializmus elleni küzdelmet nemzetközi téren.

A szocialistává fejlődő nemzet vezetője, a nemzeti felemelkedés motorja a munkásosztály forradalmi pártja. A magyar munkásosztály és forradalmi élcsapata ezt a vezető szerepet nehéz és áldozatos harcokban vívta ki.

A párt a Horthy-fasizmus éveiben, az illegalitás és az emigráció nehéz körülményei között, az ellenforradalmi rendszerrel folytatott küzdelemben dolgozta ki azt a programot, amelyet a felszabadulás utáni esztendők munkája váltott valóra. E program a magát „nemzetinek" hirdető — valójában nemzetvesztő — nagykapitalista-földbirtokos uralommal szemben a demokratikus és nemzeti újjászületés útját jelölte ki, mely szükségképpen és tudatosan a szocialista átalakuláshoz vezet. A kommunisták pártja volt az a politikai erő, amely tudta és hirdette: *„Lesz magyar újjászületés!"* — és megvilágította a magyar újjászületés *útját* is. A kommunisták pártja volt az a politikai erő, amelynek alkotó programja volt a nemzeti újjászületésre, s mert és tudott a tömegekre támaszkodni, hogy megvalósítsa ezt a programot — a „föld, kenyér, szabadság" politikáját. A kommunisták pártja — számítva a Szovjetunió segítségére — a magyar nép erejére alapozta az újjáépítést, s elutasította a hírhedt Marshall-tervet, mely a tőkés rendszer védelmének és a függetlenség aláásásának terve volt. A kommunisták pártjának volt bátorsága és ereje ahhoz, hogy kezdeményezze és vezesse a nagybirtokrendszer felszámolását, a demokratikus földreformot, majd pedig győzelmesen megvívja a harcot a tőkés kizsákmányolás védelmezőivel, megvalósítsa a dolgozó parasztsággal szövetséges munkásosztály hatalmát, a proletárdiktatúrát.

2. A szocialista hazafiság: a munkásosztály, a dolgozó nép érdekeinek szolgálata. A szocializmus építése nemzeti keretek között megy végbe, és a szocializmust építő országok nemzeti felemelkedését eredményezi. A szocializmust építő országokban végbemenő társadalmi folyamatok tartalma azonban közös, közösek törvényszerűségei is. Az egyes szocialista országok — közöttük népi

demokráciánk — előrehaladása attól függ, hogy ezeket az általános törvényszerűségeket mennyire tudjuk felismerni és alkalmazni a nemzeti fejlődés sajátos problémáira.

A marxisták elvetik azokat a nacionalista kísérleteket, amelyek a nemzeti sajátosságok címén le akarták és akarják téríteni az országot a szocialista forradalom útjáról. Ugyanakkor azt tartják, hogy a marxizmus—leninizmus általános alapelveit, a szocialista forradalom és a szocialista építés általános törvényszerűségét alkotóan kell alkalmaznunk országunk konkrét viszonyainak megfelelően, figyelembe véve a nemzeti sajátosságokat is.

3. A proletariátus osztályharca, a szocializmus felépítése nemzeti és egyben nemzetközi ügy.

A szocializmus és az imperialista kapitalizmus közti világtörténelmi mérkőzés korunk osztályharcainak tengelye. A szocializmus nemzetközi pozícióinak erősödése a nemzeti keretek közt folyó szocialista építés feltétele és eszköze.

A munkás nemzetköziség azon alapszik, hogy a kapitalizmus elleni harcban valamennyi ország proletariátusának közösek az érdekei és kölcsönösen támogatják egymást a dolgozók felszabadításáért vívott harcban. Az imperializmus elleni nemzetközi küzdelemben találkozik és összekapcsolódik a szocialista tábor dolgozóinak építő tevékenysége, a tőkésországok munkásosztályának antikapitalista és demokratikus küzdelme, a gyarmati és függő országok népeinek antiimperialista, nemzeti felszabadító harca. „... a munka érdekei azt követelik, hogy a különböző országok, a különböző nemzetek dolgozói a legteljesebb bizalommal legyenek egymás iránt és a legszorosabb szövetségben forrjanak össze. A földbirtokosok és kapitalisták, a burzsoázia hívei megbontani

igyekeznek a munkások egységét, szítani igyekeznek a nemzeti viszályt és ellenségeskedést, hogy gyöngítsék a munkásokat, hogy erősítsék a tőke hatalmát.

A tőke nemzetközi erő. Hogy legyőzzük, ahhoz a munkások nemzetközi szövetsége, nemzetközi testvérisége szükséges."[1]

A dolgozók nemzetközi összefogása érdekében egyik legfontosabb feladatunk a nemzetek közötti bizalmatlanság, az elzárkózás, a nemzeti gőg felszámolása, az ellenük folytatott harc. A nemzetek közötti bizalmatlanság a kapitalista-földesúri világ öröksége, amelyet az évszázados földbirtokosi és kapitalista elnyomás, a magántulajdon miatt keletkezett ellenségeskedés, a tőkésországok közötti állandó viszály hagyott ránk örökül. Felszámolása bonyolult feladat, amely türelmet és elővigyázatosságot követel. Jelenleg, amikor hazánkban és a többi szocialista országban megszűnt a kizsákmányolás, a dolgozók mindenféle elnyomása — a nemzeti elnyomás is —, az a kötelességünk, hogy mindenekelőtt saját népünk előítéletei, a nálunk jelentkező nacionalizmus ellen harcoljunk.

4. A proletár nemzetköziség és a nacionalizmus közötti vízválasztó korunkban: az országon belül — a hatalomhoz való állásfoglalás, válasz a „burzsoá diktatúra vagy proletárdiktatúra" kérdésére, a nemzetközi küzdőtéren — a szocialista tábor egységének kérdésében vallott állásfoglalás. Az imperializmus támadásai a szocialista tábor egysége ellen koncentrálódnak. A jelenkori revizionizmus az imperializmus e hadjáratában vállal szerepet, ideológiai és politikai tevékenysége a szocialista tábor bomlasztására irányul.

[1] *Lenin* Művei. 30. köt. Szikra 1953. 288—89. old

Mar Lenin figyelmeztetett arra, hogy a proletár internacionalizmus olyan értelmezése, amely a nemzetköziséget csupán az egyenjogúságra akarja korlátozni, valójában nacionalizmus, mert a munkás nemzetköziség lényegét oli ki a forradalmi proletarmozgalom eszmejének és cselekvésének nemzetközi egységét A mai revizionizmus rágalmazza a szocialista országok egységének gondolatát és valósagat, a szocialista országok kapcsolatait az egyuttelésre szeretné korlátozni, s ami az egymás mellett elésen túlmegy, azt „tombpolitikanak", „hegemonizmusnak" nyilvanitja „A szocialista országok kolcsonos viszonyukat a teljes egyenjogúság, a teruleti sérthetetlenség, az állami fuggetlenség és a szuverenitás tiszteletben tartásanak és az egymás belugyeibe való be nem avatkozásnak az elveire epitik Ezek fontos elvek, de nem merítik ki a szocialista országok kozotti kapcsolatok egész lenyeget A szocialista országok kolcsonos viszonyának elszakíthatatlan részét alkotja a kolcsonos testvéri segítés E kolcsonos segitésben hatékonyan megvalósulnak a szocialista internacionalizmus elvei"[1] — mondja a szocialista országok kommunista és munkáspártjainak moszkvai nyilatkozata A szocialista államokat osszefűzi a szocializmus kozos útja, tarsadalmi, gazdasági rendszeruk kozos lényege, államhatalmuk kozos osztálytartalma, céljaik és érdekeik kozossége a szocializmus, a kommunizmus gyozelméért vívott harcban és a kozos marxista—leninista ideológia A szocialista országok egysége, mely magában foglalja a politikai, gazdasági, kulturális es katonai osszefogást, minden szocia-

[1] Társadalmi Szemle, 1957 november—december 134—35 old.

lista ország gyors fejlődésének, a függetlenség védelmének legfőbb biztosítéka.

A szocialista népek családjában *a Szovjetunió az első és legerősebb szocialista hatalom,* amely a legtöbb tapasztalatot szerezte a szocializmus építésében és a legtovább jutott a kommunizmus felé vivő úton, a legtöbbet segített és segít ma is a többi szocialista országnak és a kapitalista országok dolgozóinak a békéért és a szocializmusért vívott küzdelemben. A Szovjetunió a szocialista tábor centruma, példája felbecsülhetetlen értékű segítséget jelent a szocializmust építő országoknak.

A Szovjetunió szabadította fel Közép- és Délkelet-Európa népeit — köztük a magyar népet is — a fasiszta rabságból. A Szovjetunió politikai, katonai, anyagi és erkölcsi segítsége, melyet az 1956 októberi ellenforradalmi lázadás leverése idején nyújtott, a proletár internacionalizmus megnyilatkozása volt. Ezzel a magyar nép szocialista építő munkáját, nemzeti függetlenségét óvta.

A szocialista tábor egységének védelme és fejlesztése, a baráti kapcsolatok ápolása a Szovjetunióval: a proletár nemzetköziség, a szocialista hazafiság elsődleges követelménye.

A szocialista tábor országai a Szovjetunió mellett mind nagyobb mértékben hasznosítják valamennyi szocialista ország tapasztalatait, amit a szocializmus felépítéséért folyó harcban szereztek. A szocialista tábor minden országa hozzájárul a maga eredményeivel, harci tapasztalataival, gazdasági, tudományos, műszaki, kulturális vívmányaival az egész szocialista világrendszer fejlődéséhez.

b) A népi-nemzeti egység a proletárdiktatúrában

1. A magyar dolgozó nép egysége állandóan erősödik. *Ebben az egységben, melyet a Kommunista Párt vezet, összefog a magyar munkásosztály, a dolgozó parasztság, az értelmiség, a városi kispolgárság, összefog a magyar nép, a munkásosztállyal az élen.* E nemzeti egység alapja a munkás-paraszt szövetség. E népi összefogás célja a szocializmus építése, a Magyar Népköztársaság és a szocialista tábor országai közötti szoros barátság, a szocialista országok és a világ haladó erőinek közös erőfeszítése a béke megvédésére.

A nemzeti egység történelmileg változó tartalma és szerepe az osztályharcok alakulásának függvénye. A feudalizmus elleni harcban létrejött nemzeti egységben — amely a polgári forradalmak időszakában a burzsoázia vezetésével alakult ki —, az antifeudális (és nemzeti) mozzanatok mögött háttérben maradtak a burzsoázia és a proletariátus között akkor még kifejletlen ellentmondások. Az ilyen antifeudális burzsoá nemzeti egység progresszív szerepet játszott a hűbéri uralom felszámolásában. A burzsoázia hatalomra jutása után, a kapitalizmus kifejlődésével párhuzamosan, amikor világosan kirajzolódott a kapitalizmus osztályszerkezete és kibontakozott a proletariátus osztályharca, a burzsoá nemzeti egység bomlásnak indult. A polgári nemzeti egység bomlása, a burzsoázia és a proletariátus közötti osztályharc előtérbe nyomulása haladó és szükségszerű folyamat. Ebben a folyamatban a munkásosztály a forradalmi szocializmus segítségével politikailag és szellemileg felszabadul a burzsoázia befolyása alól. Tudatára ébred annak, hogy érdekei antagonisztikusan ellentétesek a tőkésosztály érdekeivel. A burzsoá nemzeti egység felbomlásá-

val megindul a burzsoázia és a proletariátus harca a középrétegekért — különösen a parasztságért —, kifejlődik a munkásosztály és a dolgozó osztályok szövetsége.

2. A nemzeti összefogás konkrét tartalmát, terjedelmét, ellentmondásait a konkrét történelmi feltételek, az osztályviszonyok határozzák meg. Az egység a különböző osztályok érdekközösségére épül, bizonyos konkrét társadalmi (nemzeti) célok kivívása érdekében. Az antifasiszta nemzeti összefogás politikájának bázisa a munkásosztály, a dolgozó parasztság, az értelmiség és a kispolgárság volt, és részt vettek benne bizonyos polgári körök is. 1945 előtt hazánkban az antifasiszta nemzeti összefogás tartalma: az ország felszabadítása a német fasiszta hordák elnyomása alól, a nemzeti függetlenség, a demokratikus szabadságjogok kivívása, a nemzeti erők összefogása, hogy az országot kiemeljék abból a szakadékból, amelybe az uralkodó osztályok a második világháborúban taszították. Az ország felszabadulása nyomán kibontakozott és a munkásosztály vezetésével győzött a földreformért vívott küzdelem. A feudalizmus maradványainak felszámolása után fokozódott a munkásosztály harca a tőke ellen. A nemzeti összefogás osztálytartalma módosult, az egységen belül kiéleződött a harc a népi demokratikus fejlődés ellenségeivel szemben. A proletárdiktatúra kivívása során a népellenes erők elleni küzdelemben megerősödött a munkásosztály és a dolgozó osztályok szövetsége, és új, szocialista tartalmú népi-nemzeti egység alakul ki.

3. A proletárdiktatúra kivívásával az osztályharc nem szűnik meg, a proletárdiktatúra az osztályharc folytatása változott körülmények között és változó eszközökkel. Ugyanakkor azonban a proletárdiktatúra, a szocialista

forradalom az új, szocialista népi-nemzeti egység kialakulásának folyamata is. A burzsoázia vezette, a kapitalista társadalom keretei között alakuló különböző tartalmú nemzeti összefogást a benne rejlő antagonisztikus ellentmondások előtérbe nyomulása szétzúzza, összetöri. A proletárdiktatúra időszakában kialakuló, megerősödő és alapjában szocialista tartalmú, a szocializmus győzelmét szolgáló nemzeti egységre az a jellemző, hogy a benne rejlő ellentmondások a szocialista forradalom folyamatában oldódnak meg.

A szocializmust szolgáló népi-nemzeti egység egyik fontos politikai formája hazánkban ma a Hazafias Népfront, amely a munkásosztály, az MSZMP vezetésével elősegíti azoknak a hazafiaknak az összefogását, akik részt akarnak venni a népi demokrácia építésében. A Hazafias Népfront a kommunisták és a pártonkívüliek szövetségét testesíti meg. Ennek az együttműködésnek a platformja a népi demokratikus rend elfogadása és fejlesztése, a szocialista építés támogatása, a munkásosztály és pártja vezető szerepének elfogadása, a nemzeti függetlenség védelme az imperializmussal szemben.

c) A nemzeti hagyományok és a társadalom szocialista átalakítása

1. A burzsoá nacionalizmus a nemzeti egység hamis, az osztályharcot leplező értelmezését visszavetíti a múltba is, és a nemzeti történelem meghamisításával igyekszik szellemi fegyvert kovácsolni a nacionalista gondolkodásmód támogatására és erősítésére. Nemzeti múltunk, hagyományainak értékelésében a burzsoá nacionalizmus elködösíti az osztálytartalmat, megpróbálja egyrészt össze-

békíteni a haladó és a reakciós tendenciákat, másrészt haladónak, nemzetinek tünteti fel azt is, ami reakciós.

Haladó nemzeti hagyományaink közül elsősorban azokat becsüljük, amelyek korukban a haladó törekvések legkövetkezetesebb kifejezői voltak, legerőteljesebben képviselték a magyar nép harcát a társadalmi reakcióval szemben. Ilyen haladó hagyományaink: a dolgozó osztályok forradalmi megmozdulásai, a társadalmi haladás és felvilágosodás nagy magyar harcosainak tevékenysége, a magyar nép szabadságharcai az idegen elnyomás ellen, és mindezeknek a tükröződése nemzeti kultúránkban és irodalmunkban.

Természetesen nem engedhetjük át a haladás ellenségeinek, a burzsoá nacionalistáknak azokat a haladó hagyományokat sem, amelyek a nemzet többségének alapvető érdekeit, a társadalmi haladást kevésbé következetesen, kevésbé átfogóan képviselték, és amelyek haladó tartalmúak ugyan, de belső ellentmondásoktól terhesek. A forradalmárok tradíciója mellett a kommunisták megbecsülik és ápolják azoknak a reformereknek a hagyatékát is, akik a társadalmi-nemzeti előrehaladás érdekében hirdettek reformprogramot, szemben azokkal, akik a túlhaladott, reakciós rend védelmében, a forradalom ellen hirdettek reformokat. Ugyanakkor a kommunisták nem mondanak le e hagyományok gyengeségeinek, következetlenségeinek elvi bírálatáról. A hagyományok ápolása nem jelentheti a múlt idealizálását. A hagyományok ápolása marxista—leninista elemzésüket igényli, ez teszi lehetővé, hogy megkülönböztessük az előremutatót, az értékest a tévelygéstől, a megalkuvástól, a haladó mozzanatokat a reakciós tendenciáktól. A múlt elemzésének tudományos alapja a marxizmus, amelynek

történeti szemléletétol távol áll a szubjektivizmus, a hamis aktualizálás.

2. Kulonosen fontos, hogy halado nemzeti hagyományaink kozott elso helyre allítsuk *a magyar munkásosztály és a magyar munkásmozgalom forradalmi tradícióit.* A munkasosztály történelmi fellepése ota a nemzeti felemelkedés irányat, a nemzeti fejlodést akadályozó nagy problémák megoldásának útjat ennek az osztálynak a forradalmi harca jelentette. E forradalmi harc egyenes folytatása a megelozo korszakok haladó nemzeti hagyomanyainak A nemzeti hagyományok ápolásának az a gyakorlata, amely hallgatólagosan kizárja haladó nemzeti hagyomanyaink kozul a munkásosztály harcát és a haladó nemzeti hagyományokat lényegében a polgári forradalmak korának nemzeti mozgalmara korlátozza, meghamisítja a történelmet. A magyar munkasosztály forradalmi tradicioi a *legértékesebb* haladó nemzeti hagyomanyaink, melyek a *legkovetkezetesebben* képviselik a társadalmi haladást, a nemzeti felemelkedést

Az antifasiszta harcban a párt hirdette és bizonyította: a kommunisták és csak a kommunisták az 1848-as forradalom és szabadságharc demokratikus és nemzeti hagyományainak orokosei, s a népi demokratikus átalakulas hivatott befejezni 1848 félbemaradt és a reakció altal megtagadott művét. Az 1848-as tradíció elotérbe allítása azonban hosszabb ideig nem párosult 1919 hagyományainak kelló hirdetésével és védelmével. A Tanácskoztársaság emlékének elhomályosodása gyengítette a munkásosztály, a Kommunista Párt vezető szerepének tudatát az antifasiszta harcban, a népi demokratikus rend gyozelméért vivott kuzdelemben

3. A marxisták Lenin tanításának szellemében a *múlt* tanulmányozásából a *jelen* tennivalóira kovetkeztetnek.

A haladó nemzeti hagyományok ápolásának célja és értelme nem csupán történelmi igazságszolgáltatás, hanem elsősorban a társadalmi haladásért vívott jelenkori harc előzményeinek feltárása, annak bemutatása, hogy szocializmust építő munkánk annak a harcnak a folytatása és beteljesedése, amelyet a magyar nép legjobbjai a múltban vívtak. A haladó hagyományokat magunkénak valljuk, s egyben túl is haladunk rajtuk, a múlt harcaiból leszűrve a tanulságokat, erőnket a szocializmus építésére fordítjuk.

IV. A NACIONALIZMUS ELLENI HARC FELADATAI

1. A Magyar Szocialista Munkáspárt a munkásosztály és a dolgozó nép érdekeit s ezért az igazi nemzeti érdekeket fejezte ki, amikor szembeszállt az ellenforradalmi nacionalista hangulattal, hirdette és politikai cselekvésében érvényesítette a proletár nemzetköziség, a szovjet—magyar barátság eszméit, elutasította a „nemzeti kommunizmus" felfogását és a marxizmus—leninizmus tanításaira, e tanítások alkalmazására építette politikáját. A párt tevékenységének hatására jelentős tömegek szabadultak meg az ellenforradalom előtt és alatt felszított nacionalista hangulattól. A nacionalizmus közvetlen és nyílt, legális politikai-ideológiai terjesztésének lehetősége az ellenforradalmi hullám visszaszorításával párhuzamosan szűkül. A nacionalizmus többé-kevésbé kiszorul a legális politikai fórumokról, de közvetett és burkolt formában újra meg újra feltűnik egyes „társadalomtudományi", kritikai, esztétikai, szépirodalmi stb. írásművekben és más megnyilatkozásokban. A nacionalizmus *él és hat:* mérgező anyagai ébren tartják az ellenforradalmi erők reményeit, behatolnak az ifjúságba, egyes

dolgozó emberek tudatába. Ideológiai életünkben háttérbe szorultak, de helyenként még hatnak a különböző nacionalista jellegű politikai-ideológiai csoportosulások: a „nemzeti kommunizmus", a „harmadik út" hívei stb.

A szocialista világrendszer és az imperializmus harcából, a magyar osztályharcok sajátosságaiból egyaránt szükségszerűen következik, hogy a jelenlegi időszakban a nacionalizmus *a fő ellenség* a politikai eszmék, az ideológia frontján. A burzsoá ideológia kritikája nem szorítkozhat a nacionalizmus elleni harcra, de hiba volna szem elől téveszteni, hogy *a magyar reakció minden politikai-ideológiai „eszméje" és jelszava, a nemzetközi imperializmus minden egységbontó kísérlete a nacionalizmussal áll vagy bukik*, a magyar népi demokráciában *minden* ellenforradalmi, revizionista törekvés a nacionalizmus érveivel jelentkezik.

A Magyar Szocialista Munkáspárt a helyes marxista—leninista politika kidolgozását és megvalósítását tekinti az eszmei harc, s így a nacionalizmus elleni harc legfontosabb feltételének is. A nacionalizmus elleni harc bonyolult küzdelem, melynek azt kell elősegíteni, hogy az internacionalizmus, a népek testvériségének eszméje és a nemzeti érzés, az ország szocialista felvirágzásának nagy erőforrása egymástól elválaszthatatlanul, egységbe forrva fejlődjön. A nacionalizmus elleni harcban az elvi következetességet, az ellenforradalmi, revizionista, nacionalista demagógia kíméletlen leleplezését össze kell kapcsolni a tömegek közötti türelmes felvilágosító munkával. Nemcsak a nacionalizmus nyílt formái ellen kell harcolnunk, hanem a nacionalizmus burkoltabb megnyilvánulásai ellen is. Bírálnunk kell a nacionalizmus egyes maradványait azoknál is, akikkel sok más kérdésben egyetértünk és együttműködünk.

2. *A nacionalizmus elleni küzdelem: politikai harc a proletárdiktatúra védelméért és fejlesztéséért, a szocialista tábor egységéért.* A szocialista építőmunka egészét átható, politikánk lényegét, minden vonatkozását érintő harci feladat ez, amely magában foglalja a szocialista tábor erősítésének és fejlesztésének bel- és külpolitikai tennivalóit, a nemzetközi szocialista munkamegosztásban való tevékeny részvételt, a nacionalista jelszavak hatásos leleplezését, a hazafias erők egyesítését a szocializmus platformján.

A nacionalizmus elleni küzdelem: ideológiai harc a marxizmusért. A nacionalizmus bírálata a marxista világnézet terjesztését, a magyar történelem marxista feldolgozását, a revizionista, „harmadik utas" és más nacionalista, konzervatív irányzatok kritikáját jelenti; a tudományos kommunizmus eszméinek olyan propagandáját igényli, amely a proletár internacionalizmus és a szocialista hazafiság gondolatát az emberek cselekedeteinek belső politikai-világnézeti és erkölcsi indítékává teszi.

A nacionalizmus elleni harcot az ideológiai élet minden területén, az ideológiai munka minden eszközével folytatnunk kell. Ennek a harcnak első vonalában a *társadalomtudományoknak,* mindenekelőtt a marxista filozófiának, történettudománynak, irodalomtörténetnek kell haladniuk. Éppen ezért ezekben a tudományágakban különösen fontos, hogy felszámoljuk a nacionalista gondolkodás minden maradványát.

A nacionalizmus elleni küzdelem egyik legfontosabb területe *az ifjúság nevelése.* Az iskolák, az ifjúsági szervezetek nevelő munkájában előtérbe kell állítani a nacionalizmus elleni küzdelmet. Ennek feltétele, hogy a nacionalizmus hatását megszüntessük *a pedagógusok*

között, pedagógiai tudományunkat és gyakorlatunkat megtisztítsuk a nacionalizmus befolyásától.

Népünk tudatának, gondolkodásának formálásában nagy szerepe van *az irodalomnak és a művészetnek.* Irodalmunk és művészetünk egyik legfontosabb teendője népünk nevelése a szocialista hazafiság és a munkás nemzetköziség szellemében.

A szocialista hazafiság és a munkás nemzetköziség eszméjének terjesztésére fel kell használni minden olyan eszközt, amely befolyásolja a közvélemény alakulását: a sajtót, a rádiót, a televíziót, a politikai és kulturális felvilágosítás különféle formáit.

3. A nacionalizmus elleni harcban népünk *történelmi tapasztalataira* támaszkodunk. A nacionalizmus az elmúlt száz évben csak pusztulást és katasztrófát hozott a népnek. A nemzeti fejlődés égető problémáira a munkásosztály adott helyes választ, s a marxizmus—leninizmus mutatta meg a nemzeti felemelkedés útját.

A történelem bebizonyította, hogy a kommunistáknak volt igazuk, amikor szembeszálltak a nacionalizmussal és az internacionalizmus álláspontjára helyezkedtek. A „nemzetellenesnek" nevezett kommunistak ott voltak mindenütt, ahol harcolni kellett a nemzet igazi érdekeiért a kizsákmányolás, a fasizmus és a háború ellen. Igaz hazafiként cselekedtek, mikor a romba döntött ország gyors újjáélesztésére mozgósították a népet, mikor felosztották a földesúri földet, a munkásosztály kezébe adták a gyárakat, s hazánkat fejlett, erős, kulturált országgá tették. A nemzet igazi érdekeit képviselték, amikor 1956-ban szembeszálltak a múlt kísérteteit feltámasztó ellenforradalommal, eltaposták a háború parazsát és megvédték a nép hatalmát.

A nacionalizmus csak a kizsákmányoló osztályok ha-

talmának visszaállítását, a nemzeti függetlenség elvesztését, az új háború veszélyét hozhatja a magyar népnek. A társadalmi fejlődés egyetlen járható útját a szocialista hazafiság és a proletár nemzetköziség eszméje világítja be.

Megjelent: „Társadalmi Szemle",
1959 augusztus—szeptember.;
Kossuth Könyvkiadó 1959.

A FILOZÓFIA LENINI PÁRTOSSÁGÁÉRT

Az MSZMP Központi Bizottsága filozófiai munkaközösségének tézisei a filozófiai front helyzetéről és feladatairól

A nemzetközi osztályharc és a szocializmus hazai építése azt kívánja, hogy a marxista filozófia hatékonyan segítse a párt politikájának tudományos megalapozását, a tudat szocialista átformálását, a polgári-kispolgári ideológia elleni harcot, a tudomány fejlődését. Az MSZMP VII. kongresszusa azt a nagy feladatot állította a filozófusok elé, hogy — a társadalomtudományok más művelőivel karöltve — a „polgári és kispolgári áramlatok elleni harcban védelmezzék, alkalmazzák és fejlesszék a marxizmust, elemezzék és általánosítsák legújabbkori fejlődésünket, szocialista építésünk tapasztalatait”[1].

I

A marxista—leninista elmélet és ezen belül a filozófia mai fejlődésének főbb irányait hazánkban alapvetően három tényező határozza meg:

Először: a két társadalmi rendszer világméretű küz-

[1] Az MSZMP VII. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó 1960. 586. old.

delme és az ezzel kapcsolatos ideológiai harc. A kapitalizmus és a szocializmus közötti nemzetközi küzdelemben, különösen annak jelenlegi szakaszán, nagy szerephez jut és kiéleződik a marxista világnézet és az imperializmus reakciós ideológiai áramlatai közötti harc. A két rendszer békés egymás mellett élése nem az ideológiai küzdelem megszűnése; ellenkezőleg, a két rendszer békés egymás mellett élésének politikája fokozott harckészséget, eszmei szilárdságot és elvhűséget követel. Az imperializmus ideológusai minden erőfeszítésük összpontosításával támadják, meghamisítják és ócsárolják világnézetünket, a dialektikus és történelmi materializmust. Ennek az ideológiai hadjáratnak egy része a szociáldemokrata reformizmus nyílt szakítása a marxizmussal és a modern revizionizmus fellépése is.

Másodszor: a hazánkban végbemenő történelmi változások, társadalmunk fejlődése. Társadalmunk jelenleg a forradalmi átmenet korszakában él, a szocializmus alapjainak lerakásával a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet befejezéséhez közeledik. Ezzel azonban a fejlődés nem áll meg: a győztes szocializmus teljes kibontakozása megteremti a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet feltételeit. A marxista filozófusok nem passzív szemlélői és vizsgálói, hanem aktív résztvevői és harcosai ennek a forradalmi átalakulásnak.

Harmadszor: a tudomány és a technika fejlődése. Az emberi megismerés egyre mélyebbre hatol a természet, a társadalom és az emberi gondolkodás törvényszerűségeinek feltárásában, és az ember egyre inkább megvalósítja uralmát a természet erői felett. A tudomány szocialista fejlődésének feltétele, hogy a tudományokat, a tudósokat az egyetlen helyes, tudományos világnézet és módszer — a dialektikus és történelmi materializmus —

hassa át. A marxista filozófia viszont csak akkor tud összeforrni a szaktudományokkal, ha művelői szakadatlanul tanulmányozzák a tudományok és a technika fejlődését és megoldják e fejlődés világnézeti-módszertani problémáit.

Felkészült-e a *hazai filozófiatudomány* ezekre a feladatokra? Pártunk már az illegalitásban is rendelkezett olyan teoretikusokkal, akik a párt politikai és ideológiai harcához kapcsolódva foglalkoztak a marxista—leninista filozófia egyes kérdéseivel, megvédték és terjesztették a marxista—leninista filozófia eszméit, s harcoltak az ellenséges burzsoá és revizionista irányzatok ellen (Rudas László, Révai József, Fogarasi Béla, Molnár Erik, Sándor Pál). A magyar marxista filozófusok munkássága a felszabadulás utáni években is szorosan összekapcsolódott a párt ideológiai harcaival, a nacionalizmus, a klerikalizmus, a szociáldemokratizmus, a polgári filozófia különböző divatos irányzatai elleni küzdelemmel. Noha ezt, a marxista filozófiához méltó tradíciót az ötvenes évek elejétől nem követte megfelelő folytatás — pedig a fejlődés akkor a filozófia általános fellendülését követelte volna meg, a hazai filozófia ekkor is ért el eredményeket. Ki kell emelni Rudas László elvtárs („Materialista világnézet", „Elmélet és gyakorlat", „Dialektikus materializmus és kommunizmus") és Fogarasi Béla elvtárs („Logika": A „fizikai" idealizmus bírálata) értékes tudományos műveit. Ha nem is a fejlődés által támasztott követelményeknek megfelelő mértékben, de folytatódott az ellenséges ideológiák bírálata is, a magyarországi ideológiai harcok marxista elemzése és a magyar filozófiatörténet felderítése.

Filozófiai életünkben hosszú éveken át súlyos károkat okozott a *filozófiai revizionizmus*, amiben döntő szerepe

volt Lukács Györgynek, a nemzetközi filozófiai revizionizmus egyik legbefolyásosabb képviselőjének. Lukács György revizionizmusa: antimarxista nézetek összefüggő rendszere. Ha voltak is bizonyos részeredményei az esztétikában és az irodalomtörténet-írásban, egész munkásságát ez a revizionista felfogás hatotta át. Lukács revizionista koncepciójának lényege: az osztályharc marxi—lenini elvének megtagadása, a proletárforradalom marxi—lenini programjával szemben az általános demokratizmus programja, aminek a filozófiában megfelel a dialektikus materializmust idealista módon eltorzító tendencia, az esztétikában pedig a szocialista realizmus felcserélése az általános-demokratikus „nagy-realizmus" programjával. A párt már az 1949—51-es vitában jogosan megbírálta Lukács jobboldali nézeteit, főleg politikai, irodalmi és esztétikai kérdésekben. Hiba volt azonban, hogy a vitában megfelelő bírálat nélkül maradtak Lukács revizionista filozófiai nézetei, pedig ezek kritikája elengedhetetlen lett volna ahhoz, hogy munkásságának fő vonalában érvényesülő revizionista nézeteit összefüggő, egységes és rendszeres mivoltukban tárjuk fel és leplezzük le. Ennek elmaradása lehetőséget adott Lukácsnak és tanítványainak arra, hogy revizionista szellemben befolyásolják filozófiai életünket. Ezt a befolyást fejezte ki a párt harcaitól elforduló „objektivizmus", amely a filozófiai kutatásnak valamiféle, a párt harcaitól független, a gyakorlati harcok felett álló „tudományos jelleget" tulajdonított. Jellemző, hogy ez az „objektivizmus" a revizionisták számára kedvező helyzetben aktív pártellenes tevékenységbe ment át.

A revizionizmus nem gyakorolhatott volna olyan hatást a filozófiai életre, ha a vezető filozófusok körében nem kap lábra 1949—56 között, de különösen 1953 után

a Lukács *filozófiai revizionizmusa iránti békülékenység.* Filozófiai munkásságát 1953 után példaként állították az ifjúság elé, támogatták és védelmezték tudománypolitikai elgondolásait.

Lukács politikai magatartása az ellenforradalom alatt végképp lerántotta a leplet egész elméleti koncepciójának revizionista jellegéről. Lukács összefüggő revizionista nézeteinek bírálata a párt útmutatása alapján csak az ellenforradalom után indult meg a „Társadalmi Szemle" (Szigeti József cikkei) és a „Pártélet" (Gedő András cikke) oldalain. Az ellenforradalom szembefordította Lukáccsal azoknak egy részét is, akik korábban őt követték. Szigeti József elvtárs például 1956 előtt a legfontosabb kérdésekben hosszú ideig együtt haladt Lukács Györggyel, az ellenforradalom után azonban szembefordult vele, és azokkal a Lukács-tanítványokkal, akik következetesen végig vitték Lukács revizionizmusát. (Heller Ágnes, Hermann István, Mészáros István stb.) Lukács György politikai, filozófiai és esztétikai felfogásának kritikája része annak az ideológiai küzdelemnek, amelyet a nemzetközi kommunista mozgalom folytatott és folytat ma is a revizionizmus ellen.

A filozófiai revizionizmus iránti békülékenység, majd ingadozás nem szűnt meg egy csapásra az ellenforradalom után sem. Ilyen békülékeny magatartást tanúsítottak — sőt részben még ma is tanúsítanak — olyan elvtársak is, akik a politikai alapkérdésekben a párt mellett álltak és állnak. Ezek az elvtársak elég hosszú ideig nem ismerték fel a filozófiai revizionizmusnak — elsősorban Lukács György munkásságának — antimarxista lényegét. A filozófiai revizionizmus iránti békülékenység, amely több marxista tanszéken kisebb-nagyobb mértékben megmutatkozott, a Filozófiai Intézetben jelentkezett

koncentrált formában, holott ez az intézet különösen 1957-ben, megalapítása körülményei között arra lett volna hivatva, hogy szilárdan és következetesen képviselje e kérdésekben a marxizmust. A Filozófiai Intézet állásfoglalása ebben a kérdésben nem választható el az Intézet akkori igazgatójának, Fogarasi elvtársnak az állásfoglalásától. Fogarasi elvtárs nagy érdeme, hogy mint a Magyar Tudományos Akadémia kommunista alelnöke, az Akadémián és az egyetemen határozott harcot folytatott az ellenforradalmi és reakciós erők ellen. A párt ezt a harcot nagyra becsüli, és elsősorban ennek alapján ítéli meg Fogarasi elvtárs tevékenységét ebben az időszakban. Ugyanakkor nem hallgathatjuk el, hogy Fogarasi elvtárs az ellenforradalom előtt és egy ideig utána is, azt a helytelen nézetet vallotta, hogy a filozófiában minden hiba forrása az oktatás dogmatizmusa és a személyi kultusz volt, viszont a filozófiai kutatás mentes maradt a dogmatizmustól és a revizionizmustól is. Ez a felfogás jó ideig elméletileg és gyakorlatilag is menlevelet jelentett a Lukács-féle filozófiai revizionizmus számára, amellyel Fogarasi Béla utólag maga is szembefordult a Tudományos Akadémia 1958. évi nagygyűlésén tartott előadásában, valamint a „Béke és Szocializmus" című folyóiratban megjelent cikkében.

Filozófiai életünket károsan befolyásolta — és részben még ma is befolyásolja — a *dogmatizmus*. A szektás-dogmatikus felfogás, melynek a szubjektivizmus az elméleti gyökere, összeférhetetlen a marxizmus—leninizmussal; a dogmatizmus iránti békülékenység éppoly idegen a marxizmustól, mint a revizionizmussal kötött kompromisszum. A magyar kommunista mozgalom tapasztalatai — különösen az MDP korábbi vezetésének hibáiból levont következtetések — arról tanúskodnak,

hogy a szektás politika megbontja a párt és a tömegek egységét, csökkenti a marxizmus vonzóerejét, veszélyezteti a szocializmus ügyét. A szektás gyakorlatnak forrása és velejárója az alkotó elméleti munka lebecsülése és visszaszorítása. A konkrét helyzet marxista—leninista elemzésének elmulasztása, elvont tételek mechanikus ismételgetése, a vulgarizálás, a szektás hibák elméleti „igazolása" nem pártosság, hanem a pártosság szubjektivista eltorzítása. A dogmatikus irányzatok hívei nem veszik számba a társadalmi fejlődés változásait, a valóságos helyzet új mozzanatait és követelményeit, a marxizmust úgy kezelik, mint befejezett, lezárt tanítást. Valójában a marxista elmélet, mondta Engels, nem dogma, hanem a cselekvés vezérfonala. „... Ha ezt figyelmen kívül hagyjuk, a marxizmust egyoldalú, torz, holt tanítássá tesszük, kiöljük eleven lelkét, megingatjuk legmélyebb elméleti alapját — a dialektikát, a mindenoldalú és ellentmondásokkal teli történelmi fejlődés tanát; megbontjuk a korszak meghatározott gyakorlati feladataival való kapcsolatát, melyek minden új történelmi fordulatnál megváltozhatnak".[1]

A dogmatikus-szektás szemlélet a filozófiában elválasztotta a pártosságot az objektív igazság kutatásától, alábecsülte és akadályozta az alkotó marxista gondolkodást, megmerevített sémákba próbálta szorítani a marxista—leninista filozófia gazdagságát. A dogmatizmus kifejeződése volt — a többi között — a társadalmi valóság és a természettudományok fejlődéséből adódó problémák filozófiai elemzésének elhanyagolása, a dialektikus materializmus törvényeinek és kategóriáinak, a dialektikus logika kérdéseinek alábecsülése, a filozó-

[1] *Lenin* Művei. 17. köt. Szikra 1955. 23. old.

fiatörténet nihilista kezelése, a mai polgári filozófia és szociológia magas színvonalú marxista bírálatának elmulasztása. A dogmatizmus maradványainak leküzdése a filozófiában részben még előttünk álló feladat.

Ami igaz az ideológiára általában, érvényes a filozófiára is: dogmatikus, szektás pozíciókból nem lehet leküzdeni a revizionizmust. Az 1954-es filozófiai vita kezdeményezői például alapjában helyesen és jogosan követelték az elmélet és a gyakorlat szorosabb kapcsolatát, a filozófia pártosságának következetes érvényrejuttatását, a szocialista építés filozófiai problematikájának kidolgozását, jogosan tették szóvá Lukács filozófiai „objektivizmusát". Fellépésük azonban nem volt mentes dogmatikus hibáktól, s ez alkalmat adott arra, hogy a filozófiai élet akkori vezetői e hibákba belekapaszkodva a jogos bírálatot is visszautasítsák és kritikájuk egészét elvessék.

Az elmúlt három-négy év filozófiai termését (a megjelent könyveket, cikkeket, a megvédett disszertációkat) tekintve, a megelőző időkhöz képest örvendetes fejlődés tapasztalható. (1956 után[1] 14 kandidátusi disszertációt védtek meg, amelyek többek között a szocialista fejlődés filozófiai problémáival, a hazai ideológiai harcok történetével, filozófiatörténettel, a természettudományok filozófiai kérdéseivel, logikával stb. foglalkoztak.) A szocialista tábor és a nemzetközi munkásmozgalom sikerei, az MSZMP következetes, kétfrontos harca, az ellenforradalom ideológiájának eszmei leküzdése általában kedvező légkört teremtettek a filozófiai munkához. Elhárultak azok az objektív akadályok, amelyek korábban gátolták a munkát.

[1] —1959-ig. *(A szerk.)*

Az eddig elért kezdeti eredményekre támaszkodva támogatni és erősíteni kell a filozófiai tudományos munka egészséges tendenciáit. Ilyenek a revizionizmus és a dogmatizmus ellen kibontakozott elméleti harc. Filozófiatudományunk jelenlegi helyzetének fő jellemzője, hogy előretör és győzelmet arat *a lenini pártosság eszméje*, ami egyben a további fejlődésnek is a legfőbb záloga.

II

A filozófia továbbfejlődésének, a feladatok kijelölésének legfontosabb követelménye a pártosság helyes felfogása. Marx és Lenin alapgondolata a dialektikus és történelmi materializmus pártos és tudományos jellegének egysége. A kommunista pártálláspont elfogadása és vállalása, a Kommunista Párt, tehát a munkásosztály, az egész dolgozó nép ügyének tudatos szolgálata: ez az objektív igazság megragadásának feltétele a társadalmi-világnézeti küzdelemben; a szigorú tudományosság, az objektív igazság kutatása viszont a pártosság elsőrendű követelménye. A marxizmus tudomány, és megköveteli, hogy tudományként kezeljék, hangoztatta Engels. Tanulás, tudás, kutatás nélkül nincs tudományosság, pártosság sincs tehát.

A pártosság eszméjének következetes érvényesítése, a szocializmus győzelméért folyó harc ideológiai feladatainak számbavétele lehetővé teszi, hogy kijelöljük a filozófiai tudományos munkában azokat a teendőket, amelyekre a magyar marxista filozófusoknak a jelenlegi helyzetben erejüket összpontosítaniuk kell.

A marxista filozófia pártossága a tematika kérdése is — figyelmünket elsősorban a munkásosztály, a párt har-

cai szempontjából legfontosabb kérdésekre kell irányítani —, de több annál: a filozófia pártossága az a meggyőződés, elhatározás és magatartás, mely a tudományos munka egészét a szocializmus, a kommunizmus győzelméért vívott küzdelem szolgálatába állítja. A filozófia pártosságának marxista—leninista eszméje magában foglalja a dialektikus és történelmi materializmus tisztaságának követelményét, a marxista filozófia alkotó alkalmazását és fejlesztését, a harcosságot, az állandó reagálási készséget korunk problémáira, az antimarxista ideológia megnyilvánulásaira, a magas eszmei-tudományos színvonal igényét. A pártosság érvényesítésének legfőbb mozzanata, hogy *a filozófiai elméleti-tudományos munka kerüljön szoros kapcsolatba a gyakorlattal,* a párt politikájával, a nemzetközi és a hazai ideológiai küzdelmekkel, a tudományok mai fejlődésével.

A legfontosabb, hogy a filozófia a korábbinál hatékonyabban segítse a pártot a szocialista építés elméleti problémáinak megoldásában. Társadalmunk fejlődése, a szocializmus építésének gyakorlata hazánkban megerősíti a marxizmus—leninizmus eszméjének helyességét, érvényességét, és egyben gazdagítja a marxizmus—leninizmus elméletét. Az MSZMP elméleti munkája — népi demokráciánk helyzetének marxista—leninista elemzése, a marxizmus—leninizmus tanításainak alkotó alkalmazása — arra ösztönzi a filozófusokat is, hogy nagyobb figyelmet fordítsanak a szocialista építés filozófiai kérdéseinek feldolgozására. Ez már az elmúlt években elkezdődött a filozófiai tudományos munkában (az ellentmondások problémája, az ösztönösség-kultusz és a szocialista építés tudományos törvényeinek kérdése stb.). Filozófiai tudományunk egyik legfontosabb és legsürgősebb teendője, hogy *a pártosság szellemében folytassa a szocialista építés filo-*

zófiai problémáinak feldolgozását, vizsgálja a dialektikus és történelmi materializmus törvényeinek és kategóriáinak érvényesülését hazánkban a kapitalizmusból a szocializmusba vezető átmenet idején, e tapasztalatok általánosításával bővítse és gyarapítsa e törvények és kategóriák tartalmát. A valóság konkrét összefüggéseinek filozófiai elemzésére van szükség, nem pedig arra, hogy az élet egyes, kiragadott felszíni jelenségeit — példa gyanánt — alárendeljük a legabsztraktabb fogalmaknak, amelyek ily módon sémává merevednek. Különösen azokat a problémákat kell feldolgozni, amelyek a szocialista építés gyakorlatának kulcskérdései: a társadalmi törvények objektivitása és tudatos alkalmazása; a termelőerők és a termelési viszonyok dialektikája a kapitalizmusból a szocializmusba vezető átmenet idején; a szocializmust építő társadalom ellentmondásai; a szocialista állam jellege és társadalmi-gazdasági szerepe; az osztályviszonyok alakulásának törvényei; a két világrendszer ellentétei, a békés egymás mellett élés problémái; a nemzetközi tartalom és nemzeti sajátosságok viszonya; a szocialista erkölcs problémái, melyeknek feldolgozása jelentős egész kulturális forradalmunk s a jövő nemzedék szocialista nevelése szempontjából; a kulturális forradalom és a szocialista tudat fejlődésének törvényszerűségei.

Bár nem tekintjük pusztán a filozófusok feladatának, fontos, hogy a filozófusok is aktívan részt vegyenek a jelen társadalmi és kulturális problémáinak konkrét szociológiai kutatásában.

A harcos filozófiai frontnak feladata az is, hogy *befolyásolja az egész ideológiai és tudományos életet,* élessze és segítse a polgári-kispolgári eszmeáramlatok elleni harcot, kezdeményezze és támogassa a különböző tudományágakban, az irodalmi és művészeti életben ható antimar-

xista felfogások világnézeti-módszertani bírálatát. *Történettudományunk és irodalomtörténetírásunk, közgazdaságtudományunk, az irodalmi és művészeti kritika, neveléstudományunk* sok világnézeti-módszertani kérdés feldolgozását igényli, melyben aktívan részt kell venniük a filozófusoknak is. Ez az aktív és mozgékony szellem a reagálás az ideológiai küzdelmek adta feladatokra: a marxizmusnak elméleti és a párt mai küzdelmeinek gyakorlati követelménye. Természetes, hogy a marxista filozófusok csak akkor segíthetik a jelenkori ideológiai küzdelemben a marxizmus győzelmét, ha a reakciós eszmeáramlatokkal — az anyag alapos ismeretében — a dialektikus és történelmi materializmus konkrét igazságát állítják szembe, a bírálatot az eltorzított, hamisan megválaszolt problémák marxista megoldásával egyesítik.

A jelenlegi ideológiai harcban fel kell használni a korábbi ideológiai küzdelmek eredményeit és tapasztalatait is, tanulmányozni kell ezeknek történetét. A hazai ideológiai küzdelmek történetének filozófiai vizsgálatában születtek már eredmények is (a szellemtörténet, a polgári „radikalizmus" bírálata, a marxista ideológia hazai történetének egyes vonatkozásai), de egészében ezzel a munkával, a Horthy-korszak reakciós világnézetének bírálatával, a marxista filozófia magyarországi történetének kidolgozásával még adós a filozófiatudomány.

Az ideológiai küzdelemben különösen a *nacionalizmus* és a *vallásos világnézet* kritikájában vár sok teendő filozófiai tudományunkra. A nacionalizmus filozófiai kritikájánál fontos szem előtt tartani, hogy a nacionalizmus — amely a jelenlegi időszakban a fő veszedelem az ideológiai harc frontján — nemcsak a nemzeti kérdés reakciós teóriája, hanem a társadalmi fejlődés minden kérdésének megítélésre kiható szemlélet, világnézet és ma-

gatartás. A nacionalista ideológia bírálatában az elmúlt években jelentős előrehaladás történt, a nacionalizmus elleni harcban olyan elméleti dokumentumokkal rendelkezünk, mint a burzsoá nacionalizmusról szóló tézisek, a „népi" ideológia bírálata[1]. A filozófusoknak azonban ebben az eszmei harcban az eddiginél aktívabban kell részt venniük, beható marxista bírálat alá kell venni a nacionalizmus világnézeti mozzanatait, ezek összefüggését a nacionalizmus politikai tartalmával. A magyar nacionalista ideológia összefonódott az imperialista szellemi rothadás nyugatról importált filozófiai-szociológiai termékeivel; a magyar reakciós eszmeáramlatok bírálata provinciális marad ezeknek a filozófiai forrásoknak a kritikája nélkül, mint ahogy az utóbbi sem helyettesítheti a hazai áramlatok bírálatát.

A világnézeti harcban számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy hazánkban a vallás a legelterjedtebb retrográd ideológia. A dialektikus materializmus harcos és következetes ateizmusának szembefordítása a vallásos ideológia régi és új eszméivel: tudományos feladat, amelyet korábban meglehetősen elhanyagoltunk. Különösen fontos a vallás és a tudomány, a vallás és a társadalmi haladás ellentétének magas színvonalú — vulgarizálástól és a vallás megszépítésétől egyaránt mentes — kidolgozása, a valláserkölcs antihumanizmusának leleplezése, a vallásos ideológia új, a változott körülményekhez alkalmazkodó taktikájának leleplezése.

E feladatok kiemelése nem csökkenti, nem szorítja háttérbe a mai imperialista filozófia más áramlatai — a neotomizmus, a neopozitivizmus, a pragmatizmus, a politikai, kulturális és szellemi züllés egzisztencialista

[1] Lásd e kötet 153. és 61. oldalain. *(A szerk.)*

filozófiája, a burzsoá szociológia különböző irányzatai — elleni küzdelem fontosságát, amelyet erőnkhöz képest ugyancsak folytatnunk kell.

A dialektikus materializmusnak saját, a többi tudományágban fel nem oldható tárgya és szerepe van, de nem kutathatja tárgyát, nem töltheti be hivatását, ha csak önmagából és önmagának él. A tudományokkal való alkotó kapcsolat, kölcsönhatás nélkül a filozófiatudomány a rossz absztrakciók és meddő spekulációk hínárjába vész.

Erősíteni kell a marxista filozófia és a természettudomány szövetségét. „A materializmus nem lehet harcos materializmus, ha nem tűzi ki s nem oldja meg rendszeres munkával ezt a feladatot."[1] — mondotta Lenin a természettudományok forradalmi fejlődése folyamán felvetődő filozófiai kérdések megoldásáról. A marxista filozófia és a természettudományok fejlődése arról tanúskodik, hogy a dialektikus materializmus és a természettudományok alkotó kölcsönhatása az utóbbiak fejlődésének lényeges forrása, s egyben fontos eleme a dialektikus materializmus elméleti gazdagodásának is „... komoly filozófiai megalapozottság nélkül semmiféle... materializmus nem állhatja meg a helyét a burzsoá eszmék támadása és a burzsoá világszemlélet visszaállítása ellen folytatott harcban".[2]

A magyar marxista filozófiatudománynak e téren is vannak folytatásra méltó hagyományai: Rudas László majd Fogarasi Béla munkáiban a természettudományba behatolt idealizmus bírálata egybekapcsolódott azzal a törekvéssel, hogy általánosítsák e tudományok eredmé-

[1] *Lenin* Művei. 33. köt. Szikra 1953. 226. old.
[2] Ugyanott, 225. old.

nyeit. Hasznosak voltak Fogarasi elvtárs kezdeményezései a filozófusok és a természettudósok összefogására az idealista filozófia ellen vívott harcban.

Fel kell karolni és terjeszteni kell az egyetemek helyes kezdeményezéseit a filozófusok és a természettudósok alkotó együttműködésére, a filozófusok természettudományi ismereteinek fejlesztésére és a természettudósok filozófiai műveltségének emelésére; ugyanakkor fel kell figyelni arra is, hogy a természettudományok egyetemi oktatásában gyakran helyet kapnak még idealista (különösen pozitivista) felfogások; a marxista filozófusok és a természettudósok közösen szálljanak vitába ezzel az idealizmussal.

A marxista filozófia — elsősorban a Szovjetunióban — jelentős eredményekre jutott a természettudományok filozófiai kérdéseinek megoldásában, a „fizikai" idealizmus, a weismannizmus—morganizmus és más, a természettudományok filozófiai problémáira hamis feleletet adó burzsoá-reakciós áramlat elleni harcban. A magyar marxista filozófusoknak a dialektikus materializmus nemzetközi fejlesztésébe illeszkedő feladata, hogy közreműködjenek a modern természettudomány — különösen a kvantumelmélet, a relativitáselmélet és az „elemi részecskék" fizikája, a biológia és a fiziológia — filozófiai általánosításában. A dialektikus materializmus korszerű művelése és elsajátítása lehetetlen a modern természettudomány lényeges eredményeinek marxista feldolgozása nélkül.

A természet- és társadalomtudományok anyagára, a társadalmi küzdelmek tapasztalataira támaszkodva, a marxista filozófusok nemzetközi tevékenységébe illeszkedve, *munkálkodni kell a dialektikus és a történelmi materializmus törvényeinek és kategóriáinak további*

feldolgozásán. A dialektikus és történelmi materializmus törvényeinek és kategóriáinak kutatása nem másodlagos feladat, de a megoldás csak akkor tudományos értékű, ha e törvények és kategóriák tanulmányozása nem absztrakt spekulációk deduktív láncolata, hanem a társadalmi fejlődésből — elsősorban a hazai társadalmi fejlődésből — és a természettudományok anyagából következő problémák megválaszolása.

Szükség van a filozófiatörténeti kutatásokra is, a filozófiatörténeti kutatásokban azonban el kell kerülni mind az „objektivista", mind pedig a szektás, dogmatikus hibákat. Az „objektivista" felfogás a filozófiatörténetet állítja az egész filozófiai tudomány középpontjába, s a filozófiatörténet problémáit nem a következetes marxizmus—leninizmus álláspontjáról közelíti meg, idealizálja a Marx előtti filozófia történetét. A szektás-dogmatikus felfogás pedig nihilista módon semmibe veszi a Marx előtti filozófia történetét. A marxista filozófia valójában különböző filozófiai tudományágak szervesen egymásba kapcsolódó együttese, melyek között a centrális szerep a dialektikus és történelmi materializmusé. A marxizmus történelmi szemléletéből, a logikai és történeti egységének felismeréséből következik, hogy a dialektikus és történelmi materializmus műveléséhez nélkülözhetetlen a filozófia történetének tanulmányozása, kutatása is. De a marxizmus lényegével, forradalmi szemléletével kerül szembe, aki az egész filozófiai tudományos munkában első helyre a filozófiatörténetet állítja.

A gyakorlat szükségleteit, az aktualitást nem szabad szektásan, szűkkeblűen értelmezni. Az első pillanatra „absztraktnak" tűnő kérdések a világnézeti harcban aktuálisak és elkerülhetetlenek lehetnek. Változatos, színes és széles filozófiai tematikára van szükség, de a meglevő

erőket a nemzetközi kommunista mozgalom, a hazai szocialista építés, a tudományos fejlődés *legfőbb* szükségleteinek megfelelően kell koncentrálni. A filozófiára is vonatkozik Hruscsov elvtárs figyelmeztetése: „Most különösen szükség van a munkában a konkrétságra és a céltudatosságra, a feladat alapos ismeretére. Az általános szólamok, az általános felhívások önmagukban semmit sem érnek."[1]

Ha magától értetődőnek látszik is, a dogmatizmus okozta torzulások után mégis hangoztatni kell, hogy a pártosság eszméje *a megoldott problémákban, magas színvonalú művekben, cikkekben, tanulmányokban, könyvekben* realizálódik, s keveset ér a mégoly aktuális téma felvetése is, ha kidolgozása alacsony színvonalú, sematikus, nem általánosítja a valóság összefüggéseit, ha hiányzik belőle az élméleti bátorság, az alkotó szellem, az offenzív jelleg.

III

A filozófiai munka fontos része: *a marxista—leninista világnézet propagandája,* a filozófusok aktív részvétele a dolgozó tömegek tudatának szocialista átformálásában.

Az elmúlt évben hazánkban is tízezrek ismerkedtek meg — a párton belül és a párton kívül is — a marxista világnézettel, a dialektikus és történelmi materializmussal. Marx, Engels és Lenin művei, amelyeket a felszabadulás előtt igyekeztek teljesen elzárni a magyar néptől, nagy példányszámban kerültek az emberek kezébe.

Az elmúlt években pártunk és az egész nemzetközi

[1] Az SZKP XXI. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1959. 136. old.

kommunista mozgalom sikerei, a szovjet tudomány nagyszerű eredményei felébresztették és fokozták az érdeklődést a marxista—leninista világnézet iránt is.

A filozófiai propaganda jelentős helyet foglal el a *pártoktatásban.* A marxista—leninista filozófia oktatása a pártpropaganda kereteiben a legszervezettebben a Pártfőiskolán és a marxizmus—leninizmus esti egyetemein folyik, de ezrek tanulmányozzák a filozófiát az iskolánkívüli pártoktatásban is. Az elmúlt esztendőkben nőtt a pártmunkások, állami, gazdasági és műszaki vezetők, a pártértelmiség filozófiai műveltsége, erősödött világnézeti szilárdsága. A pártaktíva jelentős részének azonban még mindig nem sikerült elég mélyen elsajátítani a dialektikus materializmus világnézetét. A következetes materialista szemlélet és a dialektikus módszer hiánya a gyakorlati munkában sok helyen még különféle torzításoknak, a szubjektivizmusnak a forrása. Az a feladat, hogy egyrészt a filozófiai oktatás meglevő formáiban emeljük az oktatás színvonalát, másrészt, hogy a pártoktatás többi, nem-filozófiai tanfolyamain is tudatosan érvényre juttassuk a dialektikus materializmus világnézetét és módszerét.

Eredményeket értünk el *az egyetemi és főiskolai filozófiai oktatásban is.* Sikeresen visszavertük az egyetemi marxista oktatás megszüntetésére irányuló revizionista támadásokat, és egyben előrehaladtunk a dogmatizmus leküzdésében is, sőt több egyetemen és főiskolán éppen az ellenforradalom után vezettük be a filozófia rendszeres oktatását. Ma már az egyetemi közvélemény — beleértve a pártonkívüli tudósok jelentős részét is — elismeri és értékeli a magasabb színvonalú filozófiai oktatást. Kezdeményezés történt már arra is, hogy az oktatók a marxista filozófia belső összefüggéseinek és sajá-

tos tartalmának következetes érvényesítése mellett közelebb vigyék a tananyagot az egyes egyetemek és főiskolák profiljához. A világnézeti nevelésben továbbra is felhasználjuk a filozófia történelmi fejlődésének tanulságait, de nem engedjük meg, hogy egyes egyetemeken a dialektikus és történelmi materializmus rovására túlzottan előtérbe állítsák a filozófiatörténet oktatását. A jövőben is arra kell törekednünk, hogy elsősorban a dialektikus és történelmi materializmus oktatását javítsuk meg. Nagyobb súlyt kell helyezni az egyetemeken a szocialista építés gyakorlati kérdéseinek marxista—leninista szellemű magyarázatára, az egyetemi ifjúság világnézeti (ateista stb.) nevelésére, hogy a dialektikus és történelmi materializmus mélyen áthassa az egyetemi hallgatók tudatát. Az egyetemi filozófiai oktatás és általában a filozófiai propaganda színvonalának emelése érdekében elő kell segíteni a legjobb előadások és vonzóan megírt, színvonalas népszerűsítő anyagok kiadását.

A *TIT* filozófiai szakosztálya némi ingadozások után 1958-ban és az azt követő években lényegében helyes irányú tevékenységet fejtett ki, elsősorban az ateista propaganda kibontakoztatásában és az aktuális etikai kérdésekkel való foglalkozásban. Azonban a TIT világnézeti ismeretterjesztő munkája még mindig nem elég széles körű, és alig jut el a munkás- és parasztтömegekhez.

Jelenleg: a filozófiai propaganda fő problémája *hatékonyságának, meggyőző erejének növelése.* A filozófiai propaganda értékét nem a formális eredmények (rendezvények, előadások, szemináriumok és azok résztvevőinek száma, a kiadványok mennyisége stb.) határozzák meg, hanem elsősorban az, hogy mennyire nyújt valóságos segítséget az emberek tudatának szocialista átformálásához, a burzsoá nézetek leküzdéséhez, hogyan se-

giti harcunkat a szocializmus győzelméért. A filozófiai propagandában a tömegeket foglalkoztató, legégetőbb kérdésekre adjunk színvonalas választ, életünk valóságos problémáiból induljunk ki, és azokkal az ellenséges nézetekkel vegyük fel a harcot, amelyek leginkább megzavarják a dolgozó tömegek tisztánlátását, öntudatuk szocialista fejlődését.

A filozófiai propaganda akkor igazán hatékony, ha minél nagyobb tömegekhez juttatjuk el, minél szélesebb körben tesszük uralkodóvá a marxista—leninista világnézetet. Ehhez a világnézeti propaganda formáinak, eszközeinek változatosságára és nagymérvű differenciáltságára van szükség.

A párt a világnézeti kérdésekben is a legmagasabb követelményeket állítja a kommunisták elé. Ezért továbbra is különös figyelmet kell fordítani a párttagság világnézeti nevelésére; elsősorban a *pártaktivisták, a kommunista és a párthoz közelálló értelmiségiek* rendszeres filozófiai oktatását kell biztosítani, hogy megismerjék a klasszikusok műveit, tájékozottak legyenek a marxista—leninista filozófia fejlődésének időszerű kérdéseiben, képesek legyenek alkalmazni munkájukban a dialektikus materializmust. A filozófiai oktatás azonban nem korlátozódhat csak a párttagságra.

Folytatni kell az *értelmiség* szélesebb, világnézetileg még elmaradottabb vagy ingadozó rétegeinek filozófiai oktatását is az eddigi formákban (egyetemi, főiskolai filozófiai oktatás, pedagógusok, orvosok stb. ideológiai továbbképzése, elméleti konferenciák stb.) és ugyanakkor arra kell törekedni, hogy a filozófiai propagandát szorosabban kapcsoljuk az értelmiségi munka szakterületeihez, minden lehetőséget felhasználjunk a tudomány eredményeinek dialektikus materialista általánosítására

és megmagyarázására. A filozófiai propaganda járuljon hozzá ahhoz is, hogy ez az értelmiség marxista—leninista módon tájékozódjék a társadalmi fejlődés és a politika kérdéseiben, megtalálja a helyét a munkásosztály vezette szocialista építőmunkában.

A munkások és a parasztok nagy tömegeihez a marxista—leninista világnézetet változatos, közérthető formában kell eljuttatnunk (népszerű előadások, beszélgetések, tudományos ismeretterjesztés, érdekesen megírt könyvek és brosúrák stb. útján). A világnézeti propaganda eszközeivel is segíteni kell a parasztságot, hogy megszabaduljon a kispolgári individualizmustól és magáévá tegye a közös munka és a szocialista közösségi élet magasabbrendű erkölcsi elveit. A vallásellenes, ateista felvilágosító munkának különösen falun körültekintőnek, rugalmasnak kell lennie. A tömegek általános műveltségének fokozása során a marxista világnézet fényében kell ismertetni a tudomány és a technika fejlődésének legfontosabb eredményeit.

Külön ki kell emelni az *ifjúság* világnézeti nevelésének jelentőségét. Az ifjúság, amely már a népi demokráciában nőtt fel, részben mentes a burzsoá eszmék sok fertőzésétől, részben azonban a megfelelő élettapasztalat híján kevésbé tud ellenállni az áltudományos köntösbe öltöztetett, hangzatos frázisokkal fellépő burzsoá világnézet „vonzóerejének". Ezért az ifjúság körében, figyelembe véve az életkori sajátosságokat, meg kell javítani a világnézeti nevelőmunkát. Meg kell keresni a módját annak is, hogy a világnézeti nevelést már a középiskolában jobban megalapozzuk. Ehhez az szükséges, hogy a pedagógusok jobban ismerjék a marxista—leninista filozófiát. Az ifjúság színes, magával ragadó világnézeti nevelésében nagy szerep vár a Kommunista Ifjúsági Szövetségre.

A filozófiai propaganda sikere nagyrészt azon múlik, hogy kik és hogyan végzik ezt a propagandamunkát. Ezért szükséges, hogy a világnézeti propagandában — beleértve a világnézeti tömegpropagandát is — a legképzettebb filozófusok is részt vegyenek. A dialektikus és történelmi materializmus harcos és formájában változatos propagandája legyen a marxista filozófusok tevékenységének szerves része.

IV

Filozófiai életünk csak akkor fejlődhet egészségesen, *a magyar marxista filozófusok eszmei-politikai egysége* csak akkor lehet szilárd, ha a filozófiai munkát megszabadítjuk a korábbi (és a mai) revizionista és dogmatikus eltévelyedésektől, ha következetesen megóvjuk a marxista filozófia eszmei tisztaságát.

Továbbra is következetesen kell harcolnunk a filozófiai revizionizmus mindenféle megnyilvánulása ellen. Ez a harc nem korlátozódhat Lukács filozófiai nézeteinek bírálatára, bár a Lukács-féle revizionizmus bírálata sem tekinthető befejezettnek. Semmilyen kérdésben sem tehetünk engedményt a revizionizmusnak. A revizionizmus veszélyességére mutat például, hogy még olyan tekintélyes és tapasztalt marxista tudós, mint Molnár Erik, sem tudott kitérni hatása elől, és a többi között a társadalmi törvények kérdésében szubjektivista-voluntarista módon torzítja el a marxizmus—leninizmus álláspontját. Nyilvánvaló, hogy az ilyen jelenségekkel szemben a marxista filozófusoknak határozottan fel kell lépniük. Támogatjuk a tudományos merészséget az élet új jelenségeinek kutatásában, de harcolunk a marxizmus—leninizmus eltorzítása, a revizionizmus ellen, különbséget téve azon-

ban az egyedi hibák és az elhajlások között. Minden új kérdés bátor tudományos elemzésének előfeltétele a marxizmus—leninizmus világnézeti alapjaihoz való hűség.

Állandó feladat marad a dogmatizmus elleni harc is. Azokat a mulasztásokat, amelyek nagyrészt a régi dogmatikus hibák következményei, még ma sem pótoltuk mindenben. A marxizmus—leninizmus alkotó jellegét csorbító dogmatikus módszerek alkalmazása veszélyeztetné a hazai filozófiai élet fejlődését, az alkotó filozófiai munka kibontakozását.

Mind a revizionizmust, mind pedig a dogmatizmust leküzdve, eleven és igényes *tudományos vitákban* kell tisztázni a filozófiai életünket foglalkoztató — részben az egyes, megjelent munkákkal kapcsolatos — problémákat (az ellentmondások problémája a szocializmusba vezető átmeneti korszakban és a szocialista társadalomban; a dialektikus logika és a formális logika viszonya; a szabadság dialektikus materialista értelmezése, a társadalmi törvények). Ennek érdekében biztosítani kell a vitatott kérdések felelősségteljes, de bátor és alkotó szellemű tárgyalásához szükséges elvtársias légkört. Megengedhetetlen, hogy a filozófiai életben elvtelen csoportosulások jöjjenek létre, s ezek a pártnak és a tudomány szocialista fejlődésének érdekei fölé helyezzék a személyi ellentéteket.

A marxizmus—leninizmus eszméinek, a párt politikájának szilárd elvi alapjain növelni kell a filozófiai front *szervezettségét,* biztosítani kell az egész filozófiai munka *tervszerűségét és összehangoltságát.* A meglevő és felnövekvő erőket a fontosabb feladatok megoldására összpontosítjuk. Ennek érdekében politikailag és szervezetileg meg kell javítani, egymás között össze kell hangolni

a filozófiával foglalkozó intézmények és szervek munkáját. A korábbi hibákat kiküszöbölve a „Magyar Filozófiai Szemlé"-t a filozófiai front harcos folyóiratává kell fejleszteni. A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Intézetében a párt által kitűzött feladatok megvalósításához biztosítani kell a tervszerű tudományos munkát, hogy az Intézet valóban az ideológiai harc egyik bázisa legyen. A filozófiai munka legnépesebb bázisai jelenleg a *pártiskolák, az egyetemek és főiskolák filozófiai tanszékei,* illetve filozófiai szakcsoportjai. Arra kell törekedni, hogy minden tanszék a filozófiai munka egy-egy kollektív bázisa legyen, alakítsa ki — figyelembe véve a tanszék munkatársainak felkészültségét és érdeklődési körét — sajátos profilját a filozófia egy-egy feladatának megoldására.

A filozófiai elméleti munka továbbfejlesztésének legfontosabb feltétele: megfelelő káderek nevelése. Az elmúlt másfél évtized egyik legnagyobb eredménye egy új filozófus nemzedék felnevelése volt. A fiatal filozófusok többsége a párt segítségével gyakran nehéz körülmények között állta meg a helyét és oldotta meg azt a kettős feladatot, hogy oktassa, terjessze, népszerűsítse a marxista filozófiát, s ezzel egyidőben maga is mélyebben sajátítsa el és behatóbban tanulmányozza a marxista filozófia elméletét és módszerét. Ebben is nagy segítség volt számunkra a szovjet filozófusok munkássága és példája, a szovjet vendégprofesszorok tevékenysége. Az elért eredmények ellenére azonban a filozófiai káderképzés elmaradt a követelmények és a szükségletek mögött. Ezt az elmaradást az egyetemi filozófiai szakképzés kiszélesítésével és megjavításával, valamint az egyetemeken és főiskolákon dolgozó filozófiai káderek továbbképzésének megszervezésével meg kell szüntetni.

A marxista filozófia, a világnézeti propaganda fellendítése: szocialista építőmunkánk követelménye. Tudományos munkánk fejlődésének megvan minden előfeltétele: pártunk marxista—leninista politikája, elvi egysége, a nemzetközi kommunista mozgalom előrehaladása. A szocialista állam erkölcsi és anyagi támogatásban részesíti a marxista filozófiai munkásságot.

A marxista filozófusok a párttól, a néptől kapott megbízatásuknak akkor tesznek eleget, ha a párt politikáját követve, felelősséggel és szenvedéllyel munkálkodnak a marxista—leninista filozófia fejlesztésén és propagandáján, tevékenységüket teljes egészében a szocializmus ügyének szolgálatába állítják.

Megjelent: „Társadalmi Szemle",
1960 augusztus—szeptember.

IRODALOMKRITIKÁNK NÉHÁNY FOGYATÉKOSSÁGÁRÓL

Az MSZMP Központi Bizottsága kulturális elméleti munkaközösségének tézisei

I

Irodalmunk eszmei és művészi fejlődésében, népünk műveltségének gyarapításában fontos szerepe van az irodalomkritikának. Szocialista fejlődésünk utat nyitott korunk leghaladóbb, egyedül következetesen tudományos esztétikai szemléletének és módszerének, a marxista—leninista esztétikának. A műalkotások megítélésénél ma már egyre inkább az eszmei tartalom és a megformálás igényessége, a társadalmi haladás objektív érdeke, a valóság realista ábrázolása a döntő mérce.

A marxista irodalomkritika — kezdeti botladozásai és az egyes időszakok tévedései ellenére is — nagyot fejlődött hazánkban. 1945 után a haladó irodalmi teoretikusok mellé hamarosan felnőtt egy új, fiatal kritikusi gárda. A marxista igényű irodalomkritika jelentős mértékben segítette a szocialista irodalom új hajtásait, a realizmus térhódítását, a l'art pour l'art burzsoá elvének és gyakorlatának visszaszorítását.

Ennek az ígéretes munkának a kibontakozását azonban károsan akadályozta a személyi kultusz légköre és az irodalmi, valamint a kritikai életben is megnyilvánuló dogmatizmus. 1953 után az irodalomkritikában is egyre erősebben jelentkeztek nemcsak a revizionista, hanem

a nyíltan burzsoá nézetek is. Ez az ideológiai-esztétikai támadás a szocializmus ellen, amely fontos frontszakasza volt az általános antimarxista rohamnak, gyengítette a szocialista irodalom pozícióit, és eszmei zűrzavart, ingadozást okozott kritikusaink egy részénél: többen közülük szembefordultak a marxizmussal.

Az 1956-os ellenforradalmat megelőző hónapokban, de egy ideig még az ellenforradalom után is kulturális életünkben a polgári, kispolgári nézetek hagyományos és revizionista kiadásban egyaránt hemzsegtek. Az utóbbi években azonban — részt vállalva a párt, a szocializmus erőinek általános politikai és ideológiai ellentámadásában — irodalomkritikánk marxista törzse nemcsak magára talált, hanem eszmeisége, színvonala jelentékenyen tovább fejlődött. Eredményeiben számos olyan új vonás jelentkezik, amely segít megalapozni egy új irodalmi és irodalomelméleti fellendülést.

Számos kritikusunk, irodalomtörténészünk — híven a szocialista irodalom eszméihez — bátran fellépett a kulturális életünkben jelentkező revizionista és dogmatikus tendenciák, a különböző polgári, kispolgári irányzatok ellen. Számottevő eredmények születtek többek között Lukács György és követői revizionista esztétikai koncepcióinak bírálatában, a „népi írók" harmadikutas, nacionalista nézetei, s egyéb polgári, kispolgári irodalmi irányzatok értékelésében, a „modernség" cégére alatt felbukkanó irracionalista, dekadens tendenciák leleplezésében.

Határozott fejlődés mutatkozik a sematizmus elleni harcban, az árnyaltabb valóságábrázolás, a művészi igényesség számonkérésében, a szocialista realizmus differenciáltabb értelmezésében, a kísérletezések elvszerű támogatásában. Marxista igényű kritikánk jó része össze-

tettebben, dialektikusabban vizsgálja a múlt irodalmában, a mai nyugati polgári irodalomban s a hazai nem marxista szemléletű írók műveiben fellelhető értékeket. Igyekszik ezekkel is gazdagítani műveltségünk tárházát, erősíteni és szélesíteni a szocialista irodalom és minden haladó szándékú, realista törekvésű irodalom szövetségét.

Az elmúlt években jelentős lépést tettek irodalomkritikusaink, irodalomtörténészeink a felszabadulás előtti szocialista irodalmunk méltó értékelésének megalapozásában és publikálásában. Élénkült a vita — habár nem kielégítő mértékben — a szocialista irodalomelmélet elvi problémáiról, s biztató kísérletek történtek egyes kiemelkedő mai hazai és külföldi írók munkásságának átfogó elemzésére. Számos értékes bírálat jelent meg az ellenforradalom óta született alkotásokról, a külföldi irodalom figyelemre méltó új eredményeiről, antológiákról, a fiatal írók novella- és versgyűjteményeiről.

Örvendetes ténye kritikai életünknek, hogy az elmúlt években több új — ígéretes, pártos és tehetséges — esztéta tűnt fel irodalmi életünk fórumain. Az irodalmunk fejlődésére jellemző egységesedési folyamat a kritika terén is érezhető. Erősödik a marxista esztétikai elvek hatása még azoknak a kritikusoknak a tevékenységében is, akik polgári esztétikai iskolákon nevelkedtek és a legutóbbi időkig fenntartással éltek a marxista irodalomfelfogással szemben. Több olyan kritikus, aki 1956-ban megingott, ma már a valóság tényeinek hatására egyre határozottabban vall marxista nézeteket.

Eredményeink biztatóak. Ugyanakkor azonban számos fogyatékosság akadályozza kritikai életünk továbbfejlődését. A különféle reakciós, burzsoá nézetek ma már nem, vagy csak elvétve jelentkeznek nyíltan és agresz-

szívan kritikai életünkben, de megtévesztő formákban, nemegyszer marxista színezetű lepelben, még élnek. A marxista igényű kritikusok nem oldották meg azt a feladatot, hogy megfelelő átütőerővel kiszorítsák irodalmi életunkból a kulonféle polgári és kispolgári, revizionista és dogmatikus nézeteket, és magas eszmei s tudományos színvonalon elemezzék és segítsek megvalósulni a szocialista művészet nagy eszményeit. Gyakori még a békülékenység és a liberalizmus a helytelen nézetek maradványaival szemben. Sok a se hideg, se meleg bírálat, a középszerű vagy éppen gyenge és a határozott elvi álláspontot kerülő írás. Mindez összefügg az elveket elnyomó klikkszempontok, „baráti kapcsolatok" meglehetősen széles körű érvényesülésével.

A jobb- és „bal"-oldali nézetek gyakran összefonódva jelentkeznek, és akadályozzák az alkotó marxizmus érvényesülését az irodalomkritikaban. Gyakran előfordul, hogy egyazon alkotó vagy irodalomkritikus munkásságában a különféle jobb- és „bal"-oldali torzító felfogások keverednek. A jobb- és „bal"-oldali elhajlásoknak közös a forrása: a kispolgári szemlélet, a munkásosztály, a dolgozó nép érdekeinek, a tudományos materialista álláspontnak szem elől tévesztése, amely hol szektás, ultraradikális türelmetlenségben, szubjektivizmusban, hol pedig jobboldali engedékenységben nyilvánul meg. A polgári dekadenciát igazoló nézetek, s a mű-„bal"-oldali állásfoglalások látszólag távol esnek egymástól, de a valóságban mindkettő akadályozza a szocialista irodalom fejlődését.

Századunk az emberiség legnagyobb történelmi fordulója: a szocializmus és a kommunizmus megvalósításának kora. Népünk — élve a szocializmus által nyújtott nagy lehetőségekkel — az építésben nap mint nap új,

nagy eredményeket ér el. Művek mutatják, hogy mind több azoknak az íróknak a száma, akik részt kérnek a szocializmus építésének munkájából. Még azokban az írókban is, akik eddig távol tartották magukat a dolgozók érdekeitől, vagy akik az ellenforradalmi események során kerültek messze tőle: jelentkezik a közeledésnek, a szocialista építésben való feladatvállalásnak a vágya. Megvan tehát a lehetősége a magyar szocialista-realista irodalom nagyarányú kibontakozásának. Ennek a lehetőségnek a maradéktalan valóra váltásában nagy feladat hárul a magas eszmei és művészi igényeket támasztó irodalomkritikára.

II

Irodalmi közízlésünk és mai irodalmunk fejlődését az akadályozza leginkább, hogy nem folyik kellő ideológiai-esztétikai harc az irodalmi életünkben jelentkező polgári, kispolgári áramlatokkal szemben. Az irodalomkritika számos esetben békülékenyen kitér az eszmei harc elől, sőt nemegyszer támogatója, elvi igazolója a helytelen tendenciáknak.

Nem véletlen, hogy a közelmúltban kritikátlanul felidézve a polgári esztétizmus magyarországi zászlóvivőit, egyesek a polgári objektivizmust, mint magasabbrendűt vagy legalábbis, mint egyenértékűt állították szembe a pártos, elvi alapon elemző bírálattal. Az élet által megcáfolt szubjektív impresszionista bírálói magatartást próbálta igazolni például az a felfogás, amely szerint: „minek szóljunk bele egy alkat és egy mű változhatatlan öntörvényű sorsába". (Utószó: Kosztolányi Dezső „Írók, festők, tudósok" című kötetéhez. II. köt. 353. old.) Tovább él kritikai életünkben az őszinteségnek, mint köz-

ponti esztétikai elvnek elvont, öncélú alkalmazása. Számos kritikus az eszmei-tartalmi elemzés követelményeiről azzal az indokolással mond le, hogy a tárgyalt műben „sok őszinteség" van, felesleges hát szembesíteni vele a haladó világszemléletet, az élet tényeit. („Kortárs", 1959. 9. sz. 434. old.; „A Könyvtáros", 1959. 11. sz. 868. old.)

Sok kritikusunk — helytelenül — azzal véli igazolhatónak az elvtelenséget és a behódolást a polgári, kispolgári nézetek előtt, hogy határozott, egyértelmű bírálat esetleg visszariasztja az írót és megakasztja fejlődését. Úgy véli, hogy a nem szocialista írókkal való együttműködést nem a következetes elviség, hanem az elviség mellőzése teremtheti meg. A nemes, okos írópedagógia érvényesítése érdekében ez a kritika el akarja hallgattatni a marxista álláspontot a joggal bírálható művekkel szemben is. („Kortárs", 1959. 12. sz.; „Élet és Irodalom", 1959. július 10.)

Ezzel az irodalmi ál-pedagógiával szoros összefüggésben alakult ki az elvi igényességet elsekélyesítő, állítólag „komplex", „differenciált" bírálat kívánalma. A kritikának valóban komplexnek, körültekintőnek, differenciáltnak kell lennie, figyelembe kell venni az egyes írók egyéni útját, fejlődését és a konkrét irodalmi helyzetet. Ez azonban nem jelenthet udvarló, taktikázó, elvtelen bírálatot. A marxista kritikusnak mindenekelőtt az irodalmi, művészi folyamat egészéért, az irodalom jövőjéért kell felelősséget éreznie, s az egyes írói alkotások megítélését is ennek kell alárendelnie.

A kritika számos esetben az „író-pedagógia", a „komplex kritikai módszer" ürügyén akarva-akaratlanul formalista, impresszionista, szubjektív bírálói módszerrel cseréli fel az objektív, tudományosan elemző, elvi kritikát. A felelősséggel mérlegelő, elemző kritika helyét

gyakran a puszta tartalmi ismertetés foglalja el, ismét feltűntek a dekadens polgári kritika torz válfajai: a meddő, esztétizáló lelkendezés, ismét elburjánzott az üres, semmitmondó kritikai „halandzsa"-nyelv. Ez a stílus jellemzi igen gyakran a Rádió, a „Magyar Nemzet", a „Nők Lapja", „A Könyvtáros", az „Irodalomtörténet" és a „Népművelés" számos kritikáját.

A polgári esztétizmus mai megnyilvánulási formája az a kritikai eljárás, amikor a bírálat eszmei problémák felvetése helyett marxista terminológiával kíván igazolni nem-marxista, néha kifejezetten antimarxista mondanivalójú műveket. Az ilyen bírálói módszerrel kritikai realistáknak nevezik pl. az európai dekadencia olyan ellentmondásos képviselőit, mint Franz Kafka, Hermann Broch, Albert Camus és másokat. (Lásd „Élet és Irodalom", 1959. április 18.; „Nagyvilág", 1958 január és 1960 március.) Az ilyen típusú kritikában már-már szocialista mondanivalójú alkotásnak látszik az olyan vitatható mű, mint Rónay György „Képek és képzelgések" c. írása, harcos és pártos írásokká válnak az „Ébredés" és az „Előjáték" c. antológiák problematikus novellái.

A kritikai elvtelenség egy másik sajátos megnyilvánulása a kettős értékelés, a Janus arcú bírálói módszer, amely fennakad ugyan az eszmei-tartalmi, politikai hibákon, de megriad saját merészségétől, és a művészi érdem felnagyításával ellensúlyozza tartalmi kifogásait. Az egyrészt-másrészt dzsungeljében ilyenkor rendszerint elsikkad a lényeg: az érdemi állásfoglalás. Így születnek meg a kritikában — de csak ott — a „hibás remekművek". Az olyan alkotások, amelyek „a megformálás tökélyével", „nagy szuggesztivitásukkal", „hiteles levegőjükkel" „mesterművek" ugyan, csak éppen egy bajuk van: eszmeiségük problematikus, sőt olykor „abszolút

dekadencia" jellemző rájuk. (Lásd pl. a „Magyar Nemzet" bírálatát Pilinszky verseskötetéről, 1959. szeptember 15., az „Élet és Irodalom" kritikáját Illés Endre „Türelmetlen szeretők" c. drámájáról, s Hernádi Gyula írásáról, valamint Bóka László „Karoling trón" c. regényéről, 1959. november 6., 1959. április 10., 1960. július 8.) Az eszmei tartalomnak és az esztétikai értéknek ilyen elválasztása összeegyeztethetetlen a valóban tudományos bírálattal, hiszen a tartalom problematikussága még nagy tehetségű szerzőnél is ellentmondásossá teszi a művészi megformálást is.

A polgári dekadencia igazolása

Irodalmi életünkben az elmúlt években teret nyert, és még ma is sok vonatkozásban „védelmet" élvez a polgári dekadencia, nem utolsósorban a „modernség", a „korszerűség" eltorzítva értelmezett jelszavai mögé bújva. Nem sajátosan magyar, hanem nemzetközi jelenség ez. A polgári dekadencia előtt behódoló revizionista esztétika nemzetközi méretekben is a „modernség"-re hivatkozva indult harcba a haladó és a szocialista kultúra elvei ellen.

Kritikánk egy része helyesen figyelt fel erre a jelenségre, és többek között a fiatal költők és prózaírók műveit elemezve, több ízben rámutatott a dekadencia kísértő veszélyére. Egyes bírálók azonban gúnyosan emlegetik azokat az „irodalmárokat", akik „mumusként" idézik „különféle, régen lejárt izmusok" veszedelmét. (Lásd „Népszava", 1960. február 7.) Megfeledkeznek arról, hogy az izmusok nemcsak „régen lejárt dolgok", hanem a mai nyugati dekadencia fő vonalát, táptalaját jelentik. Újra divattá vált „konzervativizmussal", „provincializmussal"

megvádolni azokat, akik szót emelnek a polgári dekadenciának a „modernség" jelszava alatt fellépő térhódítása ellen.

A korszerűség, a modernség kívánalma szerves része a szocialista esztétikának. A korszerűség igénye nem utolsósorban helyes visszahatás mindenféle sematikus ábrázolás, konzervativizmus ellen. Kifejeződik benne az új életanyag elmélyült, művészi meghódításának, a művészi sokrétűségnek a vágya: a szocialista írókban is mélyen élő törekvés, hogy az új tartalomhoz megtalálják az azt legteljesebben kifejező formát. Minden ilyen formakereső törekvést megértéssel köteles támogatni a marxista kritika. De a leghatározottabban fel kell vennie a harcot azokkal a nézetekkel szemben, amelyek a „modernség" emlegetésével a burzsoá és a szocialista ideológia ellentétét kívánják elmosni, és a „korszerűség" ürügyén a polgári dekadencia igazolását kísérlik meg.

A burzsoá dekadencia szószólóinak egyik gyakori és jó szándékú írókat és kritikusokat is megtévesztő érve, hogy a XX. század új valóságára, „az újkor alapjaiban változó tartalmára" hivatkoznak (Lásd „Élet és Irodalom", 1958. március 28., 1959. május 8., „Világirodalmi Figyelő", 1958. 1. sz. 81. old., „Kortárs", 1958. 1. sz., 1959. 9. sz. 447. old.) Ez az érvelés önmagában tetszetős. Századunk számos új vívmánya, a technika fejlődése valóban sok új témával, új eszközzel gazdagította és gazdagítja az irodalmat. A magyar irodalomban elsősorban József Attila példázza ezt. A marxista igényű kritika azonban sohasem tévesztheti szem elől ennek a kérdésnek — a XX. század új művészi vívmányainak — vizsgálatában a leglényegesebbet: az osztályszempontot. Hiszen a társadalom osztályokból áll, a szocialista világrendszer mellett fennáll a kapitalista világrendszer is.

De ezeken a tényeken szeretnek átsiklani a dekadens „modernség" hazai támogatói. Náluk a XX. század szellemtörténeti kategóriaként, mint egységes, azonos szellemiségű kor jelenik meg.

A burzsoá dekadencia támogatói érvelésükben a XIX. század nagy haladó írói örökségét, a kritikai realizmust és annak továbbfejlesztőjét, századunk leghaladóbb művészi vívmányát, a szocialista realizmust akarják diszkreditálni és a burzsoá dekadenciát a művészi fejlődés fő irányaként feltüntetni. A XX. században megszületett a realizmus eddigi legmagasabb formája, a szocialista realizmus. Olyan, ma már klasszikussá vált írók, mint Gorkij, Majakovszkij, Solohov, Alekszej Tolsztoj, Éluard. Aragon, Pablo Neruda, József Attila tanúskodnak erről. Nem utolsósorban a szocialista forradalom következtében és a szocialista realizmus létrejötte folytán, új lendületet vett századunkban a kritikai realizmus is. Elég ennek igazolására idézni Romain Rolland, Henry Barbusse, Heinrich Mann, és Thomas Mann, B. Shaw, Martin du Gard, Laxness, Hemingway és mások nevét, de hivatkozhatnánk a gyarmati és volt gyarmati népek sok ma élő írójának példájára is. A XX. századnak ezt a nagysúlyú realista irodalmát a dekadencia elvi szószólói mellékes, elhanyagolható tényezőnek tekintik. Ebből a szemléletből születhetnek az olyan torzító és a tényeket semmibevevő állítások, amelyek szerint „Tíz-tizenöt évi késéssel (ha nem többel) jutott el hozzájuk a világirodalom". (Lásd „Kortárs", 1959. 12. sz. 917. old.)

Az ilyen felfogás szerint a „modernség" kapcsán emlegetett leggyakoribb nevek: Joyce, Kafka, Camus, Jiménez, Eliot, Michaux. Olyan állítások látnak napvilágot, amelyek szerint — az ún. izmusok századunk legnagyobb erőfeszítései a művészet terén —, Traklhoz

hasonló írók úgy szerepelnek, mint a „XX. század új valóságának kifejezéséért folytatott küzdelem reprezentánsai". Jiménez egyes kritikákban „a magányba szorult modern ember" mintaképe. (Lásd „Jelenkor", 1958. 12. sz. 22. old.) Anouilh az „utat kereső modern költészet" nagy alakjává nőtt. (Lásd „Nagyvilág", 1959. 12. sz. 1781. old.) Ennek a kritikai törekvésnek engedelmesen statisztál a különböző bírálatokban térhódító sznobizmus.

Kritikai életünkre ma már nem az a jellemző, hogy túlzott vulgarizálódással, s nem eléggé összetetten, árnyaltan szemléli a mai polgári irodalom egyes jelenségeit. Ugyanakkor gyakran előfordul, hogy nem veszi gondos marxista elemzés alá még a XX. század jellegzetesen polgári dekadens íróinak műveit sem, nem vizsgálja meg: mi bennük a dekadencia és mi a fellelhető érték, hanem egyoldalúan, fenntartás nélkül, mint „modernet" és „korszerűt" eszményíti őket.

Kritikánk egy része a „modernség" címszavával a dekadencia alkotói módszerét és filozófiáját népszerűsíti. A valóság hű ábrázolása az ember és a világ, a társadalom és az egyén kapcsolatának előtérbe állítását kívánja meg. A dekadencia ezzel szemben az embert a társadalomból kiszakítva ábrázolja. A tapasztalattal, a megfigyeléssel, a fejlődés szükségszerűségeinek felismerésével ellentétben a „látomást" igényli, a misztikus és az irracionális felé tereli az irodalmat. Ennek a dekadens esztétikának az elvei szerint az igazán „modern" író csak a saját belső érzéseinek, ösztöneinek az elemeiből, „a belső világ tájainak felmérése" alapján „építheti fel költői világát". (Mai francia költők. Budapest 1958.) A „puszta belső vízió", a „belső látvány" szinte szuverén kivetítése, a „logikai szféra kioltása", a „nem logikai szférák tartalmassá tétele" válik a művészi ábrázolás fő

céljává. (Lásd „Élet és Irodalom", 1958. szeptember 19., október 31., 1959. december 11.)

Ez a szubjektív idealizmus ismeretelméletén alapuló művészetbölcselet igazolni próbálja azt a misztikus, dekadens irodalmat, mely „arra képesít", hogy az ember szemét a „valóságról a sorsra emelje", a „földről a kiismerhetetlen csillagboltozatra", és az író valami olyat mondjon ki, amit a „dísztelen valóságábrázolás" nem tud elmondani, ami létrehozza a „kozmikus kitárulkozás", a „kozmoszba táruló világborzongás" irodalmát, és megszólaltatja a „modern, örök kozmikusság időtlen pátoszát". (Lásd „Irodalomtörténet", 1958. 2. sz. 288. old., 1959. 2. sz. 300. old.)

Ennek a társadalomtól, a valóságtól és minden emberi kapcsolattól elszigetelődő embertelen költészetnek alapvető élménye: a félelem, a rettegés. A dekadencia esztétikája ünnepli Camust, mint az élet értelmetlenségének íróját, ünnepli azért, mert a maga pesszimizmusával „a modern ember tehetetlenségének és kiszolgáltatottságágának modern mítoszát" teremtette meg. (Lásd „Világirodalmi Figyelő", 1958. 100. old.) Ez az esztétika az, amely bírálat nélkül veszi tudomásul az olyan műveket, amelyek a „halállal" szembenéző, „az élet súlypontját a halálban meglelő" költőnek az alkotásai. (Lásd „Nagyvilág", 1960 január. 22. old.)

Nem valamiféle művészi konzervativizmusnak és az új formakeresésnek, hanem az életigenlő, realista művészetnek és a dekadenciának az ellentétéről van itt szó. Az értelmiségnek az a része fordul szembe az ilyesfajta esztétikai nézetekben a realizmussal, amely nem vállalja az elnyomott osztályok és elnyomott népek harcait és győztes forradalmait. Ez a szemlélet a művészet segítségével közömbössé akarja tenni az egyént a valósággal, a tár-

sadalmi érdekekkel szemben, ezért láttatja értelmetlen és megismerhetetlen káosznak az életet. Ahogy napjainkban már „forradalomnak" nevezi magát az ellenforradalom, éppúgy „modernségnek", „új realizmusnak" kénytelen átkeresztelkedni a burzsoá dekadencia is.

A „modernség"-nek álcázott dekadencia nemcsak elvontan hirdeti a maga esztétikai elveit, nemcsak a nyugati polgári irodalom egyes jelenségeinek kritikátlan dicsőítésével kíván irányt adni irodalmi fejlődésünknek, hanem művészetszemléletét érvényesíti a mai magyar irodalmi jelenségek és művek értékelésében is. Ez a szemlélet idézi fel bírálat nélkül — mintegy követendő példaként feilődő irodalmunk számára — az „Új Hold műhelvét". (Lásd „Irodalomtörténet", 1958. 3—4. sz. 305. old.) Ennek a torz. esztétikai szemléletnek szívósságára mi sem jellemző jobban, minthogy kiszorulva a fővárosi lapokból és folyóiratokból, a vidéki lapok hasábjain próbál jelentkezni.

A polgári dekadencia térhódítását egyengetik azok a bírálók, akik elvtelenül, legfelsőbb fokon magasztalnak egyes, az utóbbi időkben megjelent, dekadens nézetekkel többé-kevésbé átitatott műveket. Így lesz például Julien Sorel történetének s Gorkij „Gyermekéveim"-nek színvonalán álló „remekmű" a kezdő Tóth Sándor „Gerinctörés" c. kisregénye (Lásd „Kortárs". 1959. 12. sz. 947. old.) Szabó Magda „Őz"-éről szólva a „Magyar Nemzet" kritikusa szintén nem tudja, hogy „a világirodalomban van-e ehhez fogható alapos, tiszta és szenvedélyes vizsgálata" bizonyos lelki problémáknak. (Lásd „Magyar Nemzet", 1959. április 18) A felső foknak az ilyen aránytalan s indokolatlan használata, az olykor nagyon is közepes s problematikus műveknek ilyen mérvű kiemelése már akarva-akaratlanul is irodalompolitikai vonal.

Revízió alá kívánja venni a „modernség" címkéjével ellátott, „korszerűnek" nevezett dekadencia irodalmi múltunk kialakult marxista értékrendjét is. Amennyire helyes kiadói politikánknak az a törekvése, hogy pótolni akarja az elmúlt évek mulasztásait és minél teljesebben igyekszik megismertetni az olvasókkal a Nyugat korának és a két háború közti időszaknak az irodalmát, annyira nem helyes az a kritikai törekvés, amely az új kiadások kapcsán a polgári dekadencia mentegetőjévé válik. Szükség volt Babits, Kosztolányi műveinek új kiadására. De nem lehet egyetérteni azzal a törekvéssel, amely nem tesz különbséget a Nyugatnak Adyhoz, Móriczhoz hasonló plebejus-demokratikus írói és a Nyugat ún. esztéta szárnya között, és egyszerűen csak a Nyugat első nemzedékének különböző szemléletű és mégis egy táborba tartozó nagyjairól beszél. (Utószó Kosztolányi: Írók, festők, tudósok című művéhez. II. köt. 345. old.) A polgári irodalom és a valóban haladó, valóban forradalmi irodalom különbségét nem veszi számba az a szemlélet, amely mint halhatatlan művészetet, mint „egyszeri csodát" Ady és Móricz nívójára állítja Szép Ernőt, Szomory Dezsőt és Molnár Ferencet is. (Lásd pl. „Élet és Irodalom", 1959. július 3.) Helyes, hogy kiadói politikánk újra felfedezi a két háború közötti irodalmunknak olyan ellentmondásos, de értékes íróit, kritikusait, mint például Fenyő László, Papp Károly, Sárközi György, Dsida Jenő, Szerb Antal, Halász Gábor. De káros az a kritika, amely ezeket az írókat bírálat nélküli hozsannázással fogadja, nem mutat rá egyes dekadens vonásaikra, és szinte József Attilával és Móricz Zsigmonddal egy sorba helyezi őket. (Lásd „Élet és Irodalom", 1959. szeptember 11., 1960. február 25.; „Kortárs", 1959. 10. sz. 644. old.)

A „népi-urbánus" ellentét felújítása

A két háború közti polgári, kispolgári irodalom képviselőinek túlértékelői közül sokan arra hivatkoznak, hogy irodalmunk valóságos értékrendjét kívánják helyreállítani azzal a torzulással szemben, amelyet a „népi" írók irodalmi hegemóniája okozott. Arra hivatkoznak, hogy nem tudnak belenyugodni „a népi-nemzeti leszűkített és elvarázsolt értelmezésbe, amely az intellektuális igényű, európai látókörű, városi bolcsójű irodalmat, mint idegent szívesen kirekeszti a magyar irodalomból". („Élet és Irodalom", 1958. június 27.) Hamis és félrevivő ez az érvelés, mert a két háború kozotti polgári, kispolgári irodalom ellenforradalmi talajon létrejott torz ellentétét, a „népi-urbánus" ellentétet lopja be ismét irodalomkritikánkba.

Kritikánk mind az „urbánus", mind a „népi" állásponttal csakis az egyedul helyes, kovetkezetesen haladó álláspontot állíthatja szembe. Mind az „urbánus", mind a „népi" irodalom komoly, haladó mozzanatokat is tartalmazó irányzatként született, de nyilvánvaló, hogy nem helyezkedhetünk egyik álláspontjára sem. Érdemeikről és tévedéseikről szólva, a ma szamára nem az azokat elválasztó ellentét a lényeges, hanem azonos vonásaik. Mindkét irányzat képviselői a maguk sajátos módján tobbé-kevésbé erős irodalmi ellenzéket jelentettek a Horthy-fasizmus társadalmi rendszerével szemben. Kisebb-nagyobb mértékben ugyan, de a kritikai realizmus egykori reprezentánsai voltak. Ugyanakkor azonban egyik irányzat sem ismerte fel a munkásosztály történelmi szerepét és jelentőségét, így lényegeben ellenzékiségük sem mehetett túl egy más-más fajta, de végső soron egyaránt harmadikutas polgári-kispolgári álláspon-

ton. Nem véletlen, hogy a felszabadulás után azok, akik megmaradtak az „urbánus" vagy a „népies" álláspontonon, szembekerültek a néptömegek érdekeivel, a szocializmus ügyével.

A marxista kritika szembefordult és szembefordul a jövőben is minden olyan kísérlettel, amely a „népi" ideológia felélesztésére, kritikátlan igazolására törekszik, de ugyanakkor nem nyugodhat bele az „urbánus" színezetű torzításokba sem. Szót kell emelnie az ellen, hogy egyesek a népies nacionalizmus és provincializmus elleni harc ürügyén a polgári dekadencia más megnyilatkozási formáit igazolják és eszményesítsék.

Ahogy a nacionalista színezetű harmadikutas ideológia bírálata nem az „urbánusok" igazolását jelentette a „népi"-ekkel szemben, ugyanúgy a polgári dekadencia elleni küzdelmet sem lehet az „urbánusok" és a „népiek" szembenállása alapján megítélni. Bírálni kell minden olyan szemléletet, amely a polgári dekadencia elleni harcot csak az úgynevezett „urbánusok" bírálataként fogja fel, s megfeledkezik arról, hogy mint kispolgári irányzat a „népi"-eké sem volt mentes a dekadenciától.

Kritikai életünkben — főleg fiatal írók és kritikusok között — érezhető egy olyan szemlélet, amely — mintegy továbbfolytatva az ellenforradalom előtti „Új Hang" vonalát —, a „népiek" kendőzött dekadenciájával szemben elnézőbb, sőt gyakran elméleti igazolást is keres számára. Egyes kritikusok a „népi élmények" és a „modern európai életérzésnek" elkeresztelt dekadencia, a „népi hang" és „a XX. század nagy művészi vívmányának" nevezett szürrealizmus eggyéolvasztásától várják irodalmunk megújhodását. Ez a szemlélet, amely egyes népi származású fiatal írók világnézeti-eszmei válságát hajlandó kizárólag az 1956. előtt elkövetett politikai hibák

számlájára írni, elválasztja egymástól a pártosság és a népiség eszméjét, egyoldalúan értelmezi a népiség fogalmát. („Kortárs", 1960. 9. sz. 458. old.) Ez a szemlélet az, amely felmentettnek érzi magát az alól, hogy egyértelműen és határozottan elítélje a válságba jutott írók műveiben fellelhető polgári-kispolgári eszmei hatást, elvtelenül magasztalja s iránymutatónak tekinti olyan valóban komoly tehetségű, de pályájuk egy jelentős szakaszán a dekadencia befolyása alá került íróknak a műveit, mint például Juhász Ferenc vagy Nagy László. (Lásd „Élet és Irodalom", 1960. április 1.; „Kortárs", 1960. 7. sz.)

Különösen veszélyes a „népi-urbánus" szemlélet felújítása, ha ez az egyes írói nemzedékek szembeállításával párosul. Még marxista igényű kritikusoknál is fel-feltűnik az a tendencia, amely az egyre jelentősebb erőt képviselő plebejus származású fiatal művészeket tekinti a jövő magyar irodalmi fejlődés szinte egyetlen lehetséges bázisának, s szembeállítja őket az idősebb és fiatalabb nem népi származású írókkal, kivételezett helyet kíván biztosítani számukra az irodalmi életben. (Lásd „Népszabadság", 1958. december 14., 1959. október 4.) Nem arról van szó, hogy az osztályélménynek nincs jelentős szerepe az írói egyéniség alakulásában. De világosan kell látni azt is, hogy a haladó irodalmi alkotás elsősorban a haladó osztályok, a társadalmi fejlődés érdekeit kifejező világnézet eredménye.

Nem szolgálja jól irodalmi életünk, a velünk szövetségre lépő nem-marxista világnézetű alkotók eszmei és művészi fejlődését az a kritikai magatartás, amely elmossa a határokat, az elvi polémiát a tudományos-forradalmi ideológia és a kispolgári reformizmus eszméi között. Feltétlenül üdvözlendő, hogy a marxista igényű kritika számba veszi és méltányolja azokat az előnyös

változásokat, amelyek a kispolgári ideológia és irodalomszemlélet teoretikusainak munkásságában a múlthoz képest tapasztalhatók. Nem segít azonban sem ezeknek az alkotóknak, sem a helyes irodalmi értékítélet kialakításának az olyan következtetés, amely például a kispolgári „szocializmus" egyik reprezentáns teoretikusának elmúlt évtizedes munkásságát úgy tünteti fel, mintha abban a régi harmadikutasság már lényegében „felszámolódott" volna, s sokban még idealista eszmei pozíciói „a mienkkel mindinkább *párhuzamossá*" válnának.

Revizionista tendenciák irodalomkritikánkban

Irodalmi előrehaladásunk legveszedelmesebb kórokozói azok az esztétikai koncepciók, amelyek marxista burokba csomagolják, s „alkotó", „haladó" marxista gondolatként tüntetik fel különféle, lényegében antimarxista, revizionista nézeteiket. A revizionista nézetek hirdetői nyíltan ma már nemigen fordulnak szembe a szocialista realizmussal és a pártosság eszméjével, de valójában a polgári esztétika elveihez igazodnak a szocialista művészet alkotásainak megítélésében.

Egyes kritikusok ismét felélesztik az 1956 előtti irodalmi életnek a hibák, a negatív jelenségek ábrázolását előtérbe állító rosszemlékű „ellensematizmusát". Nem a pozitív ember ábrázolásától, a művészi távlat és az életigenlő jelleg megvalósításától, hanem elsősorban a művek kritikai jellegének elmélyülésétől várják művészetünk megújhodását.

Az írói pártosság gondolatához természetesen hozzátartozik a múlt maradványainak, az erkölcsi és emberi gyengeségeknek, a múlt és a jelen hibáinak felfedése

és bírálata is. De a pártosság lenini elve elsősorban és főképp nem tagadást jelent, hanem a szocialista fejlődés új pozitív jelenségeinek támogatására kötelez. Az elmúlt években a szocialista művészet és kritika a realizmus tényleges követelményeinek megfelelően sokkal összetettebben értelmezi a pozitív hős ábrázolását, s az alkotó munkában is születtek ennek figyelemre méltó eredményei. A revizionizmus hatása alatt élő „negativista" teóriák hívei szerint azonban elkerülhetetlenül sematizmushoz, szürkeséghez vezet az előremutató jelenségek ábrázolása. Ez a felfogás a harmonikus, kiegyensúlyozott, az újat képviselő embert a naivval, a primitívvel azonosítja, és nem a cselekvő, a harcoló, hanem a „zaklatott indulatú", „önmagával mindig elégedetlen", „kétkedő lelkiismeretű" ember jelenti a kizárólagos eszményt számára. (Lásd „Élet és Irodalom", 1959. június 12., „Magyar Nemzet", 1959. május 16. és június 6.)

Ahol a bírálói magatartást, az esztétikai eszményt nem következetesen a szocialista realizmus elvei adják, ott szinte elkerülhetetlenül kicsúsznak a kritikusi tollból olyan gúnyos, fölényeskedő megjegyzések, amelyek nemcsak a szocialista irodalom gyengeségei, hanem a szocialista realizmus központi tételei ellen is irányulnak. A társadalomábrázolás, a történelmi konkrétség igényét is támadja például az a bírálat, amely Kolozsvári Grandpierre Emil túlzottan „elmélyült" társadalomábrázolással egyáltalán nem „vádolható" művéről írva indokolatlan gúnnyal beszél az irodalmi művekben „Feszty-körképet kereső" bírálói magatartásról. (Lásd „Nők Lapja", 1959. május 14.)

Csurka István „Hamis tanú" című művéről lehet elismeréssel írni, csak éppen az nem mondható el róla, hogy megközelítően is pártosan ábrázolja mai valóságunkat.

Es ebben az összefüggésben nagyon is kétes értékű az ilyen dicséret: „Az írót fegyelme, mértéktartása megóvta a mai téma konjunkturális szolgálatától". Önkéntelenül is felvetődik a kérdés: nem a pártos valóságábrázolást azonosítja-e a kritika szerzője „a mai téma konjunkturális szolgálatával". (Lásd „Kortárs", 1959. 9. sz. 449. old.)

Köztudott dolog, hogy Lukács György a kritikai realizmus túlzott eszményesítésével párhuzamosan lebecsüli a szocialista realizmus eredményeit. Lukácsnak ezt a hibás felfogását félreérthetetlenül tükrözi az elmúlt években Nyugat-Németországban megjelent könyve, a „Wider den missverstandenen Realismus" is. Ez a téves elmélet él az olyan kritikai megnyilvánulásokban, amelyek kétes értékű igényességgel, a polgári irodalom klasszikusaihoz mérve marasztalják el, kicsinyítik le a szocialista művészet alkotásait. A polgári realizmus klasszikusait eszménynek tekintve lekicsinylően, mint naturalizmust, „biedermeier érzést", vagy üres romantikát vetik el a szocialista irodalom friss hajtásait. (Lásd „Élet és Irodalom", 1960. január 1.; „Kortárs", 1960. 1. sz. 113. old.)

Irodalmi életünk, kiadói politikánk gyökeresen szakított a XX. század kritikai realizmusának megítélésében kísértő szektás, dogmatikus nézetekkel. Nemcsak a múlt század kritikai realista irodalmát tartjuk a szocialista irodalom közvetlen elődjének, hanem fegyvertársnak tekintjük a kapitalista országok XX. századi kritikai realizmusát is. Könyvkiadóink sorra-rendre jelentetik meg Romain Rolland, Heinrich Mann, Thomas Mann, Feuchtwanger, Martin du Gard, Sartre, Steinbeck, Hemingway, Remarque, Moravia, Graham Greene, Vercors, Heinrich Böll, Koeppen stb. műveit. Színházaink állandóan játszszák Miller, Osborne, Dürrenmatt stb. darabjait. Filmszínházaink műsorán ott vannak a nyugati filmművészet

legjobb realista alkotásai. Az egyes művek értékelésénél kritikánk — nagyon helyesen — számba veszi azokat a bonyolult, ellentmondásos körülményeket, amelyek között ezek a művek megszülettek, és sokra becsüli a bennük megnyilvánuló írói bátorságot. Tudja, hogy ezek a művek az imperializmus háborút és új fasizmust előkészítő erői ellen és azok ellenére íródtak meg. Semmi esetre sem lehet egyetérteni az olyan merev, egyoldalú felfogással, amely szerint hiba volt például előadni Dürrenmatt „Az öreg hölgy látogatása" című színművét. Az ilyen dogmatikus, merev, elutasító vélemény nem egyezik a párt irodalompolitikájával.

A modern kritikai realizmus értékének elismerése azonban nem jelenthet bírálat nélküli eszményesítést. Azt a helyes tételt, amely szerint a kritikai realizmus szövetségese a szocialista irodalomnak, nem lehet úgy értelmezni, hogy már-már azonos vele. Bírálatunk nem feledkezhet meg arról, hogy a kritikai realizmus jelenlegi képviselőinek, a polgári társadalom e lázadóinak jó részénél kisebb-nagyobb mértékben ugyan, de valamifajta harmadikutas illúziók is élnek, hat rájuk a dekadencia, a nihilisztikus pesszimizmus is. Hemingway írásainak nagy értékeit lehet becsülni anélkül is, hogy művészetét a „XX. századi új realizmus" számára iránymutatónak tekintjük és anélkül, hogy műveit már-már szocialista irodalommá avatnánk. (Lásd Hemingway „A folyón át a fák közé" utószavát, „Nagyvilág", 1960. 9. sz.) Arthur Millernek az ibseni hagyományokat folytató „Az ügynök halála" című darabja valóban egyik legértékesebb terméke a modern kritikai realizmusnak. Néhány túlzottan lelkendező kritika azonban a szocialista drámairodalmunk elé is szinte követendő példaként állítja, minden bíráló megjegyzés nélkül Shakespeare és Molière szint-

jére emeli, korunk „klasszikus remekműveként" értékeli, és így kiált fel: „Örül az ember, ha színházban is irodalmat lát, mert elég ritkán láthat ilyesmit." (Lásd „Kortárs", 1960. 1. sz.; „Élet és Irodalom", 1959. december 24.) Helytelenül értékeli a mai kritikai realizmust az a bírálat, amely a problematikus szemléletű Dürrenmattról írva megjegyzi, hogy „szocialista író sem bélyegezte meg eddig ilyen végérvényesen a polgári kultúrát". (Lásd „Nagyvilág", 1958. 12. sz. 1854. old.) Ez a kritikátlanság jellemzi egyes művek elő- és utószavát, amelyek nagyon gyakran nem elmélyült elemzések, hanem elvtelen dicshimnuszok (például Moravia, Dürrenmatt, Frisch stb. műveinek utószava). E kritikátlanságtól olykor nem mentes a „Népszabadság" sem, amelynek egyik cikkírója, Frisch darabjának értékelése kapcsán, ha burkoltan is, de szembeszállt azokkal a kritikákkal, amelyek a mű korlátait, belső ellentmondásait joggal feszegették. (Lásd „Népszabadság", 1960. március 31.)

A marxista bírálat nem mondhat le az önálló álláspontról. Ha kritikai realista művekről ír, akkor ezeknek a műveknek nemcsak az értékeit, hanem belső ellentmondásait is kötelessége számba venni és elemezni. Az a bírálói magatartás, amely ezt az igazságot szem elől téveszti, feladja a szocialista realizmus művészi távlatait, és téves irányban befolyásolja irodalmunk fejlődését.

Revizionista nézetet tükröznek az olyan kritikák, amelyek csak úgy „általában" beszélnek felszabadulás utáni irodalmunk kapcsán a „naturalizmus, a primitivizmus, a sematizmus áramlatairól", és csak mint a „sematizmus időszakát" emlegetik az egész akkori irodalmi fejlődést, elhallgatva, hogy irodalmunk egésze ebben az időben tett döntő fordulatot a szocialista realizmus irányába. (Lásd „Élet és Irodalom", 1959. március 20.; 1960. január 6.)

A bírálatok olykor nem bátorítják a szocialista feladatokat vállaló írókat, ellenkezőleg: valósággal eltanácsolják őket az ilyen vállalkozásoktól. Egy bíráló például Aragon és Neruda politikai verseinek egyik sikeres fordítójáról állapítja meg, hogy a „szerelem a halál, általában a lét kérdései izgatják elsősorban", s felrója a fordítónak, amiért „költői egyéniségétől távolabb álló" politikai versek fordítására is vállalkozott. (Lásd „Élet és Irodalom", 1959. július 17.) A „Kortárs" egyik bírálata szintén a szemére veti a fiatal kommunista íróknak, hogy világnézeti és politikai problémák jelentik költészetünk fő tartalmát, és minden elemzés, minden indokolás nélkül megbélyegzi ezeknek a költőknek „világnézeti közhelyes laposságát", és — állítását mivel sem igazolva — „riasztó példaként" utal egy önmagában helytálló, a pártról szóló politikai versre. (Lásd „Kortárs", 1960. 1. sz. 114. old.)

III

A polgári-kispolgári esztétikai szemlélet, amely irodalmi életünkben a fő veszély, ma már nemigen jelentkezik nyílt, támadó élű irányzatként. Nem véletlen, hogy az elemzett téves állásfoglalásokat tartalmazó bírálatok nagy része nem a legutóbbi időben íródott, s jórészt olyan kritikusok tollából ered, akiktől szép számban lehetne idézni helyesen értékelő, marxista szellemű bírálatokat is. A helytelen nézetek ma már többnyire nem egységes, kiérlelt kritikai koncepciókban, kiforrott áramlatként, hanem inkább csak eklektikusan, marxista megállapításokkal elvegyülve, azokkal egyezkedve jelentkeznek a kritikákban. A helyzetnek ez a sajátsága azonban nem jelenti azt, hogy e nézetek és tendenciák nem képvisel-

nek továbbra is komoly ideológiai veszélyt. Hatásuk nem szűnt meg, csak megjelenési formájuk változott. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy e helytelen nézeteket, ha nyílt formáikban vissza is szorultak, eszmeileg még nem semmisítettük meg, még nyomást gyakorolnak irodalmi életünkre.

Kritikai életünk leginkább szembeötlő betegsége, az elvtelenség, nem utolsósorban e nézetek hatásából fakad. Az elvi békülékenység, a kispolgári, revizionista, polgári dekadens tendenciákkal szemben engedékeny kritika nemegyszer még vezető marxista kritikusoknál, felelős irodalomirányítók gyakorlatában is tapasztalható. Különösen káros az a gyakori liberalizmus, mely irodalmi lapjaink, az „Élet és Irodalom", a „Kortárs", a „Nagyvilág", s az Irodalomtörténeti Intézet gondjaira bízott folyóiratok szerkesztésében tapasztalható, amikor ezek helytelen tekintélytiszteletből helyet adnak eszmeileg és művészileg nemcsak sekélyes, de egyenesen hibás írásoknak, s ha már leközlik, nem gondoskodnak megfelelő elvi kritikájukról. Ez a liberális szerkesztési gyakorlat időnként fellelhető a „Népszabadság" kulturális rovatában is.

Marxista kritikánk fejlődését nemcsak a jobboldali tendenciák iránti engedékenység akadályozza, hanem az is, hogy nem folyik következetes harc a szintén kispolgári eredetű *dogmatikus, szektás szemlélet és módszer maradványainak leküzdéséért.* Az elmúlt évek politikai harcainak tapasztalatai és irodalmunk fejlődése is azt bizonyítja, hogy a különböző jobboldali nézetek ellen dogmatikus-szektás álláspontról nem lehet eredményesen harcolni. A szocializmus, így a szocialista irodalom győzelme is csak a kétfrontos harc következetes érvényesítésével valósulhat meg. Sokan nem értik, hogy a szektás-

dogmatikus hibákra és torzulásokra nem tekinthetünk úgy, mint „családon belüli" bocsánatos vétkekre, amelyek ellen nem kell teljes határozottsággal küzdenünk. Helytelen és hibás az az elképzelés, amely pusztán az elvhűség, a következetes, pártos kritikusi magatartás apró botlásának minősíti az ítélkező szektás merevséget. A kritika területén jelentkező szektás-dogmatikus hibákra is csak úgy tekinthetünk, mint a szocialista irodalom fejlődését akadályozó, a helyes eszmeiség és a magas művészi színvonal kialakulását gátló, a szocializmus elvi alapjain létrejövő irodalmi egység megerősödését veszélyeztető, lényegileg kispolgári eredetű nézetekre.

A szektás-dogmatikus nézetek egyik megnyilvánulása, hogy marxista szándékú kritikusaink között olykor bizonyos fokú engedékenység nyilvánul meg a művészi színvonal tekintetében. A művészi színvonal követelménye a szocialista irodalom fejlődése szempontjából nem elhanyagolható. „Baloldali" álradikalizmus az a nézet, hogy a szocialista rendszer szilárdsága felmenti a szocialista művészetet a magasabbrendű mondanivaló fejlett színvonalú megformálásának követelménye alól, és nem tudja megérteni, mennyire fontos szocialista irodalmunk további fejlődése szempontjából a művészi megformálás tökéletessége. Az ilyesfajta nézeteknek következménye az a bírálói magatartás, amely például egy fiatal költőnek még nagyon is nehézkes, darabos verseit bevezető előszóban szinte eleve elutasított minden, a művészi színvonal kérdéseit felvető kritikát.

Nem lehet egyetérteni azzal, hogy a szocialista irodalom támogatásának ürügyén a kritika egyes tiszteletre méltó munkákat világirodalmi remekművek rangjára emelve magasztaljon, elhallgatva eszmei vagy művészi fogyatékosságaikat. (Lásd „Élet és Irodalom", 1958. jú-

nius 27.) Ez nem szolgálhatja marxista kritikánk hitelének és tekintélyének erősödését, csak árt a szocialista irodalomnak.

A színvonal lebecsülése és helytelen értelmezése mellett bizonyos fokú szűkítő törekvésekben is megmutatkozik a szektás nézetek fennmaradása. A marxista kritika feladata, hogy a múlt és a jelen egész magyar irodalmának felelős gazdája legyen, nem mondhat le egykönnyen egyetlen értékről sem. Nem lehet egyetérteni azzal az „Esti Hírlap"-ban megjelent nyilatkozattal, amelynek szelleme akarva-akartlanul azt a gondolatot kelti az olvasóban, mintha a fiatal írók közül csak a kommunisták fejlődése lenne lényeges, és a többi mind elhanyagolható. Káros az az esztétikai szempont, amely ezzel kapcsolatban így hangzik: „Szép az, ami érdekeinknek megfelel". („Esti Hírlap", 1960. február 14.) Az ilyesfajta leszűkítő tendenciák eltorzítják a pártnak azt a helyes vonalát, amely az irodalomban elsősorban a kommunista eszmeiségű írókra és azok műveire támaszkodva minden becsületes, haladó szellemű írót meg akar nyerni.

Vannak, akik például a „Tűztánc" című antológiában feltűnt és jogos szeretetnek, megbecsülésnek örvendő tehetséges, rendszerünkhöz hű fiatal írók egy csoportját érzik a magyar irodalmi fejlődés egyetlen lehetséges bázisának. Nem használ sem irodalmunk ügyének, sem pedig a fiatal írók fejlődésének az a dicsőítés, amely szerint „e költőgeneráció jelentkezésével oly gazdaggá vált a magyar költészet, amilyenre nem volt példa az utolsó évtizedekben", s amely úgy véli, hogy „e költők feltűnése: fordulat az új magyar irodalomban, olyan fordulat, amely nagy eredménye és egyben útjelzője is kultúrforradalmunknak". („Esti Hírlap", 1959. június 9.)

Vannak kritikusok, akik a szocializmus ügye mellett 1956-ban kiállt írók megkülönböztetett szerepét hangsúlyozzák, s a szocialista irodalomért vívott harcban szinte egyedül rájuk kívánnak támaszkodni. A párt természetesen megbecsüli a nehéz időkben helytálló fiatalabb és idősebb írók munkásságát, és rájuk különösképpen támaszkodik irodalmunk szocialista fejlesztéséért vívott harcában. De fellép minden olyan törekvés ellen, amely előjogokat, irodalmi tőkét kíván kovácsolni a múltban tanúsított helyes politikai magatartásból.

A szektás, leszűkítő tendenciák megnyilvánulnak a tehetség, az írói érték sokszor túlzottan könnyelmű kezelésében is. Rosszul értelmezi az elviséget az a bírálat, amelyen nem érződik az írói tehetség tisztelete, akkor is, ha problematikus írói egyéniségről van szó. Elhibázott az a kritika, amely például Babitsról írva meggondolatlanul használ olyan kifejezéseket, hogy „nagy epigon" . . . , „költői képességei nem voltak elegendők" stb. (Lásd „Élet és Irodalom", 1958. november 28.)

Kritikai életünkből végképp száműzni kell azt a magatartást, amely a hang élességével, gyanúsítgató kitételekkel helyettesíti a meggyőző érvelést. A marxista kritika az emberek igazságérzetére, józan eszére hivatkozzék, kerüljön minden fölényeskedést, de ne tételezze fel eleve, hogy ellenséggel áll szemben. Legyen határozott és elvi a bírálat, de érződjék rajta az őszinte, segítő szándék, az író munkája iránti figyelem és megbecsülés. A kritikusnak abból a vitathatatlan tényből kell kiindulnia, hogy íróink nagy részének a készsége megnőtt a szocialista valóság tényeinek számbavételére és művekben való ábrázolására. A körültekintő, árnyalt, az egyes írók fejlődését és lehetőségeit gondosan számba vevő bírálat nincs ellentétben az elvi szilárdsággal.

A különböző helytelen kritikai állásfoglalásokat gyakran befolyásolják a klikkérdekek, az elvtelen személyi összefonódások és az ezekből fakadó szubjektivizmus is. Ahogy irodalmi sajtónknak és könyvkiadásunknak egyes-egyedül a mű alapján kell döntenie egy-egy irodalmi alkotás megjelentetéséről, ugyanúgy a kritikai munkában is az értékelés alapja egyedül a mű legyen, és sohasem szerzőjének személyes befolyása, írói rangja vagy irodalmi kapcsolata. Vissza kell utasítani egyes tekintélyes vagy kevésbé tekintélyes íróknak azt az igényét, hogy írásaikat kritika nélkül fogadják el. A klikkérdekek, a személyi összefonódások és az elvtelen tekintélytisztelet káros jelenségei ellen mindenekelőtt a kommunista íróknak és kritikusoknak kell példamutatóan és határozottan fellépniük.

Az irodalomkritikákban gyakran tapasztalható politikai „óvatoskodás" és ideológiai felületesség. Napilapjainkban és irodalmi folyóiratainkban számos olyan kritikai írás jelenik meg (ideértve a színházi és filmkritikákat is), amelyekből riasztó unalom árad, s amelyekből hiányzik a határozott állásfoglalás, az önálló marxista gondolkodás. Több lapunk szerkesztősége gyakran megelégszik azzal, hogy valamely műről bírálatot jelentet meg, de azzal már nem törődik, hogy a bírálat megfelelő gondolati és formai igénnyel készüljön, alkalmas legyen a közönség helyes véleményének formálására. Kritikánk jó részének jellegtelensége a szakmai felkészültség hiányaira, a szerkesztői munka elégtelenségére, a rutinmunka kórtüneteire mutat. De a gyakran tapasztalható kritikai jellegtelenség leginkább a politikai állásfoglalás elkerülésének szándékából fakad. Vannak, akik marxista köntösben is kispolgárok módjára így gondolkoznak: előnyösebb a szürke, színtelen, exkluzívan szakmai

műbírálat, az állásfoglalás megkerülése, mert ez „megóv a nagyobb tévedések elkövetésétől".

A marxista kritikusok nem alkudhatnak meg, nem fogadhatják el az elvtelenséget. *Kritikánk központi feladata a két fronton következetesen harcoló, tudományos igényű, elvi bírálói magatartás kialakítása.* A fő veszélyt, a polgári-kispolgári-revizionista nézeteket s a komoly károkat okozó szektásságot, dogmatizmust a marxista kritika csak úgy győzheti le maradéktalanul, ha saját soraiban felszámol mindenfajta elvtelenséget és eklekticizmust.

Irodalmi kritikánkra nagy feladatok várnak társadalmunk ízlésének, irodalmi érdeklődésének fejlesztésében. A kritikának kalauzul kell szegődnie az új társadalom új embere mellé, hogy felébreszthesse érdeklődését az egészséges, pozitív alkotások iránt, s képessé tegye az eszmei, művészi hibák felismerésére. A kritikának oda kell hatnia, hogy épülő szocialista társadalmunk növekvő kulturális szomja a valóban tiszta forrásoknál találjon kielégülést, közelebb hozza az olvasókhoz a szocialista realizmus s a haladó irodalom alkotásait, megismertesse ezek igazságát és szépségét, eszmei és művészi pozitívumait. A mai magyar kritika fontos küldetése, hogy segítse irodalmunk új fejlődési szakaszának kibontakozását, értékes szocialista realista alkotások megszületését, irodalmunk eszmei és művészi gazdagodását.

A marxista kritikus nem tud megfelelni ennek a feladatnak, ha nem ismeri mélyen az épülő szocialista társadalom életének fő kérdéseit, a szocializmust építő embert. Enélkül nem képes helyesen számon kérni az írótól a valóság ábrázolását, és nem lehet az irodalmi alkotások avatott mérlegelője. Nem lehet jó marxista kritikus az, aki nem figyel fel az irodalom biztató, új jelen-

ségeire, s nincs érzéke és érdeklődése minden iránt, amiben a szocializmus valóságának gazdagabb bemutatása, a szocializmus céljainak eredményesebb irodalmi támogatása jelentkezik.

Ahhoz, hogy kritikánk eszmeiségben és színvonalában jelentékenyen fejlődjön és elősegítse a szocialista realizmus további térhódítását a magyar irodalomban, elviségének megerősítésén túl az is nélkülözhetetlenül szükséges, hogy saját fegyverzetét korszerűvé tegye. A harcnak nemcsak azt az oldalát kell hangsúlyoznunk, amely a polgári-kispolgári tendenciák leküzdésére irányul, hanem azt a küzdelmet is, amelyet a szocialista irodalom támogatása, színvonalának emelése érdekében folytat. A marxista kritika csakis úgy képes elvégezni feladatát, ha elmélyülten foglalkozik a műalkotások esztétikai sajátosságaival, az eszmei mondanivalót és annak megformálását — a kompozíciót, a stílust — a maga egységében vizsgálja, segíti a művészi kifejezés tökéletesítését. Sokszor még vezető marxista kritikusaink is elmulasztják, hogy behatóan foglalkozzanak a magyar szocialista irodalom új hajtásaival. Gyakran a legjelentősebb új kísérletekkel kapcsolatban elmarad a mély elemzés, a tényleges kritikát üres magasztalás helyettesíti. Éppen ezeknél a műveknél nem elégedhetünk meg felületes, úgynevezett protokoll-kritikákkal, hanem törekedni kell a mű eszmeiségének, művészi megformálásának mélyére hatolni, segítséget nyújtani az írónak és az olvasónak egyaránt.

A szocialista szellemű művek elmélyültebb elemzése nélkülözhetetlenné teszi, hogy a kritika többet foglalkozzék a szocialista irodalom fejlődése kapcsán általánosított esztétikai kérdésekkel. Számos olyan részletprobléma merül fel, amelynek megoldása további vitát kíván. Kü-

lönös gonddal kell foglalkozni az irodalmi alkotómunka új jelenségeinek vizsgálatával, hazai és nemzetközi eredményeivel. Ismertetnünk kell a külföldön folyó esztétikai vitákat. Ez eddig csak nagyon hézagosan történt, ami hozzájárult ahhoz, hogy irodalmunk — elsősorban a kritika mulasztása miatt — a világirodalom főáramától, a nemzetközi szocialista irodalom fejlődésétől elmarad.

Nagyobb gondot kell fordítanunk irodalmi kritikánk elméleti megalapozására, hiszen enélkül a kritikai és alkotói gyakorlat csak sekélyes, ötletszerű és provinciális lehet. Ezen a téren igen nagy mulasztásai vannak az Irodalomtörténeti és a Filozófiai Intézetnek, a budapesti bölcsészkar esztétikai tanszékének, amelyeknek elsőrendű feladata lenne fellendíteni hazánkban a marxista irodalomelméleti-esztétikai tevékenységet.

A kritikai tevékenység fejlesztésében a legfontosabb teendőnk, hogy magasabb színvonalra emeljük a különböző irodalomkritikai műhelyek (szerkesztőségek, irodalmi lapok: az „Élet és Irodalom", a „Kortárs", a „Nagyvilág", az Irodalomtörténeti Intézet lapjai és a vidéki folyóiratok, a kiadók, a tudományos intézetek, az egyetemi tanszékek, az Írószövetség és az Újságírószövetség kritikai szakosztályai stb.) munkáját, és határozottabb, következetesebb legyen e munka elvi irányítása. Különösen fontos, hogy megjavuljon, eszmei tisztaságban s a művészi igényességben színvonalasabbá váljon a szélesebb körhöz szóló kultúrát terjesztő szervek: a „Népszabadság" és a többi napilap kulturális rovata, a Rádió, a Televízió stb. kritikai tevékenysége.

Irodalmunk fejlődésének jelenlegi szakaszában a marxista kritikának a szocialista realista alkotások elsődleges segítése mellett nagy figyelmet kell fordítania arra, hogy a még nem következetesen szocialista világnézetű alko-

tók is közelebb kerüljenek a szocializmus eszméinek elfogadásához. E téren figyeljen fel a kritika minden előrehaladásra, és segítse a további tisztulást, előrejutást. Ugyanakkor polemizáljon az eszmei és művészi elmaradottsággal. Kritikánknak is hozzá kell járulnia ahhoz, hogy a szocializmus építésének igenlésében, a békeharcnak és az emberiség haladásáért vívott nemzetközi küzdelemnek a jegyében tovább izmosodjon irodalmunk egysége. Kritikánk ügyeljen arra, hogy olyan irodalmi törekvések, melyek a szocializmus ügyével szemben ellenségesek vagy közömbösek, ne mérgezzék közéletünket.

A kritikusok különös gonddal foglalkozzanak a fiatal írók alkotó munkájával. Egész irodalmunk fejlődése szempontjából döntő, hogy a fiatal írók eszmei és művészi szempontból helyes irányba fejlődjenek. Szakítani kell az ajnározó ismertetésekkel és méltatásokkal, melyek semmit sem használnak, s — a szeretetteljes gondoskodás jegyében — nyíltan fel kell tárni azokat az eszmei bizonytalanságokat és művészeti zsákutcákat, amelyek egyes fiatalok alkotásait jellemzik.

A marxista kritikának együtt kell dolgoznia a még nem marxista szemléletű kritikával is, mégpedig oly módon, hogy azok jó szolgálatokat tegyenek szocialista kultúránknak. Sokat tanulhatnak marxista kritikusaink az idősebb, tapasztalt kritikus nemzedékektől — de ez nem jelenti azt, hogy kritikai életünkben a polgári esztétizmusnak, mint irányzatnak is helyet kívánunk adni. A nem marxista világnézetű kritikusokkal való együttműködésünk alapja: népünk szocialista célkitűzéseinek hűséges szolgálata, a realista szándékú haladó irodalom segítése, a tudományos alapokon álló, kulturált kritikai tevékenység.

Következetesebben kell törekednie kritikánknak arra, hogy eredményesen szolgálja a dolgozó tömegek irodalmi ízlésének nevelését, közérthető legyen, stílusában kerülje el azokat az arisztokratikus vonásokat, amelyek akadályozzák az egyre növekvő olvasó tömegek irodalmi műveltségének hatékony formálását.

Irodalmi kritikánk szóvá tett fogyatékosságai nem elszigeteltek, hasonló problémák jelentkeznek a művészeti kritika más ágazataiban is. Kritikai életünk tisztulása, felvirágzása nemcsak irodalmi és művészeti életünk, kulturális forradalmunk továbbvitelét segítheti elő, hanem hozzájárul az általános ideológiai feladatok megoldásához is. Segít, hogy gyorsabban és eredményesebben küzdjük le azokat a káros polgári-kispolgári hatásokat, amelyeknek nincs helyük a szocialista társadalom köztudatában. Kritikusaink munkáját a jövőben még inkább át kell hatnia annak a felelősségérzetnek, amely egész társadalmunkra hárul az elkövetkező fontos időszakban, midőn a szocializmus alapjainak lerakását befejezzük, s népünk minden erejét, tehetségét a szocializmus felépítésének nagy történelmi feladatára összpontosítjuk.

Megjelent: „Társadalmi Szemle”, 1961 február.;
„Kortárs”, 1961 március.

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁNAK HATÁROZATA A SZOVJETUNIÓ KOMMUNISTA PÁRTJA XXII. KONGRESSZUSÁNAK JELENTŐSÉGÉRŐL

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága 1961. november 17-én kibővített ülést tartott. Kádár János elvtárs beszámolt a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusáról, a kongresszuson részt vett küldöttség munkájáról, és ismertette a Politikai Bizottság állásfoglalását a kongresszus tanulságainak hasznosításáról a Magyar Szocialista Munkáspárt tevékenységében, népünk szocialista építő munkájában. A Központi Bizottság egyhangúlag jóváhagyta a Szovjetunió Kommunista Pártja XXII. kongresszusán részt vett küldöttség munkáját, a beszámolót, és a kommunizmus építőinek történelmi jelentőségű tanácskozásával kapcsolatban a következő határozatot hozta:

I

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa olyan történelmi helyzetben ült össze, amikor a Szovjetunióban, a világ első és leghatalmasabb szocialista államában, már szélesen kibontakozik a kommunizmus építése, az emberiség egyharmadát felölelő szocialista tábor országainak többségében befejezéséhez köze-

ledik a szocialista társadalom építése, a nemzetközi kommunista mozgalom lendületesen fejlődik. A szabadságukért küzdő népek csapásai alatt a gyarmati rendszer széthullása végső szakaszába jutott, az imperializmus befolyási övezete gyorsan szűkül, a kapitalista rendszer általános válsága mélyül. Az imperializmus e helyzetben elszántan védi állásait, harcol a történelem kikerülhetetlen fejlődése ellen, eszeveszett fegyverkezést folytat, fékezni akarja a társadalmi haladást és veszélyezteti a békét. A világ fejlődésének fő irányát azonban már nem az imperializmus, hanem a szocializmus erői határozzák meg.

A történelmi fejlődés jelen szakaszában, amikor már az imperialista, kapitalista iga alatt nyögő országok dolgozó népeit is mindjobban áthatja és vonzza a szocialista eszme, a szabadságra, a nemzeti függetlenségre való törekvés, a béke megvédésének akarata, a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa a marxizmus—leninizmus eszméi alapján, a halhatatlan Lenin szellemében válaszolt korunknak az emberiséget ma foglalkoztató minden nagy kérdésére.

A történelmi tanácskozás, számba véve a XX. kongresszus óta eltelt esztendők eredményeit, tanulságait, megalkotta a kommunista társadalom építésének nagyszerű programját, megerősítette a két világrendszer békés egymás mellett élésének és békés versenyének elvét, bebizonyította, hogy a kommunizmus és a béke ügye elválaszthatatlanul összeforrott. E kongresszustól új eszmei fegyvereket kaptak a kommunista és munkáspártok, új lendületet a szocializmust építő népek, új reményt és biztatást a föld minden országának békét akaró népei és az egész haladó emberiség.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresz-

szusa nagyra értékelte és teljes egységben helyeselte mindazt, amit a Központi Bizottság Hruscsov elvtárs vezetésével 1953 óta a kollektív vezetés érvényesítéséért, a pártélet lenini szabályainak helyreállításáért, a szocialista törvényesség biztosításáért, a szovjet demokrácia továbbfejlesztéséért tett, a provokátor Berijával és az 1957-ben lelepleződött pártellenes csoporttal szemben kemény harcban kivívott. A XXII. kongresszus megerősítette és tovább fejlesztette a XX. kongresszus eszmei-politikai irányvonalát.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának 1956 februári XX. kongresszusa, amint azt a kommunista és munkáspártok 1957-es és 1960-as moszkvai értekezletének okmányai is hangsúlyozzák, hatalmas eszmei fegyvert adott, új fejezetet nyitott, nagy győzelmeket eredményezett az egész nemzetközi kommunista mozgalomban. A XX. kongresszus harcolt a marxizmus—leninizmustól idegen személyi kultusz ellen, feltárta, milyen károkat okozott a kommunizmus ügyének a Sztálin személyi kultuszából fakadó önkény, megvédte a marxizmus—leninizmus eszméinek tisztaságát a dogmatikusok s a burzsoá eszmék előtt behódoló revizionisták torzításaival szemben.

A marxista—leninista eszmék fényében megmutatta korunk új, jellemző vonását: a szocializmus világrendszerré vált, az emberiség sorsáról már nem egyedül az imperializmus dönt. Bár az imperializmus ragadozó jellege nem változott, de a világban kialakult új erőviszonyok között a háború többé nem végzetszerűen elkerülhetetlen. A XX. kongresszus megsokszorozta a társadalmi haladásért, a békéért küzdő milliók sorait; megerősödött a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom minden osztaga, a gyarmati népek szabadságharca, sikerült megfékezni a háborús kalandorokat.

A személyi kultusz szétzúzása, a lenini eszmék hatalmas ereje lendületet adott a Szovjetunió fejlődésének. A szovjet nép, mely lenini pártja vezetésével megdöntötte a tőkés-földesúri hatalmat, létrehozta a földön az első munkás-paraszt államot, majd felépítette a szocialista társadalmat, az utóbbi években ugrásszerűen tört előre az emberi alkotás minden területén.

A szovjet nép, abban az országban, amely alig több mint négy évtizede a faeke, a tömeges írástudatlanság, az elmaradottság és a nyomor országa volt, a szocialista rendszer erejével a világ legerősebb hatalmát teremtette meg, amely magas fejlettségű iparral rendelkezik, a világ legfejlettebb közoktatását hozta létre, magas szocialista kultúrát alkotott. A Szovjetunió a tudományok egész sorában a világ ranglistáján az első helyre került; elsőnek a szovjet emberek repültek a világűrbe. A Szovjetunió népe elsőnek kezd hozzá kommunista pártjának új programja alapján — utat mutatva minden népnek — a szabadság igazi országa, a kommunista társadalom felépítéséhez.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának programja megmondja, hogy milyen a kommunista társadalom:

„A kommunizmus osztály nélküli társadalmi rendszer, amelyben a termelési eszközök egységes köztulajdonban vannak, ahol megvalósul a társadalom valamennyi tagjának teljes társadalmi egyenlősége, ahol az emberek sokoldalú fejlődésével együtt az állandóan fejlődő tudomány és technika alapján nőnek a termelőerők, ahol a társadalmi gazdagság minden forrása teljes bőségében buzog, és megvalósul a nagyszerű elv: »Mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint«."

A kommunizmus a dolgozó emberek osztály nélküli társadalma, amelyben megszűnnek a város és falu kö-

zötti, a fizikai és szellemi munka közötti lényeges különbségek. A kommunizmus olyan társadalom, ahol minden polgár részt vesz a közügyek intézésében, és megvalósul a teljes társadalmi önkormányzat. A kommunizmus a teljes szabadság, az emberek és népek igazi egyenlősége, az örök béke, az öröm és boldogság világa.

Az a viharos ütemű fejlődés, amelyet a Szovjetunió népe a hétéves terv első éveiben elért, és az az egység, lelkesedés, amellyel a XXII. kongresszus határozatait fogadta, mutatja a szovjet nép eltökéltségét: nekilát és megvalósítja ezt a történelmi feladatot is.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának programja célul tűzi ki a kommunizmus anyagi-műszaki alapjainak megteremtését 1980-ig. Néhány év múlva a Szovjetunió elhagyja az Egyesült Államokat nemcsak a mezőgazdasági, hanem az ipari termelés összmennyiségében is. A kommunizmus építésének 20 éves programja szerint a Szovjetunió ipari termelése 1980-ban az 1960. évinek hatszorosa lesz, vagyis lényegesen több mint ma az egész világ ipari termelése; húsz év múlva a Szovjetunió mezőgazdasági termelése a jelenleginek három és félszeresére növekszik, ami a népélelmezés soha nem látott bőségét fogja biztosítani. Ugyanakkor a Szovjetunióban lesz a legrövidebb munkaidő és a legpezsgőbb tudományos és kulturális élet a világon. A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa megmutatta azt az utat, amelyen a szovjet nép már ma élő nemzedéke eljut a kommunizmusba. Ez nagy öröm minden dolgozó embernek az egész világon — keserűség, ijedtség a kommunizmus ellenségeinek. Az imperialisták félnek a program megvalósításától, tudják, érzik: a békés versenyben alulmaradtak; a kommunizmus gondolata megállíthatatlanul utat tör és győzedelmeskedik az egész világon.

A kommunizmus a béke világa. A kommunizmusért folyó harc elválaszthatatlanul összeforrt a béke védelméért folyó küzdelemmel. Az emberiség létérdeke megköveteli, hogy a ma létező két ellentétes világrendszer békében éljen egymás mellett. A békés egymás mellett élés megvalósításáért folyó harcban a szocialista tábor országai együtt haladnak a nemzetközi munkásosztállyal, az imperialisták ellen küzdő felszabadult vagy önállóságukért küzdő gyarmati népekkel, minden haladó emberrel. Száz- és százmilliók gondolkozásában gyökerezett meg az a felismerés, hogy az imperializmus háborút, a kommunizmus békét jelent. Hatalmas erő ez, amely ha tevékeny és tovább növekszik, meg tudja akadályozni egy új világháború kirobbantását, és kivívja az ellenőrzött általános és teljes leszerelést, a fegyverek és a háború nélküli világot.

A XXII. kongresszus ugyanakkor felhívja a népek figyelmét, hogy amíg létezik az imperializmus, addig fennáll a háború veszélye is. Az imperializmus hatalma kisebb és egyre gyöngül: az imperialista államok mégis szövögetik háborús terveiket, veszélyes katonai kalandokkal szeretnék feltartóztatni hatalmuk további csökkenését, és visszahódítani elvesztett területeiket. Mind nagyobb arányú fegyverkezési hajszát folytatnak. A nyugati hatalmak megszegtek minden szerződést, amit a német militarizmus teljes megsemmisítésére a második világháború alatt és után kötöttek, felélesztették és erősítik a nyugatnémet revansista erőket.

A szocialista országok saját népük és az egész emberiség iránti szent kötelességüket teljesítik, amikor következetesen síkraszállnak a háborús erők visszaszorításáért, és minden szükséges rendszabályt foganatosítanak az imperialista hatalmak veszélyes háborús ter-

veinek meghiúsítására. Következetesen folytatják harcukat a német békeszerződés megkötéséért, Nyugat-Berlin helyzetének rendezéséért.

A népeknek megnyugvásul szolgál, az egész emberiség számára jó, hogy a Szovjetunió, a szocialista tábor, a béke védelmének legerősebb támasza, hatalmas véderővel rendelkezik, erősebb az imperialistáknál, és rakétafegyvereivel megsemmisít minden agresszort, amely népére vagy a vele szövetséges népekre támad, új háborút kezd.

II

A Szovjetunió Kommunista Pártjának új programja, amelyet a kongresszus egyhangúlag hagyott jóvá — a szocialista államok fejlődésének és a kommunizmus építésének elméletét több új, nemzetközi érvényű tétellel gazdagította. Megállapította, hogy az osztályok kibékíthetetlen ellentéte teljesen megszűnt, s a munkásosztály vezetésével, a munkásosztály új társadalmat formáló eszméi alapján a Szovjetunió népe erkölcsi-politikai egységbe forrt; ennek megfelelően a Szovjetunióban a proletárdiktatúra állama történelmi funkcióját betöltötte már és a szovjet állam össznépi állammá fejlődött.

Az új program szerint a kommunizmus anyagi-műszaki alapjainak megteremtése folyamán mindvégig alapvető elv marad a munka szerinti elosztás szocialista elve. A szükségletek szerinti elosztás kommunista elve fokozatosan szélesedik, és a javak bőségének megteremtése után válik uralkodóvá. Az anyagi ösztönzők fontossága mellett a program hangsúlyozza az erkölcsi ösztönzők jelentőségét. A nemzetközi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy az ösztönzők bármelyikének elhanyagolása

a szocializmus építésének nagy erkölcsi és politikai kárt okoz.

A kommunizmus anyagi-műszaki alapjait csak a kommunista erkölcsi normák szerint élő, magas műszaki és általános kultúrájú nép teremtheti meg. A kommunizmusban a kommunista erkölcs, az ember közösségi jellemvonásai általánossá válnak.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának új programja — a szocializmusért és a békéért harcoló népek hatalmas eszmei fegyvere világszerte. A szocialista országok népei, amelyek ma a szocialista társadalom felépítésén dolgoznak, a kommunizmus építésének e nagyszerű programjából további ösztönzést kapnak alkotó munkájukhoz. Ez a program bizonyossá teszi számukra, hogy követve a szovjet népet, viszonylag rövid idő múlva ők is áttérhetnek a kommunizmus építésére. Azok a népek pedig, amelyek ma még a tőkés uralom elnyomatásában élnek, a kommunizmus programja és az építőmunka új, nagy sikerei által lelkesítve, elszántabban fognak küzdeni felszabadulásukért, a népi hatalomért.

A magyar nép ma a szocialista társadalmat építi. Ez az út a kommunista társadalom felé vezet. Ha töretlenül, következetesen valósítjuk meg a jövőben is pártunk leninі politikáját, akkor biztosíthatjuk, hogy a kommunista társadalom Magyarországon is történelmileg azonos időszakban épül fel, mint a Szovjetunióban.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa kifejezi e nagy párt igazi lenini szellemét és munkastílusát. Az új pártprogram nagyszerűen példázza az elmélet és a gyakorlat egységét. A kommunizmus felépítésének ez a programja egyrészt döntő elméleti kérdéseket tisztáz, másrészt a pártmunka, a társadalmi tevékenység, az államelmélet, a népgazdaság úgyszólván

minden területén konkrétan megjelöli azokat a gyakorlati tennivalókat, amelyeknek megvalósítása együttesen eredményezi a kommunista társadalom tényleges felépítését.

A személyi kultusz gyökereinek és következményeinek eddiginél is mélyrehatóbb, bátor feltárása, a munka még meglevő hiányosságainak nyílt felvetése megmutatja a nagy Lenin alkotta párt elvi kérdésekben meg nem alkuvó szellemét. Ez a párt nem fél az igazságtól, a tömegektől, hanem harcában mindig ezekre támaszkodik. A Szovjetunió Kommunista Pártja a személyi kultusz gyökereinek őszinte és nyílt feltárásával példát mutat mindazoknak, akiknek számára a nép ügye, a kommunizmus ügye valóban mindenekfelett áll.

A XXII. kongresszus egyaránt elítélte a szociáldemokrata pártok jobboldali nézeteit, a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége programjában megtestesülő revizionista nézeteket, valamint a marxi—lenini tanításokat eltorzító dogmatikus nézeteket.

Sajnálattal állapítjuk meg, hogy az Albán Munkapárt vezetői nem hasznosították a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. és XXII. kongresszusának eszméit, mind mostanáig nem számolták fel a Sztálin-kultuszt és saját személyük kultuszát, nem szakítottak a mérhetetlenül káros módszerekkel és az ál-baloldali kalandorkodással. Ezzel nemcsak saját népüknek okoznak hatalmas kárt, hanem a szocialista tábor, a nemzetközi kommunista mozgalom egységének és a béke ügyének is. Tevékenységükkel az imperialisták malmára hajtják a vizet.

Vitánkat, amely az albán vezetőkkel már egy ideje folyik, korábban azért nem vittük a nyilvánosság elé, hogy könnyebb legyen számukra a hibák kijavítása és időben kijózanodva, visszatérhessenek a végzetes, káros

útról. Enver Hodzsa és Mehmet Shehu azonban a türelmes, meggyőző szavakat és elvtársi bírálatot semmibe véve, az albán elvtársak és dolgozók legszélesebb körében rágalmazó kampányt indítottak a Szovjetunió Kommunista Pártja, pártunk és más testvérpártok központi bizottsága ellen.

A Szovjetunió Kommunista Pártja helyesen járt el, az egész nemzetközi kommunista mozgalom s egyben az albán nép iránti internacionalista kötelességének tett eleget, amikor nyíltan feltárta az albán vezetők jelenlegi politikájának veszélyes és káros voltát. Csak ez segíthet az albán testvérpártnak, az albán népnek, s ha tanulnak belőle, az albán vezetőknek is. Elfogadhatatlannak tartjuk azt az álláspontot, amely további türelmet igényel az albán vezetők provokatív, egységbontó tevékenységével szemben. A történelem tapasztalatai azt bizonyítják, hogy az elvekből engedni nem szabad; a helyes elvekért harcolni kell, mert nem a megalkuvás, hanem csak a szilárd elvi harc biztosítja a marxizmus—leninizmus, a kommunizmus győzelmét.

A Szovjetunió Kommunista Pártja véglegesen leszámolt a személyi kultusszal. Az új pártprogram és a most elfogadott szervezeti szabályzat intézményes biztosítékokat is nyújt arra, hogy az vissza ne térhessen. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága üdvözli azokat a fontos elveket és szabályokat, amelyek a vezető párt- és állami szervek állandó felfrissítését, egyben a vezetés folyamatosságát is biztosítják. A vezető tisztségek viselésének meghatározott időszakra való korlátozása, a vezető szervek tagjai meghatározott részének választási időszakonként kötelező cseréje megszünteti az „örökös tagság"-ot, és biztosítja a folyamatosság mellett a vezetés állandó megújhodását.

A szovjet nép magas fokú politikai-erkölcsi egysége, a Kommunista Párt lenini vezetése, a párt lenini szervezeti szabályzata és a kommunizmus felépítésének világos. nagyszerű, lelkesítő programja valóban biztosíték arra, hogy már a ma élő szovjet nemzedék felépíti a kommunista társadalmat és élvezni fogja a kommunizmus örömeit.

Mi, magyar kommunisták, magyar dolgozók szívből sok sikert kívánunk a testvéri szovjet népnek, amely ezen az úton, az úttörők nehéz feladatára vállalkozva, oly sok áldozatot hozott már az emberiség boldogabb jövendőjéért, a mi népünkért is.

III

A Magyar Szocialista Munkáspárt fenntartás nélkül, teljes mértékben egyetért a Szovjetunió Kommunista Pártja történelmi jelentőségű XXII. kongresszusának irányvonalával. A kongresszus egész anyaga, a Szovjetunió Kommunista Pártjának új programja hosszú időre nagy értékű eszmei-politikai segítséget nyújt az egész nemzetközi kommunista mozgalomnak, s a testvérpártok sorában pártunknak, a Magyar Szocialista Munkáspártnak is.

A Központi Bizottság saját feladataként napirenden tartja, és egész párttagságunkat, a tömegszervezeteket, a közfunkcionáriusokat, a szocializmus, a béke ügyével szolidáris minden honfitársunkat felhívja a XXII. kongresszus anyagának tanulmányozására azzal a céllal, hogy annak hatalmas eszmei fegyverzetét, viszonyaink figyelembevételével, szocialista építőmunkánk, népünk boldogulásának előmozdítására hasznosítsuk.

A magyar dolgozók átérzik a Szovjetunió Kommunista Pártja kongresszusának történelmi jelentőségét. Erről tanúskodik a kongresszus iránt országszerte megmutatkozott nagy érdeklődés, a kongresszushoz küldött s az emberek igazi érzéseit és tettrekészségét kifejező sok üdvözlet, a kongresszus tiszteletére vállalt számos munkafelajánlás. A Központi Bizottság üdvözli az öntudatos dolgozók e szép kezdeményezéseit, amelyek fontos szerepet töltenek be népünk eszmei-politikai fejlődésében, szocialista építőmunkánk újabb fellendítésében.

A Magyar Szocialista Munkáspárt immár több mint öt esztendeje, 1956 november eleje óta a marxizmus—leninizmusnak a XX. kongresszus által továbbfejlesztett eszmei fegyverzetével vívja harcát, végzi munkáját. E politika helyességét nálunk maga az élet, a magyar népnek az ellenforradalom felett aratott győzelme, az azóta elért hatalmas szocialista eredmények bizonyítják. A Szovjetunió Kommunista Pártja XXII. kongresszusának eszmei-politikai irányvonala igazolja és megerősíti pártunk irányvonalát. A XXII. kongresszus eszmei tanulságai a gyakorlat által igazolt politikánk folytatására adnak új erőt, a pártunk VII. kongresszusán jóváhagyott eszmei-politikai irányvonal még következetesebb folytatására lelkesítenek.

A Magyar Szocialista Munkáspárt harci tapasztalatai bizonyítják, hogy csak a minden torzítástól mentes marxizmus—leninizmus alapján lehet a helyes bel- és külpolitikát, a megfelelő gazdasági és kultúrpolitikai irányvonalat kidolgozni és az életben megvalósítani. Mi harcunkat a revizionizmus és a dogmatizmus ellen egy időben vívott, kétfrontos harcnak nevezzük. E harccal tudtuk kijavítani a régebbi hibákat, leküzdeni a revizionista irányzatot, elsöpörni az útból a személyi kultusz marad-

ványait. Ezt az irányvonalat követve erősítettük a párt és a nép kapcsolatát; népünk odaadó munkájával létrehozta a szocialista építés új alkotásait. Ezen az úton járva született a magyar nép új, történelmi győzelme: a falu szocialista átszervezése.

Pártunkban a személyi kultusszal leszámoltunk, a kollektív vezetés elve, a pártélet leninl szabályai érvényesülnek, a párt és a tömegek kapcsolata erős, a szocialista törvényesség biztosított. Hazánkban a népköztársaság alkotmányán és törvényein nyugvó rend van. Ez nagy győzelme pártunknak és nagy érdeme kormányzatunknak, amit egész közvéleményünk elismer.

A Szovjetunió Kommunista Pártja XXII. kongresszusának tanulságait fel kell használnunk arra, hogy az elért nagy vívmányokat e téren is tovább szilárdítsuk, a régi hibáknak még a nyomait is eltöröljük, és visszatérésük elé áthághatatlan sorompókat állítsunk. Mindazoknak, akik régebben a szektás szemlélet rabjai voltak, s e szemlélettel és az abból fakadó módszerekkel még nem tudtak teljes mértékben leszámolni, a XXII. kongresszus fényénél meg kell szabadulniuk e hibáknak még az árnyékától is. A pártnak lankadatlan, soha nem szűnő harcot kell folytatnia az önteltség, a gondolkozás konzervativizmusa, a szellemi tunyaság, a hatalomvágy, a bírálat elfojtása és minden olyan jelenség ellen, amelyből a személyi kultusz időszakából ismert hibák újra sarjadhatnának. Fel kell számolni azt a még meglevő szemléletet, amely a mérhetetlenül káros baloldaliaskodást valami bocsánatos, elnézhető hibának tartja.

Pártunk egysége felett az egész tagságnak őrködnie kell, s mint eddig is tettük, minden egységbontó csoportosulással még idejében le kell számolni. Ha akadnának olyan jobboldali, revizionista elemek, akik azt hinnék,

hogy mostanában, amikor a „baloldali" elhajlásról több szó esik, nekik talán szabadabb a vásár, tapasztalni fogják, hogy súlyos tévedésbe estek. A jobb- és „baloldali" hibákért pártunknak drága árat kellett fizetnie. Egységünk harcban született, s arra pártunk jól vigyáz ezután is.

Pártunk eszmei tisztasága, politikai egysége, vezető és irányító, szervező és mozgósító feladatának jó megoldása egész népünk érdeke: szocialista építőmunkánk eredményességének elengedhetetlen feltétele. Szocialista építőmunkánk általános közvetlen feladata most az ötéves terv végrehajtása. A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa nyomán megnövekedett politikai érdeklődést, alkotási vágyat és munkalelkesedést ötéves tervünk teljesítésére és túlszárnyalására, a terv gazdasági mutatóinak javítására kell összpontosítani.

Az országgyűlés ez év októberében elfogadta az új ötéves tervet, mely nagy célokat tűz népünk elé, ipari termelésünk 48—50 százalékos növekedését írja elő. Jó irányítással, jól szervezett, odaadó munkával ez túlszárnyalható, s túlszárnyalása üdvös olyan termékek termelésével, amelyeknek gyártása a leggazdaságosabb, és értékesítése a nemzetközi és hazai piacon biztosított. Mezőgazdasági termelésünk ötévi átlaga a tervidőszakban az előző öt év átlagát a terv szerint 23 százalékkal fogja felülmúlni. E feladat a mezőgazdasági dolgozók szorgalmas munkájával, egész társadalmunk hathatós segítségével, a mezőgazdaságban rejlő nagy tartalékok mozgósításával nemcsak teljesíthető, hanem ugyancsak túlszárnyalható.

Termelési terveink helyes irányú, gazdaságos túlteljesítése gyorsítja egész fejlődésünket, s egyben lehetővé

teszi, hogy a lakosság fogyasztási alapjának tervezett 22—23 százalékos emelkedését és az egy főre jutó reáljövedelem 16—17 százalékos növekedését is túlhaladjuk.

Ötéves tervünk teljesítése az ipar dolgozóitól megkívánja, hogy a munka termelékenységét az előirányzott 32—33 százalékkal, a mezőgazdaság dolgozói ennél is nagyobb mértékben emeljék. A munkatermelékenység emelése döntő tényező termelőerőink továbbfejlődésében, s a két világrendszer gazdasági versenyében. Ennek eszközei: a műszaki fejlesztés, a gépek, a meglevő termelőkapacitások gazdaságosabb kihasználása, a munkaszervezés tökéletesítése, a technológiai folyamatok és a gyártmányok korszerűsítése, a mezőgazdasági hozamok növelése, a munkaidő teljes kihasználása s a munka minőségének állandó javítása.

Iparunk további erősödésének alapvető fontosságú feladata a gyártási költségek csökkentése, az anyag-, energia- és munkaerő-takarékosság, a beruházási feladatok leggazdaságosabb megvalósítása. El kell érni mind az exportgyártmányoknál, mind a hazai fogyasztásra kerülő termékeknél a világpiacon megkövetelt minőségi színvonalat, s olyan költségszintet, amely megfelelő nyereséget biztosít a népgazdaságnak.

Népgazdaságunk és társadalmunk továbbfejlesztésének kulcskérdése jelenleg a mezőgazdasági termelés gyors ütemű fejlesztése, a termelőszövetkezetek megszilárdítása. Segíteni kell, hogy a szövetkezetek tagsága jól összeforrott kollektívákká, gazdaságaik pedig korszerű szocialista nagyüzemekké fejlődjenek.

A Központi Bizottság felhivja egész társadalmunkat, elsősorban a mezőgazdaság dolgozóit, hogy a mezőgazdasági termelés fellendítéséért folyó munkában a máso-

dik ötéves terv alatt a következő legfontosabb feladatok megoldására összpontosítsa erőfeszítéseit:

— teljes mértékben fedezzük az ország megnövekedett kenyérgabona-szükségletét;
— fejlesszük állattenyésztésünket, növelve főleg sertés-, szarvasmarha- és baromfiállományunkat, és teremtsünk szilárd takarmánybázist állattenyésztésünk fejlesztéséhez.

Szocialista fejlődésünk megvalósítása nagyrészt attól függ, hogy a termelőszövetkezetek gazdálkodásában állandóan erősödjenek a szocialista vonások. A tagság rendszeresen vegye ki részét a közös munkából, szilárduljon a munkafegyelem. Rendkívül fontos feladat a közös vagyon jobb megbecsülése: a szövetkezeti tagság a közös gazdaság gyorsabb megerősödéséért tegyen az eddiginél nagyobb erőfeszítéseket a közös vagyon növelésére; emelje a szövetkezeti alapokhoz való hozzájárulását, növelje a saját erőforrásokból történő beruházásokat. A mezőgazdaság fellendítéséért és a termelőszövetkezetek megszilárdításáért folyó munka és harc során el kell érnünk, hogy a különböző rétegekből összetevődő termelőszövetkezeti tagság mielőbb szocialista szellemű, egységes szövetkezeti parasztsággá forrjon össze.

Növekvő feladatok hárulnak a tudomány művelőire az anyagi javak nagyobb bőségéért, a szebb és jobb életért folyó harcban. Gyorsabb fejlődésünk igen fontos követelménye, hogy a magyar tudomány művelői, a szovjet tudomány fejlődésének tapasztalatait is jobban hasznosítva, erősítsék kapcsolatukat a gyakorlattal, és jobban összpontosítsák erőiket azoknak a tudományos feladatoknak a megoldására, amelyek népgazdaságunk és egész

társadalmunk gyorsabb fejlődését segítik. Nagyok a tennivalók mind a hazai kutatómunka, különösen a műszaki tudományok továbbfejlesztésében, mind pedig a tudományos kutatás eredményeinek kölcsönös cseréjében, a tudomány nemzetközi eredményeinek, különösen a testvéri országok eredményeinek átvételében és értékesítésében, saját fejlődésünk gyorsítására.

Népünk kulturális és politikai fejlődésében igen fontos szerepet tölt be a művészet, az irodalom fejlődése, a sajtó, a rádió és a televízió munkája. A művészek, írók, újságírók a kommunizmus építésének nagy programját megismerve és tanulmányozva, merítsenek új ihletet az új társadalom felépítéséért folyó küzdelemhez. Elmélyültebben és lankadatlanul tanulmányozzák népünk építőmunkáját, országunk fejlődését, az újért, a magasabbrendűért folyó mindennapi szívós küzdelmet: a hétköznapok munkáját, mely a nagy győzelmeket megérleli és kivívja. Az új, magasabb rendű társadalom nagy ügyéhez méltóan emeljék munkájuk eszmei és művészeti színvonalát, segítsék meggyorsítani a szocializmus felépítését hazánkban.

Országunknak van reális és szép feladatokat megszabó népgazdasági terve, harcedzett Kommunista Pártja, pártunknak és kormányunknak kipróbált, jó politikája. Kiváló, élenjáró dolgozók százezrei támogatják e politikát az iparban, a mezőgazdaságban, a magyar tudomány, a kultúra, az alkotó munka minden területén. A gyorsabb előrehaladásnak megvan minden alapvető feltétele.

A Központi Bizottság felhívja az ipar, a mezőgazdaság és egész népgazdaságunk összes dolgozóit — a munkásokat, parasztokat, alkalmazottakat, műszaki és gazdasági vezetőket —, hogy a munkaverseny továbbfejlesz-

tésében, különösen a szocialista brigád, s magasabb fokon a szocialista munka műhelye, a szocialista munka gyára, a szocialista munka gazdasága címért is vetélkedjenek. Érjenek el új sikereket az ország szocialista építésében. A második ötéves terv teljesítéséért és túlszárnyalásáért folyó harcban fő figyelmüket most az 1961-es ipari tervek befejezésére és a folyó mezőgazdasági munkák jó elvégzésére kell összpontosítaniuk.

A Központi Bizottság felhívja a tudomány és a kultúra művelőit, a közoktatás, közegészségügyünk munkásait és mindazokat, akik bárhol tevékenykednek társadalmi életünkben, még jobb munkával járuljanak hozzá ötéves tervünk teljesítéséhez és népünk gyorsabb fejlődéséhez.

•

Pártunk és népünk, új erővel gyarapodva, a szocializmus és a béke zászlaja alatt halad tovább a szocializmus teljes felépítése s majd a kommunista társadalom, az emberiség nagyszerű jövendője felé. Pártunk Központi Bizottsága e nagy feladatok végrehajtásában számít a kommunisták, a pártmunkások példamutatására, áldozatkész munkájára.

Ezen az úton járva, a közös munkában és harcban, a közös gondban és örömben forr össze még jobban pártunk és munkásosztályunk, egész népünk, új, szocialista nemzetünk. Együtt megyünk a szocialista országok népeivel, mindenekelőtt a kommunizmust építő, élen haladó nagy szovjet néppel, a forradalmi munkásmozgalommal, a béke egész világot átfogó, mindjobban növekvő frontjával. Megoldjuk a belső és a nemzetközi élet síkján adódó feladatainkat. Nemzedékünk kivívja és élvezni fogja a munka szabad, minden elnyomástól és fe-

nyegetéstől mentes világát. Ezt hirdeti, ennek az útját mutatja meg a Szovjetunió Kommunista Pártjának történelmi jelentőségű XXII. kongresszusa, ennek megvalósításában segít a szovjet népnek, minden népnek — a magyar népnek is.

Megjelent: „Népszabadság”,
1961. november 19.;
„Pártélet”, 1961 december.;
Kossuth Könyvkiadó 1961.

TARTALOM

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT MŰVELŐDÉSI POLITIKÁJÁNAK IRÁNYELVEI. („Társadalmi Szemle", 1958 július—augusztus.; Kossuth Könyvkiadó 1958.) 5

A „NÉPI" ÍRÓKRÓL. *Az MSZMP Központi Bizottsága kulturális elméleti munkaközösségének állásfoglalása.* („Társadalmi Szemle", 1958 június.; „Kortárs", 1958 július.) 61

A FELSZABADULÁS UTÁNI MAGYAR IRODALOM NÉHÁNY KÉRDÉSÉRŐL. *Az MSZMP Központi Bizottsága kulturális elméleti munkaközösségének vitaindító tézisei.* („Társadalmi Szemle", 1959 február.; „Kortárs"; 1959 március.) 111

A BURZSOÁ NACIONALIZMUSRÓL ÉS A SZOCIALISTA HAZAFISÁGRÓL. *Tézisek.* („Társadalmi Szemle", 1959 augusztus—szeptember.; Kossuth Könyvkiadó 1959.) 153

A FILOZÓFIA LENINI PÁRTOSSÁGÁÉRT. *Az MSZMP Központi Bizottsága fiolozófiai munkaközösségének tézisei a filozófiai front helyzetéről és feladatairól.* („Társadalmi Szemle", 1960 augusztus—szeptember.) 199

IRODALOMKRITIKÁNK NÉHÁNY FOGYATÉKOSSÁGÁRÓL. *Az MSZMP Központi Bizottsága kulturális elméleti munkaközösségének tézisei.* („Társadalmi Szemle", 1961 február.; „Kortárs", 1961 március.) 224

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁNAK HATÁROZATA A SZOVJETUNIÓ KOMMUNISTA PÁRTJA XXII. KONGRESSZUSÁNAK JELENTŐSÉGÉRŐL („Népszabadság", 1961. november 19. „Pártélet", 1961. december.; Kossuth Könyvkiadó 1961.) 257

Szerkesztette: Feles Györgyné. A kötésterv Szilágyi Sándor munkája. Műszaki vezető: Szécsi Andor. Műszaki szerkesztő: Lengyel József. A szedést 1962. III. 13-án kezdték meg. Megjelent 1962. VI. 30-án 10 000 példányban. Tartalmaz 12,2 (A/5) ívet

621078
Athenaeum Nyomda
Felelős vezető: Soproni Béla igazgató

16.-11